

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN

DİL POLİTİKASI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

Ziya ELMACI

MALATYA, 2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

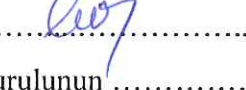
**TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN
DİL POLİTİKASI**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

HAZIRLAYAN
Ziya ELMACI

Jürimizce 11.07.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu doktora tezi (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Hasan KAVRUK.....	
2. Prof. Dr. Selma KARATEPE.....	
3. Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK (Danışman).....	
4. Prof. Dr. Muharrem GÜNEŞ.....	
5. Yrd. Doç. Dr. Bekir KAYABAŞI.....	

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyad
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Onur Sözü

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türkiye Cumhuriyeti’nin Dil Politikası**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ziya ELMACI

ÖNSÖZ

İşaretler sistemi olarak ifade edilen ve canlı bir varlık olan dil, aynı milletten olan insanların anlaşabilmelerini, onların varlıklarını koruyup devam ettirebilmelerini sağlayan en önemli etmenlerin başında gelmektedir. Küreselleşmeyle birlikte kendi millet sınırlarını aşan ve dünyaya yayılan diller, kültürel farklılıkları bulunan bireylerin birbirleriyle iletişimini ve birbirlerine yaklaşmasını sağlamakla birlikte, milletlerin öz kültürlerinin değişime uğramasını hızlandırmakta, hatta ulusların millî değerlerinin yok olmasına bile sebep olmaktadır.

Dünya üzerinde insanoğlunun varoluşuyla birlikte şekillenen diller, farklı toplumların hem kültür taşıyıcısı olmuşlar hem de o toplumların birbirlerinden ayrışmalarına yol açmıştır. Kendi benliğini koruyan milletlerin ilk önce kendi dillerini sahiplendikleri bir gerçektir. Türk Dili de yüzyıllardır birçok dili etkilemiş, aynı zamanda birçok dilden de etkilenmiştir. Bu araştırma Türk Dili'nin tarihi akışı içinde geçirmiş olduğu politik süreçleri irdelemekte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte yaşanan batılılaşma ve küreselleşme sürecinin günümüz Türk Dil Politikası'nın oluşumundaki etkilerini tartışmaktadır. Geniş bir coğrafyada konuşulan Türk Dili'nin, günümüz Türkiye'sinde oluşan politik evrimi araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Dil Politikası'nın konu edildiği bu araştırmanın hazırlanması sürecinde benden desteğini, anlayışını, yardımını esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK'a, araştırmanın hazırlanmasında derin bilgisinden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. Hasan KAVRUK'a, yapıcı ve yol gösterici tutumuyla yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Selma KARATEPE'ye ve bu araştırmanın ana fikrinin oluşarak ortaya çıkmasındaki katkısından dolayı değerli hocam Prof. Dr. S. Kemal KARTAL'a

özellikle teşekkür ediyorum. Ayrıca, sonsuz sabrı ve özverisiyle, aile içindeki birçok sorumluluğumu da üstlenerek bana her konuda destek ve yardımcı olan kıymetli eşim İlkay ELMACI'ya en içten teşekkürlerimle...

Ziya ELMACI



TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DİL POLİTİKASI

Doktora Tezi

Ziya ELMACI

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Anabilim Dalı, Malatya, Mayıs 2016

Danışman: Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Bu araştırma Türkiye Cumhuriyeti Dil Politikası'nın nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Dil Politikası çözümlenirken, öncelikle dil ve dilin ilişkili olduğu ana kavramlara yer verilmiş, ardından Türk Dili'nin politik anlamda şekillenmesi tarihi sürece bağlı olarak ortaya konmuştur.

Türk Dil Politikası, Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurularak irdelenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönem incelenirken; dil politikasını şekillendiren bazı siyasal karar ve uygulamalar ile dil politikasına etki eden Türkçe eserlerin belli başlılarına yer verilmiştir. Bu etkenler Türk Devletlerinin kronolojik varoluşlarından bağımsız olarak ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ağırlıklı olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde dil alanında yaşanan gelişmeler ortaya konmuştur. Cumhuriyet döneminde; yeni bir devletin kuruluşu ve batılılaşma sürecinde devrimlere bağlı olarak dil alanında yapılan değişiklikler ile günümüze kadar olan siyasi tercihlere yer verilmiştir. Bunlara ek olarak, günümüzde gelinen son durum ile Türk Dil Politikası'na yön veren bazı kurum ve kuruluşların faaliyetleri ele alınmıştır. Öte yandan, bilim ve dünya dili olarak Türkçe tartışılmış, küreselleşme sürecinin etkisi göz önünde bulundurularak dil politikasının geleceğine ilişkin öngörülere de yer verilmiştir.

Böylelikle, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yaşanan ve günümüz Türk Dil Politikası'nın oluşumuna etki eden, Atatürk'ün Türk Dili konusunda yaptığı devrim ve yeniliklere dikkat çekilerek o dönemde izlenen dil politikasına benzer bir dil politikası izlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Dil, Politika, Türk Dili, Türk Dil Politikası



THE LANGUAGE POLICY OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Ph. D. Thesis

Ziya ELMACI

Department of Social Sciences And Public Administration,

Institute of Social Sciences,

İnönü University, Malatya, Turkey (May, 2016)

Adviser: Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK

ABSTRACT AND KEYWORDS

The reformation of The Turkish Language Policy is explored in this study. In this respect, language and the terms which are related to the language are explained first. Secondly, based on the Turkish History, The Turkish Language as a Language Policy is found out under this process.

The Turkish Language Policy were studied under two parts as the period before the foundation of Turkish Republic and The Turkish Republic period with respect to the characteristics of the improvements. In the first part, the effects of the political decisions and their practices and some popular Turkish language processing works on the formation of the Language are stated. These effects are handled separate from the Turkish States which were found in the history. By this way, general framework is drawn. Also, the subject is reinforced with explanation of the developments in the language field since the last period of the Ottoman Empire to the first years of the Republic of Turkey. In the second part, During The Turkish Republic period, the changes on the language emerged depending on the foundation of a new state and the westernization processes are stated. Meanwhile the political preferences until today are also explained. In addition to all these, current language position and the activities of institutions that direct The Turkish Language Policy

were studied in this part. Also, The Turkish Language is argued as a Science and world language and the future predictions of the language policy are discussed in consideration of the globalization process.

Eventually, it is concluded that; today Turkey should follow similar Language Policy with Atatürk period which affected the today's language policy.

Key Words: Language, Policy, Turkish Language, Turkish Language Policy



TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DİL POLİTİKASI

Ziya ELMACI

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	i
Onur Sözü	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER	v
ABSTRACT AND KEYWORDS	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ	1
2. DİL VE DİL POLİTİKALARI.....	4
2.1. Dilin Tanımı	4
2.2. Diller ve Türk Dili.....	6
2.3. Dil Bilimi	8
2.4. Ulusal Dil ve Dil-Devlet İlişkisi	11
2.4.1. Ulusal Dil	12
2.4.2. Dil-Devlet İlişkisi.....	13
2.5. Dilin Bazı Kavramlarla İlişkisi	17
2.5.1. Dil-Toplum İlişkisi.....	17
2.5.2. Dil-Kültür İlişkisi	19
2.6. Dil Politikaları.....	23

2.7. Dünyada Dil Politikası Uygulamaları	26
2.7.1. Fransızca	27
2.7.2. Almanca	31
2.7.3. İngilizce.....	33
2.7.4. Arapça	37
2.7.5. Farsça	39
3. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKLERDE DİL POLİTİKALARI.....	43
3.1. Türklerin Kullandığı Başlıca Alfabeler.....	44
3.1.1. Köktürk Alfabesi.....	45
3.1.2. Uygur Alfabesi	48
3.1.3. Arap Alfabesi	49
3.1.4. Kiril Alfabesi.....	51
3.1.5. Latin Alfabesi.....	52
3.2. Türk Dil Politikası'nı Etkileyen Tarihsel Dönemler	54
3.2.1. Osmanlı Öncesi Dönemde Türklerde Dil Politikaları.....	57
3.2.1.1. Kutadgu Bilig	60
3.2.1.2. Divanü Lügati't-Türk	63
3.2.1.3. Karamanoğlu Mehmet Bey Fermanı	66
3.2.1.4. Garibnâme	69
3.2.1.5. Muhakemetü'l-Lugateyn.....	70
3.2.2. Osmanlı Döneminde Dil Politikaları.....	75
3.2.2.1. Osmanlı'da Tanzimat'a Kadar Dil Sorunu	76
3.2.2.1.1. Osmanlı Türkçesi	80

3.2.2.1.2. Osmanlı Türkçesinde Dönemler.....	82
3.2.2.2. Tanzimat Dönemi.....	84
3.2.2.2.1. Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Türk Dili.....	85
3.2.2.2.2. Dönemin Aydın ve Yazarlarının Dil Politikasına Katkıları	90
3.2.2.3. Meşrutiyet Dönemi	94
3.2.2.3.1. II. Abdülhamit Dönemi Dil Politikaları.....	94
3.2.2.3.2. Kanun-ı Esasî ve Resmî Dil	98
3.2.2.3.3. Dönemin Aydın ve Yazarlarının Dil Politikasına Katkıları ve Gelişen Akımlar	101
4. CUMHURİYET DÖNEMİ DİL POLİTİKALARI VE UYGULAMA ARAÇLARI	113
4.1. Atatürk Dönemi Dil Politikaları ve Uygulama Araçları	115
4.1.1. Harf Devrimi	117
4.1.2. Dil Devrimi	122
4.1.3. Türk Dil Kurumu	126
4.1.4. Güneş Dil Teorisi	131
4.1.5. Terimlerin Türkçeleştirilmesi	136
4.1.6. İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi	137
4.2. İsmet İnönü Dönemi Dil Politikaları.....	141
4.3. 1950 Sonrası Dönemde Dil Politikaları	144
4.3.1. 1950-1960 Arası Dönem.....	144
4.3.1.1. Siyasal Düzenleme Ve Uygulamalar	144
4.3.1.2. Türk Dil Kurumu	149
4.3.2. 1960-1980 Arası Dönem.....	151

4.3.2.1. Siyasal Düzenleme Ve Uygulamalar	151
4.3.2.2. Yabancı Dille Eğitim Uygulamaları.....	156
4.3.2.2.1. Özel Okullar	156
4.3.2.2.2. Yabancıların Açtığı Okullar	158
4.3.2.3. Türk Dil Kurumu	159
4.3.3. 1980 ve Sonrası Dönem	161
4.3.3.1. Yabancı Dille Öğretimin Yasallaştırılması	164
4.3.3.2. Yabancı Dil Öğretimi	167
4.3.3.3. Türk Dil Kurumu	168
5. TÜRK DİL POLİTİKASINI ETKİLEYEN KURUMSAL YAPILAR	171
5.1. Türk Dil Politikası'nı Etkileyen Resmî Kurumlar	171
5.1.1. TBMM	171
5.1.1.1. Anayasal Düzenlemeler	171
5.1.1.2. Diğer Yasal Düzenleme ve Uygulamalar.....	172
5.1.1.3. TBMM Araştırma Komisyonu Çalışmaları	174
5.1.2. Avrupa Birliği	176
5.1.2.1. Avrupa Birliği Dil Gelişim Proje Ve Uygulamaları	177
5.1.2.2. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye Uygulamaları.....	180
5.1.3. Millî Eğitim Bakanlığı	183
5.1.3.1. Millî Eğitim Şûraları	183
5.1.3.2. Yurtdışında Öğretmen Görevlendirilmesi.....	189
5.1.3.3. Yabancılar Türkçe Öğretimi.....	191
5.1.4. TÖMER.....	193

5.1.5. Üniversiteler	198
5.2. Türk Dil Politikası'nı Etkileyen Gayri Resmî Kurumlar	199
5.2.1. Dernek, Vakıf ve Yurtdışı Okulları.....	200
5.2.1.1. Dil Derneği.....	200
5.2.1.2. Yunus Emre Vakfı.....	202
5.2.1.3. Yurtdışı Türk Okulları.....	205
5.2.2. Türkoloji Çalışmaları	206
5.2.3. Türkçe Şölenleri	209
6. GELECEĞE DÖNÜK TÜRK DİL POLİTİKALARI.....	211
6.1. Bilim Dili Olarak Türkçe	211
6.2. Dünya Dili Olarak Türkçe.....	218
6.3. Küreselleşmeden Ulusal Dil Politikasına Dönüş	219
7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	223
7.1. Bulgular ve Öneriler.....	223
7.2. Genel Sonuç	229
KAYNAKÇA	236

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK	: Avrupa Konseyi
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
akt	: Aktaran
AP	: Adalet Partisi
CDCC	: The Council for Cultural Cooperation (Avrupa Konseyi Kültürel İşbirliği Kurulu)
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CNRS	: Centre National de la Recherche Scientifique (Fransa Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi)
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu

MSP	: Millî Selamet Partisi
NAFTA	: The North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)
NASA	: National Aeronautics and Space Administration (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi)
ÖSYM	: Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
SİSAV	: Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDTC	: Türk Dili Tetkik Cemiyeti
TED	: Türk Eğitim Derneği
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TÖMER	: Türkçe Öğrenim Araştırma ve Uygulama Merkezi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu
TÜRDOK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi
TV	: Televizyon
UP	: Ulusal Program
UTS	: Uzaktan Türkçe Sınavı
YEE	: Yunus Emre Enstitüsü

YÖS : Yabancı Öğrenci Sınavı

WTO : World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)



TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN DİL POLİTİKASI

1. GİRİŞ

Dil, bir işaretler sistemi ve bir iletişim aracıdır. Kişiler ve topluluklar arasındaki ilişkinin en önemli aktörlerinden birisi de dildir. Dil kimliği ifade eder ve kültürün taşıyıcısıdır. Sosyal bir kurum ve canlı bir varlık olarak dil, toplumların tarihi yaşamlarında önemli bir yer tutar. Bilgi ve tecrübenin nesilden nesile aktarılmasına ve kullanılmasına aracılık eder.

Dünyada, zamanla oluşmuş ve halen kullanılmakta olan birçok dil var olduğu gibi, yok olup giden diller de olmuştur. Coğrafi ayrılıklar ve siyasal yaşam dillerin bazı kollara ayrılmasına neden olmuştur. Ural-Altay dil ailesinde yer alan Türkçe, eski bir tarihi geçmişe ve derinliğe sahiptir. Bu tarihi geçmiş ve derinlik, Türklerin yeryüzündeki varoluşlarıyla yakından ilişkilidir. Türkler bazı dönemlerde, özellikle Müslüman olduktan sonra, dini ve siyasal etkiler nedeniyle kendi dillerinden başka diller de kullanmıştır. Farsça ve Arapça bu diller arasında en önemli yeri teşkil eder. Farsça ve Arapça, Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Türkçeyi etkilemiş; yönetim, bilim ve sanat dili olarak kullanılmıştır. Bu etkileşim, Türkçenin gerilemesine ve sadece halk dili olarak kullanılmasına kadar varmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, batılılaşma arzusu bu defa, batılı dillerin Türkçe üzerinde olumsuz etkisine neden olmuştur. Günümüzde ise küreselleşmeye bağlı olarak bilim ve teknoloji alanında da öne çıkan diller Türkçeyi olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sahip olduğu en önemli değerlerin başında gelen Türk Dili, Türk kültürünün taşıyıcısı ve bir anlamda Türk kimliğinin ifadesidir. Türk Dili Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi, Cumhuriyet'in Atatürk Dönemi sonrasında da gerek kültürel etkileşimler, gerekse siyasal bazı tercih ve düzenlemelerle millî olmaktan uzaklaşmıştır. Günümüzde ise küreselleşmenin etkisiyle diğer dillerden etkilenmekte ve değişime uğramaktadır. Ülkemizde yabancı dille eğitimin giderek yaygınlaşması, Türk Dil Politikası'nı belirleyen kurumların

yeterince işlevsel olamaması, Türk coğrafyasının küreselleşen dünyanın bir parçası haline gelmesi ve kararlı dil politikalarının izlenememesi gibi nedenler, millî kimliğin ve millî kültürün taşıyıcısı olan Türk Dili’ni ulusal bir dil olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Araştırmanın **ana denencesi**, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dil Politikası batılılaşma sürecinde değişikliğe uğramış, 1980’lerden sonra da liberal bir dönüşümle küreselleşme sürecinin bir parçası haline gelmiştir” olarak belirlenmiştir. Ana denenceye uygun olarak geliştirilmiş **denencelerden ilki**; “Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan dil ve kültür çalışmalarıyla ilgili kurumların (TDK, TTK vb.) statüsünün değiştirilmesi, bu kurumların işlevlerini de etkilemiştir” olarak, **ikinci denence**, “Türk eğitim sisteminde başlatılan ve özellikle 1980’li yıllardan sonra yaygınlaştırılan ‘yabancı dille eğitim’ uygulaması Türkiye’nin Dil Politikası açısından köklü bir değişiklik meydana getirmiştir” olarak, **üçüncü denence** ise “Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” olarak belirlenmiştir.

Araştırmada, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, Atatürk’ün yapmış olduğu Dil Devrimi dönüm noktası olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin Dil Politikası çözümlenmekte ve değerlendirilmektedir. Atatürk Dönemi Dil Politikaları’nın ele alınması, günümüz dil politikalarının şekillenmesine katkı sağlaması açısından önemlidir. Araştırmada; Atatürk öncesi ve sonrası dönemlerde izlenen politikaların Türk Dili’nin gelişimine katkısı tarihsel süreç içinde ortaya konulmaktadır. Ayrıca 1960’lı yıllarda uygulanmaya başlanan ve 1980’li yıllardan itibaren yaygınlaşan Yabancı Dille Eğitim uygulamaları ve dille ilgili kurumların günümüz dil politikasını şekillendirmedeki önem ve etkileri ele alınmaktadır. Araştırmanın amacı; tarihsel süreçte Türk Dili ile ilgili yaşanan gelişmeler ışığında, Türk Dili’nin bilim dili olarak kendini gösterebilmesi ve ulusal birliğe katkısı yönünden, izlenecek Türk Dil Politikası’na katkı sağlamaktır.

Araştırma yedi bölümden oluşmaktadır. Araştırma hakkında verilen genel bilgilerin yer aldığı bu bölümün ardından, “dil ve dil politikası” kavramlarına ilişkin

tanımlamalar ve “dünyada dil politikası uygulamaları” çeşitli başlıklar altında ele alınmakta ve Türk Dil Politikası’nın çözümlenmesi desteklenmektedir. Ardından, Türklerin bilinen tarihi göz önünde bulundurularak, Cumhuriyet öncesinde Türk Dili’nin geçirdiği aşamalara genel olarak değinilmektedir. Bölümde ayrıca Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, Tanzimat’la birlikte başlayan Türkçeyi sahiplenme, yazı ve konuşma dilinin birleştirilmesi gayretleri Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen zaman diliminde ele alınmaktadır.

Diğer bir bölümde, Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan dil politikaları çözümlenmekte ve uygulama araçlarına yer verilmektedir. Bu bölümde özellikle Türk Dil Devrimi ve Atatürk’ün izlemiş olduğu dil politikaları ile Atatürk Dönemi’nden günümüze kadar olan süreçte izlenen Türk Dil Politikaları ele alınmakta, Türk Dil Kurumu’nun üstlendiği görev ve kurumun yapısına değinilmektedir. Daha sonra, dille ilgili faaliyet gösteren, resmî ve resmî olmayan bazı kurumların dil politikasını etkileme düzeyleri ile dil politikası belirlemedeki rolleri ortaya konulmaktadır. Ardından, Türk Dil Politikası’nın geleceğine ilişkin bazı öngörüler; bilim, kültür ve dünya dili olarak, küreselleşme bağlamında ele alınmaktadır. Türk Dil Politikası’nın günümüzdeki durumundan yola çıkılarak, Türk Dili’nin geleceğine ilişkin bazı saptamalar yapılmaktadır. Türk Dili’nin bilim dili olarak dünya dilleri arasında yerini almasının gerekliliği ortaya konulmaktadır. Son olarak; araştırma sırasında ortaya çıkan bulgulara yer verilerek, bu bulgulara yönelik öneriler geliştirilmektedir. Araştırma yapılan değerlendirmeyele sonuçlandırılmaktadır.

Araştırmada, Türk Dil Politikası ile ilgili günümüze ulaşmış belgeler, yapılan çalışma ve yazılı eserlerin taranarak ortaya konulmasını sağlayan “tarihsel yöntem” ve konu hakkında var olan bilgileri anlaşılır biçimde düzenlemeye, bunlardan bugün ve gelecek için uygulanabilir çıkarımsamalarda bulunmaya dayanan “betimsel yöntem” kullanılmıştır. Elde edilen bilgilerin işlenmesinde ise bilgiye dayalı çözümleme olan “niteliksel çözümleme” yönteminden yararlanılmıştır.

2. DİL VE DİL POLİTİKALARI

Bu bölümde araştırmanın sonraki bölümlerine ışık tutması amacıyla araştırmaya kaynaklık teşkil edecek bazı temel kavram ve konular ele alınmıştır.

2.1. Dilin Tanımı

Dil denince akla tat alma organı ve iletişim dizgesi olmak üzere ayrı iki kavram gelmektedir (Bayraktar, 2006, 1).

Araştırmanın konusu olan dil politikaları, ikinci kavram olarak bahsedilen dille, yani iletişim dizgesi ile bağlantılı olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede dilin anlamı ile ilgili olarak farklı tanımlamalar yapılmaktadır.

Türk Dil Kurumu'nun yayınlamış olduğu sözlüğe (1995, 526) göre dil; “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban”dır.

Bir başka sözlük çalışmasında dil; “İnsanların, duygularını, düşüncelerini bildirmek için sözcükler ya da işaretler aracılığıyla yaptıkları anlaşma” olarak ifade edilmektedir (Püsküllüoğlu, 2004, 580).

Dil bilimci Nesrin Bayraktar (2006, 15) dili geniş anlamıyla şu şekilde tanımlamaktadır: “*Dil; insanlar arasında anlaşmayı, duygu düşünce alışverişini sağlayan, bilinmeyen bir zamanda, bilinmeyen bir biçimde oluşan, ait olduğu toplumu her yönüyle ifade eden, işaret ettiği varlık ve kavramlarla arasında doğrudan bir ilişki bulunmayan nedensiz ses sembollerinin oluşturduğu, yaşayan ve doğal bir sistemdir*”.

Dil, herhangi bir toplumun ya da bir ulusa ait bireylerin kendi aralarında anlaşma sağlayan yerleşik dizge olarak ifade edilebilir (Bayraktar, 2006, 1).

Toplumbilimcilere göre dil; ulusu ulus yapan temel öğelerden başlıcası ve birisi olmakla birlikte tek ve yeter koşuldur. Ulus demek dil demektir. Bir toplumun

ulus olabilmesi için halkın içinde yaşayan, gelişen ve konuşulagelen bir dil gereklidir (Selçuk, 1976, 121).

Dilin diğer etkili ve önemli özelliklerinden birisi de kişileri birbirine bağlama özelliğidir ki, bu özellik insan topluluklarını gelişigüzel ve sıradan topluluk olmaktan çıkarıp ulus olma aşamasına erdştirir (Özdemir, 1969b, 15).

Dil, en genel anlamıyla, kişilerarası iletişimin ve ilişkisinin bir aracıdır. Kullanılan materyaller; kişinin, duygu, düşünce ve istekleriyle, yaşamına dair zenginliklerini içeren dil kalıpları ve sözcüklerdir (Tosun, 2006, 29).

Geçmişten beri aynı dili konuşan insan toplukları “millet” olarak adlandırılan sosyal varlığın özünü ve temelini oluşturmaktadırlar. Dil, duygu ve düşünceyi insanların birbirlerine aktarmasına vesile olur. Bu nedenle dil, toplulukları birer kitle, birer yığın olmaktan çıkarır, onları aralarında “duygu ve düşünce” birliği olan birer toplum, millet haline getirir ve yaşatır (Kaplan, 2009, 39).

Dil, bir milletin kültürel (ekin) değerlerinin en önemlilerindendir. Bu nedenle dile büyük önem vermek gerekir. Kültür dille kuşaktan kuşağa aktarılır (Kaplan, 2009, 39).

Dil bilimciler dili, toplumu oluşturan fertlerin duygularının, düşüncelerinin, toplumda ses ve anlam bakımından geçerli olacak ortak öge ve kurallardan yararlanılmak suretiyle başkalarına aktarılmasını gerçekleştiren gelişmiş ve çok yönlü bir sistem olarak ifade etmektedirler (Korkmaz, 1995c, 665).

Dilin canlılığı, ait olduğu milletin kültürel, sosyal, bilimsel ve ekonomik düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Milletin yaşam dengesinde meydana gelen değişimler bazı sözcüklerin kaybolmasına, bazılarının ise canlılığını koruyarak yüzyıllar boyunca yaşamasına neden olur. Çeşitli nedenlerle dile yeni kavramlar girince, o kavramları karşılayan yeni kavramlar da ortaya çıkar (Kavruk vd., 2014, 4).

Dil, bir toplum içinde yer alan fertler arasında, karşılıklı olarak anlaşma sağlayan bir araç olmasının yanında, duygu ve düşüncelerin dışa vurulmasını, toplumu oluşturan fertlerin birbirine bağlanmasını ve birlikteliklerini de sağlar. Bu

özelliği onu sosyal bir olgu yapar. Bu nedenle dil, toplumların yüzyıllar boyunca biriktirerek oluşturduğu kültürün hem en iyi koruyucusu hem de kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir araçtır. Dilin toplumla ferdi, toplumla kültürü birbirine bağlayan ve onları biraraya getiren bu özelliği onu sıradan bir iletişim aracı olmaktan çıkarmakta, ona önemli bir nitelik ve üstünlük kazandırmaktadır (Korkmaz, 2010, XLV).

2.2. Diller ve Türk Dili

Dillerin dünya üzerinde oluşumu konusundaki teorik yaklaşımlar, yaşayan ve ölü dilleri yapı ve kök bakımından birtakım dil ailelerine ve gruplara ayırmakta ve bir dil ailesi içindeki yer alan dillerin temelde tek bir dilden türediğini savunmaktadırlar. Bu teorik yaklaşıma göre dünya üzerindeki diller; Çin-Tibet, Hami-Sami, Bantu, Hint-Avrupa ve Ural-Altay olmak üzere beş dil ailesine ayrılmaktadır (Sadoğlu, 2003, 47).

Diller, onlara ihtiyaç duyulmadığında; yani toplumların kendi dillerini gelecek kuşaklara aktarmak için çaba gösterecek yeterli sosyal işlevleri kalmadığı zaman yok olmaya başlarlar. Genç kuşaklar, daha geçerli olduğunu düşündükleri bir dile yöneldiklerinde mevcut dil için geriye gidiş başlar. Aksine dilin korunmaya çalışılması durumunda ise dilin o toplumla yaşaması sağlanır. Bu ise dilin gerek eğitsel, gerek teknolojik, gerekse kültür ve bilim dili olarak kullanılmasına bağlıdır (Johanson, 2002, 42).

Türkçe, ortaya konulan çalışmalara göre Orta Asya temelinden önce, Yakın Doğu'dan Anadolu'ya değin uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Fakat bu dönemlere ait Türkçe bir metin yoktur (Korkmaz, 2010, XL).

Türkçeye dair bilgiler, Milattan birkaç yüzyıl öncesine rastlayan ve Büyük Hun Devleti dönemi ile bu devletin yok olmasından sonra ortaya çıkan dönemlerde çoğunlukla Çin'in araştırma kaynaklarında mevcut bilgilerden öğrenilebilmektedir. Hâlihazırda elde olan en eski Türkçe metin, Esik Kurganı (Orta Asya'daki eski Türk

Mezarı) buluntuları arasında elde edilen ve M.Ö. 4. yüzyıla ait olduğu değerlendirilen, Orhun yazısına benzeyen harflerle yazılmış olan iki satırlık bir metindir. Bundan başka Çin kaynaklarında yer alan ve M.S. IV. yüzyıla ait olduğu belirlenen tek beyitlik bir metin de Türkçeye dair belirlenen bilgidir (Tekin, 1993).

Türkçeye ilişkin daha sağlam ve daha düzenli metinlerin elde edilmesi, milattan sonraki yüzyılları içine alan Türk devletleri dönemleriyle birlikte mümkün olmaya başlamıştır. VI. yüzyıldan itibaren Köktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Altınordu, Kıpçak, Çağatay ve Osmanlı dönemlerini kapsayan tarihi süreç doğrudan doğruya belgelere dayalı olarak takip edilebilmektedir. Türk tarihinde bu dönemlerde ortaya konan birçok eser ve yazılı metin elde edilmiştir. Bu dönemlere ait eserler, edebiyat ve yazı dili olarak Türkçenin sahip olduğu zenginliği ve değerleri ortaya koymaktadır. Bu değerli tarihsel dönemlerin sonrasında da, Türkçe çok geniş bir coğrafi alanı kapsayan, günümüzde mevcut Türk yazı dilleri ve lehçeleriyle varlığını sürdürmektedir (Korkmaz, 2010, XL).

Türkçe, dillerin sınıflandırmaları yönünden, Mançu, Moğol, Japon ve Kore dillerinin mensup olduğu Altay dil ailesinin, onu kullanan nüfus açısından en önemli kolunu teşkil eder. Türkçe kendi içinde; Güneydoğu Güneybatı, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Lehçeleri olarak ifade edilebilecek dört büyük lehçeye ayrılmaktadır. Bu lehçelerin her biri içinde de önemli sayılacak yazı dilleri, lehçe ve ağızlar yer almaktadır. Bu haliyle Türkçe günümüzde; doğuda Çin Halk Cumhuriyeti'nden başlayarak, batıda Atlas Okyanusu'na; kuzeyde Kuzey Buz Denizi'nden Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanan bölgeye yayılmıştır. Temel yapısı itibariyle pek değişmeyen, ancak, şekil ve bazı ses bilgisi ve söz varlığı nedeniyle birbirinden ayrılmış olarak 12 milyon kilometrelik bir coğrafyaya yayılmış yaklaşık 220 milyon insan tarafından konuşulmaktadır. Bazı değerlendirmelere göre, sadece Türkiye Türkçesi bile tek başına yazı, konuşma, edebî ve bilim dili açısından 600 binden fazla söz varlığına sahip bir dünya dili durumundadır (Akalin, 2009, 196-204).

Türkçe diğer dillerle karşılaştırıldığında dünyada kullanılma ve yaygınlığı açısından 5. sırada yer almaktadır (Korkmaz, 2010, XLII).

Türkçe günümüzde genel olarak; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazak, Özbek, Türkmen, Yeni Uygur Türkçesi, Kırgız, gibi her biri bağımsız birer yazı dili oluşturan kollarıyla birlikte, Rusya Federasyonunun doğu ve batı kesimleri ile Kafkas ve Balkanlara yayılmış olan Altay, Hakas, Tuva, Başkurt, Gagavuz, Karakalpak, Balkar, Kumuk, Karaçay, Nogay Türkçeleri ile Çuvaş ve Yakut Türkçeleri olarak ifade edilebilir. Türk Dili coğrafyası yönünden yukarıda belirtilenlerin dışında, Kuzey Kıbrıs, Bulgaristan, İran, Suriye, Romanya Irak, Makedonya ve Kosova’da yaşayan Türkler ve konuştukları Türkçe de bu gruba dâhil edilebilir. Öte yandan, 1960’lı yıllardan itibaren, eğitim, dil öğrenmek, ticaret ve teknik alanlarda faaliyet göstermek amacıyla dünyanın değişik kıtalarına yayılan Türklerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Araştırmalara göre günümüzde Türkiye dışında 34 ülkede Türkiye Türkçesi konuşan topluluklar mevcuttur (Akalin, 2009, 202).

20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Almanya, Rusya Macaristan gibi ülkeler başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde kurulan Türkoloji bölümlerinde Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü hakkında araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede, Türk Dili’ne katkı sağlayacak yayınlar ortaya konmakta, Türkçe kurslar düzenlenmekte ve birçok etkinlikler yapılmaktadır (Korkmaz, 2010, XLII).

Dünya üzerindeki gelişmeler, küreselleşmenin etkisi ve Türk nüfusunun dünya üzerindeki yaygınlığına bağlı olarak, ihtiyaca göre orta ve yükseköğretim kurumlarında Türkçenin öğretildiği çok sayıda ülke bulunmaktadır (Akalin, 2009, 202).

2.3. Dil Bilimi

Kıran (2001, 10) dil bilimi en genel anlamıyla **“dil yetisinin ve doğal dillerin bilimsel incelenmesi”** olarak açıklar.

Toplulukları oluşturan bireyler, konuşurlar, dinlerler, konuşma düzeneğiyle üretilen ses dizileri vasıtasıyla duygu ve düşüncelerini birbirlerine aktarırlar. İçinde bulunduğu duruma göre birey hem konuşan hem de dinleyen (alıcı) olabilir. Birey kendisine gönderilen ses dizilerini algılar, onları şifreler, yorumlar ve yeniden üretir (Kıran, 2001, 11). İnsan iç dünyasını, düşüncelerini ve duygularını ses, hareket, şekil renk ve bunların bileşimiyle anlatır (Dilaçar, 1968, 13).

Dile bağlı davranış olarak adlandırılan faaliyetler (yazı, jest, resim ve diğer kodlar vb.), simge araçları veya davranışlar dil yetisi olarak kabul edilirler. Bu yeti insana özgüdür. Bu faaliyetler dil yetisinin anlatımı ya da gerçekleşmesi olarak kabul edilir. Esasında, “dil yetisi” kavramı kuramsal bir kavramdır. İnsanın konuşan canlı bir varlık olduğunu ifade etmek amacıyla başvurulmuş bir kavramdır. Konuşanlar tarafından üretilen ses dizileri dilden dile değişkenlik gösterir. Topluluklar, dil yetenekleri birbirinden farklı olduğu için Japonca, İngilizce, Almanca, Türkçe gibi doğal ve özel dil oluşturmuşlardır. Dil yetisi, insanlar arasında iletişimin gerçekleşmesini sağlayan insana özgü bir kabiliyettir. Bunu sağlayan iletişim aracı dildir. Dil, aynı dili konuşan toplum mensuplarında ortak olan sesli göstergeler dizgesi olarak ifade edilebilir. Dil yetisi insandan insana değişmez ve evrenseldir. Öte yandan diller özel bir duruma sahiptir ve değişkendirler (Kıran, 2001, 11).

Agop Dilâçar (1968, 26), Türkçede **dil** sözcüğünün birbirinden ayrı iki dil bilimsel kavram için kullanıldığını ifade eder. Bunlardan birincisi genel olarak insanın konuşma ve anlatma yeteneğini, ikincisi bir ulusun ya da insan topluluğunun konuşma aracını anlatır. Bunlardan başka üçüncüsü bir kavram olarak dili, belli bir bireyin konuştuğu dil olarak ifade etmektedir.

Dil bilimin esas görevi, dilin tanımlamasını yapmaktır. Bu tanımlama, her türlü kuralcılıktan uzak, olguların salt gözlemine dayanmalıdır. Bu anlamda değerlendirildiğinde dil bilimi bir bilim dalıdır (Kıran, 2001, 11).

“Dil, insanlığın en eski çağlardan beri yararlandığı bir yetidir” derken birinci kavram; “Türkçe yavaşık bir dildir” derken ikinci kavram; “Bu adamın dili

yabancıya çalıyor” derken üçüncü kavram anlatmak istenmektedir (Köksal, 2003, 26).

Bu anlam ayrımını adlandırmak, kullanılan dil sözcüğünün açık seçik olmayan anlamlardan ayrıştırılması bakımından önemlidir. Bu bakımdan dili *konuşma yetisi* olarak değerlendirdiğimizde bu kavramı ya *konuşma yetisi* ya da *deyi* sözcüğüyle ifade etmek gerekir. Kişilerin konuştuğu dili söz olarak ifade etmek daha uygundur (Köksal, 2003, 26).

Dil bilimi tarihi açısından XIX. yüzyıl, daha önceki yüzyıllarda farkına varılan ve dil bilimi açısından dikkat çekilen, diller arasındaki yakınlıkların ve karşılaştırma eğilimlerinin belirginleştiği bir yüzyıl olmuştur. Karşılaştırmalı dil bilimi Franz Bopp tarafından dil biliminin bir dalı olarak ortaya konulmuştur. Daha önceleri bazı araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan dillerdeki benzerlik ve yakınlıklar, dünyada birtakım dil ailelerinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Hindistan’dan İzlanda’ya kadar oldukça geniş bir coğrafyada konuşulan ve pek çok dilin bağlı olduğu Hint Avrupa dil ailesi bu dönemde yapılan araştırmalarla netleştirilmiştir. Türkçenin de içerisinde yer aldığı Altay dilleri grubunun varlığı da bu yüzyıl da ortaya çıkarılmıştır. Bu grup ile Ural dilleri arasındaki akrabalıklar yine bu dönemde incelenmiştir (Aksan, tarihsiz, 20).

Felsefe ve tarih gibi araştırmalardan farklı olarak dil bilimciler belli bir durum içindeki oluşumu inceleme ve değerlendirmeye yönelmiştir. Bu nedenle dil bilim, dilin belli bir durumdaki oluşumunu incelemektedir. Çağdaş dil bilimi sağladığı yeniliklerin başında inceleme konusunun ve alanının net olarak belirlenmesi gelmektedir. Bu durum dil bilimcileri doğal dillerin tanımlanmasına, dillerin yapısı ve işleyişine bağlı konularda inceleme yapmaya yöneltmiştir (Kıran, 2001).

Yine de, diller ne denli değişik olursa olsun, ortak bir konuşma yeteneği olarak insanın yapısında birleşirler. Diller, dil biliminin geçirmiş olduğu tarihsel ve toplumsal değişikliklerden oluşmuşlardır. Dil, toplumsal bir yapıttır ve toplum bireylerden oluşan bir topluluk olduğu için, insanın düşüncü biçimi bu yapıtta da

kendini gösterir. Dil, bireyler arasında sözün kullanılmasını olanaklı kılmak için, toplumun benimsediği gerekli alışkanlıkların, düzenin bütünüdür. Kişi yalnız başına dili ne üretebilir ne de onu geniş ölçüde değiştirebilir. Dil ancak toplulukça benimsenmiş bir tür *uzlaşma* yoluyla var olabilir. Bu açıdan bakıldığında dil, onu konuşan bireyden bağımsızdır ve onun dışında bulunur. Diğer taraftan birey, dili kullanmayı öğrenmek için denemek zorundadır. Örneğin çocuk dili sınavarak yavaş yavaş benimser; anadilini deneme yoluyla çözümlenmez olarak algılar ve öğrenir (Köksal, 2003, 27).

2.4. Ulusal Dil ve Dil-Devlet İlişkisi

Devlet ve toplum için önemli unsurların başında dil birliğinin sağlanması, o toplumda herkesin aynı dille konuşup yazması ve kullanılan dilin ulusun tüm bireylerince anlaşılır olması önemli bir etkidir. Bir ulusun, bir topluluğun çeşitli nedenlere bağlı bir şekilde tarihsel olaylar nedeniyle birbirinden uzak düşmesi, parçalanması, yeryüzünün farklı yerlerine dağılması; bu dağılma, çözülme, parçalanma ve ayrı düşmelerden ötürü kullandıkları dillerin farklılaşması doğaldır. Ancak bir ülkede iç içe yaşayan, aynı geçmişe sahip, aynı devletin bireylerinin ayrı dillerle konuşup yazmaları, farklı sözcük kullanmaları, birbirlerinin konuştuklarını anlamamaları ve bu durumun devam etmesi, devlet ve devletin geleceği için iyi sonuçlar doğurmayabilir. Bu durum ileride devletin parçalanmasına kadar varabilir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin dağılmasına sebep olan en büyük etkenlerden birisi de dilin bu duruma düşmesi olarak gösterilebilir (Kili, 2001, 222-223).

Diller, kişilerin ve dolayısıyla toplumların kimliğini yansıtmaktadır ve kimlik hiçbir toplum ya da birey tarafından göz ardı edilmemesi gerekir. Kimlik, bir toplumun bireylerini tanımlar oranda birbirine yakınlaştıran ve benzer yapan unsurlardan biridir. Dini törenler, müzik, resim, el sanatları, gelenek görenekler kimliği oluştururlar. Dil ise en büyük rolü oynayan unsurdur. Dil, ana gösterge, sembol ve kimlik kayıdır. Küreselleşmeyle birlikte, dünyanın herhangi bir yerinde kişilerin yüzlerine veya giyimlerine ve hareket tarzlarına bakarak onların kimlikleri

hakkında bir şeyler söylemek zorlaşabilir ancak konuştukları dil kişilerin kimliği hakkında bilgi verebilir (Crystal, 2005, 51).

Dil; öğrenme, eğitim ve iletişimi gerçekleştirerek, geçmişte ve günümüzde yaşayan şahısların idraklerini ya da elde ettikleri tecrübe ve bilgileri, ortak sembolleri içinde muhafaza ederek, biyolojik bir varlık olan insanı ve içinde yer aldığı topluluğu tarihi bir varlık haline getirmektedir (Karaağaç, 2008, 26).

Millî dilin önemi en iyi şekilde Atatürk'ün şu sözü ile ifade edilebilir:

“Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin gelişmesinde başlıca etkidir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır” (Gökçora, 2004).

Kendi diline, edebiyatına, tarihine, gelenek ve göreneklerine sahip çıkamayan ve onları tanımayan toplumlar millet olarak varlıklarının sürdüremezler. Başka milletlerin güdümünde yaşamaya mecbur kalırlar (Bilgiç, 2004, 10). Bu konuda bir atasözü milleti “Dilsiz bir millet kalpsiz bir millettir” diyerek ifade etmektedir (Crystal, 2005, 51).

2.4.1. Ulusal Dil

Ulusal Dil, ulusal kültürlerin en temel unsuru olarak hem söz konusu kültürlerin oluşmasında hem de kuşaktan kuşağa aktarılmasında en önemli işlevi görürken, ulusal farklılıkları uluslararası düzeyde ortaya koyan en önemli araç olmuştur (Sadoğlu, 2003, 26).

Bir ülkede yaşayan vatandaşlar, yaşadıkları ülkenin kullandığı ulusal dilde yetkinlik kazanmazlarsa bu durum öncelikle vatandaşların yaşam alanlarının sınırlandırılmasına, daha sonra da o ülkenin politik, ekonomik, kültürel ve dil yönünden bölünmesine ve hatta dünya üzerinden kaybolmasına kadar yol açabilir. Ulusal dilin korunması ile ilgili alınacak tedbirler, ulusal ekonomilerin ve insanın sosyal refahının korunmasından ayrı olarak düşünülemez (Bilgen, tarihsiz, 2).

Benzersiz bir ulusal dil ülke bağımsızlığının ve ülke bütünlüğünün temel, öncelikli ve en önemli güvencesidir (Sadoğlu, 2003, 28).

Bir ulusun gerçek kimliğini en iyi şekilde sanat ve bilim yapıtlarında işlenmiş olan dil ifade eder ve dil ulusun karakterini en açık şekilde ortaya çıkarır. Dilin hem yabancılaştırma hem de birleştirme etkisi bulunmaktadır. Uluslar dil sayesinde bilinçlenmişler ve bilgileri dil sayesinde anlaşılır bir hale getirmişlerdir. Ulusların karakterleri dil sayesinde, törelerde ve gelenek göreneklerde olduğundan daha iyi anlaşılmaktadır. Ancak ulusların özelliklerini dillerin özelliklerinden çıkarmak mümkün olmaz; dünya görüşlerinin ortaya konduğu edebiyatları ve konuşma dilleri sayesinde ortaya konabilir. Dillerdeki çeşitlilik, dildeki unsur, gösterge ve seslerin farklı olmasından değil, dünya görüşlerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Her dil farklı bir dünya görüşünü yansıttığı için yabancı bir dilin öğrenilmesi insana farklı bir dünya görüşü kazandırır (Akarsu, 1998, 74).

Bir ulusun tarihi hakkında en gerçekçi bilgi veren unsur o ulusun sahip olduğu dildir. Yasalarda, dinde ve geleneklerde çoğu zaman değişiklik olabildiği halde dil genel olarak aynı kalmaktadır (Akarsu, 1998, 74).

2.4.2. Dil-Devlet İlişkisi

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi dil, bir devletin uluslaşma sürecindeki en etkili araçlardandır.

Acar'a (2013, 52) göre **devlet dili**; *“Bir devletin sınırları içerisinde idarede, devlete ait yazışmalarda, hukukta, eğitimde, ticarete, resmî dil gerektiren her durumda, devlet kurumları ve vatandaş ilişkilerinde, yazılı ve sözlü iletişimde kullanılma mecburiyeti bulunan ve bu mecburiyeti anayasa ve kanunla tespit edilen dildir”*.

Dil, sosyal bir varlık ve toplumların etkileşim ve anlaşma aracı olarak tanımlandığında, bir ulusu ulus yapan öğelerin başında gelir. Çünkü bir toplumun ulus niteliğini kazanabilmesi, her şeyden önce o ulusa özgü bir dilin varlığı ile

mümkündür. Dil bir ulusun duygu ve düşünce tarzı, tarihi ve toplum hayatı ile birlikte ele alındığında, ulus varlığının bir damgası ve o ulusun ayrılmaz bir parçası durumundadır. Aynı zamanda o ulusun sosyal yapısının vazgeçilemez bir parçasıdır. Dil toplumun içinde bulunduğu tarihi ve sosyal şartlar altında zamanla değişir ve gelişir. Toplumdaki her türlü değişim ve gelişimin de vasıtası olduğundan, bir ulusun erişmiş olduğu kültür seviyesi ile de yakından ilişkilidir (Korkmaz, 1973, 9).

Devletin düzeni sağlamada kullandığı araçlardan biri de dildir. Düzenin sağlanması toplum üzerinde denetim gerektirir ki bu da ancak iletişimle mümkün olabilir. Bu bakımdan devlet dilinin halkın konuştuğu dille olan ilişkisi çok önemlidir. Bazen devleti elinde tutan yönetimler halka yabancı bir dili, devlet dili ya da saray dili olarak benimsetmişlerdir. Bu nedenle halkla kendileri arasında koydukları dil duvarının arkasına sığınıp devlet hizmetlerini ancak bu dili konuşan azınlık çevrelerinin tekelinde tutmayı başarmışlardır. Örnek vermek gerekirse, İngiliz Sarayı'nda uzun süre Fransızca konuşulmuş, Türkler de, Osmanlı imparatorluğu döneminde Osmanlı Türkçesi adını verdikleri Türkçe, Arapça ve Farsça karışımı yapay bir dili, Türk halkının dilinden ayırarak geliştirmişler, İmparatorluk toprakları üzerinde yaşayan uluslardan hiçbirinin anadili olmayan bu dili yüzyıllar boyunca devlet dili olarak kullanmışlardır (Köksal, 2003, 94).

Devlet dili olarak Osmanlıca tamamiyle bir yabancı dil durumunda kalmıştır. Devlet işlerinin sözlü bölümünde halk Türkçe konuşur ve anlaşırken, yazılı bir durum gerektiğinde, bunu ancak gerekli bir öğretimden geçmiş, devlet dairelerinde bir çiraklık devresi geçirmiş kâtipler yerine getirmiştir. Onlar, yazar, okur ve anarlardı. Bir köylü, Selçuklu kadılarının Arapça yazılmış ilâmlarını ne kadar anlamazsa onların on kuşak sonraki torunu da Osmanlı kadılarının Osmanlıca yazılmış ilâmlarını anlayamamıştır (Banguoğlu, 1945, 11).

Devlet ile yönetilenler arasındaki bir dil ayrımının, yöneticilerin elinde çok güçlü bir baskı aracı kullanılabileceği açıktır. Yasaların, kuralların, yeni kararların toplumca pek anlaşılmadığı bir durumda, kişilerin haklarını savunmaları ya da korkusuzca yaşamaları pek mümkün değildir. Bireylerin devletle ilgili işlerinde işini

yaptırabilmesi için yönetimce geçerli olan dili iyice bilmesi gerekir. Abbasiler döneminde Bağdat'ta Türklerin önemli devlet görevlerine yükselmeleri dolayısıyla Türkçenin öneminin arttığı dönem buna örnek olarak gösterilebilir (Köksal 2003, 96).

Kâşgarlı Mahmud, Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazdığını bildirdiği *Divanü Lügati't-Türk* adlı yapıtının önsözünde bu konuda şöyle demektedir (akt. Korkmaz, 1995b, 256-257):

“Tanrı onlara Türk adını verdi ve onları yeryüzüne hâkim kıldı. Çağımızın hakanlarını onlardan çıkardı; yeryüzü uluslarının yönetim yularını onların ellerine verdi; onları herkese üstün eyledi; kendilerini hak üzere güçlendirdi. Onlarla birlikte çalışan, onlardan yana olanı aziz kıldı ve Türkler yüzünden onları her dileklerine erıştirdi; bu kimseleri kötülerin kötülüklerinden korudu. Okları dokunmaktan korunabilmek için, akli olana düşen şey, bu adamların tuttuğu yolu tutmak oldu. Derdini dinletebilmek ve Türklerin gönlünü almak için onların dilleriyle konuşmaktan başka yol yoktur. Bir kimse kendi takımından ayrılıp da onlara sığınacak olursa o takımın korkusundan kurtulur; bu adamla birlikte başkaları da sığınabilir”.

Bir dilin devlet dili olmasıyla birlikte, o dili konuşan toplulukların kültürel özellikleri devletin çıkardığı yasalara etki eder ve bu kültürel özellikler devlet düzeni olarak belirne olanağı kazanır. Bu yönüyle devlet dili ile kültürel değerler arasında güçlü bir bağ ortaya çıkar (Köksal, 2003, 96).

Dilleri devlet dili olmayan toplumların, kullanmak zorunda oldukları devlet dili dolayısıyla kültürel değişim süreçlerinde, kendi kültürlerini çevreleyen kültürlerden büyük ölçüde etkilenirler. Devlet dilinin ortak eğitim dili olarak kullanıldığı bir ortamda, kültürel oluşumlar daha hızlı gerçekleşir (Köksal, 2003, 97). Yüksek kültüre erişmiş toplumlarca kullanılan ve çağa göre, birçok dile etki yapabilecek ölçüde güçlü ve yaygın, ulusal sınırları aşan dillere **Uygarlık Dili** denir (Dilaçar, 1962, 6).

Düzen sağlayıcı nitelikteki devlet ve din kurumlarının eğitimle etkileşimi önemlidir. Devletin toplum adına eğitim görevini açıkça yüklendiği çağdaş toplumlarda bile diğer öteki kurumların eğitimle olan ilişkileri sürmektedir. Kuşaklar

el değiştirdikçe, gençlerin eğitimi de yeni yeni bireyler sağlamaktadır. Eğitimin, düzenini koruma görevi yüklenen devlet kurumları aracılığıyla yapılması bile kültür oluşumun tümüyle özdeş kalmasına olanak vermemektedir (Köksal, 2003, 139).

Günümüzde birçok ülkede devlet dili, ülkenin vatandaşlarının genel olarak çoğunluğunun konuştuğu dildir. Devleti kuran iradeye, yani sahibi olan milletin kullandığı bu aynı zamanda millî dil olarak da adlandırılır. Devletlerin kuruluş yapılarına göre birden fazla devlet dili ya da resmî dil kullanılabilir. Devlet dilleri genelde anayasayla belirlenir ve düzeni sağlayıcı niteliktedir (Acar, 2013, 58-59).

Bir dilin *devlet dili* olması gibi *eğitim dili* olması da önemlidir. Çağdaş bilim ve teknikbilimin her düzeydeki öğretilimi her ülkede ulusal dilde yapılmamaktadır. Özellikle teknikbilimde yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler, özellikle yeni kavramları karşılamak için teknik terimi zorunlu kılmakta, bu da teknikbilim dalının ulusal dillerde öğretim olanaklarını kısıtlamakta ve zorlaştırmaktadır. Bu nedenle ülkeler çoğu zaman günümüzde bilim dili olarak kullanılan İngilizce, Fransızca, Rusça vb. dillerde öğretime başvurmaktadırlar. Eğitim öğretilimin her düzeyde halkın dilinde gerçekleştirilmediği bir ülkede, halkın dilinin devlet dili olma niteliği de zora girmiş demektir (Köksal, 2003, 139).

Devlet dili olması, dillerin etkin ve yaygın bir dil olabilmesi için çok önemli bir ölçüdür. Bu anlamda Türklerin tarihsel süreçte kurduğu bütün devletlerde devlet dili **Türkçe** olmuştur. Dünyada var olan pek çok dilden, aralarında Türkçenin de bulunduğu sadece 118 dil, günümüze kadar “devlet dili” olabilme şansına sahip olmuştur. Tarihte büyük bir devlet olan Hun İmparatorluğu’ndan başlamak üzere, gerek Doğu, gerekse Batı Türkleri arasında Türkçe her zaman devlet dili olarak kullanılagelmıştır. Devlet dili olması nedeniyle Türkçe; Doğu Avrupa, Balkan ve Yakın Doğu dillerinin sözcük haznesine geniş ölçüde girmiş ve bölgesel dil özelliğini kazanmıştır (Dilaçar, 1962, 6).

Köktürkler, Uygurlar ve Karahanlılarda devletin dili Türkçe olmuştur. Çevresel birtakım ilişkileri nedeniyle Büyük Selçuklular resmî yazışmalarında Farsçayı kullanmakla beraber, devletin dili olarak yine Türkçeyi kullanmışlardır.

Osmanlıları, beylikten imparatorluğa taşıyan en büyük güç yine devletin dilinin Türkçe oluşudur. Bugün Türkçe, Türkiye dışında Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan gibi birçok ülkenin devlet dili olarak kullanılmaktadır (TBMM, 2008, 27).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türklerin Türklüğünü belirleyen unsurların en başında Türkçe ve Türkçe'nin devlet dili olarak kullanılması gelmektedir (Özdemir, 1969b, 18).

2.5. Dilin Bazı Kavramlarla İlişkisi

Ulusların birer değer olarak dünya üzerinde var olmasını sağlayan tek unsur şüphesiz dil değildir. Dilin uluslaşma sürecine katkısı bazı unsurlarla daha da güçlü hale gelmektedir.

Dil ile toplum ve dil ile kültür arasındaki sıkı bir bağın varlığı karşımıza çıkar. Çünkü dil, niteliği bakımından sosyal manevi bir varlıktır. Bu özelliği dolayısıyla, toplumun bireyleri arasında karşılıklı bir anlaşma sağlamasının yanında toplum bireylerini birbirine kenetleyen, aralarında sosyal bir akrabalık ilişkisi kuran ve bu yolla ulusal birliği sağlayan bir görev üstlenmektedir. Bir toplumun ulus yani millet olabilmesi, öncelikle o topluma özgü gelişmiş bir dilin varlığını gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle dil, bir ulusun kimlik belgesi niteliğindedir. Kısacası ulus yani millet demek aynı zamanda dil demektir. Ulusların varlıklarını sürdürebilmesi dille güvence altına alınabilmektedir. Dillerini yitirmiş toplumlar, zamanla ulus olma niteliklerini de yitirmeye başlarlar ve tarih sahnesinden silinirler. Tarihte bunun örneklerine rastlamak mümkündür (Korkmaz, 2001, 293).

2.5.1. Dil-Toplum İlişkisi

Tarih insanoğluna, ana dillerinde yaşayan toplulukların dünyanın neresine yerleşirlerse yerleşsinler orayı kolayca yurt haline getirebildiklerini, ana dillerini kaybedenlerin ise kendi kendilerini yok ettiklerini göstermektedir (Karaağaç, 2008,

112). Bu nedenle dil, insanlık tarihinde topluluklarının var olmalarını sağlayan en önemli ve etkili ana unsurlardan birisidir.

Tek çeşit toplum olmayacağı gibi, tek çeşit dil de olmaz. Dil, toplumların içinde yaşadığı şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Topluluklar kendine özgü bir yaşam düzenine sahiptir. Diller de mensubu oldukları toplulukların yaşam koşullarına bağlı olarak, konuşma ve anlaşma düzenine sahiptir. Bu nedenle bir topluluğun dil düzeni, o topluluğun yaşam düzeninin parçasıdır. Bu nedenle toplumlara ait dillerin yapısal durumu toplumların yaşam oluşumlarına paralel bir şekilde gelişir (Korkmaz, 1995c, 675).

Amerikalı antropolog ve dil bilimci E. Sapir'e göre (akt. Korkmaz 2005, 666) "her dil toplum gerçeğini ayrı bir yönden aksettirdiği için, ayrı toplumların dünyaları birbirinden farklıdır".

Dil, toplumun iletişim aracı olarak görülmesinden başka, onu kültürel, politik ve tarihi bir öge olarak kabul etmek, dile bir plan dâhilinde politik müdahaleyi beraberinde ortaya çıkarmaktadır. Bu duruma Türkiye'nin bürokrasisindeki gelenekçi yapı da eklenince dil kullanımı ve üstlendiği toplumsal rol politik iktidarların tutumuna göre şekillenir hale gelmiştir. Çoğu zaman da yasayla düzenlenen bir yapıya bürünmüştür. Geçmişte sağ ideolojiyi savunan muhafazakâr milliyetçilerin 'yaşayan Türkçeciler', sol ideolojiyi savunanların 'Öztürkçeciler' ya da 'tasfiyeciler' olarak ifade edilmeleri günümüzde geçerliliğini kaybetmiş olsa da bu durum ülkenin yakın tarihinde yaşanmış gerçektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta dil planlamalarını kimlerin hangi nedenle yaptığından daha çok kimlerin hangi nedenlerden ötürü bu uygulamaları onayladığıdır. Türkçe tartışmasının Türk modernleşmesine paralel olarak başladığı, Cumhuriyetle birlikte toplumu oluşturan sınıf ve gruplar içindeki modernleşmeye ilişkin aykırı görüşlerin bu tartışmalara yön verdiği görülmektedir (Özcan Gönülal, 2010, 406).

Toplumun bireyleri arasında karşılıklı anlaşma aracı olarak kullanılan dil, aynı zamanda bu bireyleri duygu ve düşünce yönünden birbirine kenetleyen manevi bir sosyal akrabalık bağı da kurulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle dil ile toplum ve

o toplumu biçimlendiren sosyal yapı (ulus) arasında da çok sıkı bir manevi bağ bulunmaktadır. Bir toplumun ulus niteliğini kazanabilmesi için, o ulusa özgü gelişmiş bir dil varlığı olmalıdır. Ulusal birlik ve beraberliğin sağlanması, toplum bireylerinin birbirine kenetlenmesi ancak dille sağlanabilir. Ulusların varlıklarını sürdürebilmesi yine dille mümkündür (Korkmaz, 2007a, 527).

2.5.2. Dil-Kültür İlişkisi

Kültür, dil konusuna bağlı olarak; bir milletin diğer milletlerden farklı olarak ortaya koyduğu duygu, düşünce, hayat anlayışı ve yaşam tarzı olarak ifade edilebilir (Kavruk vd., 2014, 5).

Toplumsal bir olgu olarak kabul edilen dil, toplumun yaşattığı ve onun yaşamının bir parçası olan kültürle ilişki içindedir. Ziya Gökalp, dili kültürün vazgeçilmez bir ögesi olarak şu şekilde ifade eder; *“Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Kültür eserleri dilin belli bir yerde ve anda donmuş şekilleridir. Kütüphaneler, dil abidelerini toplayan müzelerdir”* (akt. Kaplan, 2009, 138-141).

Dil, bir toplumu meydana getiren bireylerin duygu ve düşüncelerinin, toplumda ses ve anlam açısından mevcut olan unsur ve kurallar bütünü kullanılarak diğer bireylere geçmesini sağlar. Gelişmiş ve çok yönlü bir bildirim aracı özelliği bulunan dil, kültürün en önemli göstergesi (Cüceloğlu, 1997, 130-131), öte yandan, kültürün gelişimini ve başka toplum ya da sonraki kuşaklara aktarılmasını da sağlayan bir araçtır. Bu nedenle, birçok sözcük ve şekil yapısına sahiptir. Dil yapı ve işleyişi açısından incelendiğinde, kültür, millet, toplum ve insanı kontrolü altına alan anlamlı ve çok yönlü bir yapı olduğu görülür. Bir toplumun sahip olduğu sözlü ve yazılı tüm kültür değerlerinin dile aktarılmasından dolayı dil, sosyal olguları ve meydana gelen kültürün aynası konumundadır. Dolayısıyla dil, kültürün öncelikli ve ana ögesi olarak kabul edildiğinde, insanlık tarihini ve kültürel zenginliği yansıtır. Yaşama bakış açısını, düşünce açısını, yaşam şekillerini ortaya koyar. Dil, kültürün bir parçası olarak kültürü yansıtır, kültürden etkilenir ve aynı zamanda ve kültür

tarafından şekillendirilir. Bir başka ifadeyle kültür ve dil birbirini tamamlar ve birbiriyle bütündür (Kartal, 2010, 451).

Dil, insan topluluklarının ve bu toplulukları oluşturan bireyin sahip olduğu en temel özelliklerindendir. Kültür öncelikle, kendisini oluşturan ve aynı zamanda onun koruyucusu olan dil vasıtasıyla aktarılır. Davranış norm, yaptırım, değer ve rol gibi kavramları tanımlayarak deyimleştiren sözlü ifadelerdir. Bu kavramlar bu sözler vasıtasıyla yaşarlar, kişiden kişiye, kuşaktan kuşağa sözler aracılığıyla iletilirler. Kültürün zenginleşerek kalıcı olması da yazıyla gerçekleşir (Duvarger, 1998, 96-97).

Toplulukların konuştuğu dille, yüzyıllar boyunca edebiyat, sanat, düşün ve teknik alanlarda birçok ürün ortaya koyan ve bu özelliği nedeniyle “**kültür dili**” olma vasfını kazanmış diller, bu işlevlerini bir insan topluluğu vasıtasıyla gerçekleştirir. Kültür eğer yazılı bir bilime, felsefeye, dile ve yüksek derecede uzmanlaşmış işbölümüne, iyi bir teknoloji ve siyasal sisteme sahip olursa o zaman kültürün temel unsurunun yazı olduğunu ifade etmek gerekir. Bu da uygar kültür seviyesinin yani medeniyetin temeli demektir (Kartal, 2010, 453).

Bir uygarlık ne kadar güçlü ve köklü olursa sahip olduğu dili de o kadar güçlü ve zengin olur. Dilin zenginliğinin anlam oluşturabilme kapasitesiyle eş değer olduğu belirtilebilir. Diğer taraftan bir dil ne kadar çok kelime, kavram ve imgeyi bünyesinde barındırır ve yansıtırsa, bu imge ve kavramlar arasında mevcut farklar ne kadar fazla vurgulanabilirse, dil de o kadar güçlü ve zengin olur. Tabidir ki güç ve zenginlik en çok kültürel miras üzerinde gerçekleşir (Kongar, 1992, 72).

Dil, o dili konuşanların tüm yaşamını yansıtır. Diğer taraftan dilde bilim, edebiyat, felsefe ve sanat yeterince yerini alamaz ise o zaman o dil sadece “konuşulan dil” olarak kalmaya mahkûm olur. Yazılı ürünler yani şiirler, destanlar, tarih kitapları ortaya konulmamış, dil bir kültür diline dönüşmemişse dilin yoksul bir dil olduğundan söz edilebilir (Kartal, 2010, 452-453).

Gerçek bir düşünce etkinliği, dille kültür ilişkisi yüksek olgunluk seviyesine erişmiş dillerde kendine yer bulur. İnsanlar dil vasıtasıyla düşünebilir ve düşündüklerini ifade edebilir. Bu nedenle dilde üstün bir anlayış oluşturmayan

toplumlara ait düşüncelerin kapalı ve kalıplarını aşamayan düşünceler olarak kalacağı unutulmamalıdır (Akarsu, 1984, 15).

“Toplumların yaşam biçimi” ile dil anlamındaki kültür ilişkisi, birbirlerini etkilemesi, belirlemesi ve içermesi şeklinde bir ilişkidir. Bu ilişkinin kuşaklara kazandırılıp aktarılması eğitim süreciyle yapılabilmektedir (Kartal, 2010, 453).

Dil kültürün sembolik anlamda anlatımı veya göstergesi olarak karşımıza çıkar. Dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilen etnografik çalışmalar sonucunda dil-kültür ilişkisinin ortak bazı özellikler sergilediği, bunun yanı sıra birtakım farklılıkların da olduğu ortaya çıkarılmıştır. Dilin insanlar arasında daha çok ortak nitelikleri kapsadığı görüşü evrenselcilerin, dilsel boyutlardaki farklılıklar ise göreceliler diye adlandırabilecek iki tarafın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göreceli yaklaşımın temsilcilerinden Wilhelm Von Humboldt (1762-1835) 19. yy. başlarında dil ve düşünce arasında bağlantı olduğunu Dünya Görüşü varsayımı ile ortaya atmıştır (akt. Mengü, 2003, 21). Bu varsayıma göre; “dil olmadan düşüncenin olamayacağı, bir topluluğa ait dil ile topluluk elemanlarının düşünme süreçlerinin birlikte olduğu, bu öğelerden bir tanesi hakkında bilgi sahibi olunduğunda diğeri hakkında da bilgi edinilebileceği” kabul edilmektedir. Dil ve düşünce eşdeğer ve aynı niteliktedir (Mengü, 2003, 21).

Diğer taraftan dilin kültürle iç içe geçmiş ayrılmaz ve göz ardı edilemez bir bağlantısı vardır. Çünkü toplumun sosyal yapısını biçimlendiren bütün değerler dile aktarıldığı için, o ulusun bütün kültür değerleri dilde yaşamakta, dilde muhafaza edilmektedir. Bu bakımdan dil, sosyal yapının en önemli ögesidir ve bir ulusun kültür hazinesidir. Bu nedenle dil, kültürün koruyucusudur (Korkmaz, 2001, 294).

Kültür, bir toplumun ortaya koyduğu maddi ve manevi tüm varlıkların toplamı olarak ele alındığında, dil ve kültür bağlantısı açık ve kapsamlı bir biçimde kendisini ortaya koymaktadır. Toplumun kendisini tanıması, tanıtması ve diğer toplumlarla olan farkını, farklılığını algılaması ve ortaya koyması dil ve kültür vasıtasıyla mümkün olmaktadır (Tuna, 2003, 43).

Bir ulusun çağdaş değerlere sahip bir toplum olabilmesi için, kültür düzeyinin yüksek, dilinin gelişmiş ve zengin olması gerekir. Dil açısından gelişmiş bir düzeye erişememiş bir toplumun, kültür düzeyi bakımından da gelişmiş olduğu düşünülemez. Çünkü dil, insanın zihin dünyasında biçimlenen çok yönlü ve çok farklı düşüncelerin dışa vurma aracıdır. Yüksek nitelikte, gelişmiş zengin bir dil olmadan insan zihninde biçimlenen yaratıcı ve engin düşünceler, dışa vurulmaktan yani anlatım gücünden yoksun kalmış demektir. Dil bu önemli özelliği nedeniyle kültürün bir anlamda yaratıcısı durumundadır. Atatürk, dilin bir toplum, bir ulusun varlığı ve devamı için ne denli kutsal bir değer olduğunu ve dil ile kültür arasındaki bağlantıyı çok açık ve anlaşılır bir biçimde şu sözlerle ifade etmiştir (akt. Korkmaz, 2001, 294):

“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk Dili demektir. Türk Dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk Dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir”.

Atatürk tarafından 1932 yılında başlatılan ve kendisinin de çalışmalarına katıldığı dil çalışmaları, Türk Dili’nin devlet felsefesiyle donatıldığı ve millî kültür politikasının işlendiği bir dil anlayışı olmuştur. Atatürk, Türk milletinin varlık ve bağımsızlığını bir bütün olarak gördüğü için, milletine, onu kültür ve medeniyet seviyesi bakımından daha ileriye ve yüksek hedeflere ulaştıracak köklü, sağlam ve sistemli bir yol çizmek istemiştir. Bu nedenle Batı medeniyeti çerçevesinde bir sosyal değişim öngörürken, bunları millî kültür temelinde yapmayı ihmal etmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet yapısının temelinde, Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesinin en önüne çıkarma amacı yer aldığına göre, dilin de medeniyetle bütünleşecek ve onu karşılayacak kelime, kavram ve terimlerle zenginleştirilmiş kültür dili durumuna getirilmesi gerekiyordu. Bunun için de dilin bir bilim dalı olarak incelenmesi, en eski kaynaklarına kadar gidilerek incelenmesi ve öz benliğinin ortaya çıkarılması şarttı (Korkmaz, 1984, 145).

Osmanlıca olarak kısır kalmış olan dile, kelime türetme bakımından işlerlik kazandırılmış; yine Osmanlıca dolayısıyla aydınların dil ve kültürü ile halkın dil ve kültürü arasındaki kopukluk ve ayrışma giderilerek, dile birleştirici ve bütünleştirici bir özellik kazandırılmıştır. Millî Eğitiminin gelişmiş bir eğitim diline kavuşturularak, Türk Dili'ne millî kültür politikasına paralel millî bir gelişme yolu çizilmeye başlanmış ve bu amaçla Türk Dil Kurumu kurulmuştur (Korkmaz, 1984, 145).

Devletin kültür politikası ile dil politikası arasında da çok sıkı bir bağlantının bulunduğu ortadadır. Bu bağlantı dolayısıyla Cumhuriyet Döneminde dile devlet müdahalesiyle planlı ve programlı bir dil politikası izlenmiştir (Korkmaz, 2001, 194).

Yukarıdaki bölümlerde belirtildiği üzere böyle bir dil anlayışının temelinde, dilin yapı ve işleyişini, dil ile toplum, dil ile kültür arasındaki bağlantıyı ön plana çıkaran derinlemesine bir tutum bulunmaktadır. Atatürk bu tutumu Dil Devrimiyle gerçekleştirmiştir.

2.6. Dil Politikaları

Schiffman (1996, 3) **dil politikalarını**; “bir toplumdaki dillerin statü, kullanım, alan ve bölgeleriyle, bu dili konuşanların haklarına ilişkin görüş, ilke ve kararlar dizisi” olarak tanımlamaktadır.

Sadoğlu'na (2007) göre ise **dil politikaları**; “bir ülkede mevcut dil sorunlarına örgütlü çözüm arama çabası”dır.

Politika konusu dil; ulus-devletlerin tarihte yer almaya başlamasıyla ortaya çıkan dil politikaları, resmî nitelik taşıyan ya da resmî olmasa da, birey ve kurumlar tarafından bilinçle yürütülen ve etkili olan politikalarlardır. Özellikle Avrupa'da ulus-devletin doğuşu, dil politikalarının ortaya çıkması açısından önemlidir. Ancak ulus-devletlerden önce de dil politikalarına yönelik ortaya çıkan bazı gelişmeler de olmuştur (Eraydın, 2008, 148).

Dil politikası, millî birliğin sağlanması, ekonomik şartlar ve siyasal bazı nedenlerle dilin şekil ve işlevlerine siyasal otoritenin müdahale etmesi olarak da tanımlanabilir. Bir toplumda konuşulan dillerin statü, kullanım, alan ve bölgeleriyle bu dili konuşan bireylerin haklarına ilişkin görüş, ilke ve kararlar dizisi olarak da ifade edilebilir (Açık, 2014, 595).

Dil, ulus ve devlet olguları arasındaki ilişkileri tarihi bir süreç içerisinde değerlendiren araştırmacılar, Avrupa'da iki görüşün ortaya çıktığından bahsetmektedirler. Bu görüşlerden birincisi, İngiltere ve Fransa örneklerinde olduğu gibi, ulusa öncelik veren bir devlete sahip bireylerin yavaş yavaş ulusu meydana getirdikleri ve sonra tek dile yöneldikleri, bir devlet-bir ulus-bir dil modelidir. İkincisi ise, Almanya örneğindeki gibi, aynı dili konuşan bireylerin bir ulus oluşturdukları fikrini geliştirerek devletlerini oluşturmak için çaba gösterdikleri, bir dil-bir ulus-bir devlet modelidir. Bu modelin fikrî temellerinden olan dilsel ulusçuluk, Almanya'da doğarak gelişmiş, başta Doğu Avrupa ulusçuluk hareketleri olmak üzere, ulusçuluk hareketlerinde ve siyaset felsefesinde kendine yer edinmiş bir düşünce modelidir. Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıkmasında, kiliseye karşı takınılan tavırlar da bu modelleri belirleyen temel dinamikler arasında yer almıştır. Rönesans ve Aydınlanma da hemen hemen bütün Avrupa uluslarının temelden etkilendiği dönüm noktaları olmuştur (Eraydın, 2008, 148).

Fishman (akt. Açık, 2014, 595) dil politikalarını; dil akademilerinin, dil kurulları/heyetlerinin, dil komitelerinin, yazarların, eğitimcilerin, sözlük derleyicilerinin, uzmanların veya din adamları gibi kişi ve kuruluşların belirlediğini ifade etmektedir.

Avrupa'da ve dünyanın diğer bölgelerinde dil politikaları, ulusçuluk akımı ile bağlantılı olarak, siyasal sistemde ulusu şekillendiren dinamiklerle etkileşim içinde gelişme göstermiştir. Bir ulusu oluşturan unsurların birbiriyle ve çevresindeki diğer ulusları oluşturan unsurlarla etkileşimi dil-siyaset ilişkisini daha iyi ortaya koyar. Tarihi gelişmeler dillerden, dil gruplarının büyüklüklerinden, çeşitlerinden, birbiriyle olan ilişkilerinden etkilenebilir. Dil politikalarını belirleyen diğer etmenler arasında,

dillerin durumu, siyasal sistem ve resmî ideolojiler ve uluslararası ilişkiler de bulunmaktadır (Eraydın, 2008, 149).

Dil çeşitliliğine yönelik politikalar, o devletin kültürel, etnik ve yöresel çeşitliliğe yönelik genel politikalarının bir parçasıdır ve bu politikalarla paralellik arz eder. Bu çerçevede, etnik çeşitliliği bireysel alana ait bir mesele olarak gören ve siyasal/teritoryal model olarak adlandırılan model ile kamusal siyasetin parçası olarak gören ve organik model olarak adlandırılan modelin, resmî olmayan dillere yönelik yaklaşımları birbirinden farklıdır. Fransa'nın, ülkesinde bulunan azınlık dillerini kamu alanında tanımayan tutumu birinci modele, İspanya'nın Katalanca konuşulan bölgeye özerklik tanıyan yaklaşımı ise ikinci modele örnek verilebilir. Türkiye'de izlenen tutumun Fransız modeline yakın siyasal model olduğu bilinmektedir (Eraydın, 2008, 149).

Türkiye'de dil politikası belirleme noktasında ön planda olan Türk Dil Kurumu'nun ise daha çok dil planlaması konusunda çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Uzmanların, eğitimcilerin, yazarların ve akademisyenlerin politika belirleme konusunda üstlendikleri görevler dönemsel olarak siyasi otoritenin kendilerine verdiği imkâna göre değişmektedir. Dil konusunda yetki sahibi kurumların etki ve zorlamaları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Açık, 2014, 595).

Dil, hem insan hayatı açısından, hem de siyasal kurumların etkin işlemesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Bu da bazı ülkeler için hassas ve zor konular olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Fransa ülkesinde bulunan azınlıklar için Çerçeve Sözleşmeyi imzaladığı halde onaylayamamıştır. Belçika dil sorunlarının gerilimi artırıcı olması nedeniyle nüfus sayımlarından anadili ile ilgili soruları çıkarmak zorunda kalmıştır. Dünyanın en büyük dillerinin konuşulduğu Kanada'nın Quebec eyaletinde, ayrılma talebinde bulunanların oranı yüzde %50'ye yaklaşmıştır. Gerek Rusya Federasyonu'nda, gerekse diğer eski Sovyetler Birliği'nde, dil çeşitliliği en fazla sorun oluşturan alanların başında gelmektedir (Eraydın, 2008, 150).

Devletler, toplumu oluşturan fertlerin birbirleriyle ilişkilerinde kullandıkları dile çoğu zaman müdahale eder ve dili düzenlemeye çalışırlar. Çünkü devletler kamu

hizmetlerinin görülmesi ve eğitimle ilgili görevleri nedeniyle zorunlu olarak dile müdahalede bulunmak zorundadırlar. Tercih edilen bu dil de genellikle çoğunluğun konuştuğu dil olmuştur (Açık, 2014, 596-597).

Kamu kurumları, çalışanlar ve hizmet verilenler arasında sürekli iletişim vardır. Etkili iletişim olmadığı zaman hizmette verim olmaz. Algılanabilen her şey iletişim sürecini başlatır (Karatepe, 2005, 51). Bu nedenle birçok devlet kendi kurumlarında çalışanlardan ve görevlilerden, resmî dilde yeterli olmasını istemektedir. Bu durumu resmî ya da resmî olmayan şekilde yaparlar. Amerika’da resmî bir dil politikası olmamasına rağmen, güncel hayatta ve akademik çevrede İngilizce en geçerli dildir. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ve günümüz Türkiye’inde tüm resmî yazışmalarda Türkçenin kullanılması, devlet ilkokullarında Türkçenin ana dili olarak öğretilmesi, yine devlet okullarının orta ve yükseköğretiminde eğitim dili olarak Türkçenin kullanılması tercih edilmiştir (Açık, 2014, 596-597).

Dil politikalarının en önemli özelliği bilinçli ve planlı gerçekleştirilmeleridir. Devletler, meşruiyet kazanmak, nüfuzlarını artırmak, millî bir kimlik oluşturmak ve bunu pekiştirmek, vatandaşın katılımını sağlamak ya da kısıtlamak ve gelir dağılımını belirlemek gibi bazı amaçlarla halkın kullandığı dili etki altına almak isterler. İzlenen dil politikaları devletin çeşitli alanlarda izlemiş olduğu politikalardan etkilenir. Örneğin küreselleşme ya da diğer taraftan kökene dönme, modernleşme politikaları dil politikalarını doğrudan etkileyebilir. Dil politikaları azınlık dillerine yönelik gerçekleştirilen politikalar olarak algılanmamalıdır. Resmî ya da toplumun çoğunluğuna mensup dilin kimlikle ilişkilendirilmesi, bazı yabancı dillerin öğretmesi, yabancı dille eğitim gibi bazı dil konuları da dil politikalarının kapsamında yer alır (Açık, 2014, 596).

2.7. Dünyada Dil Politikası Uygulamaları

Bu bölümde özellikle Avrupa’da konuşulan ve dünyanın birçok ülkesinde de ikinci ve hatta resmî dil olarak kendisine yer edinen bazı dillerin ait olduğu

Avrupa'daki uluslarda, uluslaşma sürecine olan katkıları da değerlendirilerek, bu ülkelerde dil açısından geliştirilen devlet politikalarının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Dil politikalarına ilişkin uygulamalar Fransızca, Almanca, İngilizce, Farsça ve Arapça konuşan ülkelerin örnekleri ele alınarak tartışılmıştır. Bu ülke uygulamalarının özellikle ele alınmasının nedeni; bu ülkelerin gerek uluslaşma, gerek teknolojik, gerekse kültür ve diğer alanlarda diğer dünya uluslarını etkilemesidir. Bir yandan dünyaya açılan, diğer yandan da aldıkları politik kararlarla ülkelerinde mevcut ulusal yapıyı koruyan bu ülkelerin, yeryüzünde birçok ülkeye örnek olması, dil konusunda izledikleri politikaları gözden geçirmeyi ve başvurdukları girişimleri örneklendirmeyi çalışma açısından önemli kılmaktadır.

Bir anlamda dil mühendisliği olarak da ortaya konulan dil konusundaki çalışmalar; Fransızların, Almanların, İngilizlerin yanında; Macarların, İsveçlilerin, Finlerin ve Arnavutların milliyetçi eğilimlerle yürüttükleri, dillerindeki yabancı kelimeleri tasfiye edip yerlerine millî olanları kullanırmak şeklinde yapılan bilinçli uygulamalardır (Lewis, 2007, 2).

Avrupa'da Latince, 16. yüzyıl öncesinde tıp dili olarak kullanılmaktaydı. Halk tarafından konuşulan dille dini ibadet ve bilimsel çalışma yapılmaması, eğitimde farklı dil kullanılması bu çalışmaların halk tarafından anlaşılmasını zorlaştırıyordu. Batıda Rönesans'la birlikte bilim alanında ulusların kullandığı diller daha fazla kullanılmaya başladı. Kullanılan ulus dilleri zamanla bilimsel dil olma özelliğine sahip oldu. Fakat zaman içinde ortaya çıkan kavram ve buluşlara yönelik terim türetme zaman aldığından Latince ve eskiden kullanılan Grekçe terimlerin kullanılması günümüze kadar sürmüştür (Öztürk, 2004, 91).

2.7.1. Fransızca

Rönesans'la birlikte Fransızca, kardeş dili sayılabilecek İtalyanca tarafından tehdit edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde öncelikle ozanlar Latinceyi kullanmamaya

başlamışlardır. Kral I. François 1539 yılı Ağustosunda yayınladığı Villers-Cotterêt buyruğuyla, Karamanoğlu Mehmet Bey buyruğunda olduğu gibi, İtalyanca, İspanyolca ve Latince kelimelerin hukukta kullanılmamasını emretmiş, bu talimatnamesinde şöyle demiştir (akt. Selçuk, tarihsiz):

“İster bağımsız mahkemeler olsun yahut da onların altında ya da üstünde olanlar olsun, isterse dilekçe, soruşturma, sözleşme, hüküm, vasiyetname ya da yargısal herhangi bir işlem ve buna bağlı bir işlem olsun, başka dilde değil, bundan böyle bunların anadilimiz olan Fransızcayla açıklanmasını, yazılmasını istiyoruz”.

Yayınlanan buyruktan önce de XIV. yüzyıl içinde Fransızca'yı çeviri çalışmalarında eksik gören bazı yazar ve akademisyenler yeni kelimeler türetmeye başlamışlardı. Lisieux Piskoposu ile Aristo'nun çevirmenlerinden Nicolas Oresme, Fransızca için bugün bile kullanılan pek çok kelime türetmiştir (Selçuk, tarihsiz).

Fransızca, Almanların ve İngilizlerin bilim ve hukuk dili olarak uzun süre özendikleri ve önemsedikleri bir dil olmuştur. Önceleri İtalyanca sözler Fransızcaya fazlaca girmiştir. Du Belley isimli yazarın Deffence “Fransız Dilinin Savunulması ve Değerlendirilmesi” adlı eseri (1549) ve XVII. yy başında Malherbe'in dilin arındırılması yönündeki eserleri önde gelen çalışmalardandır. XVI ve XVII. yüzyılda yaşayan sanat ve bilim adamlarının fazla oluşu Fransızcanın gerçek anlamda yetkin bir dil olarak kendisini geliştirmesini sağlamıştır (Köksal, 2003, 202).

Fransızca, bir başka dil Almancanın konuşulduğu topraklarda 16. yüzyılın sonunda yayılmaya başladı (Lewis, 2007, 2). Fransızca 18. yüzyılda Fransa'dan başka, Prusya önde gelmek üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde eğitimli sınıflarca kullanılmaktaydı. Öte yandan Fransa'da nüfusun önemli bir kısmı tarafından bilinmiyordu. Fransız Devrimi sırasında Fransa'da Fransızca dışında başta Baskça, Bretonca, Flamanca, Almanca ve İtalyanca olmak üzere çok sayıda dil ve çok fazla lehçe kullanılmaktaydı. Devrimle birlikte dilde bir uluslaşmaya gidilmesine ve Fransızcanın zorla kabul ettirilmesine yönelik herhangi bir girişimde bulunulmamansa rağmen, Devrim boyunca Fransızca konuşanların sayısında önemli

bir artış olmuştur ve özellikle ordunun şerefli dili olarak kabul edilmiştir (Sadoğlu, 2003, 29-30).

Dil bilimci Filozof Hans Kohn'a göre (akt. Sadoğlu, 2003, 30) Fransa'da devrim yurttaşlığı için dilsel birlik, her şeyden önce ruhlardaki birlik anlamına geliyordu ve Fransızca konuşmak hem yurttaşlıkla ilgili sadakatin, hem de rasyonel aydınlanmanın kanıtı olarak görülüyordu.

17. yüzyılda Malherbe ve Vaugelas'nın gayretleriyle Fransız Dil Akademisi kurulmuştur. Akademi öncelikle Fransız dilini tüm bilim ve sanat alanlarında kullanılır hale getirmeyi hedeflemiştir. Dante'ye ait Cehennem adlı eseri Fransızcaya çeviren yazar Rivarol 1783'te kaleme aldığı önsözünde, çevirme sırasında dilin tam öz kaynaklarının kullanıldığını, dilin gücünün ortaya çıkarıldığını ifade etmiştir. Rivarol Fransızcanın evrensel bir dil olduğu konusunda bir deneme yazmış, bu nedenle kendisini ödüllendiren 'Berlin Kraliyet Akademisi'ndeki konuşmasında, "açık olmayan şey Fransızca değildir" diyerek, Fransızcanın Avrupa'da o yüzyılın ortak bilim ve konuşma dili olduğu ifadesine yer vermiştir (Selçuk, tarihsiz).

1793'lerde Fransa'da yurttaşlar arasında iletişimin en iyi dilde birlik sayesinde olacağını ve dilde birlik sağlanmadıkça, Fransız yurttaşları arasında ulusal bir bilinç oluşturmak ve ulusu bölünmez bir birlik olarak yaşatmanın mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Fransızcayı ulusal bir dil olarak benimsetmenin en önemli yolunun onun eğitimde tek dil haline getirilmekten geçeceği, Fransızcanın yurttaşlıkla ilgili faaliyet alanının dili olarak kullandırılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır (Sadoğlu, 2003, 30).

Fransızca ilk sözlük, 1694'te yayınlanmakla birlikte 1694-1932 yılları arasında yeni türetilen 4.000 sözcük Fransızca diline girmiştir. Bazı sözcüklerin kullanımına ilişkin karşı çıkışlar, eleştiriler olmuş ancak daha sonra benimsenerek kullanılmıştır. Ancak bu itirazlar yeni terimlerin türetilmesine değil, türetilen terimlerin yapısı hakkında olmuştur (Selçuk, tarihsiz).

Fransa’da terör döneminde, 20 Temmuz 1794’te bütün kamu işlerinde ve hatta bazı özel işlerde Fransızca dışındaki dillerin kullanılmasını yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır. Bu yasaya göre (akt. Sadoğlu, 2003, 32):

(1) Özel okulların devlet okullarına dönüştürülmesiyle eğitim-öğretim dili tamamen Fransızca olacak; (2) yasanın uygulanıp uygulanmadığı denetlenecek; (3) Alsace’de Almanca kullanımı yasaklanacak; (4) Fransızcanın diğer dilleri konuşanlar tarafından suiistimal edilmesi önlenecek; (5) yönetim eylem ve işlemleri Fransızca olarak yerine getirilecekti.

Dil bilimci Ferdinand Brunot ile şair Paul Valery birlikte yanlarına pek çok şair ve yazarı da alarak 1937’de “Fransız Dil Bürosu”nu kurmuştur. Yapılan çalışmalarda, Fransızcanın kelime hazinesinde bulunan Latince, Yunanca ve İngilizceden alınmış birçok sözcüğün çıkarılmasının gerekliliği ifade edilmiştir (Dilaçar, 1978, 17).

1945 sonrasında özellikle bilgisayarın kullanılmaya başlamasıyla oluşan birçok bilişim terimi İngilizce aslıyla kullanılmış, bilimsel açıdan öne çıkan ABD’den ve dolayısıyla İngilizceden ve Amerikan halk ağzından transfer edilen birçok terim Fransızcaya geçmiştir. Meydana gelen İngilizce kırması Fransızca birçok bilim adamı tarafından eleştirmiştir (Köksal, 2003, 202-203).

1970’te İngilizceden alınan sözcüklerin engellenmesine yönelik olarak, “Fransız Dilini Koruma ve Yayma Yüksek Kurulu” kurulmuştur (Dilaçar, 1978, 18). Günümüzde Fransa Akademisi, Fransız dilinin dünyadaki saygın konumunu korumak ve daha da geliştirmeye çalışmaktadır ve ulusal düzeyde de dilin yabancı dillerin etkisine karşı koruma görevini üstlenmiş bulunmaktadır. Fransa’nın önemle üzerinde durduğu bu durumla ilgili olarak ABD’deki NASA yetkilileri bir tek uzay mekiği için 15.000 civarında yeni terim türetildiğini açıklamıştır (Köksal, 2003, 202-203).

Fransa’nın kuzey batısındaki Bretanya’da kendi dillerinde *Brais* adıyla anılan bir topluluk vardı ve bu bölgenin insanları kökenleri bakımından Kelt’lerdi. Birkaç kuşak öncesine kadar kapalı bir tarım toplumu olarak yaşıyorlardı. 1960’larda

ailelerde bulunan en yaşlı grup Bretonca konuşmakta, onların çocukları Bretonca'nın yanında Fransızca konuşabilmekte, otuz-kırk yaşlarındaki torunlarıysa yalnızca Fransızca konuşmaktaydılar. Son kuşak, eski tarım toplumunun bütün kültürel özelliklerinden uzaklaşarak Fransızlaşmıştır. Breton kültürün etkisi ancak soyadlarında ve yer adlarında yaşamaktadır. Devlet dili olmayan Şvapça'nın Almanya'da, Provansça'nın ve Alsasça'nın Fransa'da, Katalanca'nın ve Baskça'nın İspanya'da durumları birbirine benzerlik göstermektedir. Katalancanın karşısında, bugün yaklaşık on milyon kişinin yaşadığı Portekiz'in İspanyol Birliği'ne katılmaması nedeniyle Portekizce ayrı ulusal dil olma niteliğini sürdürmekte, ayrıca Brezilya'da da yüz altmış milyonluk bir devletin dili olarak yaşamaktadır (Köksal, 2003, 97-98).

2.7.2. Almanca

Eski devirlerde kullanılan Almancada önceleri Keltçe, sonraları ise Yunancanın, özellikle de Latincenin etkisi görülmektedir. O devirlerde yüksek tabakanın konuştuğu dil Latince'dir ve halkın konuştuğu dil olan Almanca ise *avam dili* olarak anılmaktadır. Orta Almanca döneminde (1050-1350) dilde şövalye şiirinin gelişmesiyle Latincenin etkisi azalmıştır ve Almancaya Yunanca kelimeler girmeye başlamıştır (Önen, 1960, 139-142).

Almanların ulusal dile yönelmeleri Martin Luther'in 16. yüzyıl başlarında Kilise'ye karşı yaptığı halk dilindeki yayınlar ve İncil'i halk diline tercüme ederek sunması ile başlar ve 16. ve 17. yüzyıl boyunca Almancanın gelişmesine ışık tutar (Köksal, 2003, 200).

Alman Dil Devrimi'nin öncüsü olarak Valentin Ickelsamer kabul edilir ve "Deutsch Grammer" adlı yapıtı 1533'te yayınlanmıştır. İtalyanların 1612'de bir sözlük çıkarmaları Almanya'da da dile karşı duyarlılığın artmasına sebep olmuş ve dille ilgili çalışmalar hızlandırılmıştır. 1617'de kurulan dil kurumunda Almancanın arındırılması çalışmaları ele alınmıştır. Bu kurum; anadili sevgisini oluşturmak, Almancanın varlığını, gerçek ruhunu ve özelliklerini korumak, aslına uygun olarak

kullanımını sağlamak, dili kurallarına uygun açık ve arı bir şekilde kullanmaya teşvik etmek, dili ihtiyaç olmayan yabancı unsurlardan arındırarak bir Alman ulusal bilincini yerleştirmeyi ve yaymayı amaç edinmiştir (Cucunel, 2004, 82).

Almanca, özellikle Büyük Friedrich'in döneminde Fransız kültüründen fazlasıyla etkilenmiştir (Cucunel, 2004, 82). Bu dönemde Almancaya çok fazla Fransızca ve Latince kökenli kelime geçmiştir. Bu kelimeler yönetim, ordu ve yükseköğrenim alanlarından akrabalık adlarına kadar birçok alanda gerçekleşmiştir. Friedrich, anılarını kaleme alırken bile Fransızca kullanmıştır. Farklı bir açıdan o dönemin düşünürlerinden Leipzig, kaleme aldığı bir çalışmasında "ruh devinimleri, erdemler, ahlak ve yönetim sanatıyla ilgili birçok nitelikler gibi, görülemeyen ve duyulamayan ancak düşünce ile kavranabilen duyguların anlatımında dilimizde bir yetersizlik var" diyerek eleştirel bir yaklaşım ortaya koymuştur (Dilaçar 1978, 19).

Almanca, Alman Prenslüklerinin birçoğunda idari dil olarak kullanılan ve Martin Luther'in Kitab-ı Mukaddes çevirisinde de kullandığı Almanca lehçesine dayanır. Bugünkü Almancanın oluşumuna bu yapının katkısı oldukça fazladır (Sadoğlu, 2003, 17).

Luther'den sonra dil konusunda etkili isimlerden birisi de Felsefe Profesörü Christian Thomasius'tur. 1687'li yıllarda derslerini Almanca veren Thomasius 1688'de Aylık Söyleşi adıyla ilk Almanca bilimsel dergiyi çıkarmış ve 1691'de Almanca felsefi kitabını yayınlamıştır. Dilde tasfiyecilik, 1870-1877 Fransa-Prusya savaşı sonrası artmış, bu durum Almanya'da ulusal duyguyu güçlendirmiştir. 1885'te "Genel Alman Dil Derneği" kurulmuş ve derneğin yaptığı çalışmaları bir çok kamu kuruluşu desteklemiştir (Köksal, 2003, 200).

Almanca 18. yüzyıl başlarında çok fazla Fransızca etkisinde olduğundan soylulara karşı etkisini kaybetmek istemeyen Prusya Kralı, halka yabancı sözcüklerle hitap eder duruma gelmiştir. Fransa ile 1870-71 yıllarında yapılan savaştan sonra Almanlar posta örgütünde, demiryollarında, orduda ve eğitim dâhil birçok alanda düzenleyici yasalar ile halk diline dayanan Almanca terimler kullanmıştır (Köksal, 2003, 201).

1917’li yıllara gelindiğinde Eduard Engels “Sprich Deutsch” (Almanca Konuş) ve 1918’de “Entwelschung” (Yabancı Sözlardan Kurtuluş) adlı eseriyle özleştirmenin nasıl yapılacağına dair açıklamalarda bulunmuştur. Daha sonra, 1935’te “Alman Dil Eğitim Bürosu” kurulmuştur. Yeni buluşların Almancalaştırılması bu büro tarafından yapılmıştır. Dil Eğitim Bürosu tarafından uluslararası sözcükler olarak ifade edilen telefon, telgraf, otomobil, radyo gibi sözcüklere karşılık gelen Almanca sözcükler türetilmiştir. Toplum zamanla bu sözcükleri benimsemiş ve bu sözcüklerin kullanımı artmıştır. Almanca, ülkenin önde gelen çok sayıda düşünür ve bilim adamının çalışmalarıyla onbinlerce bilim sözcüğü türeterek zenginleşmiş, bilim ve felsefe alanında önde gelen bir dil niteliğine bürünmüştür (Cucunel, 2004, 83).

Almanya’da ulusal dili sadeleştirme çalışmaları başarılı geçmiştir. Bu başarı Akademilerden daha çok Dil Kurumlarının ve uzmanların yaptığı çalışmalarla gerçekleşmiş gibi görünmektedir (Dilaçar, 1978, 21).

Almanya’da dilin arıtılması çalışmaları konusunda halkın söz varlığı önemli bir yet tutmaktadır. Jakop ve Wilhelm Grimm kardeşlerin 1812’de yayınladıkları (Cucunel, 2004, 84) “Ev ve Peri Masalları” adlı eser dil bilimsel olarak Finlerin “Kalevala” destanı kadar önemli bir yer teşkil etmektedir (Çobanoğlu, 1999).

Grimm Kardeşler Almancanın tarihsel sözlüğünü 1838’de hazırlamaya başlamışlar ve 1852’de yayınlanmıştır. Daha sonra geliştirme şeklinde yapılan çalışmalarla 1961’de tamamlanan sözlük, 16 bölüm ve 32 ciltten oluşmaktadır. Çalışma, İngilizler tarafından ortaya konan “The Oxford Dictionary” ile birlikte dünyadaki en hacimli ve bilimsel sözlük olarak değerlendirilmektedir (Dilaçar, 1978, 21-22).

2.7.3. İngilizce

Britanya Adalarının en eski yerlileri Hint-Avrupalıların Kelt kolundan oluşuyordu. M.Ö. 55-M.S. 407 yılları arasında Roma orduları bu bölgeleri

yönetimleri altına aldılar. Ancak 449'da bu orduların bu adalardan çekilmesi üzerine Hint-Avrupalıların Germen kolundan olan Saksonlar, Anglolar ve Jutlar Danimarka ve Kuzey Almanya bölgelerinden bu adalara göçtüler ve yerleştiler. Böylece adaların dili Anglosaksonca oldu (Dilaçar, 1978, 26).

Bu durum 1066 yılında Norman Yengisiyle birdenbire değişti. İskandinav kökenli Normanlar 840'ta Fransa'nın bugün Normandiya denilen bölgesini ele geçirip yerleştikten sonra, kendi dillerini bırakıp Fransızca'yı kullanmaya başladılar. 1066'da da İngiltere'ye geçip Anglosakson yönetimine son verdiler. Burada Norman Fransızcası Anglosakson'ca ile tamamıyla karıştı ve yöneticilerle soylular Norman Fransızcasını kullanmayı sürdürdüler. Halk ise bildiği Anglosakson kökenli sözcükleri kullanmaya devam etti. Norman kökenli sözcükler, aristokrat çevrelerde kullanılırken yerli sözcükler halka yakın sözcükler olarak yerlerini korudular. Zamanla Norman Fransızcası ve Anglo-Saksonca karışımı "erken İngilizce" olarak ifade edilen "karma bir dil" ortaya çıktı (Sadoğlu, 2003, 16).

Bugün bile İngilizcede anlamdaş gibi kullanılan sözcük çiftlerinden (akt. Dilaçar, 1978, 26): "Oda" anlamına gelen *room* ailenin oturduğu, sıradan bir odayı anlatır. *Chamber* ise aristokrat bir odaya denir. *The king's chamber* (kral odası), *Chamber of Deputies* (milletvekilleri odası, meclis), *Chamber of Commerce* (Ticaret Odası) gibi. Yine, Anglosakson kökenli *begin* normal bir başlamayı anlatır. Norman kökenli *commence* törenle, resmî olarak başlamayı ifade eder.

Oluşan bu dil, 1362'de resmî dil olarak kabul edildi ve parlamento çalışmalarına da zemin hazırladı. Dahası bu dilin resmî dil olarak kullanıldığı bölge, sadece İngiltere ve Galler'i değil; İrlanda, İskoçya ve Fransa'nın kimi bölgelerini de içine almaktaydı. Dolayısıyla krallığın Britanya'da idari bir dil oluşturma çabası aynı zamanda Galler, İskoçya ve İrlanda alanları için de geçerli olmuştur. Resmî İngilizce buralarda özellikle eğitimde kullanılarak ve dini kurumlar aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak 1362'de çıkartılan *Savunma Yasası* mahkemelerde İngilizce kullanımını zorunlu hale getirmiştir. Bu şekilde uygulanan resmî politikalar İrlanda, Galler ve İskoçya'da daha fazla hissedilmiştir. İrlanda'da

15. yüzyılda çıkarılan birçok yasa eğitimde İngilizcenin kullanılmasını öngörürken, 1609 yasaları ve VI. James İskoçya'sının 1616 yasaları İskoçya'da eğitim dilinin İngilizce olmasını zorunlu kılmıştır. Benzer devlet politikaları, Galler'de 1536 yılında çıkarılan *Galler Birlik Yasası* 'yla (*Welsh Act of Union*) da görülmektedir (Sadoğlu, 2003, 16-17).

Geçmişte İngilizceyi arındırma yönünde çalışmalar da yapılmıştır. 1340'da Dan Mitchel *Ayenbite of Inwit* 'i yazdığında (akt. Lewis, 2007, 3), *ayenbite* (again bite-tekrar ısırış)) kelimesini son dönem Latince '*remorse*'un (pişmanlık) tercümesi olarak kullanmıştır. James Joyce kelimeyi *agenbite* şeklinde kısmen çağa uydurmuştur. 19. yüzyılda ortaya, aslı Yunanca ve Latince olan kelimelerin yerine Sakson kökenli yerli karşılıkları olan kelimeler türetildi. *Ornithology* 'nin (kuşbilim) karşılığı olarak 1830'da *birdiore*, "sıradan halkın geleneksel inançları, efsaneleri ve töreleri"ni anlatmak içinse 1846'da *folklore* icat edildi. *Preface*'in yerine bulunan *foreword* (önsöz) kayıtlara ilk defa 1842' de geçti (Lewis, 2007, 3).

Bu şekilde İngilizce, gelişerek ve işlenerek, sözcük kökeninin % 75'i Latin-Fransız ve % 25'i Germen kökenli olan bir dil durumuna geldi ama sesbilim, yapıbilim ve sözdizimi bakımından Sakson geleneğini sürdürdü ve bağlı kaldı (Dilaçar, 1978, 26-27).

İngilizce cümle öğeleri açısından bir Germen dili olmasının yanında İngiltere'nin eski halkı Britonlar tarafından kullanılan Keltçe, İngiltere'yi istila eden Fransızlaşmış Normanlardan kalan birçok Fransızca kelimeyi de bünyesinde barındırır. Bu nedenle karma bir dil yapısı vardır. Keltçe ve Fransızca öğelerin çıkarılması İngilizceyi Almancaya daha çok yaklaştırmıştır. Ortaya İngilizlerin istemediği bir durum çıkmıştır. Keltçe ve Fransızca unsurlar İngilizleri Almanlardan ayıran ve onları farklı bir ulus kılan dillerdir (Ülker, 2003, 1).

İngiltere'de ilk İngilizce sözlüğü "İngilizce sözcüklerin abecesel tablosu" başlığıyla (A Table Alphabeticall of English Words) Robert Cawdrey 1604'te yayınlamıştır. Bu çalışmayı Nathan Bailey'nin 1721'deki "İngilizcenin evrensel etimoloji sözlüğü" (An Universal Etymological English Dictionary) izlemiştir.

Hiçbir çağda dil akademisi kurulmamış, 1662’de Sir Francis Bacon’ın önderliğinde akademi düzeyinde, “Krallık Kurumu” (The Royal Society) oluşturulmuş ama bu kurum da dil konularıyla ilgilenmemiştir. Bununla birlikte Fransa ve İtalya’da olduğu gibi uluslar kendi dil kalıplarını anlam, kullanım ve üslup bakımından yabancı dil kalıplarına kapılmadan kendi dil kalıplarıyla belirledikleri için İngiltere’de XVIII. yüzyılda bu akıma kapılmıştır. Dönemin yazarı Samuel Johnson 1747-1755 yılları arasında İngilizcenin sözcük kökeni üzerinde çalışmış ve 1755’te bir ciltlik “İngiliz Dilinin Sözlüğü”nü (Dictionary of The English Language) yayınlamıştır. İtalyanların Dante, Petrarca, Boccaccio gibi başlıca yazarların çağının dilini arı ve standart İtalyanca saydıkları gibi, Johnson da Kraliçe Elizabeth ve o çağın başlıca yazarları olan Sidney, Spenser, Shakespeare ve Bacon’un 1611’deki “Kutsal Kitap” çevirisinde kullandığı dili standart olarak almış ve İngiltere tarihinde Restorasyon adıyla tanınan çağın (1660-1688) getirdiği Fransızca hayranlığına karşı direnmiştir (Dilaçar, 1978, 27).

İngiltere’de dilin resmî sözlüğünü belirleyen bir dil akademisi olmasa da 1913’te “saray şairi” Robert Bridges’in önderliğinde Londra’da “Arı İngilizce Kurumu” (The Society for Pure English) kurulmuştur. Amaçları İngilizcenin dilbilgisi, söyleniş, kökbilim ve yazım bakımından sadeliğini ortaya koymak olmuştur. Çalışmalarında Sakson-Norman ayrımı olmamıştır ancak zaman zaman bu ayrımı yapanlara rastlanmıştır, örneğin “önsöz” anlamına gelen Latin kökenli preface yerine Germen kökenli foreword sözcüğünü kullanılmıştır (Dilaçar, 1978, 28).

Bugün benimsenen durum İngilizcenin önde gelen bilim dili olduğudur. İngiliz bilgini Francis Bacon XVII. yüzyılda çalışmalarını yazarken İngilizceyi kullanamamıştır. Bilimsel yazılarında dil olarak Latinceyi tercih etmek durumunda kalmıştır. O dönemin düşünürlerinden deney ve gözleme dayalı bilim çalışmalarının sahibi Roger Bacon da eserlerini Latince olarak yazmıştır. Bilim ve din alanında kullanılan Latinceye başka, Normanlar tarafından egemenliğin sağlandığı dönemlerde İngiltere’de yönetim dili olarak, XIV. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 300 yıl Fransızca kullanılmıştır. Britanya adası siyasi bağımsızlığını kazanmaya

başladıkça halk dili artık ulusal dil olarak kullanılmaya başlanmıştır. İngilizcenin okullarda eğitim dili olarak kullanılması 1350'lere doğru gerçekleşmeye başlamıştır. Daha sonra yasa dili olarak kullanılmış ve 1399'lu yıllarda Kral IV. Henry Parlamento konuşmasında ilk kez İngilizceyi kullanmıştır. O dönemde İncil halkın konuştuğu İngilizceye çevrilmiştir. İngilizce çevirilerin artmasının yanında İngilizcenin bilim dili olarak kullanılacağına inancı olmayan bazı düşünür ve yazarlar bir süre daha Latinceyi bilim dili olarak kullanmıştır (Köksal, 2003, 200).

İngiliz düşünürlerin dahi önemsemedikleri halk İngilizcesi günümüzde, bilim alanında en fazla kullanılan dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Latince ise bazı bilimsel terimlerde halen kullanılmasına rağmen hiçbir toplumun dili değildir.

2.7.4. Arapça

Arapça, fushayı (yalın, arındırılmış Arapça), eski lehçeleri, zamanla meydana gelen ammiceleri (sokakta konuşulan Arapça) içeren bir dildir. Fasih (açık ve düzgün) Arapçanın etkisi yüzyıllardır devam ettiği için dillere göre oldukça farklı bir gücü vardır. Kur'an-ı Kerim, edebî ve bilimsel çalışmalar dilin sahip olduğu gramer yapısı Arapçanın sürekli olarak kullanılmasını, kendisini yenilenmesini ve ihtiyaçlara cevap verebilmesini sağlamış ve sağlamaktadır (Kaddur, 2010, 369).

İslamiyet'ten önce Arapların lehçeleri çeşitliydi. Kureyş lehçesi fuarların etkisi ve Mekke'nin hac bölgesi olması nedeniyle Arap lehçeleri arasında önemli bir yere sahipti. Araplar arasında ekonomik ve manevi yönden de Kureyşliler etkili bir konuma sahipti. Kur'an-ı Kerim Kureyş lehçesiyle yayıldığından güçlendi. Böylece bu lehçe hâkim bir dil haline geldi. Komutanlar, tebliğciler, devlet adamları, hâkimler, idareci ve yöneticiler, çalışanlar genellikle Kureyşli ve Mudariyye (Kureyşlilerin kuzenleri) aşiretine mensup olduklarından Kureyş lehçesi Araplar tarafından resmî dil olarak kabul edildi (Hafaci, 2003, 186).

Geçmişte İslâm fetihleri, Arapların çeşitli ülkelere yayılmalarına ve bu ülkelerin birçoğunda Arapçanın konuşulmasına ve hatta resmî dil olarak

kullanılmasına katkı sağladı. Suriye, Mısır, Filistin ve Kuzey Afrika halkları bu dili kendi lehçeleriyle konuşmaya başladılar. Bundan da öte Arap dili bu ülkelerde ve diğer bazı ülkelerde din, siyaset ve kültür dili haline geldi. Arap dili kelimenin tam anlamıyla o dönemlerde “*evrensel bir dil*” konumundaydı (Hafaci, 2003, 187).

Dil bilimleri, dil hatalarına karşı oluşturulan sözlük ve dille ilgili çalışmaları ortaya koyar. Arapça, günlük dil olarak kullanılma yönünden ihmal edilmesi, halk dilinin (ammicelerin) fazlaca kullanılması, İngilizce kullanımının Arapçaya tercih edilmesi gibi bazı olumsuzluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Fakat yine de dil bilimi ve dil kurallarının uygulanması açısından önemli bir konuma sahiptir (Kaddur, 2010, 369).

1933’te, Arapçayı korumak ve yabancı kökenli sözcüklere karşılık bularak onu XX. yüzyıl uygarlığına uygun duruma getirmek amacıyla Mısır Dil Kurumu kurulmuş ve birçok Arapça sözcük türetmeleri yapılmıştır. Örneğin (Dilaçar, 1978, 49): mataar (havaalanı), berid (posta), berkiye (telgraf), hatif (telefon), gatvaz sefer (pasaport), rasif (peron), itar (oto lastiği), istirad (ithalat), yusadir (ihracat), masnaa (fabrika), mis’ad (asansör), saik (şoför), farmala (fren), darraga (bisiklet), sayyara (otomobil), hâki (gramofon), mizya (radyo), mahatta (istidsyon), imâre (apartman), mihar (mikroskop), mikrâb (teleskop), micsâd (steroskop), mi’fâk (periskop), mişmâs (helioskop), mikva (dinamometre), mu’tamar (kongre), lencne (komisyon), tattaim (aşı), maşbak (broş), sivar (bilezik), mizayen (berber, kuaför), mia-diyya (feribot), riyadah (jimnastik), rusasa (mermi), kunbula (bomba), tâmin (sigorta), migala (magazin), mataam (restoran), mirhad (tuvalet, ayak yolu). Kimi kavramlar da bileşik sözcüklerle kurgulanmıştır; âlet tasvir (kamera), firka musikiya (konser), kurat al kadam (futbol), leymun hindi (greyfurt), kaleam hibr (dolmakalem), tacum mali (enflasyon), gavoaz safar (pasaport) gibi.

Modernleşme çağında Arapça; ortaya çıkarılan fikrî çalışmalar ve pek çok edebî çalışmanın ortaya konulduğu dil olmuştur. Dil ile milliyetçilik arasında ortaya çıkan bağ Arapçayla daha da kuvvetlenmektedir. Arap toplumu ile Arapçanın durumuna bakıldığında bu milliyetçilik ilişkisi rahatlıkla görülebilmektedir. Arapça,

Arap toplumu açısından millî niteliklere sahip bir topluluk meydana getirmenin temeli ve aynı zamanda ulusun siyasi varlığının da güvencesidir (Kaddur, 2010, 369).

Her dilin kendi özelliklerinden doğan bir alfabesi vardır. Arap alfabesi, Arapçanın yapısına özgü seslerden doğmuş, bu sesleri yansıtacak, Arapların anlaşmasını sağlayacak şekilde biçimlenmiştir. Arapça, dolayısıyla Arap alfabesi az sesli; sesler de kısa ve uzun niteliklere sahiptir. Arap alfabesinin bir başka özelliği pek çok harfin sözcüğün başında, ortasında, sonunda değişik biçimlerde yazılabilesidir (Kili, 2001, 223).

2.7.5. Farsça

Farsçanın, İran'a bugünkü Orta Asya ve Afganistan üzerinden getirildiği yapılan araştırmalarla ortaya konulmaktadır. Bu nedenle günümüz Farsçası, Orta Parsi ve Pehlevicenin doğrudan doğruya devamı niteliğinde görülmemektedir. Farsça bu özelliği nedeniyle bir *Koine* (küçük bölgede konuşulan bir lehçenin çok daha geniş bir alana yayılmış biçimi) olarak Orta Parsi ve diğer İrani dil ve lehçelerden çok sayıda ödünçleme yapılarak oluşmuştur (Blaga, 1997, 204).

820-1000 yılları arasında Maverâünnehir ve Horasan bölgesine hâkim olan eski Samanoğulları döneminde, Farsça resmî dil ve saray dili olarak kullanılmış ve Deri Farsça (Saray Farsçası) olarak kabul görmüştür. Deri Farsçası Tacikçenin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Samanoğulları'yla birlikte Horasan'a hâkim olan Deri Farsçası XI. yüzyılda Gurgan, Komis ve Rey bölgesinde kullanılmaya başlamış, XI-XII. Yüzyıllarda da İsfahan ve Şiraz bölgesine yayılmıştır. Bu yayılma nedeniyle bu dil İrani ve İrani olmayan yerli dilleri yok ederken onlardan da birçok sözcük almıştır. Önceleri doğuda Türk dilleriyle etkileşen yeni Farsça İran'a girdikten sonra da önce yerel diller, sonra da Arapça ve en son olarak Türki dillerle bir kez daha etkileşmiştir (Blaga, 1997, 204-205).

Farsçanın etkin konuma gelmesi, şüphesiz bu dilin Arapçadan sonra *Kur'an'ın*, hadis ve diğer dini kaynakların kullanılmasında ikinci dil olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Samanoğulları döneminde çok sayıda İslâm kaynağı bu dile aktarılmış, ilk Farsça *Kur'an* tefsirleri, İslâm tarihleri yazılmış; Farsça edebî bakımından akıcı ve hoş bir üsluba sahip olduğundan kısa sürede yaygın ve kullanılır hale gelmiştir. Böylece Farsça, Tacik ve Persi unsurları bünyesine alarak yoğun bir Arapça baskısı altında gelişim göstermiştir (Attar, 2008, 12).

Arap alfabesi kullanılarak yazılan Yeni Fars dili öncelikle batı İran'da şekillenmiştir. İlk İslam döneminde Farsça, Horasan'da edebî yazı dili olarak kullanılmış, günlük hayatta ise halk dili olarak Orta Farsça (Pehlevi), Baktri ve Soğd dilleri kullanmıştır (Kamoliddin, 2010, 546).

Bu dönemde Farsçanın 'ara dil' haline gelmesindeki temel etken Farsçanın Arapça karşısında edindiği siyasi ve dini durumudur. Büveyhilerle birlikte Farsçanın mezhebî bir dil halini alması, Emevî ve Abbasilere karşı takınılan siyasi tavırda Farsçanın etkin durumu, dini ve kültürel literatürü kendi tekeline alması, eski Zerdüştî dili ile olan yakın bağlantısı ve muhafazakâr bir içeriğe sahip olması Farsçanın yaygın bir duruma gelmesindeki başlıca nedenlerdir (Attar, 2008, 13).

Fars dili ve edebiyatı Moğollar dönemine kadar hâkim olan Türk saraylarında gelişmiş, Moğollar döneminde de edebî ve tarihsel eserlerin çoğu Farsça olarak yazılmıştır. Fars dili Temüriler, Şeybaniler ve Özbek Hanlıklarında birinci dil olarak yer almış ve resmî dil olarak kullanılmıştır (Kamoliddin, 2010, 549).

Farsçayı üç döneme ayırarak inceleyebiliriz (Attar, 2008, 13):

1. Klasik Farsça (IX-X. yüzyıllar) ki bu dil Klasik Deri Farsçası da olarak da adlandırılmaktadır. Bu dil Farsların ve Taciklerin konuştuğu ortak dil olarak kabul edilmektedir. Arapların İran'ı ele geçirmesinden sonra Persler İslâm karşısında eski inanç sistemlerini korumak için Orta Asya'nın ulaşılmaz kısımlarına çekilmişler ve bu dili bağlı kaldığı inanç biçimleriyle sürdürmeye çalışmışlardır. 1450 yılından

sonra da bu dil, İran Fars edebî dili, Afganistan'da kullanılan Deri edebî dili ve Tacikistan'da kullanılan Tacik edebî dili olarak kendine yer edinmiştir.

2. Horasan'da Samanoğulları Sarayı çevresinde oluşan Farsça; İlk Farsça veya Deri Farsçası olarak kabul edilen ve IX-XI. Yüzyılları arası kullanılan Farsçadır ki bu Farsçadan günümüze birçok eser kalmıştır.

3. Yeni Farsça ise Arapçadan etkilenecek oluşan Farsçadır.

Modern Farsça Tahranî lehçesine dayanmaktadır. Bunun nedeni 1897 yılında Türk hanedanı Kaçarların hükümdarı Fetih Ali Şah Kaçar'ın Tahran'ı başkent olarak seçmesidir. Başkent olarak seçilen ve siyasi merkez olmasından dolayı Tahranî Farsçası resmî bir dil konumuna kavuşmuştur (Blaga, 1997, 205).

Farsça, Pehlevilerce 1930 yılında resmî dil ilan edilmiştir. Farsça resmî dil olmadan önce, İran'da Farsça ve Azeri Türkçesi ortak dil olarak kullanılmıştır. Azerice ilk kez Şah İsmail tarafından resmî dil düzeyinde temsil edilmiş ve bu durumunu 1925 yılına kadar korumuştur. Farsça, Arap alfabesine göre oluşturulan bir dildir. Farsçanın yazılışında daha önce Arami, Mani, İbrani, Pehlevî, Yunan ve Hint alfabeleri kullanılmıştır. XX. yüzyılın başlarında Türk asıllı tarihçi ve aydınlardan Ahmet Kesrevî ve E. M. Azad Farsçanın Latin alfabesiyle yazılması görüşünü ortaya atmış fakat tepkiyle karşılanmış ve kabul görmemiştir. Diğer taraftan yine Pehlevî döneminde Farsçadaki Arapça sözlerin ayıklanması gündeme getirilmişse de bu mümkün olmamıştır (Blaga, 1997, 206).

İran'da 1936 yılında yazar ve bilginlerden oluşan bir toplantı (Ferhengistan) yapılmıştır. Öncelikle tüzüğü hazırlanarak bir akademi kurulmuş, asil ve yardımcı üyelere sahip iki grup oluşturulmuştur. Önceleri Ferhengistan'ın üye sayısı 24 iken daha sonra bu sayı 41'e çıkarılmıştır. Ferhengistan'ın üyeleri 1936'da zamanın başbakanı Mohammad Ab Furugi Han'ın başkanlığında toplanarak çalışmalara başlamıştır. Çalışmalar 1936'dan 1943'e kadar devam ettirilmiştir. İlahiyat Fakültesi'nde yapılan Farsçanın geliştirilmesine yönelik bir toplantıda ele alınan konular şunlar olmuştur (Dilaçar, 1978, 50):

1. Yaşamdaki her bilim dalı için uygun terim ve deyimlerin Farsça olarak seçimi. 2. Farsçanın, uygun olmayan sözcüklerinden arındırılması. 3. Farsça dilbilgisinin hazırlanması, Farsça sözcükler için uygun kuralların getirilmesi ve yabancı sözcüklerin alınması ya da atılması. 4. Sözcük, deyim, koşuk, atasözü, özdeyiş ve bölge halk türkülerinin derlenmesi. 5. Şair ve yazarların edebî başyapıt yazabilmeleri için özendirilmeleri. 6. Bilginlerce ortaya konan yararlı kitapların düzgün bir Farsça ile yazılması ya da yabancı dilden düzgün Farsçaya aktarılması. 7. Fars yazısının onarımı konusunun incelenmesi.

“Terbiye, bilgi ve marifet yeri” anlamına gelen Ferhengistan, kelimesi İran’da “akademi” olarak kullanılmaktadır. Farsçanın sadeleştirilmesi, modern terimlerin karşılıklarının bulunması için Tahran’da kurulan iki dil akademisine; Ferhengistan-ı İran ve Ferhengistan-ı Zeban-ı İran adları verilmiştir (Yazıcı, 1995, 392).

Bazı siyasi sebepler yüzünden Ferhengistan çalışmalarına 1943 yılından 1970’e kadar ara vermiş ve Şah’ın emri ile 1970 yılında çalışmalarına tekrar başlamıştır. Çalışmalarına başlayan akademinin adı ise: “İran Şehinşahi Akademisi” olmuştur. Bu akademi de iki akademi olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bunlar (Dilaçar, 1978, 50):

Edebiyat ve Sanat Akademisi olarak adlandırılan birinci akademini görevi: İran edebiyat ve sanatının türlü tarihi devirleri ve bunların izlenmesi ve İran sanatlarının izlenmesi ve halka tanıtılması, unutulmuş sanatların canlandırılması olarak belirlenmiştir.

Dil Akademisi olarak adlandırılan ikinci akademinin görevleri ise: 1. İran (Eski Pers) dilleriyle ilgili araştırmalar yapmak. 2. Zamanla unutulmuş olan terim ve sözlerin canlandırılması. 3. Farsçanın yabancı sözcüklerden ayrılması ve Farsça karşılıklarının bulunması. 4. Yönetimsel yazışmalarda, kitaplarda kütle ilişkilerinde yeni Farsça sözcüklerin kullanılış alanını genişletmek. 5. Türlü İran lehçe ve ağızları üzerine araştırmalar ve incelemeler yapmak olarak belirlenmiştir.

Akademilerin giderleri devlet bütçesinden karşılanmaktaydı (Dilaçar, 1978, 50).

“Yavaş yavaş millî edebiyat uyanmaya başladı, yani konuştuğumuz saf, sade ve güzel Türkçe ile şiirler, edebî parçalar okumak saadetine nail olduk. ‘Her millet kendi lisanında yaşar’. Lisan, vatan kadar mukaddestir. Fiili vatanımız olan Türkiye’de, nasıl yabancı düşmanlar bulunmasını istemezsek, lisanımızda da Türkçeleşmemiş ecnebi kelimeleri, ecnebi kaideleri istemeyiz”.

ÖMER SEYFETTİN

3. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKLERDE DİL POLİTİKALARI

Türk Dili sistem açısından mükemmel bir yapıya sahiptir. Tarihi süreç içerisinde kapsamlı ve hayranlık uyandırıcı eserler ortaya konularak gücü ispat edilmiş bir dildir (Sadoğlu, 2003, 295).

Anadolu’da Oğuz Türkçesi ile birlikte başlayarak gelişme gösteren Türk yazı dili, XV. yüzyıl ortalarına dek süren ve Eski Anadolu Türkçesi diye adlandırılan dönemde, çok iyi kurgulanmış yapısıyla çok kıymetli yapının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nin imparatorluk halini alması, siyasal ve sosyal yapısında meydana gelen değişimler Arap ve Fars dillerinin Türkçeyi etkilemesine neden olmuştur. Türkçeden ayrı birer dil ailesine mensup bu iki dilden Türkçeye geçen sözler, yalnız yalın halleriyle değil, aynı zamanda gramer kalıpları ve sözcük yapılarıyla birlikte gelmiştir. Türkçeye geçen söz ve kurallar, dili her yönden sarmış ve Türk Dili XVI-XIX. yüzyıllar arasında, Arapça, Farsça ve Türkçenin karışmasından oluşan ve Osmanlıca adı verilen melez bir dil halini almıştır. Bu durum nedeniyle gelişme gösterememiş, yazı dili ile konuşma dili de birbirinden ayrılmıştır. Diğer taraftan devletin belirli bir dil politikası da olmamış, ayrıca Tanzimat Dönemi’nden itibaren dilimiz bu sefer de Fransızcanın etkisinde kalmıştır (Korkmaz, 2001, 295).

Tanzimat Dönemi'nden başlayarak yazım kurallarında, Arap yazısının ıslahında ve dilin sadeleştirilmesinde bazı girişimler gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu girişimler devletin dil planlamasından daha çok dönemin edebî akımlarına bağlı uygulamalar olduğu için başarıya ulaşamamıştır. 1911 yılında ortaya çıkan “Yeni Lisan” hareketi ile dile yerleşmiş Farsça ve Arapça kurallar terkedilerek yerlerine Türkçede yer alan kurallar kullanılmış, doğuya ve batıya ait dillerin taklit edilmesinden vazgeçilerek İstanbul ağzını esas alan bir yazı dili oluşturulması temelinde uygulama başlatılmıştır. Bu uygulamalar Cumhuriyet döneminde yapılacak dil devrimine zemin hazırlamıştır (Korkmaz, 2001, 295-296).

Cumhuriyet öncesinde Türk Dil Politikası'na yön veren çalışmalara göz atmadan önce Türklerin kullandıkları belli başlı alfabelerin neler olduğuna göz atmak faydalı olacaktır.

3.1. Türklerin Kullandığı Başlıca Alfabeler

Bir dile ait harflerin belli bir sıraya dizilmiş haline **alfabe** denmektedir (Kavruk vd. , 2014, 48).

Türk dünyasında, tarihi sürece ve coğrafi bölgelere bağlı olarak farklı dillerin, dinlerin ve kültürlerin etkisiyle birçok alfabe kullanılmıştır. Bu alfabeler; kronolojik sırayla Orhun-Yenisey veya Köktürk alfabesi, Tibet alfabesi, Çin alfabesi, İbrani alfabesi, Suğdi alfabesi, Brahmi alfabesi, Nasturi-Suryani alfabesi, Mani alfabesi, Uyгур alfabesi, Peçenek alfabesi, Arap alfabesi, Passe-pa alfabesi, Yunan alfabesi, Ermeni alfabesi, Latin-Slav alfabesi, Kiril alfabesi ve Latin alfabesi olarak ifade edilebilir. İşaret sistemleri yönünden birbirinden ayrılan bu alfabeler ses sayıları açısından da birbirinden farklılaşmaktadır. Latin alfabesi 20. yüzyıldan sonra Türkiye Türkleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Yavuz, 2010, 261).

Tarih boyunca Türk dilleri çok değişik alfabelerle yazılmıştır. Bir başka ifadeyle Türkler çok fazla alfabe değiştirmiş bir millettir. Avrupa dilleri çok uzun yıllardır Latin alfabesiyle, Grekçe başlangıçtan bu yana Grek alfabesiyle, Slav dilleri

Grek alfabesinden türemiş Kiril alfabesiyle, Ermenice başlangıçtan bu yana Ermeni alfabesiyle, Arapça başlangıçtan bu yana Arap alfabesiyle yazılmış ve halen de aynı alfabelerle kaleme alınmaktadır. Türklerin kullandığı dillere bakıldığında, tarihi metinlerden izlendiği kadarıyla yaklaşık 1300 yıllık bir tarihsel süreçte, değişik zaman ve bölgelerde yukarıda sayılan birçok alfabeyi kullandıkları görülmektedir. Bu alfabelerden, belirli tarihi zamanlarda ve belirli bölgelerde daha az kullanılmış olan Soğd, Mani, Brahmi, Tibet, Süryani, Grek, Ermeni ve İbrani alfabeleri hariç tutulursa, Türkçenin yazılması için kullanılan ve halen kullanılmakta olan alfabeler beş tane denilebilir. Bunlar; Köktürk, Uygur, Arap, Latin ve Slav Alfabeleridir. Türk Dili'nin 1300 yıl gibi yazı tarihi açısından pek de uzun olarak ifade edilemeyecek bir süreçte çok fazla ve farklı alfabelerle yazılmış olması bazı nedenlere bağlanabilir. Bu nedenlerin başlıcaları; fetihler nedeniyle göçebe bir hayat yaşamaları ve farklı ve geniş coğrafyalara yayılmaları, farklı uygarlıklara girip çıkmış ya da temas etmiş olmaları, farklı din ve kültürlerle tanışmış ve kabul etmiş olmaları olarak ifade edilebilir. Günümüzde Türk dilleri, Latin alfabesi (Türkçe), Kiril alfabesi (eski SSCB'de konuşulan Türk dilleri: Çuvaşça, Yakutça, Tuvaca, Altayca, Kırgızca, Kazakça vb.) ve Arap alfabesi (Yeni Uygurca) kullanılarak yazılmaktadır (Tekin, 1997, 7).

Türklerin kullanmış olduğu alfabelerden bazıları dar alanlarda kısa süreli kullanılmışken, bazıları da millî alfabe olabilecek kadar geniş alanlarda uzun süreli kullanılmıştır (Kavruk vd., 2014, 48).

Türklerin tarihleri boyunca kullanmış olduğu alfabeler onların yaşam tarzlarını, kültürlerini ve de gelişmişliklerini çok fazla etkilemiştir. Bunların başlıcaları yukarıda da belirtildiği gibi Köktürk, Uygur, Arap, Kiril (Slav) ve Latin Alfabeti başlıkları altında toplanabilir.

3.1.1. Köktürk Alfabeti

Türkçenin yazımı için Türklerce kullanılmış olan ilk alfabe, eldeki günlük bilgilere göre, Batıda “eski Türk runik yazısı” Türk dünyasında “Köktürk Alfabeti”

olarak bilinen en eski Türk yazısıdır. Bu yazının Batıda “runik” olarak ifade edilmesinin nedeni harflerinin eski İskandinav kitabelerinde kullanılmış olan ve genellikle “runik alfabe” diye adlandırılan yazının harfleriyle benzeşmesidir. “Runik” kelimesi Eski İskandinav (*Old Norse*) dilinde *ruh* isminden türemiş bir sıfattır ve “sır, esrarlı” anlamındadır. Germen kabileleri arasında bu yazıyı bilenlerin sayısı az olduğu için Eski İskandinav yazısı “esrarlı” olarak ifade ediliyor ve *runik* diye adlandırılıyordu (Tekin, 1997, 17).

Orta Asya’nın yerleşik halkı olan Türklerin en eski yazısı konusunda çok fazla bilgi yoktur. Bilinen en eski Türk yazılı belgeleri, ikinci Köktürk hanedanı döneminden, VII. ve VIII. yüzyıllardan kalan belgelerdir. Bunların en eskisi, 688-692 yılları arasında yazıldığı düşünülen, doğu Gobi yöresindeki Çoyren yazıtıdır. Bu tarihten elli yıl kadar sonra, 732 ve 733 yıllarında, Orhun anıtları dikilmiştir. Bu belgelerin öncesinin de olduğu değerlendirilmektedir ancak elde şu an için herhangi bir belge yoktur. Çoyren, Orhun gibi yazıtlarda kullanılan Köktürk yazısı, Türklerin kullandığı en eski yazı olarak bilinmektedir. Bu yazı, şimdiki Moğolistan sınırları içinde bulunan eski Köktürk bölgesinden başka, Türk boylarının yaşadığı hemen hemen bütün bölgelerde, uzun süre kullanılmıştır (Şimşir, 1992b, 1).

Köktürk yazılı belgeleri hakkında en eski ve geniş bilgi Çin kaynaklarında yer almaktadır. Yazıtlar hakkında bilgi veren ikinci kaynak ise, 12. Yüzyılda yaşamış olan tarihçi Cüveyni’dir. Cüveyni “Tarih-i Cihan Güşa” adlı eserinde Orhun Yazıtlarından bahsetmektedir (Özçelik, 2010, 6).

Köktürk yazıtları, XVIII. yüzyıldan itibaren bilim adamlarının dikkatini çekmiş, ancak uzun bir süre okunamadan kalmıştır. Danimarkalı bilgin Vilhelm Thomsen, 1893 yılında yaptığı çalışmayla Köktürk yazısını çözmüş ve Orhun yazıtlarını okumayı başarmıştır. Bu yazının Arami kökenli bir yazı olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan bu alanda uzun çalışmalar yapmış olan Radloff, biçimine bakarak Köktürk yazısını Runik olarak adlandırmıştır. Runik yazı, kayaya, taşta kazınabildiği için dik çizgilerden oluşmaktadır. Köktürk yazısının Hitit, Likya, Finike kökenli olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, bu yazının doğrudan Türk

boylarından çıktığı, yabancı kökenli olmadığı iddiasında bulunan bilginler de vardır. “Arami yazısından alınmış, Türkçenin yazımına en elverişli duruma getirilmiş, yeni harflerin katılmasıyla zenginleştirilmiş” bir yazı olduğu da belirtilmiştir. Kökeni ne olursa olsun, bu yazının Köktürklerce işlenip geliştirildiği bir gerçektir. Bu nedenle, Köktürk yazısı bugün bilinen en eski Türk yazısı olarak kabul edilebilir (Şimşir, 1992b, 1-2).

Başta harf parçaları olmak üzere birçok belgenin yazılması, Köktürklerde bu alfabe ile eğitim öğretim yapıldığına işaret etmektedir. Başta para olmak üzere kılıç, bıçak, tabak, çanak, bardak, küp, tarak, bilezik, yüzük, küpe, kemer tokası gibi gündelik hayatta kullanılan eşyalar ile altın, gümüş, bronz, demir, kemik, kaya ve balçıktan yapılmış eşyaların üzerine Köktürk harfleriyle yazılan kelimeler ve cümlelerin Köktürklerde okuma yazma oranının yüksek olduğunu göstermektedir (Sertkaya, 2009, 181).

18. yüzyıl başlarında, Güney Sibirya’da, Yenisey Irmağının yukarı mecrası boyunca İskandinav runik yazısına benzer bir yazı ile yazılmış kitabeler bulunmuştur. Bu kitabeleri birçok bilgin incelemiş çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. 1887 ve 1888 yıllarında Finlandiya’dan Sibirya’ya gönderilen bilim adamları Yenisey kitabelerinin kopyalarını hazırlamışlardır. Öte yandan, 1889’da Moğolistan’da, Orhun Irmağı kıyılarında Kül Tigin ve Bilge Kağan Kitabeleri bulunmuştur (Tekin, 1997, 19).

Köktürk yazısı, Köktürklerin kullandıkları dili ifade etmek için yeterliydi. Bugünkü Moğolistan sınırları içinde kalan Köktürk Devleti’nin kullandığı Türkçe ve Köktürk yazısı geliştirilmiş olsaydı belki bugün Türk Dili’nin gereksinmelerini karşılayabilecek bir düzeye ulaşmış ulusal bir Türk yazısı olabilirdi (Şimşir, 1992b, 2).

Eski Türk runik yazısında, Danimarkalı dil bilimci Thomsen’in çözüp okuduğu Orhun kitabeleri; Kül Tigin ve Bilge Kağan kitabelerinde kullanılan şekliyle 38 harf bulunmaktadır. Bu harflerin dört tanesi ünlü, diğerleri ünsüz, çift ünsüz ve hece işaretleridir (Tekin, 1997, 17). Bunların dışında Tonyukuk kitabesinde ve Yenisey kitabelerinde başka harfler de kullanılmıştır (Öztürk, 2014, 20).

Dört ünlü işaretinin her biri iki ayrı ünlüyü gösterir. Daha açık olarak, *a* ve *e* için bir harf, *ı* ve *i* için bir harf, *o* ve *u* için bir harf, *ö* ve *ü* için de bir harf vardır. Türkçedeki ünlü uyumu ve 10 ünsüzün biri art (kalın) diğeri de ön (ince) olmak üzere iki harfinin bulunması *a/e* ve *ı/i* ünlülerinin yazıda kolayca ayırt edilmesini sağlarsa da bu yazıda *o* ile *u*'yu ve *ö* ile *ü*'yu ayırt etme olanağı yoktur. İçinde yuvarlak bir ünlü bulunan sözleri doğru okuyabilmek için, *o* sözleri, Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi, önceden bilmek ve kestirmek gerekmektedir (Tekin, 1997, 17).

3.1.2. Uygur Alfabeti

Türklerin “runik” yazıdan, yani Köktürk veya Orhun alfabesinden sonra, Arap alfabesinden önce kullanmış oldukları alfabeler içindeki en önemli alfabe Uygur alfabesidir. Köktürk yazısı sekizinci yüzyıldan sonra kullanılmamaya başlanmıştır. Köktürklerin doğudaki uygarlık mirasçıları olan Uygur Türk’leri (745-970) Köktürk yazısını terk edip Uygur yazısını geliştirdiler (Şimşir, 1992b, 2). Türkler Uygur alfabesini çok uzun süre (8. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar) ve çok yaygın bir bölgede (Doğu Türkistan’dan başlayarak İstanbul’daki Osmanlı Sarayına kadar) kullanmıştır. Bu nedenle bu alfabe “Türk Alfabeti” de denilebilir. Kâşgarlı Mahmud Uygur alfabesinden “Türk yazısı” diye söz etmiş, Dîvanü Lügâti’t Türk’t e alfabe iki liste halinde verilmiştir ve bu alfabede 18 harf yer almıştır (Sertkaya, 2011, 31).

Uygurlar, Soğdca’yı ve Soğd yazısının işlek türünden kendileri için yeni bir alfabe üretmişlerdir. Uygur yazısı olarak bilinen ve Uygurlara ait olan bu yazı diğer Türklerce de kullanılmış, 9. yüzyıl ortalarında Koço Uygur devletinde çoğunluğu Uygurların oluşturması nedeniyle bu yazıya Uygur yazısı adı verilmiştir (Tekin, 1997, 44). Uygur alfabesi, Türklerce 8. yüzyıl ortalarından 18. yüzyıl başlarına kadar, ortalama bin yıl gibi çok uzun bir süre kullanılmıştır. Uygurca yazma ve basma (tahta kalıp yöntemi ile basma) eserler, Avrupalı bilginlerce bu yüzyılın başlarında Doğu Türkistan’da yapılan kazılarda elde edilmiştir (Tekin, 1997, 45).

Yetersizliklerine rağmen yine de Uygur yazısıyla Türk yazını oluşturulabilmiştir (Şimşir, 1992b, 2).

Uygur yazısı Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce de sonra da kullanılmıştır. Kutadgu Bilig adlı eserin yazıldığı üç nüshadan biri olan Viyana nüshası Uygur harfleriyle yazılmıştır ve 1439 yılında Herat'ta kopyalanmıştır. Atabetü'l-Hakayık adlı eserin en güzel nüshası Uygur Yazısıyla yazılmıştır ve ünlü hattat Zeynülâbidin bin Sultanbaht Cürcani tarafından 1444 tarihinde Semerkand'da kopyalanmıştır (Tekin, 1997, 49).

Uygur yazısı Türklerden Moğollara da geçmiş ve Klasik Moğolca yüzyıllarca Uygur alfabesiyle yazılmıştır. Uygur alfabesinin Moğollara 12. yüzyılın ikinci yarısında geçtiği tahmin edilmektedir (Tekin, 1997, 50).

3.1.3. Arap Alfabesi

Araplar, Emeviler döneminde, Türklerin egemen olduğu topraklara kadar genişlemiştir. 10. yüzyılın ikinci yarısında Karahanlılar Müslümanlığı benimsemişlerdir. Yüzyıl kadar sonra İran'a gelip yerleşen Selçuklular da, siyasi birtakım nedenlerle Müslüman olmuşlardır. Daha sonra Türklerin İslamlaşması sürüp gitmiştir (Şimşir, 1992b, 3).

Tarih boyunca Türk Dili'nin yazımı için kullanmış olduğu alfabeler arasında en uzun süreli ve en yaygın kullanılan alfabe Arap alfabesidir. Bu alfabe, Türklerin İslâm dinini kabul etmeye başladıkları 10. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına kadar, 1000 yıl gibi çok uzun sayılabilecek bir süre Türk Dili ve lehçelerinin yazımı için kullanılan tek alfabe olmuştur. Arap alfabesi, 20. yüzyılla birlikte Türkiye'de yerini Latin Alfabesine bıraksa da bu yazı Irak ve İran'da yaşayan Azeriler ve Türkmenlerle, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sinkiang Uygur Bölgesinde (Doğu Türkistan'da) yaşayan Uygurlar ve Kazaklarca günümüzde de kullanılmaktadır (Tekin, 1997, 72).

Arap yazısı Kuzey Sami alfabesinin Arami koluna ait bir yazı türüdür. Bu yazı, aslen Arap oldukları halde Arami dilini veya Arami dilinin Nabati lehçesini konuşan Nabati'lerin kullanmış oldukları yazı dilinden geliştirilmiştir. Sina yarımadasında bulunan en yeni Nabati kitabeleri (3. ve 4. yüzyıllar) ile en eski Arap kitabeleri (6. yüzyıl) arasında kullanılan yazı yönünden büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Zebed (512) ve Narrân (568) kitabeleri Arap alfabesiyle yazılmış en eski Arapça dil anıtlarıdır (Tekin, 1997, 72).

Araplar şu anki Arapçadan daha önce, Güney Arabistan'da geliştirilen ve "elmüsned" olarak adlandırılan bir yazı kullanmıştır. Bu yazı bitişik olarak yazılan Nabat yazısının geliştirilmiş bir çeşididir. Bu tarihi bilgi doğrultusunda Arap yazısının Nabatî ve Ârâmî halkalarıyla Fenike yazısına dayandığı bilimsel olarak ortaya konmuştur (Usta, 2010, 66).

Arap alfabesi Hami-Sami dil ailesine bağlı Arap dilinin gereklerine ve sistem yapısına uygun bir alfabedir. Temel ses yapısı ünsüzler iskeletine dayanır (Korkmaz, 2009, 1470).

Arapça bütün Sami alfabelerinde olduğu gibi, sadece ünsüzleri gösteren harflerden oluşmaktadır. Başlangıçta 22 ünsüz işaretten oluşan alfabe, Arapçanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere 6 harf daha eklenmiştir. Önceleri Arap harflerinin tümü noktasızdı. Daha sonra, muhtemelen Süryani alfabesi örnek alınarak, Arapçada birbirine çok benzeyen harfleri ayırt etmek amacıyla birli, ikili ve üçlü noktalar kullanılmaya başlanmıştır. Noktalı Arap harflerinin İslamiyet'in ilk yıllarında kullanıldığı varsayılırsa alfabede yapılan bu yeniliğin İslamiyet'ten önceki dönemlerde yapılmış olduğu tahmin edilebilir (Tekin, 1997, 73).

Süryani yazısından alınmış olan diğer bir yenilik de hareke (ünlü işaretleri) sistemidir. Arapçada önceleri harekeler harflerin üst, iç ve alt kısımlarına konulan noktalardan oluşmaktaydı. Nokta şeklindeki bu harekeler, harflere ait olan ve siyah mürekkeple yazılan noktalardan ayırt etmek için kırmızı, sarı, yeşil ve nadir olarak da mavi renkli mürekkeplerle yazılmaktaydı. Nokta şeklindeki harekelerden daha sonra vazgeçildi ve bugünkü şekiller kullanılmaya başlandı (Tekin, 1997, 73-74).

Türkçeyi Arap harfleri ile ilk kez yazanlar 10. yüzyıl ortalarında İslâm dinini kabul eden Karahanlılardır. Fakat o dönemlere ait Arap harfleriyle yazılmış Türkçe bir metin bulunmamaktadır. Eldeki bilgilere göre Arap harfleri ile yazılmış en eski Türkçe kelimeler ve metinler Kâşgarlı Mahmud'un 1073'de tamamladığı *Divanü Lügati't-Türk* adlı eserinde yer alan kelime ve metinlerdir. Divanü Lügati't-Türk'ün eldeki nüshası Kâşgarlı'nın kaleminden çıkmış orijinali olmayıp Muhammed bin Ebi Bekr adlı İran asıllı bir müstensihin (elle yazı yazan kimse) 27 Şevval 664 (1 Ağustos 1265) tarihinde Şam'da tamamladığı kopyasıdır (Tekin, 1997, 75).

3.1.4. Kiril Alfabeti

Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi haricinde Türk dil ve lehçelerinin yazılışı için Arap alfabesinden sonra en geniş bölgede kullanılan alfabe Kiril veya Slav alfabesidir. Günümüzde Rusça, Beyaz Rusça, Bulgarca, Makedonca, Sırpça gibi Slav dillerinin yazılışında kullanılan Kiril alfabesi Selanikli rahip kardeşler Konstantinos ile Methodios (Aziz Kiril ve Methodios) tarafından 9. yüzyılın ikinci yarısında Grek alfabesi örnek alınarak düzenlenmiş olan iki Slav alfabesinden (*Glagolitic* ve *Cyrillic*) biridir (Tekin, 1997, 127).

Eski Kilise Slavcasının yazılışında kullanılan Kiril alfabesinde, zamanla kullanıldığı bölgeye veya Slav diline göre bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Günümüzde Rus, Ukrayna, Beyaz Rus, Bulgar, Makedon ve Sırp-Hırvat alfabeleri harf sayısı ve türü bakımından birbirleriyle farklılıklar göstermektedir. Modern Rus alfabesi 32 harften oluşmaktadır. Bunlardan ikisi harf değil, işarettir. İncelik veya yumuşaklık işareti ile kalınlık veya katılık işareti olarak kullanılır. İncelik işareti kendinden önceki ünsüzün ince veya yumuşak olduğunu, katılık işareti ise, tersine, o ünsüzün yumuşak olmadığını ve hecenin onunla sonlandığını göstermektedir (Tekin, 1997, 128).

Eski SSCB'de bütün Türk dilleri Kiril alfabesi ile yazılmaktaydı. Kiril alfabesi ile yazılan ilk Türk Dili Çuvaşcadır. Eski Bulgar Türklerinin torunları olarak bilinen ve eskiden beri Volga-Kama bölgesinde hayat süren Çuvaşların kendilerine

ait yazıları bulunmamaktaydı. XVIII. yüzyıl başlarında Hristiyanlığı yaymak için Çuvaşlara giden Rus misyonerler Çuvaşlara ait dili Slav harfleriyle yazmışlar ve bu dilde kullanılan harfler kalıcı olmuştur (Tekin, 1997, 128-129).

3.1.5. Latin Alfabeti

Avrupa’da Türkçe yazmak için Latin harfleri çok eskiden beri kullanılmaktadır. Avrupalılar, Türkçeyi Latin harfleriyle yazabilmek için çeşitli çevriyazılar kullanmışlardır. Çevriyazılar Türk yazı devrimi açısından çok etkili bir yere sahip değildir. Çünkü Avrupalılar kendilerine yabancı bütün diller için çevriyazılar kullanmışlardır. Günümüzde de Türkçe yazmak için Türk Alfabetinden değişik çevriyazılar kullanmaktadırlar. Çevriyazılar nasıl Arap yazısını değiştirmeyi amaçlamamışsa, Türk yazı devriminin “bilimsel temelini” de hazırlamamıştır (Şimşir, 1992b, 13).

Latin harfleriyle yazılmış en eski Türkçe belge *Codex Cumanicus* (Kuman Elyazmaları)’dır. Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemine rastlayan bir dönemde, 1303-1362 yılları arasında yazılmıştır. Türkiye Türkçesiyle değil de, Kuman (Kıpçak) Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Aşağı Volga yöresinde yaşayan Kumanlar (Kıpçak Türkleri) arasında Hristiyanlığı yaymaya çalışan Alman ve İtalyan misyonerlerinin yazdığı bir belgedir. Bu eser İtalyan ozanı Petrarca’nın eline geçmiş, O da bu eseri Venedik Cumhuriyeti’ne bağışlamıştır. Bu sayede korunabilen elyazması bu yapıt yüzyıldır Türkologlarca incelenmektedir (Şimşir, 1992b, 13-14).

Türkler arasında Latin alfabesini ilk önce kullanan Türk topluluğu Yakutlardır. Ünlü pedagog Novgorod, 1917 yılında 33 harften oluşan Latin alfabesini hazırlamış ve Yakutlar bu alfabeyi 1917’den 1933’e kadar kullanmışlardır. Yakutların Latin harflerini kullanmaları, diğer Türk topluluklarına uzak olmaları nedeniyle onları çok fazla etkilememiştir (Demirci, 2011, 226).

Rusya Türkleri arasında Latin harflerinin kabulüne ilişkin girişimler XX. yüzyılda “Cedidcilik” (Rusya Türkleri arasında eğitim ve kültür alanında başlayan

yenilik) hareketi içinde başlamıştır. Rusya'daki Türk aydınlarınca, Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte eğitim ve kültür alanındaki gelişmenin hızlanacağı ve batı ile olan ilişkilerin daha da artacağı düşüncesiyle Latin alfabesine geçişi arzulamışlar, Sovyet yönetimi de bu düşüncüyü kendi politikaları için desteklemiştir (Metin, 2011, 138).

Türk topluluklarından Özbekler, 18. yüzyıldan itibaren harflerin ıslahı konusunda birçok çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalarda; Arap alfabesinin kullanılmasına devam edilmesi, Arap alfabesinin ıslah edilerek kullanılması ve Latin alfabesine geçme fikirleri savunulmuştur. 1923'te Taşkent'te yapılan toplantıda Türklerin Latin alfabesine geçişi kararlaştırılmıştır. Fakat Özbekler 1923-1930 tarihleri arasında Arap alfabesini ıslah ederek, “*toti*” olarak adlandırılan yazıyı kullanmışlardır (Demirci, 2011, 226).

Daha sonra Azerbaycan'da ve Kuzey Kafkasya'daki Türk/Müslüman topluluklar arasında Latin alfabesine geçişler olmuştur. 1 Mayıs 1925 tarihinde Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin kararnamesiyle Latin alfabesi Azeri Türk Dili'nin resmî yazısı olarak kabul edilmiştir (Lewis, 1998, 427).

İlerleyen yıllarda 1926 yılında Bakü'de değişik Türk devlet ve topluluklarının temsilcilerin katıldığı ve Türk dünyasında Latin alfabesi temelli ortak Türk Alfabesinin kabul edilmesine ilişkin çalışmaların yer aldığı I. Türkoloji Kongresi yapılmıştır (Metin, 2011, 139).

Türkiye Türkçesinin Latin harfleriyle yazılması, Avrupalıların Osmanlılarla ilişkilerinin yoğunlaşmasıyla başlar. Osmanlı Devleti batıya ilerleyince, Avrupalılar, hızla genişleyen Osmanlı Devleti'yle ilişki kurabilmek için Türkçeyi öğrenmek zorunda kalmışlardır. Türklerden çok Avrupalılar Osmanlı'nın dilini öğrenme ihtiyacı duymuşlardır. Çünkü Osmanlılar, Avrupa'yı “Diyar-ı Harp” saydıkları için onların dillerini öğrenme zorunluluğu hissetmemişlerdir. Aksine Avrupalılar XV. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'yle sürekli ilişkiler kurmuştur (Şimşir, 1992a, 14).

XV. ve XVI. yüzyıllarda, başta Venedik, Polonya, Rusya, Avusturya, Fransa, İngiltere olmak üzere birçok Avrupa Devleti İstanbul'da elçilikler açmış ve yabancı

konsolosluklar kurmuşlardır. Ticaret ilişkilerinin de gelişmesiyle Avrupa’da Türkçeye karşı ilgi artmış ve birçok Avrupalı Türkçe öğrenmek, Türkçe konuşmak ihtiyacını hissetmiştir. Arap yazısını öğrenmeden Türkçe öğretmenin kestirme yolu, Türkçe yazmak için çevriyazı kullanmak olmuş ve Avrupa’da çevriyazı geleneği bu şekilde başlamıştır. Başta Türkçe olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğunda konuşulan dillerin öğretilmesi amacıyla okullar açılmıştır. Bu amaçla Paris’te “Yaşayan Doğu Dilleri Ulusal Okulu” bu girişime bir örnektir (Şimşir, 1992a, 14).

Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli devrimlerinden birisi de Harf Devrimi’dir. Bu devrim Latin harflerine geçiş sürecini içermektedir. İleriki bölümlerde bu konuya yer verileceğinden bu bölümde Türkiye’nin Latin harflerine geçişi işlenmeyecektir.

3.2. Türk Dil Politikası’nı Etkileyen Tarihsel Dönemler

Türklerin dili Türkçedir.

Türkçe; dil bilimcilerin yaptığı araştırmalara göre Türklerin dedeleri olan Hunların konuşmuş olduğu Hunca’nın kollarından olan Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna aittir ve günümüze kadar birçok değişim geçirerek ulaşmıştır. Günümüzde kullanılan Türkiye Türkçesi Altay dil birliğinin batı bölümünden gelmektedir. Türk Dili; Eski Doğu Türkçesi ve Eski Batı Türkçesi olarak iki kola ayrılır. Türkiye Türkçesi, Eski Doğu Türkçesinin yazı dillerinden Batı Yazı Dili’nin (Oğuzca’nın) bir şivesi olarak devam etmektedir (Kavruk vd., 2014, 14).

Yazı dili olarak en az 1300 yıllık bir geçmişe sahip Türkçe, konuşma dili açısından oldukça eskilere dayanmaktadır. İlk yazılı kaynaklardan olan Orhun Yazıtlarında kullanılan dildeki; işlek, akıcı ve soyut kavramlar için kullanılan sözlerin nitelikleri, başka dillerde mevcut söz benzerlikleri de göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin dört-beş bin yıllık konuşma dili geçmişine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkçedeki bu tarihi derinlik pek az dilde vardır. Kökeni yüzyıllar öncesine uzanan Türkçe, Türklerin diğer milletlerle olan kültürel temasları

sonucu birçok dille etkilemiştir. Bu etkileşim zaman zaman diğer dilleri etkileme, zaman zaman da diğer dillerden etkilenme şeklinde olmuştur (Akalin, 2002, 1).

Türkçenin yabancı sözcüklerden arındırılması ya da sadeleştirmeye yönelik en sistemli, en etkili ve sonuç verici çalışmalar Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Türkçenin bilim dili haline getirilmesi düşüncesi Cumhuriyet döneminde gelişmiştir. Türkçe hakkında bilimsel çalışmalar bu dönemde yoğunlaşmış, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde modernleşme hareketiyle birlikte başlayan ve yoğunlaşan dil tartışmaları, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. Dil konusunun bir devlet politikası olarak ele alınması yine Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde, Türkçe ile ilgili uzun süre tartışılan konular ve çözüme kavuşturulmayı bekleyen sorunlar, Atatürk'ün yapmış olduğu harf devrimi ve daha sonra da dil devrimiyle çözülme kavuşturulmuştur. Devrimden sonra başlayan tartışmalar günümüze değin sürmüştür (Akalin, 2002, 1).

Türklerin dünya üzerinde yaşam sürdükleri alanların genişliği ve birçok milletle yaşadıkları kültür alışverişi nedeniyle Türkçe, kendisi ile menşe bakımından yakınlığı olan veya olmayan pek çok dille temasa geçmiştir. Bu temaslar sonucunda Türkçe ile diğer diller arasında farklı etkileşimler ortaya çıkarmıştır. Kimi zaman bu dillere sözcükler vermiş kimi zaman da diğer dillerden sözcükler almıştır. Türkler tarihsel dönemlerinin başlangıcında bugünkü Moğol, Mançu ve Tunguzların atalarıyla, güneyde Çinlilerle, batıda Fin-Ugorlarla ilişki kurmuşlardır. Sonraları batıya ve güneybatıya doğru göçen Türkler; Hint, İran ve Bizanslılarla temas kurmuşlar ve bu medeniyetlerle uzun yıllar etkileşim halinde bulunmuşlardır. İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte Arap ve İranlılarla sıkı ilişki içine girmişlerdir. Arapça ve Farsçadan birçok sözcük Türkçeye geçmiştir. Diğer yandan Türkçe, Slav, Sanskrit ve Çince'den kelime almıştır (Özyetgin, 2006, 2).

Türk topluluklarının bulunduğu coğrafi ayrılıklar ve siyasal bazı nedenlere dayalı olarak parçalanmaları, Türkçenin de kendi içinde birtakım bölümlere ayrılmasına ve farklı lehçelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 14. yüzyıldan itibaren dilde hissedilmeye başlayan bu farklılaşma, araştırmacıların siyasal-ideolojik

bakış açılarına göre farklı tanımlama yapmalarına neden olmaktadır. Birinci yaklaşıma göre Türk toplulukları arasındaki dilsel ilişkiyi, birbirinden tamamen farklı dillerin ilişkisi olarak anlamak gerekir. Buna göre; aynı etnik kökene dayanmakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan Batı Türkleri ile Kazak, Özbek, Türkmen ve hatta Azeri Türkleri birbirinden ayrı uluslar olarak kabul edilmekte ve kullandıkları Türkçe de ayrı bir “dil” olarak değerlendirilmektedir (Sadoğlu, 2003, 47-48).

Diğer yandan, dünya üzerinde yaşayan bütün Türkleri tek bir ulusun üyesi olarak kabul eden ikinci yaklaşıma göre, Türk toplulukları arasındaki dilsel farklılığın ifade edilmesi için “lehçe (diyalekt) veya şive (ağız)” terimleri kullanılmakta ve “Türk dilleri” deyiminin kullanılması tercih edilmemektedir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Caferoğlu’na göre; “Çuvaş ve nispeten Yakut lehçeleri istisna edilmek şartıyla Türk şiveleri arasında, çok açık bir birlik ve bir gramer bağılılığı göze çarpmaktadır” (akt. Sadoğlu, 2003, 48).

“Türk dilleri” ya da “Türk lehçe ve şiveleri” olarak, ne şekilde adlandırılırsa adlandırılsın, Türk topluluklarının yazı ve konuşma dilleri arasında sözcük dağarcıkları yanında ses (fonetik), şekil (morfoloji) ve cümle yapısı (sentaks) bakımından belirgin farklılıklar oluşmuştur (Sadoğlu, 2003, 48).

Doğu (Çağatay) Türkçesi ile Batı (Osmanlı) Türkçesi arasındaki ayrışmanın başladığı tarihsel dönem 14. yüzyıldır. Bu döneme kadar Anadolu’da kullanılan yazı dili “Eski Anadolu Türkçesi” ya da “Eski Oğuz Türkçesi” olarak adlandırılırken, 14. yüzyıl sonrasında kullanılan yaygın terim “Osmanlı Türkçesi” veya “Osmanlıca” olmuştur. Anadolu Türkçesinin farklılaştığını ifade eden bu kullanım, Osmanlı Türkleri arasındaki konuşma dilini değil; Arapça-Farsça etkisi altında şekillenen yazı dilini anlatmak için kullanılmıştır (Ercilasun, 1999, 392).

Türkçe, Fin-Ugor, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dilleri ile bazı benzerlikler içermektedir. Özellikle Türkçe ve Moğolca arasındaki benzerlikler oldukça fazladır. Bu nedenle dil bilimciler bu dilleri Ural-Altay ve Altay adları altında sınıflandırmışlardır (Özyetgin, 2006, 2).

Dillerin oluşumu konusundaki teorik çalışmalar, yaşayan ve ölü dilleri yapı ve kök bakımından birtakım gruplara, dil ailelerine ayırmakta ve bir dil ailesi içinde yer alan dillerin tek bir dilden türediğini ileri sürmektedirler. Bu yaklaşıma göre dünya üzerindeki mevcut diller; Hint-Avrupa, Hami-Sami, Ural-Altay, Çin-Tibet ve Bantu olmak üzere beş dil ailesine ayrılmaktadır. Türkçe, yukarıda da belirtildiği gibi Ural-Altay dil ailesinin Altay kolu içerisinde yer almakta; Moğolca ve Mançu-Tunguz'ca ile aynı köke dayandırılmaktadır (Karamanlıoğlu, 1984, 12-13).

Geniş bir coğrafyada konuşulan Türkçeyi, Altay dil birliğinden başkaca, belirli karakteristik özellikleri nedeniyle bazı tarihi dönemlere göre incelemek mümkündür. Genel hatlarıyla Türk Dili'nin tarihi dönemlerini şu şekilde tasnif edebiliriz (Özyetgin, 2006, 3):

- 1) Altay Dil Birliği Dönemi
- 2) İlk Türkçe Dönemi-Çuvaş-Türk Dil Birliği Dönemi (Pre-Türkçe)
- 3) Ana Türkçe Dönemi (Proto-Türkçe)
- 4) Eski Türkçe Dönemi (6.-10. yy)
- 5) Orta Türkçe Dönemi (11.-16. yy)
- 6) Yeni Türkçe (Yeni Yazı Dilleri) Dönemi (16. yy ve sonrası)
- 7) Modern Türkçe dönemi (20. yy ve sonrası)

Türk Dili'nin yukarıda değinilen tarihi evrelerinin yanında, araştırmanın konusuna kaynaklık teşkil eden ve daha çok Türk Dil Politikası'na yön veren uygulamaların başlıcalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

3.2.1. Osmanlı Öncesi Dönemde Türklerde Dil Politikaları

Türkçe, Türklerin toplu olarak Müslümanlığı kabul ettiği 10. yüzyıldan itibaren Farsça ve Arapçanın etkisi altına girmiştir. 11. yüzyılda yazılan Kutadgu Bilig'de dahi “*fena, sır, suret, şek, selam, halk, ümmet, rab, rahmet, ajan, dünya, kitap, din, devlet, millet, can, kadir, kıymet*” gibi birçok Arapça ve Farsça kelime

kullanılmıştır. Daha sonra kaleme alınan çalışmalarda Arapça ve Farsça kelime sayıları ve kullanım sıklığı iyice artmıştır. Yunus Emre'nin yapıtlarında bile fazlaca Arapça ve Farsça kelime görülmektedir: “*Hak, rahmet, uçmak, sultan, ilim, takat, halk, kudret, karar, hoca, can, tamam, terk, hasret, millet, namaz, kitap, hece, mana, yar, avare, dost, şükür, gurbet, aşk, âşık*” gibi (Ercilasun, 2004, 13-14).

Karahanlılarda, özellikle Doğu Karahanlıların idari merkezi olan Balasagun ve Kaşgar'da eski Türk kültürünün yanında İslam kültürü de önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu dönemde Orta Asya'da Beyruni (973–1048), Farabi (872–950), İbni Sina (980–1037), Firdevsi (935–1020) gibi önemli bilginler ve edebiyatçılar yetişmiştir. Bu dönemlerde iktidar, dinler ve kültürler arasında mücadeleler gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, Türk Dili de o devirde İslam dünyasında varlığını ortaya koymuş, bunun öncülüğünü de Yusuf Has Hacib ile Mahmud Kaşgari yapmıştır (Gözütok, 2008, 358).

Öte yandan 11-15. yüzyıllar arasında yazılan eserlerde kullanılan Arapça ve Farsça kökene sahip birçok kelime, aynı zamanda halkın kullandığı dile de geçmiş, halk tarafından kullanılan bir anlamda Türkçeleşmiş kelimelerdir. 15. yüzyıldan itibaren şair ve yazarlar halk tarafından anlaşılmayan Arapça ve Farsça sözcükleri çalışmalarında sıkça kullanmaya başlamıştır. Böylelikle hem Çağatay Türkçesinde, hem de Azerbaycan ve Osmanlı bölgelerinde sade Türkçeden uzak, halkın anlamadığı bir dil ortaya çıkmıştır. Sözcüklerden farklı olarak Arapça ve Farsça gramer şekillerinin kullanılması dilin anlaşılmasını daha da güçleştirmiştir. Bununla birlikte “tasannu” (bir şeyi olduğundan daha değerli gösterme) olarak adlandırılan sanat kullanımı ve nesirde kullanılan cümlelerin çok uzun olması eserlerin anlaşılmasını iyice zorlaştırmıştır. Öte yandan eserlerini daha sade dille yazan yazar ve şairler de olmuştur. Çağatay sahasında Bahadır Han, Osmanlı sahasında Edirneli Nazmi, Aydınli Visali gibi şairler sade dili benimsemişlerdir. Fakat hâkim olan anlayış ağırdal ağır dil kullanmak olmuştur (Ercilasun, 2004, 13-14).

11. yüzyıl ve sonrasında Türk kavimleri göç dönemine girmiş ve kitleler halinde İran, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye, Irak ve Karadeniz'in kuzeyindeki

bölgelere yerleşmeye başlamışlardır. 13. yüzyıla değin tek bir yazı dili kullanan Türkler, bu dönemde yaşanan göç hareketleriyle birlikte yeni coğrafyalara yerleşmiş, zamanla Anadolu'da Oğuz ağzına dayalı ve 13. yüzyıldan itibaren de yazılı eserlerini görmeye başladığımız yeni bir yazı dili ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yazı diline *Türkiye Türkçesi* denmektedir (Ercilasun, 2007, 222-228).

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra, Oğuzların Anadolu'yu fethetmesi ve yurt edinmeleri ile başlayan Türkiye Türkçesi, tarihi dönemleri açısından: *1.Selçuklular Devri Türkçesi*, *2. Anadolu Beylikleri Türkçesi*, *3. Osmanlı Türkçesi* olarak üçe ayrılabilir (Korkmaz, 1973, 19).

Anadolu'nun Türkleşmesi ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ile başlayan süreçte Anadolu'ya gelen Oğuzların yazılı bir edebiyatı yoktu. Çoğu da yazı dili geleneklerini unutmuş göçebeler olduğundan Türkçe bir yazı dili kurmak onlar açısından kolay olmamıştır. Devletin ileri gelenleri, etkileşim içinde oldukları Arap ve Fars edebiyatlarını örnek almış ve bu dillerde eserler vermiş, bu diller Anadolu Selçuklularında devlet dili olacak kadar önemli bir yer edinmiştir. Anadolu'da Oğuzca'ya dayalı bir yazı dilinin oluşumu XIII. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Bu dönemde kullanılan Türkçe devletin resmî dili olamamış ancak, din ve tasavvuf kurallarını halka yaymak için yazılan eserler Türkçe yazılmıştır. Sultan Veled'in *Türkçe Manzumeleri*, Ahmed Fakih'in *Çarhnamesi*, Seyyad Hamza ve Hoca Dehhani'nin şiirleri bu kapsamdaki eserlerdir (Korkmaz, 1973, 19-21).

Halk için Türkçe kitaplar yazılan bu dönemde medrese dili, ilim dili ve resmî yazışmalarda Arapça; edebiyat dili olarak da Farsça kullanılıyordu. Selçuklular dönemi yazı dilinin üç dilli bir dönem olduğu söylenebilir. Bilim dili olarak Arapça, resmî dil ve edebiyat dili olarak ise Farsça kullanılmıştır. Türkçe ise sadece sarayda ve orduda iletişim dili olarak yararlanılan bir dil olmuştur (Biçer, 2012, 118).

Türk Dili'nin, edebiyat ve kültür açısından önemli iki yazarı 11. yüzyılda yaşamış ve eserlerini de bu yüzyılda yazmışlardır. Bunlardan biri dönemin Türk ağızları üzerine yazdığı *Divanü Lügati't-Türk* adlı eserin sahibi Kâşgarlı Mahmud, diğeri de *Kutadgu Bilig* yazarı, şairi Yusuf Has Hacib'dir (Gözütok, 2008, 358).

3.2.1.1. Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib ve eseri *Kutadgu Bilig* konusuna geçmeden önce şairin yetiştiği, eserini yazdığı dönem hakkında kısa bilgi vermek yazar ve eserinin anlaşılması bakımından yerinde olacaktır.

Onuncu ve on birinci yüzyıllar birçok Türk boyunun yoğun bir biçimde kültür, medeniyet ve din değiştirmeye başladıkları bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem Türk boyları açısından İslam kültür çevresine geçiş dönemidir. Araplar ve Farslardan sonra Müslümanlığı kabul eden üçüncü büyük millet Türkler olmuştur. Bu yüzyıllarda bazı Türk boyları eski Şamanist, Budist, Maniheizt kültürlerini devam ettirirken, Müslümanlığı kabul etmiş olan bazı Türk boyları da yeni kültür oluşumlarının içine girmiş ve yeni yeni devletler kurmuşlardır (Gözütok, 2008, 358).

Onuncu ve on birinci yüzyılda Türklerin kurup yönettiği üç Müslüman Türk devleti Karahanlılar (840–1212), Gazneliler (963–1186) ve Selçuklular (Büyük Selçuklular: 1040–1157) tarafından kurulup yönetilen devletlerdir. Bunlardan Gazneliler ve Selçuklular'da hâkim olan kültür Fars ve İslam kültürüdür. Karahanlılar'da ise baskın kültür Türk kültürü olmuştur. Bu dönemlerde hem Gazneliler, hem de Selçukluların yönetimleri altında bulunan topraklarda oluşturulan eserler Farsça ve Arapça olarak yazılmıştır (Gözütok, 2008, 358).

İslami Türk edebiyatının ilk şair ve düşünürü olarak ifade edilebilecek Yusuf Has Hacib hakkındaki bilgiler çok fazla değildir. Bu bilgiler eseri ve eserine sonradan eklenen mensur ve manzum mukaddimelerdeki kısa bilgilerle sınırlıdır. *Kutadgu Bilig*'i yazdığı yıllara kadar olan dönemde hayatını Balasagun'da geçirmiş, eğitim hayatı bu şehirde geçmiş, çağının sahip olduğu ilmi burada edinmiş, Arapça ve Farsça dillerini bu şehirde öğrenmiştir. Kutadgu Bilig, İslami Türk edebiyatının ilk büyük eseridir. Yusuf Has Hacib tarafından 1069-1070 yıllarında yazılan bu eser 6645 beyitten oluşmakta ve bir siyasetname niteliğindedir (Acar, 2013, 82).

Kutadgu Bilig, XI yüzyılda Türk Devlet ve toplum yapısıyla, Türk düşünce sistemini açıklayan bir eser olarak Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınmıştır. Balasagun’lu olan Yusuf; eseri doğup büyüdüğü bu şehirde yazmaya başlamış, Doğu Karahanlı Devleti’nin merkezinde olan Kaşgar’da tamamlamıştır. Eserini tamamladıktan sonra, o devrin hükümdarı olan Süleyman Arslan Han’ın oğlu Hakan Tavgaç Buğra Karahan Ebu Ali Hasan’a sunmuştur. Hakan eseri beğenmiş ve ödül olarak Balasagun’lu Yusuf’a Has Hacib unvanını vermiştir (Akıncı, 2014, 2).

Kutadgu Bilig ön kısmına sonradan eklenen manzum ve mensur metinlerin de işaret ettiği gibi iyi idarenin yollarını gösteren bir siyaset kitabı olma özelliği taşır. Yusuf Has Hacib bu eserinde, farklı konu ve olgular üzerinde felsefi ve sosyolojik fikir ve düşünceler ileri sürerek bazı öğütler vermektedir. Dahası, toplumu meydana getiren farklı sınıfların yapısını ve sahip oldukları değerleri, o sınıflara yönelik olarak hükümdarca takınılacak tavır ve yönetimleri belirlemektedir. Bu yapısıyla *Kutadgu Bilig*, “eski devirlerde devrin idareci ve devlet adamlarına tavsiyelerde bulunmak ve adaletli bir yönetim oluşturmalarını istemek amacıyla” yazılan diğer siyasetnamelerden farklı ve özgün bir içeriğe sahiptir (Adalıoğlu, 2011, 32).

Eserde insanın değerinin akıl ve bilgiyle ölçülmesi gerektiği ifade edilmekte, akla ve bilgiye özellikle önem verilmektedir. Toplumların gelişmesinde kültürün yanında aklın rolünün küçümsenemeyeceği yapılan tavsiyelerle ortaya konmaktadır (Eraslan, 1997, 199).

Kutadgu Bilig üzerinde çok çalışılmış ve hakkında değerlendirmeler yapılmış bir eserdir. Eserin isminin anlamı da “kutlu, mes’ud olma bilgisi”, “siyasi hâkimiyet kudreti”, “mes’ud edebilecek ilim, padişahlara layık ilim”, “hükümlerlik bilgisi, devlet olma veya devletli olma bilgisi”, “mes’ud olmayı söyleyen ilim”, “devlete erişme bilgisi” anlamları şeklinde yorumlanmıştır (Eraslan, 1997, 439).

İnsanlar her çağda ve her yerde nasıl mutlu olacaklarını, mutluluğu nerede, nasıl bulacaklarını araştırmışlar, bu konuda düşünmüşler, hayal etmişler, onu kimi zaman geçmişte, kimi zaman da gelecekte aramışlar; bu konuda çeşitli kitaplar yazmışlar, masallar oluşturmuşlardır. *Kutadgu Bilig* de bu yolda yazılmış ünlü bir

eserdir. İçerisinde başka birçok konunun da yer aldığı bu değerli eserin ana teması, kut'un yani mutluluğun, saadetin, devletin, ikbalin elde edilebilmesine yönelik arayıştır (Gözütok, 2008, 363).

Eserin yazıldığı dönemde Müslüman dünyasının hâkim dili Arapçadır. Farsça yeni yeni yayılmaya başlamıştır. Türk Dili de *Kutadgu Bilig* ile varlığını ortaya koymuş, böylece İslam dünyasının edebî dillerinden biri olduğunu kanıtlamıştır. Öte yandan yeni kurulan Gazneliler ve Selçuklularda Arapçanın, bilhassa Farsçanın baskın olduğu, bu dillerle eserler yazıldığı göz önünde tutulursa Yusuf Has Hacib'in eserinin değeri daha da iyi anlaşılmaktadır. Yusuf Has Hacib de ne yaptığını bilen, nasıl bir eser yazdığının bilincinde olan ve Türk Dili'ne çok büyük katkı yapan yazarlardandır (Gözütok, 2008, 368).

Kutadgu Bilig, Türklerin İslam Uygarlığına geçişi sırasında yazılmış bir eserdir. Eserin nüshalarından birinin Uygur harfleriyle yazılmış olması, Uygur alfabesinin 11. yüzyılda olduğu gibi, daha sonraki yüzyıllarda da kullanıldığını göstermektedir. Diğer iki nüshası ise Arap harfleriyle yazılmıştır ama Uygur imla yapısını yansıtmaktadır. *Kutadgu Bilig* günümüzde Karahanlı Türkçesi olarak adlandırılan, Kaşgari'nin ifadesine göre de Hakaniye Türkçesi denilen şivede kaleme alınmış bir eserdir ve İslamlık etkisinde yazılan ilk Türkçe eser olduğu için, edebiyat, dil ve kültür tarihimiz açısından çok önemli bir yere sahiptir (Çoban, 2005, 36).

Eserin asıl nüshası mevcut değildir. Günümüzde sonradan çoğaltılan nüshalar bulunmaktadır. Bu nüshalar Viyana, Kahire ve Fergana nüshaları olmak üzere üç tanedir. Viyana (Herat) nüshası bilinen ilk nüshadır ve Arap harfleri ile yazılmış nüshadan Uygur harflerine çevrilmiştir. Afganistan'ın Herat şehrinde tamamlanan eser önce Tokat'a sonra İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'da 1796'da Avusturyalı bir diplomat tarafından Sahaflar Çarşısı'ndan satın alınarak Viyana Saray kütüphanesine verilmiştir. Kahire nüshası ise Hidiv kütüphanesinin Alman çalışanı Mortiz tarafından 1896'da bulunarak kaybolmaktan kurtarılmıştır. Fergana nüshası ise, 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuştur. Arap harfleriyle yazılmış olan bu nüshanın tıpkıbasımı Türk Dil Kurumu tarafından 1943 yılında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada Reşit Rahmeti Arat tarafından çevrilen nüsha esas alınmıştır. Rahmeti Arat'ın çalışması, üç farklı nüshanın sentez edilerek Türkiye Türkçesine aktarımı şeklinde oluşturulmuştur (Akıncı, 2014, 5).

Kutadgu Bilig eseriyle Yusuf Has Hacib klasik Türk edebiyatının (saray edebiyatı) temellerini oluşturmuştur. Hacib'in ölümünden sonra doğan ve 1166'da vefat eden Ahmed Yesevi de halk edebiyatı geleneğini sürdürmüş, halk Müslümanlığını yayarken, diğer taraftan da Türk halk edebiyatının temsilcisi olmaya devam etmiştir. Yusuf Has Hacib *Kutadgu Bilig*'i yazarken Kur'an'dan, peygamberin sözlerinden, Türk atasözleri ile sözlü edebiyatından yararlanmıştır. Yazarın eserini ortaya koyarken kendinden önceki kaynakları da kullanmış olduğu değerlendirilmektedir. Eserin etkisi daha sonra yazılmış olan *Atebetü'l Hakayık*'ta açık bir biçimde görülmektedir (Gözütok, 2008, 371).

3.2.1.2. Divanü Lügati't-Türk

Türkçe'nin günümüzde çok tartışılmasının en büyük nedenlerinden biri Türklerin Müslümanlığı kabul ettikten sonra dillerini korumayıp, bunun yerine Arapça ve Farsçayı kullanmaları ve bu nedenle kendi dillerinin gelişmesine bir anlamda engel olmalarıdır (Çoban, 2005, 36).

Türk Dili'nin bilinen ilk sözlüğü ve grameri, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lügati't-Türk'tür. Karahanlı Devleti'nin hükümdar ailesi içinde yer alan ve çok iyi bir eğitim almış olan Kâşgarlı Mahmud, yıllarca başta Karahanlıların hâkim coğrafyasını ve farklı Türk bölgelerini gezmiş, bu bölgelerde bulunan halklar, boylar, dilleri, kültürleri ve coğrafyaları hakkında bilgiler derlemiştir. Notlarını "Türk Lehçeleri Divanı/Sözlüğü" anlamında Divanü Lügati't-Türk adıyla Arap dil bilimi ve sözlük yazım kurallarına uygun bir biçimde düzenlemiş ve Bağdat'ta Halife el-Muktadî'ye takdim etmiştir (Karahan, 2013, 11).

Kâşgarlı Mahmud bu eseri Türkçenin Arapçaya üstünlüğünü kanıtlamak için yazmıştır. Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lügati't-Türk'ü, o tarihlerde Türklerin

egemenliğinde olan yabancı milletlere Türkçeyi öğretmek için 1073-1077 tarihleri arasında Bağdat şehrinde yazmıştır (Dilaçar, 1962, 10).

Divanü Lügati't-Türk'te yer alan sözcüklerin anlamları Arapça olarak kaleme alınmıştır. 7500 Türkçe sözcüğün Arapça karşılığı verilmiş, sav olarak ifade edilen atasözleri, koşuk olarak ifade edilen şiirler, sagu denilen ağıtlar ve destan parçalarına bu sözlük içinde yer verilmiştir. Sözcüklerle ilgili; “seci, mesel, hikmet, şiir, efsane, tarih, coğrafya, halk edebiyatı, folklor bilgi ve örnekleri” de verilerek, dilbilgisi kurallarına eserde yer verilmiş ve bir anlamda Türkoloji'nin temelleri bu eserle oluşturulmuştur (Çoban, 2005, 36).

Kâşgarlı Mahmud'un eseri yazış amacı, Türkçenin Arapça kadar zengin ve köklü bir dil olduğunu kanıtlamak, belki de böylelikle İslam etkisiyle ön plana çıkan Arapça karşısında Türkçenin küçümsenmemesi gereken bir dil olduğunu kanıtlamak olmuştur. Kâşgarlı Mahmud'un Türk Dili hakkında yaptığı bu çalışma, sadece bir sözlük ve gramer için yazılmış bir kitap değildir. Bu eser aynı zamanda o dönemi içine alan ve Türk dünyasını siyasal, kültürel ve sosyal açılardan ortaya koyan zengin bir dil malzemesiyle tanıtan ansiklopedik bir çalışmadır. İçerdiği çeşitli lehçelere ait beşyüzün üzerindeki sözcük malzemesiyle ve gramer özetleriyle Divan, döneminin karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü ve Türk lehçeleri el kitabı olma özelliğini de taşımaktadır (Karahana, 2013, 11).

Kâşgarlı, eserini meydana getirirken Türk coğrafyasını baştanbaşa gezdiğini, bu sayede Türk boylarının dil özelliklerini öğrenip bunlardan yararlandığını ifade etmiştir. Çalışmayı ortaya koyarken yalnızca o dönemde kullanılmakta olan kelimelere çalışmasında yer vermiş, kullanılmayan kelimeleri ise çalışmasına dâhil etmemiştir. Kelimelerin anlamlarının verilmesinin yanında kelimenin içinde yer aldığı bir cümleye, bir atasözüne, bir şiire ya da başka bir kullanıma yer vermeye çalışmıştır. Bu sebeple Divanü Lügati't-Türk; Türk Dili, edebiyatı, kültürü, halkbilimi yönünden eşsiz bir eser özelliği niteliğindedir (Aydoğdu, 2009, 56).

Dil biliminin çalışma alanlarında yapılan incelemelerde öncelikli konulardan bir tanesi, incelemenin eş zamanlı ya da art zamanlı bakış açılarından hangisiyle

yapılacağını belirlemektir. Kâşgarlı Mahmud, eserinin ön sözünde, Halil bin Ahmed'in Kitabü'l-Ayn'ın eserinden farklı olarak yalnızca yaşayan sözcükleri ele almayı tercih ettiğini belirterek eş zamanlı bakış açısına sahip bir eser oluşturduğunu belirtmiştir. Kâşgarlı'nın bu ifadesinden yola çıkılarak dönemin Arap ve Yunan dilcilerinin çalışmalarını da yakından takip ettiği söylenebilir. Divanü Lügati't-Türk'teki sistemli ve titiz çalışma ilkeleri incelendikçe günümüz dil biliminde yer alan birçok unsurunun Divanü Lügati't-Türk'te yer aldığı görülmektedir (Bayraktar, 2008, 132).

Mahmud, bu eserini Araplar için hazırladığı için Türkçe kelime ve kurallar, Arapça kurallara uydurularak ortaya konmuştur. Bu nedenle eserde kullanılan kelime ve kuralların Arapça bilmeyenlerce anlaşılması kolay değildir. Bu kurallar ve verilen bilgiler eserde dağınık bir şekilde yer almıştır. Kâşgarlı, yeri geldikçe parçalar halinde verdiği bu bilgilerin tamamını eserin içine serpiştirerek kullanılmasını sağlamıştır (Aydoğdu, 2009, 56).

Kâşgarlı Mahmud'un Türkçeyi, Arapça sözcük kategorilerine göre sınıflandırdığı sözcük ve yapılardan hareketle öğretme yolunu seçmesi; birçok yerde gramer yapılarını (özellikle eklere) işlemesi, diller arasında ses/yapı karşılaştırmaları yaparak açıklamalarda bulunması, eserin yapısalcı bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir (Bayraktar, 2008, 138).

Kâşgarlı'nın eserinde dil bilgisi çeviri metoduna benzer bir metotla Türkçe öğrettiği ifade edilebilir. Dil öğretiminin daha anlamlı olabilmesi için sözcüklerin temel, yan ve pek çok yerde mecaz anlamlarını içeren metinler vermiş olması, aynı zamanda dilin ikinci önemli yapısı olan eklerin işlevlerine de sıklıkla değinmesi eseri daha zengin kılmaktadır. Daha önceki paragraflarda da belirtildiği gibi, sözcüklerin bir bağlam içinde açıklanması eserin dil öğrenimini daha anlamlı kılmakta ve modern bir sözlüğün özelliklerini taşıdığına işaret etmektedir (Bayraktar, 2008, 138).

Divanü Lügati't-Türk; dil biliminin alt dallarından ses bilimi, ses bilgisi, biçim bilimi, söz dizimi, anlam bilimi, sözcük bilimi, sözlük bilgisi, ad bilimi, köken bilimi, çeviri bilimi, lehçe bilimi, uzam dil bilimi, karşılaştırmalı dil bilimine

doğrudan kaynaklık edebilecek niteliklere sahip bir sözlüktür. Bundan da öte, kullanım bilimi, toplum dil bilimi, insan bilimsel dil bilimi, budun dil bilimi, metin dil bilimine dolaylı olarak kaynaklık edebileceği ortadadır (Bayraktar, 2008, 138).

Divanü Lügati't-Türk Türk dil biliminin, *Kutadgu Bilig* de Türk edebiyatının temel eserlerindendir. Her iki eser konusunda pek çok araştırma, inceleme yapılmıştır ve bu çalışmalar günümüzde de devam ettirilmektedir. Her iki eser de çağdaş Türk lehçelerinin birçoğuna aktarılmış, aynı zamanda İngilizce başta olmak üzere yabancı dillere de çevrilmiştir (Gözütok, 2008, 371).

3.2.1.3. Karamanoğlu Mehmet Bey Fermanı

Anadolu'nun siyasi geçmişinde, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra başlayan ve Osmanlı Beyliği'nin diğer beyliklerin varlığına son veren güçlü bir devlet kurmasına kadar süren dönem “Beylikler Dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem XIII. yüzyıl sonlarından başlayarak XV. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür (Korkmaz, tarihsiz, 508).

Türkçenin sanat, edebiyat ve yönetim alanında Farsça ve Arapçanın etkisinde kalması Selçuklularla başlamıştır. Kendilerinden önce yer alan Türk devletlerinin yönetim dilleri Türkçe olduğu halde, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları yönetim dili olarak Farsçayı, bilim dili olarak da Arapçayı kullanmışlardır (Sadoğlu, 2003, 49).

Ercilasun'a (1999, 392) göre bunun temel nedeni, Selçukluların ana unsurları olan Oğuzların; Kaşgar, Balasagun ve Turfan gibi yüksek niteliğe sahip kültür merkezlerinden uzakta olmaları ve göçebe bir hayat sürmeleridir. Bu durum onların yabancı bir kültürün etkisi altına kısa sürede girmelerine neden olmuş, bu etkiyle Arapça eğitim veren medreseler inşa etmişler ve klasik Acem şiirini örnek alan şairleri de Saray koruması altına almışlardır.

Selçuklu fetihleriyle birlikte Anadolu'ya gelen Türklerden yönetimde yer alan Türkler kentlerde ve kasabalarda oturuyorlardı. Ancak sayıları fazla olmadığından

özellikle orta kademe yöneticilerin büyük bir bölümü Araplar ve İranlılardan oluşmaktaydı (Sadoğlu, 2003, 50). Diğer taraftan Selçuklu hanedanlarının Arapça ve Farsçaya gösterdikleri ilgi de, doğal olarak yönetim kadrosunda Arap ve Acem kökenli görevlilerin istihdam edilmelerine yol açmıştır. Türk devleti olmasına karşın devlet yönetiminin Türk olmayanlardan oluşması, Türkmenlerin yabancılara ve diğer yandan Arapça ve Farsçaya karşı tepkili davranmalarına sebep olmuştur. Bu tepki Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra en belirgin olarak Konya'da kurulan Karamanoğlu Beyliği'nde ortaya çıkmış ve Karamanoğlu Mehmet Bey ünlü buyruğunu yayımlamıştır. Ardından da Anadolu beyliklerinin hemen hepsi Türkçeyi resmî dil ilan olarak ilan etmişlerdir (Akdağ, 1995, 13).

XIII. yüzyıl sonlarında Selçuklu Devleti'nin Moğol baskısı ile zayıflamasıyla birlikte, bulundukları bölgelerde kendi adlarına hüküm sürmeye başlayan Anadolu Beylikleri devrinde Selçuklular devrinde takınılan dil tutumuna karşı bir tepki oluşmaya başlamış, Anadolu Beyliklerinin başlarında bulunan, Arap ve Fars kültüründen uzak Türkmen beyleri Türkçeye sahip çıkmışlardır. Bu nedenle, bu dönem, Anadolu'da Arap ve Fars dillerine karşı Türkçeyi üstün hale getirme mücadelesinin yaşandığı bir dönemdir ve bu dönem Türkçenin geliştiği bir dönem olmuştur (Korkmaz, 1973, 22).

Karamanoğlu Mehmet Bey, Anadolu Türk tarihindeki önemli şahsiyetlerden birisidir. Bu nedenle O'nun adı, Anadolu'da; Türk kimliği, Türk Kültürü ve Türk Dili'nin savunulması kavramlarıyla birlikte anılmaktadır. Geçmişte Türkçeye katkı sağlayan en önemli isimlerin başında yer almaktadır. Mehmet Bey'in tarihi kişiliği Türk kültürü ve diliyle bütünleşmiştir (Çalışkan, 2011, 6).

Karamanoğlu Mehmet Bey, kim olduğunu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'a yazdığı tarihi mektupta şu şekilde ifade etmektedir (akt. Çalışkan, 2011, 8):

“Ey Alaeddin, sen Keykubat bin Keyhüsrev, bin Kılıçarslan, bin Ertuğrul, bin Ali Selçuk isen; Ben dahi Mehmet Han bin Karaman, bin Nureddin, bin Sadedtin, bin İbrahim, bin Alparslan, bin Gelencan, bin Şirvan Han, bin Oğuz Han'ım”.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in övünç dolu bu söyleminden soyağacının Oğuzlara dayandığı ve ailesinin Oğuz boyundan geldiği anlaşılmaktadır. Babası, Karaman Bey'in, bir suikast sonucu öldürölüp Balkusan'a defnedilişinden sonra yerine (1256) Karamanoğlu Mehmet Bey geçmiştir. Balkusan-Ermenek'te doğup büyümüş, çocukluğu ve gençliği bu bölgede geçmiştir. Çocukluk ve gençlik eğitimini aile içinde, askerî ve siyasi eğitimini de yöredeki deneyimli Türk bilgelerinden almıştır (Çalışkan, 2011, 9).

Mehmet Bey, 1277 yılı Mayıs ayında, Selçuklu'nun başkenti Konya'yı ele geçirmiş, saray teşkilatını ve özellikle de Arap ve Farslardan oluşan Saray Divanını dağıtmıştır. Bu divanın yerine tamamıyla Türklerden oluşan yeni bir Saray Divanını oluşturmuştur. Divan kâtipliklerine de Türkçe okuyup yazabilen Divan yazıcılarını yerleştirmiştir. İlk buyruğunu Türkçe olarak yazdırmıştır. Mayıs ayının 13'ünde sabahleyin, Alaeddin Tepesi'nin Mevlana Türbesine bakan cephesine Fermanın duyurulacağı yüksekçe bir alan hazırlatmıştır. Aydınoğulları, Ertenaoğulları, Turgutoğulları, Menteşoğullarının temsilcilerinin de hazır olduğu törende bu yüksek yere çıkarak özetle aşağıdaki sözlerden oluşan fermanını ilan etmiştir (Çalışkan, 2011, 46):

“Bugünden sonra hiç kimse, Sarayda, Divanda, Meclislerde ve Seyranda ‘Türkçe’den başka dil kullanmayacaktır. Defterler dahi Türkçe Yazılacaktır”.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in, yukarıdaki sözlerden oluşan fermanı; o dönemde gerçekleştirilen bir Türk Dili Devrimi niteliğindedir ve bu bildiri ve herkesin uymakla yükümlü olduğu bir dil yasasıdır.

Oğuz ve Türkmen beylerinin Türkçe yazan şair ve yazarları koruyup kollamada gösterdikleri yaklaşım, pek çok Türkçe eser yazılmasına ve Arap, Fars edebiyatına ait önemli eserlerin Türkçeye kazandırılmasına vesile olmuştur. Karamanoğlu Mehmet Bey'in yukarıda belirtilen fermanı Türkçenin gelişmesi yönünde katkı sağladığı gibi, diğer beyliklere de örnek olmuştur. Bu dönemde Mantıku't-tayr, Kelile ve Dimne, Kâbus-name, Marzuban-name, İskender-name, Süheyl ü Nevbahar, Kur'an tercüme ve tefsirleri gibi birçok eser yazılmış; Yunus

Emre yazdığı şiirlerle Türkçenin gücünün erişeceği seviyeyi göstermiştir. Osmanlı devrinin kuruluş devri diye adlandırılabilcek bu dönemde, daha önce konuşma dili olarak kullanılan Oğuzca artık bir yazı dili olarak da hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır (Korkmaz, 1973, 22).

3.2.1.4. Garibnâme

Türk Dili tarihinde çok ayrı bir yere ve öneme sahip olan Türkçe sevdalısı ve aşığı 1272-1332 tarihleri arasında yaşamış olan Âşık Paşa'dır (Günşen, 2001, 52).

Âşık Paşa, nüfuzlu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, çok iyi bir eğitim almış, o devirde bir kültür merkezi olan ve ekonomik yönden oldukça önde gelen şehir niteliğine sahip Kırşehir'de yetişmiştir. Babası ve dedesi şeyhtir. Sadece Arapça ve Farsça dillerinde değil, bütün İslâmî ilimler konusunda, özellikle tasavvuf alanında kendini kanıtlamış, büyük bir destekleyen grubuyla devrinde etkin ve saygın bir şeyh olmuştur. Garibnâme adlı eserinde yer alan hikâyeye göre İbranice ve Ermenice de bilmektedir. Türkçeye gönül veren Âşık Paşa, eserlerini sade bir dille yazmıştır. Türkçenin Anadolu'da bir edebiyat dili haline gelmesinde önemli katkısı olmuştur. Bu yönüyle Âşık Paşa millî bir dille edebiyat oluşturmak isteyen Anadolu şairleri arasında önemli bir yere sahiptir (Özkan, 2001, 167).

Âşık Paşa'nın en önemli özelliği devrinin bir akıl hocası olarak kabul edilmesidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. Yeni Türk devletinin kuruluşunda önemli konuları dile getirmiş ve bazı fikirler öne sürmüştür. Âşık Paşa işe Türkçeden başlamış, Türkçe ile ilgili fikirler öne sürmüştür. Bir devlet için dilin ne denli önemli olduğunu ifade etmiştir. Geçmişte dil konusunda yapılan hatalara da dikkat çekmiştir. İdari konularda hükümdarın öncelikle asalet, bilgi, vücut sağlığı, cesaret, cömertlik ve vefa duygusu gibi özelliklere sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Askerin yetiştirilme şeklini ve ordu düzeni ile ilgili öngörülerini olmuştur. Ömrü hep öğrenci yetiştirmekle geçmiştir (Yavuz, 2001, 52-55).

Âşık Paşa'nın yazdığı eserler arasında en önemli yeri Garibnâme isimli mesnevisi teşkil eder. Garibnâme, 1330 yılında, aruzun “failâtün failâtün failün” kalıbıyla oluşturulmuş 12.000 beyitlik ahlaki ve tasavvufi bir mesnevi olma özelliği taşır. Bazı nüshalarının sonuç kısmında Âşık Paşa'nın başka manzumelerinin yer alması nedeniyle eseri, “Divan-ı Âşık Paşa”, öğretici bir niteliğe sahip olması nedeniyle de “Maarifnâme” olarak isimlendirilmiştir. Eser on baba ayrılmış, her bap da on destan olarak düzenlenmiştir. Destanlarda öncelikle konular ele alınarak incelenmiş, daha sonra ise konuyla alakalı ayet ve hadislerin açıklamalarına yer verilmiş ve zaman zaman da konular hikâyelerle süslenmiştir (Özkan, 2001, 168).

Garibnâme'nin en önemli özelliği eserin telif eser oluşudur. Bu nedenle Türk edebiyatı hakkında Farsça ve Arapça edebî eserlerin tercümesiyle edebî eser oluşturularak eser verilmeye başlandığı şeklindeki yanlış kanaatleri de çürütmektedir. Öte yandan Türk edebiyatının benliğini koruyarak geliştirildiği ve yayıldığını gösteren başlıca bir eser olmuştur (Yavuz, 2001, 30).

Âşık Paşa ve Garibnâme'nin, Anadolu sahasında Türk yazı dilinin oluşmasında ayrı bir yeri vardır. Âşık Paşa'nın kimliği ve eseri Garibnâme'nin dil özellikleri ve ondaki dil malzemesi açısından bakıldığında Türk yazı diline katkısı oldukça üst düzeydedir (Günşen, 2001, 54).

3.2.1.5. Muhakemetü'l-Lugateyn

Ali Şir Nevaî, Çağatay Edebiyatının önemli isimlerindendir. Soyca bir Uygur ailesinden gelen Nevaî, Herat'ta (1441) doğdu. Yaklaşık altı asır önce Türkçe, devrin iki itibarlı dili olan Arapça ve Farsçaya karşı hem kültür alanında, hem de edebiyat alanında Ali Şir Nevaî (1441-1501) tarafından yapılan çalışmalarla önemli bir başarı elde etmiştir (Özcan, 2001, 4).

Türk kültürü ve edebiyatı, on birinci yüzyılda Yusuf Has Hacib'in yazdığı ünlü eser Kutadgu Bilig'den sonra siyasi ve sosyal şartlar nedeniyle Selçuklular devrinde yoğun olarak Fars kültürü ve edebiyatının etkisi altında kalmıştır. Bu

sürecin Nevaî öncesi hem Azerbaycan’da, hem de Anadolu’da ve Orta Asya’da çok yoğun yaşandığı Nizami ve Mevlana örneklerinde açık bir şekilde görülmektedir (Genç, 2010, 393).

Ali Şir Nevaî’nin Türk tarih anlayışının Türk Diliyle yakından ilgili olduğunu ifade etmek gerekir. İran edebiyatını geliştiren Gazneliler ve Selçuklular ile Farsça şiirler yazan Irak sultanı Toğrul bin Arslan Selçuki ve soyları Karluk, Türk boyuna çıkan Muzahferilerden Şah Şuca (ö.1384) Acem sultanlarıdır ve “Türk Sultanları”nın hâkimiyet devri, Türk Dili’nin ve devlet teşkilatının hâkim olduğu devir, İran’da Hülegü Han ile Timur ve oğulları devri olarak gösterilebilir. Nevaî için Türk tarihi Çingiz’in ataları hakkındaki rivayetlerle başlar ve “dört ulus”un tarihi şeklinde devam eder (Barutçu Özönder, 2011, 10).

Nevaî’ye kadar Türk edebî dili, Haydar Harezmi, Lutfi, Sekkaki ve Atai’nin eserleriyle ortaya konulmuştur. Türkçe’nin gücüne inanmayan Beneai gibi aydın ve şairlerle Nevaî arasında tartışmalar yaşanmıştır. Nevaî hem nazım, hem de nesirde yazılacak edebî eserlerle Türk Dili’ni Farsça ile rekabet edecek seviyeye ulaştırmanın gerekliliğine inanmaktaydı. Farsça diline ve onun edebiyatına karşı duyulan bu hayranlığın yanında, Türk Dili ve edebiyatını, Farsça seviyesine çıkarmak gibi gayeleri olan bilinçli kişilikler de vardı. Timur’un emirlerinden Emir Seyfeddin Nüküz, Emir Arslan Tarhan, Timur’un torunlarından Baysungur, İskender Mirzalar bu kişiliklerin başında geliyordu. Nevaî bu süreci ifade ederken teorik ve psikolojik olarak bir değerlendirme yapmıştır (akt. Genç, 2010, 393):

“Şöyle bilinir ki Türk, Fars’tan daha keskin anlayışlı ve yüksek kavrayışlıdır; yaradılış bakımından daha saf ve daha temizdir. Fars ise düşünce ve ilim bakımından Türk’ten daha ince, kemal ve fazilet düşüncesinde daha derindir. Bu durum, Türklerin doğruluğundan, dürüstlüğünden ve iyi niyetinden, Farsların ise ilminden, fen ve hikmetinden açıkça belli olur. Fakat (Farsların) dillerinde mükemmellik ve noksanlık bakımından pek çok farklılıklar vardır ki söz ve ibarede Türk, Fars’a üstündür. Ve Türk söz sanatında Fars’ın ibarelerine öyle üstünlük göstermiştir ki, inşa’allah, yeri geldikçe belirtilecektir. Yine Türk’ün yaradılışının yumuşaklığının Fars’tan daha fazla (üstün) olduğuna bundan daha açık delil, bundan daha parlak şahit olabilir mi ki bu iki taifenin genci, ihtiyarı, belki büyüğünden küçüğüne kadar hepsi arasındaki kaynaşma aynı seviyededir. O derecede ki

geçim, konuşma, iş-güç bakımından birbirleri arasında fark yoktur. Farslar arasında iyi huy ve bilgi sahibi, ilim ve tefekkür sahibi çoktur. Türkler arasında da mütevazı ve sade kimseler Fars'tan fazladır. Fakat Türk'ün büyüğünden küçüğüne kadar, hizmetçisinden beyine kadar hepsi Farsça bilirler. O kadar ki kendi derecelerine göre Farsça bilmekle kalmaz, bazıları fesahat ve belagata uygun olarak konuşabilirler.

Hatta Türk şairleri Fars diliyle gösterişli şiirler yazabildikleri tatlı sözler söyleyebildikleri halde, Fars halkının en bayağısından en seçkinine kadar, ümmisinden bilginine kadar, hiç biri Türk Diliyle konuşamazlar, söylenilenin de manasını bilmezler. Eğer yüzde, belki binde biri bu dili öğrenip söz söylese, işiten herkes onun Fars olduğunu bilir ve anlar; konuşan kişi kendisini diliyle gülünç duruma düşürür. Türk'ün Fars'tan daha yumuşak yaradılışlı (kabiliyetli) oluşuna bundan daha şaşırtıcı delil yoktur (bulunamaz) ki hiç kimse bunun aksine bir söz söyleyemez”.

Nevaî'ye kadar Çağatay Türk edebiyatı, Altın Ordu ve Harezm lehçeleriyle yani yetersiz bir Türkçe ile ele alınmıştır. Nevaî, sanatkârlığını kullanarak, yetersiz ve lehçelerle karışmış dili, büyük ve geniş sahada yayılmış olan Türk boylarının, Özbekler'in, Kazak-Kırgızların, Orta Asya Türkmenlerinin, İdil-Ural Türklerinin, Uygurların, Karahanlıların, Harzemlilerin ve Kâşgarlıların müşterek edebî dili haline getirmiş ve bu durum XIX. yüzyıla dek devam etmiştir. Denilebilir ki Nevaî, “*lehçe anlayışı yerine Türkçe anlayışı; boy'a dayalı halk yerine kültüre dayalı bir millet yaratmak ideali taşımıştır*” (Genç, 2010, 394).

Çok genç yaşlarda ilim ve sanatla ilgilenen Nevaî, Ferîdüddin Attâr, Enveri, Mevlana, Nizami gibi şairlerin ve çeşitli filozofların eserlerinden ilham alarak yetişmiştir. O devirlerde Türk aydınları İran edebiyatına tam bir hayranlık duyuyorlardı. Nevaî de dönemin şairleri gibi Farsça yazabilirdi. Ancak o zor olanı seçmiş ve İran edebiyatının bu büyük üstatlarının sanat eserleriyle boy ölçüşecek eserler meydana getirmiştir. Daha da öte klasik şiirin en yüksek seviyesine çıkardığı Çağatay Dili vasıtasıyla Türkçenin mükemmel bir dil olabileceğini ispat etmiştir. Bu nedenle Mollâ Câmi başta olmak üzere birçok şair onun Türkçeye katkılarını takdir etmiş, Türk dünyasında 16. Yüzyıldan 19. yüzyıla kadar haklı bir ün kazanmıştır (Çetindağ, 2005, IV).

Nevaî, Timurlular devrinde valilik ve Divan beyliği görevlerini üstlenmiştir. Hüseyin Baykara'nın Horasan'ı ele geçirip tahta çıkmasından sonra mühürdarlık, Divan beyliği, valilik, naiblik gibi en önemli görevlere gelmiş, Baykara ile birlikte 32 yıl boyunca devleti her alanda başarılı bir şekilde yönetmişlerdir. Büyük şair, devlet adamı, âlim gibi sıfatları yanında temiz ahlaklı, samimi bir şahsiyet sahibi insan olan Nevaî, maddi varlığının hepsini köprü, medrese, türbe, kervansaray yapımı gibi alanlarda kamu yararına harcamıştır. O'nun döneminde **“Baykara Meclisleri”** ilim, irfan ve şiir meclisleri haline gelmiştir. Bu meclislerde yaptığı şiir ve inşa sohbetlerinden dolayı Nevaî için “Nevaî sohbeti” tabiri kullanılmıştır. Ressam, nakkaş, hattat ve bestekârları sohbetlerine almış, onları himaye etmiştir. Zamanının ünlü ressamı Bihzad'a yaptırdığı bir minyatürü Topkapı Sarayı'nda bulunmaktadır. Halk edebiyatında geçen **Gül ile Ali Şîr** adlı halk hikâyesi onun hayatından izleri yansıtmaktadır (Genç, 2010, 394).

Ali Şîr Nevaî tarafından yazılan **Muhakemetü'l-Lugateyn**, Türkçeyle Farsçanın karşılaştırması ve Türkçenin edebiyat dili olarak Farsçadan üstün olduğunu ispatlamayı amaçlayan bir eserdir. Nevaî bu çalışmasında, Türk yazar ve şairlerinin dil tavırlarının, Türk Dili'nin edebî dil olarak kullanım derecesinin, Türk edebiyatının içinde bulunduğu durumun edebiyat tarihi açısından değerlendirmesini yapmaktadır. Nevaî, yazı dillerini ve onlara bağlı olarak ortaya çıkan edebî eserlerin oluşturulmasının ve yükselişinin devlet hâkimiyetiyle olan yakın bağına fark etmiş, hükümlerliliğin Arap halife ve sultanlarına geçtiğinde sanat ve edebiyatın Arap dilinde yükseldiğini, Fars hâkimiyeti olan ülkelerde de Fars dilinde yükseldiğini ifade etmiştir. Örnek olarak; Hassan Sabit, Lakiz, İbrahim Mehdi, Me'mün Halife gibi isimleri vermektedir (Barutçu Özönder, 2011, 9).

Nevaî, çocuk denecek yaşlarda şiire merak sarmış ve gazeller yazmaya başlamıştır. Çok iyi üstatlardan dersler alarak kendini yetiştirmiştir. Şiirlerinin biçimi kadar, içerikleri de mükemmeldir. Aşka bakış açısı, şekilci olmayan dindarlığı, tasavvuf neşesi ve zevke düşkünlüğü, şiirlerinin hem hayal genişliği, hem de anlam

derinliği kazanmasını sağlamıştır. Nevaî, Türk Edebiyatında görölen tüm vezinleri şiirlerinde kullanmıştır (Çetindağ, 2005, 82-102).

Nevaî, **Muhakemetü'l-Lugateyn** adlı eserini, Türk Dili'nin Farsçadan daha geniş, ifade kabiliyeti yönünden daha kuvvetli ve zengin olduğunu ispat için yazmıştır. Devrindeki genç şairlere kolay yola başvurup Farsça yazmaktansa, Türkçe'nin güzelliklerinden yararlanmayı önermiştir. Kendisinin bunu başarmak için; *“gereği gibi işlenmediğinden dolayı, korkunç yılanlarla çevrili tılsımlı hazinesinden değerli taşlar (şiirler) elde ettiğini, o bahçeden nice güzel çiçekler derlediğini”* ifade ederek, Türk Dili'ndeki genişliğin edebiyatın her şekil ve türü için daha müsait olduğunu söylemeye çalışmıştır (Tarlan, 1942, 7). Onun bu yaklaşımı, kendi devri ve her devir için yüksek seviyede Türkçe yazma bilinci ve özeni oluşturmada model olarak kabul edilmiştir. Türkçeyle yüksek bir edebiyat oluşturulabileceğini bizzat eserleriyle ispat etmesi ve yeni yazar ve şairlere Türkçe yazmaları konusunda tavsiyede bulunması yaptığı hizmetin derecesini ortaya koymaktadır (Özcan, 2001, 4).

Nevaî, Arap ve İran dili ve edebiyatını çok iyi seviyede bilmesine rağmen, Türkçeyi bu dillerin seviyesinde bir edebiyat dili yapmak için büyük gayret göstermiştir. Önceleri O da Farsça şiirler yazmış, ancak olgunlaştıkça yüksek bir Türkçe bilinci kazanarak özentiden kurtulmuş ve Türkçe şiirler yazmağa başlamıştır. Klasik İran edebiyatının bütün vezinlerini, nazım şekillerini, türlerini, konularını, inceliklerini Türkçeye başarıyla uygulamış, bu edebiyatı çok bir seviyeye çıkarmıştır. Kültürü, hassas ruh yapısı ve hayalciliği sayesinde hem nazım, hem nesirde çok değerli eserler ortaya çıkarmıştır. Türkçe Divanları dört adettir ve hayatının safhalarını yansıtan özgün eserlerdir. Çocukluğunda yazdığı şiirleri, **Garaibü's-Sıgar**; gençliğinde yazdığı şiirleri, **Nevadirüş-Şebab**; olgunluk yaşlarında iken yazdığı şiirleri, **Bedaiyü'l-Vasat**; yaşlılık yıllarında iken yazdığı şiirleri **Fevaidü'l-Kiber** ve **Farsça Divan** adını verdiği divanlarında toplamıştır (Genç, 2010, 394).

Nevaî'nin Türkçe bilinci çok yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Türkçe sevgisinden öte, O'nu sanatta uygulayarak üretkenliğe dönüştüren bir sevgi ve bilinç

oluşturmuştur. Nevaî'nin eserlerinde, kolay ve rahat bir söyleyiş göze çarpmaktadır. Türkçe'nin mecazlarını, söyleyiş özelliklerini çok iyi kavramış, Farsça Divanı yanında Türkçe Divanlarını ve hamselerini kısa sürede tamamlaması onun üretkenliğine işarettir (Levend, 1965, 196).

İslam kültürünün kelimeleri ile Türkçeyi kaynaştırmış ve bir **Nevaî Dili** üretmiştir. Böylece klasik edebiyat olgunluğuna erişen şair, bu güvenle, Muhakemetü'l-Lugateyn adlı eserinde Türkçe ile Farsçayı karşılaştırmış; Türkçe'nin bu dilden üstün olduğunu somut örneklerle kanıtlamaya çalışmıştır (Genç, 2010, 396).

Fuzuli ve Nedim gibi birçok şairi etkisi altında bırakan Ali Şir Nevaî'nin eserleri üzerinde dünyanın her kesiminden birçok bilim adamınca araştırma yapılmıştır. Nevaî'nin eserlerine ait nüshalar Türk Dünyasının ortak eserleri olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de bulunan Nevaî yazmaları genelde Agâh Sırrı Levend tarafından yayınlanmış olsa da bu konuda başka eserler de bulunmaktadır (Özcan, 2001, 8).

Nevaî Türkçenin millî bir dil olmasında ve gelişmesinde büyük çaba harcamış, eserleriyle bu çabasını adeta hizmete dönüştürmüştür.

3.2.2. Osmanlı Döneminde Dil Politikaları

Osmanlı Devleti kurulduktan sonra, Anadolu ve Rumeli'ye önceden başlamış olan Türk göçlerinin aralıklarla sürmüş olması Türkçenin yayılmasında önemli rol oynayan faktörlerden biri olmuştur. XV. yüzyılın özellikle ilk yarısındaki Timur istilasını sırasında, Anadolu'dan Rumeli'ye göçler yaşanmıştır. Aynı yüzyılın ikinci yarısında ise İran ile Anadolu arasında yaşayan bazı Türk grupları yine bu göçlere katılmışlardır. XVI. yüzyılda da bu göçler devam etmiştir. Sonraki yüzyıllarda ise İran'dan, Kırım'dan göçler olmuş, Doğu Avrupa'da bazı savaşlar yüzünden Balkanların bir kısmından daha önce o bölgelere yerleşmiş olan Türklerin tekrar Anadolu'ya göçü başlamıştır. Sonuçta bu göçler, Anadolu'da Türk nüfusunun

yoğunlaşmasını ve Türkçenin üstün dil olarak kullanılmasını ortaya çıkarmıştır (Karal, 1978, 27).

Osmanlıca ya da Osmanlı Türkçesi, Osmanlı Devleti zamanında konuşulan Türkçedir. Türkçe bu haliyle üç dilin (Arapça, Farsça ve Türkçe) karması bir dil olarak kullanılmış, ama Osmanlı Devleti'nin resmî dili olma ve diğer dillerden arındırılmasına yönelik çalışma ve gayretler Osmanlı Devleti'nin sonlarına doğru başlamıştır (Karal, 1978, 27).

Osmanlı Devleti'nin tarihi Osmanlı ailesine dayanmaktadır ve Osmanlı kelimesi, önceleri sadece padişah için kullanılmış, bu kapsam genişletilerek padişahın yardımcıları, daha sonra da onun hizmetinde bulunan herkes ve nihayetinde Devletin sahip olduğu tüm coğrafya olarak anılmıştır (Karal, 1978, 27).

3.2.2.1. Osmanlı'da Tanzimat'a Kadar Dil Sorunu

Osmanlı Devleti Türkçeyi devlet dili olarak kabul etmiştir. Ancak bu dil saf Türkçe olmaktan çıkmış, üç dilin karması bir dil olarak görülüyordu. Türkçe, Arapça ve Farsça karışımı olarak ortaya çıkan bu dil, artık halkın kullandığı dil olmaktan çok uzaktı. Halk ile devlet arasındaki sorunlar mahallî yöneticiler tarafından çözüme kavuşturulduğundan, sarayın düzenleme ve uygulamalarını halkın anlayabileceği bir dilde yapma zorunluluğu kalmamıştı (Levend, 2010, 11).

Tanzimat öncesi döneme hâkim olan bu karma dil, yüksek sınıfların bir imtiyazlı dili olarak görülmekte, aynı zamanda bir otokontrol aracı olarak da kullanılmaktaydı. Osmanlı toplumunda bir anlamda saray ile halk ayrımını ortaya çıkaran bu dilden vazgeçmek, geleneksel değerlerden vazgeçmek anlamına geliyordu. Bu nedenle çok dar bir kesim tarafından kullanılan ve aynı zamanda yazı dili olarak işlev gören bu “karma dil” özellikleri nedeniyle bir sınıf dili de olmuştur (Sadoğlu, 2003, 53).

Osmanlıların ilk dönemlerinde sadece mahalle mektepleriyle ve medreseler Türklere açık eğitim kurumları olarak hizmet vermiştir. Mahalle mekteplerinde

eğitim ve öğretimin özü dinin ve ahlakın öğretilmesi şeklinde olmuştur. Devlet sadece asker ve yönetici yetiştirme yönünden sorumluluk üstlenmiştir. Bu nedenle o dönemde gerçek anlamda sivil eğitim kurumları olarak ancak medreseler vardı. Osmanlılarda ilk medrese 1322 yılında Orhan Gazi tarafından İznik’te açılmıştır. En ünlüleri; Fatih, Süleymaniye, Ayasofya ve Beyazıt medreseleri olarak bilinmektedir (Demircan, 1988, 26).

Osmanlı Devleti’nin Kuruluş döneminde yer alan medreselerin gelişme döneminde yer alan medreselere göre daha nitelikli bir düzeyde olduğu ifade edilebilir. Bu medreselerde öğretim kadroları açısından fıkıh ve kelamın yanı sıra matematik, felsefe, astronomi ve tıp bilimlerinin de okutulması, yetkin bilginlerin yetiştirilmesi açısından; beylik düzeyindeki bir devlet için çok nitelikli olmuştur. Buna karşın sonraki yüzyıllarda Osmanlı medreseleri pozitif düşüncüyü daha geri plana iten bir hâl almıştır (Sakaoğlu, 2003, 20).

Osmanlı Devleti’nde yazı dilinin Arapça ve Farsça sözcük ve yapılarına zemin hazırlayan en önemli kurum “Enderun Mektebi” olmuştur. Osmanlı “Kalemiye” sınıfının yetiştirildiği bu okul, zaman içerisinde devletin yasalarının, coğrafya ve tarih bilgisinin dayandığı Arap ve Fars terminolojisinden oluşan bir yazım geliştirmiştir. Enderun’a kabul edilen çocuklar önce Türkçe öğrenmeleri için Türk ailelerin yanında yetiştiriliyor olsalar da, Kalemiye sınıfının yazı dilini okul döneminde uygulanan katı Arapça-Farsça eğitim belirliyordu. Enderun, yalnız Kalemiye sınıfına değil aynı zamanda Divan şairlerinin birçoğuna da eğitim vermektedir. Bu uygulamalar Osmanlı İmparatorluğu’nda 16-18. yüzyıllar arasında konuşma dilinden oldukça uzak ve farklı bir düzeyde gelişme gösteren bir yazı dili oluşmasını sağladı. Birçok Arapça ve Farsça sözcüğün alınmasına neden olan bu dil, aynı zamanda birçoğunun da bu dile ait köklerden türetilmesine neden olmuştur (Sadoğlu, 2003, 53-54).

Selçuklu ve Osmanlı bürokrasisi özellikle medrese ve adli alanlarda küçümsenmeyecek kadar Arap ve Fars unsuru bünyesine katmıştı. Medrese sistemini ilk Selçuklular kurmuştu ancak, geliştirilerek toplumsal eğitim sisteminin temelini

oluşturması Osmanlılar zamanında gerçekleştirildi. Medreselerdeki eğitimin ağırlıklı olarak Arapça yapılmasına karşılık Türkçenin yaygın olarak kullanıldığı tekkeler vardı. Ancak II. Mehmed’le birlikte medresenin üstünlüğünün daha da fazla hissettirilmesi, Arapça ve Farsçanın kültür ve diğer alanlarda da hâkim duruma gelmesini sağlamıştır. Bu durum o kadar ileri boyutlara gitmiştir ki Arapça ve Farsçanın “cennet lisanı” olduğuna dair bir fetva dahi verilmiştir (Sadoğlu, 2003, 51).

Fatih Sultan Mehmed İstanbul’u fethettikten sonra başlayan saray hayatının içinde Hamidi, Kâşifi, Kabuli, Meali, Riyazi gibi birçok Acem şairi de yerini almıştı. Öte yandan İslam medeniyetinin dili Arapça olduğundan bilim dili olarak büyük ölçüde Arapçaya kullanılıyordu. Türk bilim adamlarının Arapça kaleme aldığı çalışmalar yanında, Arapçadan Türkçeye çevirdikleri çalışmalar da yine Arapçanın yayılması ve yerleşmesi sonucunu doğuruyordu. Bu şekilde Arapça deyim ve sözcükler Türkçeye hâkim olmaya başlamıştır. Arapça ve Farsça birçok kelimenin Türkçeye geçmesi, Arap-Fars hayranlığından da öte tamamen farklı yerleşik bir kültürün Türkçeye geçmesiyle olmuştur ve Türkler kendilerinin olmayan bir hayat tarzının içine girmişlerdir (Levend, 2010, 68).

Öte yandan Fatih döneminde eğitimde büyük atılımlar da yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet, kütüphanesinde Grekçe ve Latince bilim kitaplarını toplatmış, sayılı filozofları, bilginleri İstanbul’a davet ederek pozitif bilimlerin, felsefenin ve sanatın egemen olduğu bir kültür ve eğitim ortamı oluşturmuştur. Fatih’ten sonra II. Beyazıt medreselere önem vermesine rağmen, babası Fatih’in özgür düşüncelerinden ve bilimsel yaklaşımlardan biraz uzak kalmıştır. Rönesans ve Reform hareketlerinin neden olduğu yeniliklerin başlamasıyla, Avrupa’da bilimsel çalışmalar hızlanmış, fiziksel deneyler gerçekleştirilmiş, matbaa kurulmuş, tıpta önemli atılımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı’da bilimsel çalışmalar sınırlı kalmıştır. Osmanlı medreselerinde uygulanan programlar hiçbir yenilik getirmemiştir. Sultan Süleyman’ın (1520–1566) 1559’da yaptırdığı Süleymaniye Camii ve Medreseleriyle Osmanlı eğitimi biraz toparlanmıştır. Süleymaniye

Medreselerinde din derslerinin yanında mantık, matematik, felsefe, fizik, astronomi, meteoroloji, öte yandan Tıp Medresesinde ise hekimlik ve eczacılık çalışmalarının yapılması önemliydi. Ancak yeterli ve gelişmelere çok fazla açık değildi (Sakaoğlu, 2003, 20).

Medreseler pozitif bilimlerden daha çok, dini konularla ilgili çalışmalara yer vermiştir. Vakıf kurumlarının işlerliğini zamanla yitirmesi, medreseler için öngörülen karşılıksız hizmetlerin kötüye kullanılması, tartışmaya bir ölçüde yer veren akli yöntemlerin ve derslerin 16. yüzyıl sonralarından başlayarak medrese programlarından çıkarılması, dogmatik yöntem ve konulara daha çok yer verilmesi, medreselerin bozulma sürecini hızlandırmıştır. 17. yüzyıl medreseleri pozitif bilimlerden uzaklaşmış, ayrıca kurumların kendilerini yenilemelerine de dini bazı nedenlerle karşı çıkmıştır (Sakaoğlu, 2003, 25-29).

Tanzimat öncesinde Osmanlıda eğitime öğretime genel olarak bakıldığında medreselerin çok yaygın ve güçlü eğitim kurumları oldukları görülmektedir. Ancak kapatılmalarına kadar kendilerini yenilemeye çalışmamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğitim politikasının belirlenmesinde rol oynayan en önemli unsur, tarihi süreç içinde yaşadığı İslam medeniyetidir. İslam din kuralları nedeniyle bilime ve felsefeye olan tutum, İslam dininin öğretilmesi zorunluluğu, İslam dini kurallarının kullanılarak ferdi, toplum ve devlet hayatına yön ve biçim verme isteği Osmanlı Devleti'nde eğitim politikasının şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Dini esaslara dayalı geleneksel toplum yapısına sahip Osmanlı Devleti'nde eğitimin temel amacı, dindar insan yetiştirmek ve insanlara dini kurallara dayalı bir hayat sağlamak olmuştur. Bu nedenle bu dönemde yabancı dil öğretimi İslam'a davet aracı olarak kullanılmıştır. Türkçenin devlet dili olarak kabul edildiği, ancak öğretim dili olmadığı medreselerde, Arapça eğitim dili olmuş, diğer yandan Farsça da etkin olarak kullanılmıştır. Yüzyıllar boyunca Türklerle Farslar bir arada yaşadıkları için kültürel bir bağ oluşmuş, Tanzimat öncesi dönemde eğitilmiş bir Türk'ün, Arapça ve Farsça bilmesi neredeyse bir gereklilik olmuştur (Demircan, 1988, 56-58).

Türklerin İslamiyet'i kabulünden ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra, başlayan Arapça ve Farsça devlet uygulamaları Türkçe çok güçlü bir etki altında almıştır. Devlet yazışmalarında, okullarda, sarayda, medreselerde, devletle ilişkisi olan kesimlerde kullanılan dil Arapça ve Farsça sözcüklerle dolu bir dil olmuştur. Bu gelişmeye halk ayak uydurmamıştır. Halk arasında meydana gelen başıboşluk, karışıklık ve umursamazlıktan dolayı Türkçe bölge bölge bozulmuş ve köken itibariyle yabancı sözcüklerle dolmuştur. Ancak yine de büyük kitlenin anlaşma dili Türkçe kalmıştır. Bu karışıklık daha çok Arap alfabesinin doğurmuş olduğu bir karışıklık olarak meydana gelmiştir (Kili, 2001, 223).

3.2.2.1.1. Osmanlı Türkçesi

İstanbul fethedildikten ve başkent yapıldıktan sonra, aynı zamanda bir kültür merkezi oldu ve İmparatorluk büyümeye başladı. Böylece eğitim için medreseler açıldı. Medreselerde Arapça ve Farsça kullanılırken Türkçe geri plana itildi. Devletin kendi himayesinde kurduğu ve kendi yöneticilerini yetiştirdiği Enderun'da Arapça ve Farsça kullanılırken, halk arasında, tekke ve kahvehanelerde ise Türkçe kullanımı devam ediyordu. İmparatorluğun sınırları genişledikçe Arapça ve Farsçanın üstünlüğü gittikçe arttı ve Mısır, Arap Yarımadası ve Suriye'nin İmparatorluğa katılmasıyla Arapçanın etkisi daha da fazla hissedilmiştir (Çoban, 2005, 66).

18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Türkçe, Arapça ve Farsçaya karşı biraz önem kazanmaya başlamıştır. Bu durumun nedenleri arasında Osmanlı ordusunun yenilgileri ve Avrupa'nın aydınlık devrine girmesi, aynı zamanda Rusya'nın köklü bir reform hareketi ile Osmanlılar için tehlikeli bir devlet durumuna gelmesi sayılabilir. Ayrıca bu dönemde matbaa kurulmuş, edebiyat alanında Türkçeye ilgi artmaya başlamış, daha da önemlisi Türkçenin öğrenim dili olarak kullanıldığı askerî okullar açılmıştır. Aynı zamanda Türkçe devlet dili olarak XI. yüzyılda olduğu gibi yerini Arapçaya veya Farsçaya bırakmamıştır. Devlet dili olarak kullanılmaya devam

devam edilmiş, ancak devlet dili olan yazı Türkçesi yine Osmanlıca olarak kalmaktan kurtulamamıştır (Banguoğlu, 1945, 9).

Türkçe, Arapça ve Farsçadan oluşan karma bir Osmanlıcanın ortaya çıkması ve gelişmesi, belirleyici birçok kavramın henüz bilinmediği bir çağda gerçekleşmiştir. O dönemlerde Karamanlı Mehmet Bey ve Âşıkpaşazade gibi Türkçeyi savunanlar çıkmıştır. Bu sorunların altında etnik sorunlarla iç içe geçmiş sınıflara dayalı bazı sorunlar yatıyordu. Padişahların kurma yolunda olduğu merkezi devlet ise, kozmopolit bir yapıya eşlik etmek zorunluluğunu duymuştur. Türkler daha ziyade İslam temelini benimsemiş, bunu keyfi olarak değil tarihe de uygun bir seçim olarak yapmışlardır (Belge, tarihsiz, 1).

Diğer taraftan Osmanlıca, Osmanlıların İslam uygarlığı içinde kurmaya çalıştığı millet yapısını olduğu gibi yansıtır. Osmanlı Devleti'nin kendi uyruklarıyla kurduğu ilişkilere uygun olarak, halkın bütününe eşit mesafede olma açısından bu dil gerekli görülmüştür. Yapısal olarak toplumdan tamamen ayrı, toplumun tepesinde olan bir devlet için bu karma dil uygun görülmüş, hatta ulusallık bakımından Selçuklulara göre daha iyi bir durumda olmuştur. Çünkü Selçuklularda askerlik dışında yöneticilik görevlerini yerine getirenlerin tamamı Farsça eğitimden geçmiş ve resmî dil olarak Farsça kullanmışlardır (Belge, tarihsiz, 2).

Osmanlıca, Batı Türkçesinin ikinci evresi niteliğindedir ve 15. yüzyılın son dönemlerinden 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden bir yazı dilidir. Yaklaşık dört yüzyıldan fazla kullanılan Osmanlıca şüphesiz hep aynı kalmamıştır. Türkçe açısından Osmanlıcada çok önemli bir fark olmamıştır. Eski Anadolu Türkçesinden itibaren Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına değin Türkçenin şekillerinde ve sözcük yapısında bir değişiklik meydana gelmemiştir. Gramer yapısı yönünden Osmanlıca ile Türkiye Türkçesi arasında çok fark yoktur. Osmanlıca ile Türkiye Türkçesi arasındaki şekil farkları basit değişikliklerdir. Bu dönemde Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlıcada mevcut Türkçe açısından bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesinin eskiye ait gramer yapısını, Osmanlıca ile Türkiye Türkçesi ise Batı Türkçesinin yeni gramer yapısını içeren dönemlerdir. Bu

nedenle gramer yapıları açısından Osmanlıca ile Türkiye Türkçesi arasında bir fark yoktur (Ergin, tarihsiz, 5).

Ancak, Osmanlıcada Türkçe açısından hiçbir gelişme olmamış, yani yabancı kelimeler açısından Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden ayrılan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu dönem yabancı kelimelerin Türkçeyi tam anlamıyla işgal ettiği, Türkçenin Arapça ve Farsça unsurlarla tamamıyla sarıp sarmalandığı bir dönem olmuştur. Osmanlıcanın, Türkçeyi istila eden bu Arapça ve Farsça unsurları, birçok Arapça ve Farsça kelimeler ile terkipler olmuştur. Bu alanda o kadar fazla unsur alınmıştır ki, bütün isim cinsinden kelimeler ve cümle içinde isim yerine geçen bütün kelime grupları Arapça ve Farsça kelimelerden ve terkiplerden oluşmaya başlamıştır. Öte yandan Türkçenin basit olarak kullanılan fiil kökleri yerine Arapça ve Farsça kelimelerin yanında Türkçe yardımcı fiillerden yapılan birleşik fiiller kullanılmıştır. Türkçe günümüzde halen mevcut birçok yabancı köklü birleşik fiil ile doludur (Ergin, tarihsiz, 5-6).

Özetle ortada bir Türk yazı dili vardır. Fakat onun lügati ve grameri kalmamıştır. Hiç bir yerde okutulmayan, yalnız pratikle öğrenilen bir dildir. Medreselerde yalnız Arapça öğretilmiş onunla öğretim yapılmıştır. Ek olarak da Farsça öğretilmiş ve edebiyat dili olmuştur. Türkçe biraz az yazılan bir halk dili olarak yaşamıştır (Banguoğlu, 1945, 12).

3.2.2.1.2. Osmanlı Türkçesinde Dönemler

Osmanlı Türkçesinin gelişim aşamaları, imparatorluk sınırlarının genişlemesine ve daralmasına göre bazı evrelere ayrılabilir. Genel olarak bu değişiklikleri kronolojik olarak şu şekilde değerlendirebiliriz (Çoban, 2005, 66):

1. Türkçenin yabancı dil etkisine karşı direnişi (1299-1453)
2. Türkçe üzerinde yabancı dil etkisinin artması (1453-1517)
3. Türkçede Arapça ve Farsça etkisinin üstünlüğü (1517-1718)

4. Türkçenin önem kazanmaya başlaması (1718-1839)

5. Türkçenin bağımsızlığı için çalışmalar (1839-1918).

Osmanlı Devleti ilk kurulduğu yıllarda Arapça bilim ve eğitim dili olarak kullanırken Türkçe de edebî yönlerden etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle halk arasında kullanılan Türkçeyle sözlü halk edebiyatı eserleri verilmiştir. İmparatorluk içinde yaşayan diğer bazı etnik gruplar da Türkçe sözcükleri dillerine almışlar, Devlet içinde yaşayan unsurların birçoğu Türkçe öğrenmiştir (Çoban, 2005, 66).

Öte yandan yabancı unsurların Türkçeye girişi açısından Osmanlıca içinde üç dönemden bahsedilebilir (Ergin, tarihsiz, 7):

Osmanlıcanın 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyılın büyük bir kısmını içine alan **ilk dönemi**, Eski Anadolu Türkçesini temsil eden yazı dilinin, Arapça ve Farsça unsurlarca adeta istila edildiği dönemdir. Bu dönem, Osmanlıların İstanbul’u fethedip burada yerleşmesinin ardından yaşanan saray hayatı ile başlamıştır. Saray çevresinde gelişen edebiyat ve kültür yaşamı, Fars ve Arap kültür ve edebiyatının etkisi altına girmiş, Türk yazı dili çok değişik boyutlara erişmiştir. Türkçe Eski Anadolu dönemindeki duru yapısını kaybetmiş, yabancı kelime ve yapıların yoğunluğu iyice artmıştır. Ancak daha sonraki yüzyıllarla kıyaslandığında sadedir. Ancak artan yabancı kelime ve terkiplerin sayısı ve çeşitleri, yine de terkip zincirlerinin Türkçeye hâkimiyetini sağlayamamıştır. 16. yüzyılın sonları ise Osmanlıcanın başlangıcı haline dönüşmüştür.

Osmanlıcanın **ikinci dönemi**, yani 16. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar süren dönemi, 16. yüzyıl sonu ile 17. ve 18. yüzyılları kapsar. Bu dönemde karışık dil son haddine ulaşmış, yapısı itibariyle Türkçeyi andıran yazı dilinde Arapça ve Farsça unsurların fazlalığı arasında Türkçe unsurlar fark edilemez hale gelmiştir. Osmanlıca böylelikle Türkçelikten çıkmış bir hâl almıştır.

Osmanlıcanın **üçüncü dönemi**, 19. yüzyılın ortalarından başlayıp 20. yüzyıl başlarına kadar süren, yani Tanzimat’tan başlayarak 1908 Meşrutiyetine dek süren dönemi içine alır. Bu dönemin son örnekleri 1908’den itibaren Cumhuriyete kadar

meydana gelen yeni yazı dili ile birlikte gittikçe zayıflayarak biraz daha sürmüştür. Bu dönem Osmanlıcanın Türkçe açısından yoğunluğunu yavaş yavaş kaybettiği dönemdir. Osmanlıca bu dönemde genel olarak bir çözülme yoluna girmiştir. Bu çözülme 20. asrın başlarında tamamlanmış ve Türkiye Türkçesine geçilmiştir. Bu dönem eserlerinin bir kısmı Osmanlıca, bir kısmı Türkiye Türkçesi ile yazılmıştır. Sonuç olarak Osmanlıca yazı dili son döneminde yabancı kelime ve terkiplerden arındırılmış, sonrasında 20. asrın başlarında karışıklık ortadan kalkmış ve yerini Türkiye Türkçesi almıştır.

Osmanlıca; birbiriyle hiçbir bağı olmayan, halkın anadiliyle çok fazla yakınlığı ve birbiriyle dil akrabalığı bulunmayan Farsça, Arapça ve bu ikisinin zamanla dilbilgisi ve ses yönünden özünden kopardığı Türkçeden oluşan karma bir yazı diliydi. İfade edildiği gibi bu dil konuşulan bir dil olmaktan daha çok siyasi otoritenin, yani saray ve yönetimin kullandığı bir yazı dili olarak kendini göstermiştir (Yücel, 2007, 179).

Osmanlılık bir devlet, Türklük ise bir milliyettir. Bu nedenle Osmanlıca, Çağatayca, Azerbaycanca, Karabağca, Özbekçe, Kırgızca, Şimalce, Kırımca, Tatarca Türkçenin birer lehçesidir (Uyguner, 1999, 98-99).

3.2.2.2. Tanzimat Dönemi

III. Selim’le birlikte başlayan Batılılaşma hareketi, daha sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti’nin devlet düzenini ve düşünce hayatını etkilemiş, böylece Tanzimat dönemine girilmiştir. Bu dönemde siyasal ve sosyal yaşantı farklı bir düzene sokulmuştur (Korkmaz, 1973, 26).

Tanzimat dönemi, Osmanlı Modernleşmesinin toplum ve devlet hayatına getirdiği yeniliklerle birlikte dil ve özellikle edebiyata dair yenilikleri de içine alan, kültür hayatını şekillendiren bir dönemdir. Bu dönem Türk kültürünün Batılılaşmasında bir başlangıç dönemidir. Diğer alanlarda olduğu gibi dil alanında da batı uygarlığının etkisi görülmüştür. Bu etki kendini iki şekilde göstermiştir. Birincisi

anadile yönelmek, ikincisi ise halkın anlayabileceği dille iletişim kurmak olmuştur. Bu nedenle özellikle gazeteler dilde değişimin öncüleridir. Sadeleşmiş ve yabancı unsurlardan arındırılan ve halkın anlayabileceği şekilde kaleme alınan Türkçe, düşünür ve yazarların, sanatçıların halkla iletişim kurmak için kullandıkları bir dil olarak kullanılmaya başlanmıştır (Akalın, 2002, 2).

3.2.2.2.1. Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Türk Dili

“Osmanlıca” deyimi, Osmanlıcılık politikasının resmî bir ideoloji olarak uygulandığı Tanzimat’la birlikte ortaya çıkan kavramlardandır. Tanzimat aydınları siyasal birliği ifade etmek için “Millet-i Osmani” deyimini, yine konuşulan ve yazılan dili ifade etmek için ise “Lisan-ı Osmani” deyimini kullanmışlardır. Tanzimat’a kadar “Lisan-ı Türki” veya “Zeban-ı Türki” kavramları kullanılmış, Tanzimat’la birlikte “Lisan-ı Osmani”, “Zeban-ı Osmani” daha sonra da “Osmanlıca” kavramları kullanılmıştır (Sadoğlu, 2003, 63). Osmanlıca; oluşturulmaya çalışılan çok parçalı Osmanlı Milleti gibi “Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan” olarak ifade edilmiştir (Levend, 2010, 11).

Tanzimat’ın ilanı sırasında Paris’te çıkarılan Le Sieclê gazetesi, 9 Kasım 1839 tarihli sayısında, Osmanlı İmparatorluğu’nun yaptığı reformların başarılı olabilmesi için konuşma dilinin yazı diliyle birbirine yakın olması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat Gülhane Hatt-ı Hümayûnu sadece Osmanlı seçkinlerinin anlayacağı şekilde ağır bir Osmanlıca ve dönemin diplomatik dili olan Fransızca ile yazılmıştı. Taşradaki Türkler bile fermanın içeriğini anlamakta zorluk çekmişlerdir. Diğer unsurlar ise, fermanın kendi dillerine çevrilmesi için bir süre daha beklemek zorunda kalmışlardır (Sadoğlu, 2003, 63).

Tanzimat döneminde, ulusal bir dilin oluşturulması için etkin bir devlet politikası ortaya konamamıştır. Bir ulus dili oluşturmanın önündeki en önemli engeller sınıf lehçeleri, taşra ağızları ve diğer azınlık dilleridir. Osmanlı’da Meşrutiyet’e kadar ne azınlık dilleri, ne de taşra ağızları ciddi bir konu olarak algılanmamıştır. Tanzimat aydını için temel dil sorunu, konuşma dili ile yazı dilini

birbirine yaklaştırmak olmuştur. Bir anlamda, “st değişke” konumundaki saray ve konuşma dilinden halk tarafından anlaşılmayan Arapça ve Farsça sözcüklerin temizlenerek, alt ve üst değişkenin birleştirilmesi hedeflenmiştir (İmer, 1998, 153).

Tanzimat, hemen her etnik gruba ve dine mensup elit bir kuşağı bir araya toplayabilmeyi başararak, Osmanlıcılık fikrini aydınlık düzeyinde kısmen gerekleştirebilmişti. Gerçekten bu kuşak; hukuk, edebiyat, gazetecilik ve tiyatro alanlarında kalıcı eserler bırakmanın yanında “Osmanlıca” olarak adlandırılan dili de layıkıyla konuşup yazabilmiştir (Sadoğlu, 2003, 66).

III. Selim ve II. Mahmut zamanından itibaren “sade” bir dile ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü Tanzimat’la birlikte ferman ve beyannamelerin tüm halka bildirilmesi zorunluluğu bürokraside söz konusu metinlerin açık ve anlaşılır bir biçimde ifade edilmesine yol açtı. Yine bu dönemde yönetimin merkezileşme tercihi sade bir yazı dilinin kullanılmasını bürokratik işlemler açısından zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle Tanzimat bürokrasisi yazı dilini sadeleştirmeden önce geçerli yazı biçimini değiştirmiş, zor yazılıp okunabilen yazılara son vererek, bugün matbu olarak adlandırılan ve daha kolay okunabilen yazı biçimini kullanmaya başlamıştır (Findley, 1994, 168).

Bu dönemde öncelikle Pertev Paşa ve Akif Paşa, sonra da Mustafa Reşid Paşa ve Sadık Rıfat Paşa bürokrasideki yeni yazı dilinin öncüleri olmuşlardır (Sadoğlu, 2003, 67).

Avrupa ile siyasi ilişkilerin başlaması, batı kaynaklı yabancı kelimelerin de yavaş yavaş dilimize girmesine yol açmıştır. Sait Paşa, Gazeteci Lisanı adlı eserinde, ilk alınan kelimenin “statuquo” olduğunu ve bu kavramın Kazasker Tatarcık Abdullah Efendi tarafından barış görüşmelerinde bulunduğu sırada Meclis-i Vükela’da kullanıldığını ifade etmiştir. Yine aynı çalışmada “politique” ve “diplomatie” kelimelerinin de “statuquo” kelimesinden 50 yıl sonra dilimize geçtiği ifade edilmiştir (Levend, 2010, 72).

Türkçenin ğrenim dili olarak kullanılması 1773’te *Deniz Harp Okulu*’nun açılmasıyla başlamıştır. Bu okulu Fransız Baron de Tott ve Cezayirli Hasan Efendi

birlikte kurmuştur. Baron de Tott Türkçe öğrenmiş ve derslerini Türkçe vermiştir. İngilizce ve İtalyanca dillerini bilen Cezayirli Hasan Efendi de gemicilik konusunda bilgilerini Türkçe öğretmiştir. 1793'te açılan *Kara Harp Okulu*'nda (*Mühendishane-i Berri-i Hümayun*) öğrenimin Türkçe yapılması kararlaştırılmış, aynı zamanda ilk sınıflarda, konuşulan Türkçeyle (kaba Türkçe) öğrenim yapılacağı duyurulmuştur. Arapça, Farsça yerine, yabancı dil olarak Fransız öğretmenler tarafından öğretilen Fransızca dil derslerine yer verilmiş, batı dilleriyle yazılmış 400 kitaptan oluşan bir kitaplık da oluşturulmuştur. Ayrıca Padişah Üçüncü Selim'in askerlik bilim ve sanatı üzerine Fransızca kitapları Türkçeye tercüme ettirdiği bilinmektedir (Köksal, 2003, 140-141).

Türkçenin öneminin öne çıkarılarak bir ilim dili olması için çalışmalar II. Mahmut döneminde devam etmiştir. Bu çalışmalar özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla hız kazanmıştır. Ordu batı kaynaklı yöntemleri kullanmaya başlamış, bunun yanında zorunlu askerlik hizmetinin kabul edilmesi aynı zamanda modernleşmeyi gerektirmiştir. Bu nedenle ordunun eksikliklerini gidermek ve teknik eleman yetiştirmek amacıyla Kara Mühendishanesi yeni bir teşkilat yapısına kavuşturulmuştur. Öncelikle kitapların hazırlanmasıyla işe başlanmış, bu nedenle batılı kaynaklara başvurmak gerekmiştir (Karal, 1978, 51-52). Bu görev II. Mahmut devrinde Harp Okulu başöğretmenliğine getirilen Hoca İshak Efendi'ye verildi. Avrupa'da geçerli olan ilimlerden oldukça fazla haberdar olan İshak Efendi "Mecmua-ı Ulûm-u Riyaziye" adlı dört ciltlik matematik kitabını yazdı. Bu eserde matematik ve mekaniğe ait pek çok terime karşılık gelen Türkçe kelimeler verilmiş, Türkçe'nin bilim dili olmasında önemli katkılar sağlanmıştır (Köksal, 2003, 140-141).

O dönemin önemli bilim adamlarından olan Şanizade Ataullah Efendi, "El-Kitab'ül Hami's fi Zikril Edviyye ve Mir'at-ül-Ebdan fi Teşrih-i Aza-ül İnsan" adlı eserleriyle tıp eğitiminin Türkçe yapılabileceğini ortaya koymuştur. Ancak II. Mahmut, kullanılan tıp terimlerinin tıp eğitiminde bazı aksamalara neden olacağını ve bu durumun ihtiyaç duyulan hekim ihtiyacını tam olarak karşılayamayacağını

ortaya sürerek eğitimin bir süre daha Fransızca olarak yapılmasını istemiştir. Tıp terimlerinin Türkçeleştirilmesinden sonra en kısa zamanda Türkçe eğitime geçileceğini, 1839'da Mekteb-i Tıbbiye'nin öğrenime açılışında:

“Gerek asakir-i şahanemiz ve gerek memalik-i mahrusamız için etibba-yı hazıka yetiştirmeye acilen ihtiyacımız olduğundan, şimdi bir taraftan muhtaç olduğumuz ettiba-yı yetiştirip hidemat-ı lazimedede istihdam ve diğer taraftan dahi, fenn-i tıbbi kâmilten lisanımıza alıp, kütüb-i Türkçe tedvine sayü ikdam etmeliyiz”

Şeklinde ifade etmiştir (akt. Sadoğlu, 2003, 69-70).

Bu dönemde dille ilgili tartışmaların yanında, yazıyla ilgili tartışmalara da rastlanmaktadır. Arap harflerinin Türkçeyi ifade etme konusunda yetersiz kaldığına ilk olarak Münif Paşa değinmiştir. 12 Mayıs 1862 tarihinde kurucu üye sıfatıyla Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye’de konuşan Münif Paşa Arap harfleriyle Türkçe yazmanın zorluğunu ifade etmiştir. Batı dillerinde otuz-kırk harfle kitap, gazete, dergi çıkarılabilirken, Osmanlı yazısı kullanılarak bir eser çıkarılabilmesi için hat çeşitlerine göre yüzlerle ifade edilebilecek harflere, şekillere gereksinim duyulduğunu söylemiştir. Paşa ifade ettiği zorluklar için, Arap harflerinin harekeli olmasını göstermiş ve önerisinin harfleri birleştirmeden yazmak olduğunu ifade etmiştir. Latin alfabesi nasıl birleştirmeden yazılabiliyorsa Arap alfabesindeki harfleri birbirine birleştirmeden de yazı yazılarak bu sorunun çözüleceğini belirtmiştir (Şimşir, 1992a, 20-21).

Tıp alanında terimlerin yeterli Türkçe kelimeyle donatıldığı kabul edilerek eğitimin “Mülki Tıbbiye” adıyla 1866 yılında kurulan okulda Türkçe olarak yapılmasına başlanmıştır. Ayrıca o dönemde kurulan tercüme büroları, eğitimin Türkçe yapılabilmesi için destek olmuştur (Ülken, 1998, 30).

Fakat Askerî Tıbbiye de içinde olmak üzere bütün tıp okullarının Türkçe eğitime geçmesi, Hüseyin Avni Paşa’nın seraskerliği sırasında Dar-ı Şûra-yı Askerî’nin 16 Eylül 1870 tarihinde verdiği karardan sonra gerçekleşebilmiştir. Daha sonra 1871’de Sultan Abdülaziz, “her millette olduğu ve fevaid-i adidesi aşikâr bulunduğu veçhile, devletimizin lisanıyla tedris olunması” şeklindeki fermanıyla tıp

eğitiminin anadilde yapılacağı hususunu net bir şekilde dile getirmiştir (Sadoğlu, 2003, 71).

II. Mahmut döneminde ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi, tıp ve harp okullarının kurulması, batı dillerinden yararlanmak için tercüme bürolarının kurulması, ilk Resmî Gazete'nin yayınlanması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Türkçenin Arapça ve Farsça etkisinden kurtularak bilim dili olması için gerçekleştirilen faaliyetler olarak değerlendirilebilir (Karal, 1978, 52).

Batı modernleşmesiyle başlayan bilimsel çalışma ve dönüşüm sadece tıp alanıyla sınırlı kalmamıştır. O dönemde sosyal bilimler alanında da üniversite kurma fikri, tıp alanında olduğu gibi bu alanda da oluşturulacak terimler konusunda sıkıntı yaşanacağı endişesini beraberinde getirmiştir. Bu nedenle 1851 yılında bu türden ihtiyaçları karşılamak amacıyla Encümen-i Daniş kurulmuştur (Hatemi ve Işıl, 1989, 73).

Encümen-i Daniş Fransız Akademisi örnek alınarak kurulmuştur. Her iki kurumun amacı, üyelerin sayısı ve seçimi gibi birçok konuda benzerlikler bulunmaktaydı. Encümen'in, Akademi tarzında bir kuruluş olduğunu açıklayan Ahmed Cevdet Paşa eski eserlerde Arapça ve Farsça sözcüklere fazlaca yer verilmesi nedeniyle Türk Dili'nin çok fazla ihmal edildiğini ifade etmiştir. Encümen-i Daniş'in amacı; Darülfünun açılana kadar orada okutulacak kitapların Türkçeye tercümesini gerçekleştirmek, tarih, dil ve edebiyat alanlarında eserler hazırlamak ve yazılmasını teşvik etmektir (Sadoğlu, 2003, 71-72).

Encümen-i Daniş; üyelerinin büyük bir kısmının "hatır" için seçilmiş olması, Reşid Paşa ve Tophane-i Amire Müşiri Fethi Paşa arasındaki siyasi rekabetin etkisi nedeniyle hedeflerini gerçekleştirememiş ve Cevdet Paşa'nın Tarih-i Cevdet'inden başka bir ürün de elde edememiştir. Verimli olamayan Encümen-i Daniş, 1860'lı yıllarda çalışmalarına son vermiştir (Aktepe, 1968, 25).

3.2.2.2.2. Dönemin Aydın ve Yazarlarının Dil Politikasına Katkıları

Ali Suavi, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemseddin Sami, Süleyman Paşa ve Namık Kemal dili sadeleştirme konusunda önemli görüş ve çalışmaları ileri süren Tanzimat yazarlarıdır. Ziya Paşa, ünlü *Şiir ve İnşa* makalesinde, Osmanlı şiir ve inşasının taklit edilmesi konusunda oldukça fazla görüş belirtmiştir. Farklı yazılarında Türkçe imlasında mevcut bozuklukların nedenlerini sıralayarak Osmanlı imla kurallarını anlayabilmenin Arapça ve Farsça dil kurallarını bilmekten geçtiğini ifade etmiştir (Korkmaz, 1973, 27).

Bu dönemde Şinasi, şiirlerinde konuşma diline yer vermiş, yine gazete yazılarında da halk dilini kullanmıştır. Yazılarında Arapça ve Farsça sözcüklere elinden geldiğince az yer vermiştir. Şiirlerinde sade Türkçe kullanmaya gayret göstermiş, daha önce yazılmış eserlerde geçen ve halk ağzında yaşayan atasözlerinden derlemeler yapmıştır. Şinasi, bu atasözlerinden bazılarını şiirlerinde ve yazılarında da yer vermiştir. 1863'te yayınlanan *Durub-ı Emsal-i Osmaniye* adlı çalışması halk dilinde yayınlanmış en değerli eserlerindendir. Şinasi, yaptığı bu çalışma ve bu alanda taşıdığı nitelikleriyle Tanzimat döneminde Türkçenin sadeleşmesi için çaba gösteren kişilerden biri olmuştur (Akalin, 2002, 2).

Bu dönemde dil konularını ele alan, sade bir dil oluşması için çalışan kişilerden biri de Ali Suavi'dir. Ali Suavi, ilk önce dile verilen adla işe başlamıştır. O'na göre *Lisan-ı Osmani* siyasi bir terimdir. Çünkü Osmanlı kelimesi dilin adını vermemektedir. Bu nedenle O'na göre dilin adı *Lisan-ı Türki* yani Türk Dili olmalıdır (Karal, 1985, 56).

Bu dönem yazarlarından Şemseddin Sami'nin yazılarından, bilinçli bir dilcilik anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır. O, Türkçenin Osmanlılardan önce de var olduğuna vurgu yaparak *Lisan-ı Osmani* deyiminin yanlışlığını dile getirmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin dile geçmesiyle zayıflayan Türkçe sözcükler yerine Orta Asya'da kullanılmakta olan Doğu Türkçesi'nden sözcükler almayı önermiştir. Dile geçen Arapça ve Farsça sözcüklerin dille tam kaynaşamadıklarından atılmasının da kolay olacağını savunmuştur (Korkmaz, 1973, 28).

Dilde Türkçülük hareketi ya da dilde milliyetçilik söylemlerine ilk olarak, Ahmet Vefik Paşa'nın "Lehçe-i Osmani" adlı eserde yer verdiği önsözde rastlanır. Ahmet Vefik Paşa, Türkçenin tarihi derinliğe sahip olmakla birlikte, coğrafi açıdan geniş bir alanda konuşulduğu ve bu nedenle büyük dillerin arsında yer aldığını ifade etmiştir. Eserlerinde, Arapça ve Farsça kelimelerle birlikte Türkçe kökenli kelimelere de yer vermesi, Ahmet Vefik Paşayı dilde Türkçülük düşüncesini savunanlarından biri yapmıştır (Akçura, 1978, 49).

Diğer taraftan Namık Kemal ise çalışmalarında; "gelişme, vatanseverlik, özgürlük, meşrutiyet, siyasi bağımsızlık, eğitim, iktisat, Osmanlıcılık, İslamcılık" gibi farklı konulara sosyal düşünce bağlamında yer vermiştir. Namık Kemal, Türk Dili'nde yaşanan sorunlardan ziyade Türk Edebiyatına ağırlık vermiştir. Çalışmaları dil hakkındaki düşüncelerini de içermiştir. Tanzimat'tan önce çalışmaların genelde üst tabaka için ve onların anlayabilecekleri bir dille yazıldığı düşüncesini taşımıştır. Namık Kemal, Fars Edebiyatı etkisinde kalmış olan Türk Edebiyatının Farsça kaynaklı söz sanatı altında gerilemiş olduğu düşüncesindedir (Akalın, 2002, 3).

Tanzimat döneminde önemle üzerinde durulan konulardan biri de yazı dilinin sadeleştirilmesi olmuştur. Sadeleştirmeyi başarabilmek için öncelikle tabii ilimler konusunda ele alınacak kitapların, devlet, eğitim ve gazete dilinin Türkçeleştirilmesi gerekiyordu. Batı yaşam tarzına yönelen Osmanlı Devleti'nde düşünce hayatının ilerlemesi ve millî eğitimin yaygınlaşması sade bir dille mümkün olabilirdi. Bu nedenle dönemin devlet adamlarından Reşid Paşa ve O'nun gibi sade dil kullanımını savunan Cevdet Paşa bu fikre önem vermişlerdir. Şinasi'nin sade dille kaleme aldığı yazıları ile *Tercüman-ı Ahval* ve *Mecmua-i Fünun* gibi gazeteler, kendilerinden sonra gelen düşünörlere öncölük etmiştir (Korkmaz, 1973, 26).

Tanzimat dönemi şair ve yazarları, dilin imlasını da ele almıştır. Bu konuda temel zorluk, dile Arapça ve Farsçadan geçen sözcüklerin yazılışları ile Türkçede ses değişmesine uğrayan sözcüklerin yazılışlarıdır. Mevcut Osmanlı alfabesi dili yeterince karşılayamadığından bu sözcüklerin imlasının oluşturulması da çıkmaza girmiştir. Bu dönemin yazar ve şairleri, alfabe ve imla sorununu bazı hareke

işaretlerinin eklenmesiyle düzeltme yoluna gitmiştir. Bunların gerçekleştirilmesi için de ilk olarak dilin grameri ve sözlüğünün hazırlanması üzerinde durulmuştur (Korkmaz, 1973, 29).

Tanzimat döneminde, edebiyatın önde gelen şair ve yazarlarından, çok yönlü düşünceye sahip olan Ziya Paşa, edebiyat hakkında Namık Kemal'le aynı düşünceleri paylaşmakla birlikte, dil sorunlarına Namık Kemal'den daha fazla eğilmiştir. Türk Dili hakkında Şinasi'yle birlikte başlayan görüşlere destek vermiş, sanatta ve dilde yenilik düşüncesi taraftarı olmuştur (Akalin, 2002, 3).

Tanzimat döneminde, Divan Edebiyatı dilinin devamı niteliğinde olan Osmanlıcanın ağır bir dil olduğu anlaşılmıştır. Osmanlıca, halkın konuştuğu dilden uzaklaşmış ve zor anlaşılır bir dil olduğundan fazla tepki almıştır. Şinasi, Muallim Naci, Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat Efendi sade üslubu içeren yazılarıyla bu sadeleşmenin uygulanmasına öncülük etmiştir. Şinasi'den itibaren, yazı dili gün geçtikçe sade bir hâl almıştır. Fakat yine de, '*âli üslup*' diye adlandırılan ağır bir dilden uzaklaşmak mümkün olmamıştır. Namık Kemal'in ve Abdülhak Hamid'in dil ve üslupları bu türdendir. Bu dönemde yapılan çalışmalar, Arapça ve Farsça sözcüklere fazla dokunmayan, dili tamlamalardan arıtmak yoluyla yazıda anlamı esas alma düşüncesinden hareketle kısmi bir düzeltmecilikten öte gidememiştir (Korkmaz, 1973, 29).

Türk sözlükçülük tarihi açısından önemli sayılabilecek şahsiyetlerden birisi de Şemsettin Sami'dir. Türkçenin sadeleşmesi için çalışmış ve yazılarında bu düşüncesine yer vermiştir. Şemsettin Sami, konusunda ilk olma özelliği gösteren Kamûs'ı Türkî'yi yayınlamıştır (Akalin, 2002, 4).

Türklerin kullandığı alfabe ile ilgili ıslah çalışmaları ilk olarak Azerbaycan bölgesinden Mirza Fethali Ahundzade tarafından gerçekleştirilmiştir. 1863 yılında İstanbul'a gelmiş ve alfabenin ıslahı konusunda yaptığı çalışmayı Sadaret makamına sunmuştur. Mirza Fethali Ahundzade'nin çalışması daha sonra Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye'ye gönderilmiş, Cemiyet başkanı Münif Efendi'nin davetiyle çalışması

hakkında Cemiyette bilgilendirme yapmıştır. Cemiyet daha sonra önerinin uygun olmadığı yönünde görüş bildirmiştir (Şimşir, 1992a, 22).

Ahmet Mithat Efendi, *Bosiret*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Dağarcık* gibi dergilerde kaleme aldığı yazılarında, kullanılmakta olan Osmanlıcanın, Arapça ve Farsçanın yanında, ticari ve kültürel ilişkiler nedeniyle, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca kelimeleri de bünyesinde barındıran bir yapıya büründüğüne dikkat çekmiştir. Arapça ve Farsça kelimelere dilde yer verilmesinde bir sakınca görmemiştir. Namık Kemal ve Ziya Paşa'dan farklı olarak, düşünce savunuculuğunun yanında, özentisiz, dil davası ve ortaya atılan fikirlerin savunucusu da olmuştur (Korkmaz, 1973, 27).

Yazı sorunu Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi diğer Tanzimat aydınlarınca da ele alınmıştır. Şinasi, Arap harflerinin yaşanan güçlükleri azaltmak amacıyla bazı yeni harfler ve noktalama işaretleri belirleyerek, bu yaklaşımıyla baskı sisteminde mevcut 400 civarındaki işaretlemeleri 112'ye indirmiştir. Ali Suavi *Ulum* gazetesinde yer verdiği yazılarda Arap alfabesinin eksikliklerini gündeme getirmiştir. Şinasi, Ali Suavi ve Namık Kemal de Arap alfabesinin Latin alfabesiyle değiştirilmesini öngörememişlerdir (Şimşir, 1992a, 23). Dahası Namık Kemal, Latin harflerinin kullanılmasına karşı olduğunu bile ifade etmiştir (Akalin, 2002, 5).

Tanzimat döneminden sonra yazılan dilbilgisi kitapları Türk Dili'ni, Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir dil olarak ifade etmiştir. Bu özellikleri içeren dil, karışık yapısı olan ve milliyetçilik akımlarıyla sıkıntılı döneme giren siyasi birliği korumak için kullanılan Millet-i Osmaniye deyimine bağlı Lisan-i Osmani ya da Osmanlıca deyimini kullanılmıştır (Korkmaz, 1973, 26).

Tanzimat döneminde dil tartışmaları bilinçli bir şekilde işlenmiştir. Dilin sadeleşmesi, imla, gramer ve sözlük için yazılı eserlerde ve gazetelerde farklı yaklaşımlara yer verilmiştir. Süslü üslubu benimseyerek kullanan Namık Kemal bile, üslubun anlaşılabilirliği konusunda yakınmalarda bulunmuştur. Nergisi gibi ünlü bir edibi bile anlamının güç olduğunu ifade etmiştir (Korkmaz, 1973, 27).

3.2.2.3. Meşrutiyet Dönemi

Meşrutiyet döneminin dille ilgili uygulamaları Abdülhamit Döneminde uygulanan politikalar ve diğer bazı akımlara hizmet eden aydın ve yazarların faaliyetleri olarak öne çıkmaktadır.

3.2.2.3.1. II. Abdülhamit Dönemi Dil Politikaları

II. Abdülhamit dönemi esasen, Osmanlı Devleti'nin batıda meydana gelen milliyetçilik akımlarının da etkisiyle zayıflayamaya başlayan millet sisteminin tekrar bütünleşme politikasıyla kurtarılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bütünleşme bağlamında II. Abdülhamit din faktörünü kullanmış, bu durum da dille ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir (Deringil, 1985, 306-307).

İslamcı bir anlayışın benimsendiği II. Abdülhamit döneminde, medreseler ve Arapça eğitim öne çıkarılmıştır (Deringil, 1985, 307). Arapçanın bir bütünleşme dili olarak kullanılmak istenmesi İslami birlikteliğin sağlanmaya çalışılması olmuştur. Ancak bu durum II. Abdülhamit döneminde yeteri kadar devlet desteği bulamamıştır. Kanun-ı Esasî içinde devletin resmî dilinin Türkçe olarak belirtilmesi, çeşitlenerek çoğalan eğitim kurumları ve buralarda ağırlıklı olarak Türkçe kullanımına başlanması, diğer taraftan devlet denetimindeki basın, Türkçenin sadeleşmesini ve daha yaygın hale gelmesini sağlamıştır (Sadoğlu, 2003, 90).

Türk Dili Meşrutiyet döneminde, Tanzimat döneminde olduğu gibi özellikle yeni açılan eğitim kurumlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak bu türden okullar Tanzimat döneminde çok fazla değildi. Meşrutiyet döneminde Türkçe eğitim yapan kurumların oldukça fazla oluşu Türkçenin sadeleşmesi ve daha belirgin bir şekilde yerleşmesine imkân vermiştir (Kodaman, 1988, 89).

Öte yandan gayri Müslim ve yabancı okulların sayıları da bu dönemde artmıştır. Tanzimat döneminden itibaren açılan İptidaiyeler, Rüşdiyeler ve İdadiler Türklerin bulunduğu ve Türkçenin konuşulduğu bölgeler haricinde ülke topraklarının geneline yayılarak eğitim-öğretim yapabilen okullar olamamıştır. Bununla birlikte

1869'da yayınlanan Maarifi Umumiye Nizamnamesine göre, ülke toprakları dâhilinde yer alan tüm ilköğretim okullarında Türkçe zorunlu tutulduğu halde, gayri Müslim okullar bu uygulamanın dışında bırakılmıştır (Ortaylı, 2010, 169).

Uygulamanın Türk Dili'nin gelişimi konusunda eksik kaldığı gerekçesiyle Abdülhamit ve yöneticileri ilk önce gayri Müslim ve yabancı okullarda Türkçe dil eğitimini zorunlu kılan bir sistem getirmeyi tasarlamıştır. Öncelikle bir yasa çıkarılarak gayri Müslimlerin ve yabancıların okul açması padişahın izniyle gerçekleştirilmiştir. Sonrasında 1886 yılında mevcut okullara yönelik denetimi artırmak için Maarif Nezareti'ne bağlı olarak Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebi Müfettişliği oluşturulmuştur. Fakat görevlendirilen müfettişler, 1869 Nizamnamesi nedeniyle denetim yapamamışlardır. Dahası, başta Rum Patrikhanesi olmak üzere, hemen hemen tüm gayri Müslim cemaat önderleri denetime karşı çıkmış ve müfettişleri okullara almamışlardır (Sadoğlu, 2003, 91).

Gayri Müslim ve yabancı okullarda Türkçenin zorunlu kılınmasına yönelik bir başka yaptırım ise, II. Abdülhamit tarafından 1894 yayımlanan bir emir olmuştur. Devlet sınırları içinde yer alan “mahallî ve yabancı tüm okullar” Türkçeyi zorunlu olarak bir ders olarak okutmaya mecbur edilmiştir. Bu düzenleme farklı olarak tüm okulları kapsamış, dil sınavlarının görevliler nezaretinde yapılacağı, emre uymayan okulların kapatılacağı öngörülmüştür (Eraslan, 1992, 256). Bu düzenleme de, tıpkı 1869 Nizamnamesinde olduğu gibi uygulama olanağı bulamamıştır. Sonuçta gayri Müslim ve yabancı okullarda Türkçe eğitimi sorunu II. Abdülhamit zamanında çözülememiştir (Tekeli ve İlkin, 1993, 123).

Türkçenin yaygınlaştırılmasına yönelik diğer bir araç basın kullanılması olmuştur. Gazete ve dergiler, Kanun-ı Esasî'ye de dayanarak özellikle kamuya ait alanlarda Türkçe kullanımının zorunlu hale getirilmesini istemişlerdir. Günlük yazı ve makalelerde Osmanlı Devlet yönetiminin gayri Müslimlere verdiği özgürlükler, Osmanlı Milleti kavramı ve tebaa-devlet ilişkileri işlenerek devletin resmî dili olan Türkçenin herkes tarafından bilinmesi gerektiği konusu işlenmiştir. İkdâm gazetesinde “Lisan-ı Osmani'nin Tamimi” başlıklı bir yazıda:

“Bugün on milyon nüfusa sahip olan Rusya, Rusçanın yaygınlaştırılması sayesinde Rusların sayısını yetmiş, seksen milyona vardırıldığı gibi, esasen sayıları pek az olan Macarlar da dillerini memleketlerinde yaygınlaştırmaya ciddi olarak çalıştıkları için nüfuslarını beş-altı milyona vardırılmışlardır. İşte biz de bunlar gibi hareket etmeliyiz”.

Denilerek yurttaşların bir vatandaşlık görevi sayarak resmî dil olan Türkçeyi öğrenilmeleri gerektiği ve devletin de Türkçeyi yaygınlaştırarak tebaayı Türkleştirmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sadoğlu, 2003, 93).

II. Abdülhamit döneminde ele alınan dil sorunları, tüm tebaanın halklarını belli noktalarda buluşturmanın yanında, II. Meşrutiyet’ten sonra yoğunlaşan “Halkçı-Türkçü” yaklaşımın bu dönemde de kendisini hissettirmesine neden olmuştur. Bu konudaki en önemli emir Abdülhamit tarafından okullara gönderilen genelgedir (Sadoğlu, 2003, 95).

19 Mayıs 1894 tarihli genelge, II. Abdülhamit’in Türk Dili ile ilgili olarak takındığı tavır açısından önemli bir yet tutmuştur. Çünkü Kanun-ı Esasî hazırlanırken resmî dilin Arapça olması konusunda görüş bildiren Abdülhamit, yirmi yıllık bir sürenin ardından, okullarda yapılacak eğitimin Arapça ve Farsça kelime ve yapılardan uzak, sade bir Türkçe ile gerçekleştirilmesini emretmiştir. Genelgede bu doğrultuda; Rüşdiye ve İdadiye öğretmenlerinin derslerde halkın kullandığı Türkçeyle eğitim vermeleri istenmiştir. Genelgede şu hususlar ön plana çıkmıştır (akt. Köprülü, 1999, 313-315):

“1- Mümkün olduğu kadar Türkçe kelimeler kullanılacaktır.

2- Osmanlı müellifleri, maksat ve meramlarının kolayca anlaşılması yoluna gitmeyip, ne kadar çok Arab ve Faris kelime bildiklerini göstermeyi marifet sanmış, mesela lisanımızda 'taş' sözü varken, onun yerine pek çok kimsenin meçhulü olan 'senk' veya 'hacer' kelimelerini kullanmayı zarafete daha uygun zannetmişlerdir. Bu hal, birçok zararı ile birlikte dilimizde mevcut olan çok sayıda Türkçe kelimenin terkine ve unutulmasına sebep olmuştur.

3- Yazı dili için İstanbul ahalisinin konuştuğu lisanın esas tutulması, cümleler gayet sade ve açık yazılarak kullanılan kelimelerin mümkün olduğu kadar Türkçe sözler olması herhalde çok faydalıdır”.

Öğretmenlerin yapacağı görevin; eski yöntemin terk edilerek öğrencilere okuma yazma öğretilirken açık ve anlaşılır anlatımların kullanılması olarak ifade edilmiştir (Köprülü, 1999, 313-315).

II. Abdülhamit'in bu genelgesi, Osmanlı tarihinde eğitim dilinin sadeleşmesine yönelik olarak gerçekleştirilen resmî nitelikli ilk girişimdir. İkinci bir genelgeyle öğretmenlere, Cumhuriyet dönemindeki “halk ağzından söz derleme” çalışmaları gibi, halk dilinde kullanılan Türkçe kelimelerin derlenmesi görevi verilmiştir. Bu genelgeye göre; öğretmenler görev yaptıkları bölgelerde halkın kullandığı, fakat yazı diline girmemiş ve unutulmuş kelimeleri kaydederek Maarif Nezareti'ne göndermekle yükümlü tutulmuşlardır. Ancak Maarif Nazırınca, II. Abdülhamit'in isteği üzerine verilen bilgide; öğretmenlerce herhangi bir derleme cetveli gönderilmediği belirtilmiş, başarısızlık öğretmenlerin ilgisizliğine bağlanmış ayrıca Türk Dili'nin kendiliğinden gelişmeye başladığı ve bu tür resmî girişimlere ihtiyaç olmadığı belirtilmiştir (Sadoğlu, 2003, 95-96).

1870'te Encümen-i Daniş ile hemen hemen aynı fonksiyonlara sahip Maarif Nezareti'ne bağlı “Meclis-i Maarif Daire-i İlmiyyesi” kurulmuş, bu bilim kurulu, okullarda okutulacak kitapların telif ve tercümesi için görevlendirilmiştir. Fakat bu kurulun çalışmaları bütçeden ödenek ayrılmadığı için sonuçsuz kalmıştır (Levend, 2010, 147-148).

1879 yılında ‘Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti’nin kurulması fikri, yazı dilinin Arapça-Farsça kelimelerden arındırılması için tekrar gündeme gelmiştir. Bu heyetin kuruluş gerekçesinde daha sonraki yıllarda bir Akademi halini alması, Avrupa’daki akademiler tarzında kurulması istenmiştir (Aktepe, 1968, 25-26).

Öte yandan 1897 yılında Tetkik-i Müellefat Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti’nin basılmasına izin verdiği Arapça, Farsça ve Türkçe kitap ve piyesleri yeniden incelemiştir. 1898’de tüm matbaaların zaptiye nezareti altında bulundurulması emredilmiştir. 1903 yılında bu komisyonlara “Kütüb-i Diniye ve Şeriye Tetkik Heyeti” eklenmiştir. Encümen-i

Teftiş ve Muayene Heyeti denetimini eski kitapçılara kadar ilerletmiştir (Tekeli ve İlkin, 1993, 83).

3.2.2.3.2. Kanun-ı Esasî ve Resmî Dil

Türkçe'nin Osmanlı Devleti'ndeki yerini en belirgin şekilde ortaya koyan düzenleme, Kanun-ı Esasî'de yer aldığı şekliyle “resmî dil” olarak kabul edilmesi olmuştur. Abdülhamit döneminde kabul edilen Kanun-ı Esasî, padişahın otoritesini sınırlamakla birlikte, devlet mekanizmasının işleyişini de düzenlemiştir. Osmanlı tebaasının hak ve yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeleri içeren bu anayasanın, taslağının hazırlanması sırasında Osmanlılığı sultana ve toprağa dayandıran devlet yöneticileri, resmî dil konusunu önemli bir sorun olarak gündeme almamıştır (Sevengil, 1961, 606).

Mithat Paşa, Sultan Abdülhamit'in şehzade olduğu dönemde, O'ndan bir Anayasa yapılması konusunda destek istemiştir. II. Abdülhamit tahta geçince, anayasa için bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon üyelerinin birçoğu aynı zamanda Şûra-yı Devlet üyesi olarak da görev yapmaktaydı. Server Paşa'nın başkanlığında, üçü Hristiyan ve onaltı mülkiye memuru ve ulemadan oluşan komisyon, Mithat Paşa, Küçük Said Paşa ve Meclis-i Vükelanın anayasa taslaklarını incelenmiştir (Fendoğlu, 2002, 749).

1876 Anayasası hazırlanırken Osmanlı Devleti'nin dilinin Arapça mı yoksa Türkçe mi olacağı çok tartışılmıştır. Sultan Abdülhamit anayasa hazırlığı sırasında Arapça yönünde tavır göstermesine karşın, Türkçeciler daha baskın gelmişler ve resmî dil Türkçe olarak kabul edilmiştir. Abdülhamit'in daha sonra: *“Arapça güzel lisandır, keşke eskiden resmî dil Arapça kabul edilseydi. Arapçanın resmî dil olmasını ben teklif ettim. O zaman Sait Paşa başkâtip idi, direndi. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş laf idi. Neden kalmasın? Aksine Araplarla daha sıkı bağıntı olurdu”* biçiminde beyanda bulunmuştur (Köksal, 2003, 142).

Yapılan çalışmaların ardından 23 Aralık 1876 Anayasa yürürlüğe girmiştir (Fendoğlu, 2002, 751).

Türkçenin Kanun-ı Esası’de resmî dil olarak geçmesi, bütün resmî iş ve işlemlerin Türkçe yapılması, bütün resmî yazışmalarda ve belgelerde Türkçenin zorunlu olarak kullanılmasını gerektirmiştir (Soysal, 1987, 187-188). Anayasa resmî dil yönünden tebaaya öncelikli olarak sadece devlet memuru ve mebus olma konusunda düzenleme getirmiştir. Mebusan Meclisi’ne seçilme koşullarını düzenleyen 68. madde “intihabı caiz olmayanlar” arasında “Türkçe bilmeyenleri” de sayarak bu zorunluluğu açık hale getirmiştir. Özellikle eğitim dilinin resmî dille aynı olup olmayacağı net olarak belirlenmediğinden, parlamentoda Türkçenin zorunlu olarak tüm eğitim kurumlarında okutulmasını savunanlar ile karşı çıkanlar arasında büyük tartışmalar meydana gelmiştir (Tanilli, 1976, 27-34).

1876 Anayasasında, resmî dilin “Osmanlıca” ya da “Lisan-ı Osmani” olarak değil, “Türkçe” olarak yer alması, Kanun-ı Esası’nın kabulünden sonra dahi dönemin gazete ve dergilerinde “Lisan-ı Osmani” tabiri kullanılmıştır. Bu nedenle Anayasa’nın resmî dili “Türkçe” olarak nitelemesi Türk milliyetçiliği açısından önemli aşama olmuştur. Ancak bu durum Osmanlıcılık ideolojisine dayalı bütünleşmeden vazgeçildiğini ifade etmemiştir. Anayasa’nın 8. maddesinde “*devlet-i Osmaniye tabiiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun, bilaistisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir*” denilerek “Osmanlı Milleti” vurgusu yapılmıştır (Sadoğlu, 2003, 100-101).

Osmanlı Devleti, 19 Mart 1877’de açılan Osmanlı parlamentosunda çok dinli, çok etnili ve çok dilli bir birçok unsuru bir arada tutmaya çalışmıştır. Fakat diller açısından karışık bir durumun varlığı ortaya çıkmıştır. Çünkü Araplardan, Anadolu ve Balkanlar’a kadar geniş bir coğrafyayı içine alan vekillerin konuştuğu birçok dil parlamentoda bir araya gelmiştir. Kanun-ı Esası, mebus seçilebilmek için Türkçe bilmek şartını getirse de, Türkçe bilenlerin tespit ve yeterliliğine dair bir ölçüt konulmamıştır (Sadoğlu, 2003, 100-101).

Öte yandan Meclis'teki yazışmalarla birlikte konuşmaların da Türkçe yapılma şartı Türk mebuslar arasında dahi sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü Anadolu'nun farklı yörelerinden seçilip parlamentoya gelen Türk kökenli mebuslar, geldikleri yörelerin ağızlarıyla konuştuklarından, o dönemdeki ağız farklılıkları nedeniyle mebuslar arasında iletişim olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu durum zaman zaman meclis çalışmalarını yavaşlatmış ve üyelerin etkin katılımını engellemiştir (Tekeli ve İlkin, 1993, 130).

İlk Osmanlı parlamentosunda dilsel farklılıkların bir iletişim güçlüğü yaratmasından farklı olarak, yavaş yavaş ayrılıkçı eğilimler de başlamıştır. Parlamentoya seçilen mebusların çoğunluğu devletin güvenini kazanmış kimselerden oluşsa da mensup oldukları etnik unsurların istek ve zorlamalarını da bir kenara itmemişlerdir (Ortaylı, 1978, 173-174).

I. Meşrutiyet'in ilanında önemli rol alan dönemin Askerî Okullar Nazırı Süleyman Paşa (1838-1892), askerlik görevi yanında Türk Dili ve tarihi üzerine çalışmalar yapan önemli araştırmacılardandır. Türkçenin "Lisan-ı Osmani" olarak ifade edilmesine karşı çıkan Süleyman Paşa, yazdığı Türkçe gramer kitabına "İlm-i Sarf-ı Türki" adını vermiştir. Süleyman Paşa'nın Askerî Mektepler'de Türkçenin bir kültür dili olarak daha iyi öğretilmesini amaçlayarak yazdığı "Mebâniül-İnşâ" adlı çalışması Türk Dili ile ilgili önemli çalışmalardandır. "Tarih-i Âlem" adıyla yayınladığı eseri dünya tarihinde Osmanlı öncesi Türk tarihine verdiği ağırlık, Türk kimliği konusundaki hassasiyetini ifade ettiği çalışmalardandır (Köprülü, 1999, 311-312).

1876 Anayasasıyla birlikte Türkçe öğretim ilkokullarda ve ortaokullarda zorunlu kılındı. Öğretim dili olarak Türkçenin kullanılmasını savunan Ziya Gökalp: *"yeni terimler alınacağı zaman ilkin halk dilindeki sözcükler arasında aramak, bulunmadığı takdirde, Türkçenin kıyas edatlarıyla ve kıyas terkip usulleriyle yeni sözcükler yaratmak"* gerektiğini, sözcük türetme yoluyla sorun çözülemez ise o zaman yabancı sözcüklere başvurmak gerektiğini ifade etmiştir (Köksal, 2003, 142).

1876 yılında çıkarılan Kanun-ı Esasî'nin yürürlükte kalması çok uzun sürmemiş, Sultan II. Abdülhamit tarafından 93 Savaşı sebep gösterilerek, 28. 6. 1877 günü, Kanuni Esasi'nin 7. maddesi uyarınca Meclis tatil edilmiş ve Anayasa askıya alınmıştır (Fendoğlu, 2002, 51).

Meşrutiyet dönemine kadar olan dil tartışmalarında temel öncelik; Arap harflerinin yazıda, okumada karışıklığa yol açabileceği düşünülerek bu durumun iyileştirilmesi fikri etrafında gelişmiştir. 1908'den sonra ise öncelikli konu yine alfabe ve imlanın düzeltilmesi olmuş, ancak zamanla alfabe değişmedikçe yeniliklerin sonuçsuz kalacağı ve Latin harflerini kabul etmenin en doğru yol olacağı fikri belirmeye başlamıştır. O dönemde çıkarılan Tanin, İctihad ve Hürriyet-i Fikriye gibi gazeteler etrafında gelişen bu düşünce, özellikle Hüseyin Cahid, Celâl Nuri ve Kılıçzâde Hakkı'nın gayretleriyle öne çıkmıştır (Akçay, 2008, 287).

İkinci Meşrutiyetin ilanıyla birlikte, Türk Dili üzerindeki çalışma, yeni şartlar doğrultusunda gelişmeye başlamıştır. Bu yeni şartlar başta yeni bir kuşağın yetişmesiyle başlamıştır. Batı okullarında ve Osmanlı'da yabancı dillerin de okutulduğu Türk okullarından yetişen düşünürlerin sayısı artmıştır. Bu düşünürler Türk Dili ile ilgilenen, dilin kaynaklarına inerek karakterini incelemek yeteneğini kazanmış ve XIX. yüzyılda batıda ulusçuluk akımının gelişmesini takip etmişlerdir (Kara, 1978, 76-77).

3.2.2.3.3. Dönemin Aydın ve Yazarlarının Dil Politikasına Katkıları ve Gelişen Akımlar

Meşrutiyet dönemi, dilde sadeleşme hareketinin bilinçli bir şekilde ortaya konulmasına ve akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Meşrutiyetten önce, Türk Dili hakkındaki çalışmalarıyla öne çıkan isimlerin başında Şemseddin Sami gelmektedir. Sami, Meşrutiyetten sonra başlayan “yeni lisan ve millî edebiyat” akımı üzerinde etkili olmuş, Türkçenin bağımsızlığı için yapılan çalışmalar açısından, bu dönemde öne çıkan Türk Derneği ve Genç Kalemler Hareketi'ne öncülük etmiştir. (Levend, 2010, 219).

Şemseddin Sami'ye göre dil ile ulusal aidiyet arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Dil, ulusal kimliği meydana getirmede en önemli unsurlardan biridir. Topluluk içinde yer alan farklı etnik gruplar geniş topluluğun dilini öğrenmekle kolektif aidiyetini farklılaştırmaktadır. Bu nedenle, köken olarak Türk olmadığı halde Anadolu'da yaşayan bazı gruplar zamanla Türkleşmektedirler. Şemseddin Sami'ye göre Doğu Türkçesi (Çağatayca) ve Batı Türkçesi'ni (Osmanlıca) birleştirmek önemlidir. Zira bu sayede Türk Dili hem edebî dilin birleştirilmesi hem de Türk kimliğinin muhafazası açısından önemli bir rol üstlenecektir (Sadoğlu, 2003, 114-115).

Şemseddin Sami'ye göre iyi bir dil bir milletin millet olarak sonsuza kadar var olabilmesinin ön şartlarından biridir. O kaybedildiğinde millet de yok olmaya mahkûm olur. Tarihte bu konuda birçok örnek vardır. Samî topluluğunun zamanla dillerini bırakmaları onların Araplar içinde eriyip gitmelerine neden olmuştur. O'na göre dil aynı zamanda ilerleme ve uygarlaşmanın da en önemli araçlarından biridir. Dil sağlam ve işlevsel olduğu zaman ülkenin ilerlemesi daha hızlı gerçekleşir ve uygarlaşır (Topaloğlu, 2012, 52-53).

Şemseddin Sami'ye göre İstanbul Türkçesi, Türk toplulukları arasında birliği sağlayacak edebî dil olarak kullanılabilecek Türkçedir. İstanbul Türkçesi, Doğu Türkçesinden fazlaca uzaklaşmasına rağmen edebî dil olarak kullanılmaya en elverişli ve en gelişmiş lehçedir. Diğer taraftan bu lehçe dahi gözden geçirilmelidir. Arapça ve Farsça tamlamaların mümkün olduğunca kullanılmaması, Türkçe karşılığı olan yabancı sözcüklerin dilden atılması ve zorunlu olarak kullanılması gerekenlerin de Türkçenin yapısına uygun kullanılması gereklidir (Dizdaroğlu, 1952, 156).

Diğer taraftan Sami, dilin en önemli kaynakları olan Türkçenin sözlüğünü ve dil bilgisini hazırlamanın gerekliliğini savunmuş, bunların dilin varlığını muhafaza edeceğini, yabancı dillerin öğrenimini kolaylaştıracağını, kültür ve sanatı geliştireceğini, bilimsel düşünce gücüne katkı yapacağını savunmuş ve bu anlamda eserler kaleme almıştır (Topaloğlu, 2012, 71-74).

1880’li yıllarda Abdülhamit tarafından basına sansür uygulanmıştır. Siyasal konular hakkında görüş belirtmek engellenir hale geldiğinden; gazetelerde dil, kültür, tarih ve edebiyat konuları da siyasi durumlar nedeniyle dolaylı yoldan engellenir hale gelmiştir (Mardin, 2000, 114-115). Dönemin çok okunan gazetelerinden, Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve İkdâm gazeteleri hem Türk tarihi ve uygarlığı konusunda hem de dil reformu konusunda tartışmaların odağı olmuştur (Kushner, 1979, 21-27).

Dilin gelişip sadeleşmesi yolunda çaba gösterenlerden biri de Ahmed Midhat olmuştur. Türk Dili’nin Arap Fars etkisinden kurtarılarak, yazılı metinlerde halkın konuştuğu dilin esas alınmasını savunmuştur. Ahmed Midhat “Osmanlıcanın Islahı” başlıklı yazısında dil konusundaki düşüncelerini özetlemiştir. Dağarcık dergisinde yayınlanan bu yazısında hâkim millet durumunda olmasına rağmen Osmanlıların dil konusunda yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Dilin sadeleştirilmesi yapılırken Arapça ve Farsça kelimelerin hepsinin atılması yerine kaidelerin alınmaması gerektiğini savunmuştur (Öksüz, 2004, 24).

1890’lı yıllara gelindiğinde özellikle eğitimli kesimlerde Türklük bilinci kuvvetlenmeye başlamıştır. 1893 yılında yayın hayatına başlayan ve muhafazakâr bir kimlik taşıyan İkdâm Gazetesi “Türk Gazetesidir” logosuyla çıkarılmıştır. Ahmed Cevdet Bey tarafından kurulan gazete Türklüğü ön plana çıkaran bir çizgi izlemiştir. İkdâm, kuruluşundan kısa bir süre sonra İstanbul’un en çok okunan gazetelerinden biri olmuştur. Kadrosunda Necib Asım, Veled Çelebi, Bursalı M. Tahir, Emrullah Efendi gibi “Dil Türkçülüğü”nün önemli isimlerini biraraya getiren gazete Türkçülüğün merkezi konumuna gelmiştir. Gazete makalelerin yanında, Türklük bilincinin gelişmesi için Türkoloji alanına ait Orhun Abideleri, Büyük İslam Tarihi, Türk Lügati, Atabet’ül-Hakayik, Kutadgu Bilig, Köktürk Alfabesi gibi eserleri ya tercüme etmiş ya da eserler hakkında okuyucuları bilgilendirmiştir (Sadoğlu, 2003, 120).

İkdâm, yayın politikası itibariyle sadeleştirilmiş bir Türkçeyi savunmuş, bunu biraz daha ileriki seviyede dil milliyetçiliğine dönüştürmüştür. Gazete etnik kimlik ile dini kimliğin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuştur (Kushner, 1979, 81).

Dilde milliyetçiliği savunan İkdam yazarı Fuad Köseraif olmuştur. Fuad Köseraif, yapılacak bir dil reformuyla Türkçeden Arapça ve Farsça bütün dil kuralları ve yabancı sözcüklerin atılmasını savunmuştur. Köseraif ayrıca, atılan sözcüklerin yerlerine öncelikle Çağatayca, Azerice, Kırgızca ve Tatarca gibi Türk lehçelerinden kelimelerin bulunmasını, eğer atılan sözcükler karşılanamazsa, Türkçe köklerden yeni sözcükler türetilerek Türkçenin diğer dillerden alacağı sözcük naklinin tam anlamıyla kesilmesini savunmuştur (Korkmaz, 1995a, 746).

I. Meşrutiyet döneminde dilde sadeleştirmecilik ile tasfiyecilik arasında çok fazla fark olmamıştır. Sadece Fuad Köseraif diğerlerinden farklı bir tutum sergilemiş, tasfiyeciliğin ileri seviyelere taşınmasını savunmuştur. Tanzimat dönemiyle başlayan dilde sadeleşme hareketi Arapça ve Farsça sözcüklerin mümkün olduğunca dilden temizlenmesini öngörmüşse de, dilde yaygın olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeleştiğini kabul etmiştir. Bu anlamda Türkçenin iletişim aracı olarak daha etkin kullanılması amaçlanmıştır. Fuad Köseraif bir yandan Türk lehçelerini birleştirmek, öte yandan Türkçeyi her türlü yabancı unsurlardan arındırarak tamamen Türklerin kullanacağı bir alanda korumak istemiştir (Korkmaz, 1995a, 747).

Diğer bir yazar Necib Asım ise dilde Türkçeleşmeyi savunarak öztürkçeleşme konusunda görüşlere yer vermişse de daha sonra bir dilin başka dillerden sözcük almasını doğal karşılamış, ancak karşılığı bulunan Türkçe sözcüklerin kullanılmasında ısrar edilmesi gerektiğini savunmuştur. Necib Asım, İkdam gazetesinin ilk sayılarında tamamen öztürkçe yazma girişiminde bulunmuş, fakat daha sonra bunun olanaksız olduğunu görünce daha ılımlı bir çizgiye çekilmiştir. İkdam gazetesine yönelen yoğun eleştiriler karşısında “tasfiyeci” olmadığını ifade etme gereğini şu satırlarla ifade etmiştir (akt. Levend, 2010, 217-218):

“Yalnız istediğim, özendiğim şey Türkçemizin mütetneddin bir kavm lisanı olduğunu ve terakkiyatına himmet olunursa bugünkü Avrupa lisanlarından aşağı kalmayacağını ispattı. Hatta safî Türkçe birkaç makale yazışım da o maksada mebni idi. Bunu görenler lisanımızdan, bütün Arabiden, Farsiden, Avrupa dillerinden aldığımız kelimeleri çıkarıp yerine Çağatayca’dan, Kıpçakça’dan, Özbekçe’den, Azerbaycanca’dan vesairenden kelime

koymak istiyorum sandılar. Hatta o fikri de beğenerek 'mektup' yerine 'bitik' yazanlar da bulundu. Yine tekrar ederim, fikir ü nazarım hiç de öyle değildir. Özendiğim şey, bugün Osmanlıların, amma haniya terbiye ve malumatı orta halli olanlarının hepsine yazdığımızı anlatacak bir lisan kullanmaktır”.

Necib Asım; Türkçenin daha uygar bir ulus dili olması konusunda dil yabancı sözcüklerden arındırılırken Türk Dili'nin fakirleşebileceğini de ifade etmiştir. Gelişmiş ulusların dillerinde de yabancı sözcüklerin var olduğunu, bu nedenle sadeleştirme yapılırken dilin zenginliğine yönelik uygulamaların dikkatli yapılması gerektiğini savunmuştur. O'na göre bu iki temel dil problemi çözme yolunda çözümlerin en mantıklısı önce mevcut Türk lüğatini Avrupa lisanlarından birisiyle karşılaştırarak eksiklerini tespit etmek, ortaya çıkan eksikliklerin sadeleştirmenin ruhuna uygun olarak aşağıdaki sıraya göre gidermekti (akt. Sadoğlu, 2003, 124-125):

“(1) İstanbul'da her sınıf ahalimizin, hatta eski kadınlara varıncaya kadar lisanlarında dolaşan Türkçe lüğatlerine; (2) Anadolu ve Rumeli ahalisinin lüğatlerine; (3) Bunlardan ıstikak [kökten türetme] kaidesi üzere birtakım yeni lüğatler istihracına; (4) Eski Osmanlı kitaplarına; (5) Çağatayca dediğimiz Şark Türkçesinin eski ve yeni lüğatlerine; (6) Azerbaycan lüğatine; O Kırım, Kazak lehçelerine; (8) Uygur lüğatine; (9) Özbek lüğatine; (10) Kalmuk lüğatine; (11) Sair Türk akvamın lehçelerine; (12) 4 rakamından itibaren gösterdiğimiz lehçelerden ıstikak kaidesiyle yeni lüğatler tertibine; (13) Arabiye'ye; (14) Farisiye'ye; (15) Umum Avrupa lisanlarına”.

İkdam gazetesinin yanında II. Meşrutiyet öncesinde İzmir'de çıkan Hizmet ve Ahenk gazetelerinin de “Türkçecilik” akımına önemli katkıları olmuştur. İzmir basınında “Türkçecilik” hareketi konusunda başı çeken isim Mehmed Necib Bey olmuştur. Necib Bey'göre yapılması gereken en önemli şey Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Türklerin millî bilincini geliştirmekti. Bu nedenle Türklük bilincinin gelişmesi için öncelikle Türkçenin geliştirilmesi gerekiyordu (Olgun, 1971, 15-25).

Yukarıda belli başlıcaları belirtilen yazarlardan başka dilin sadeleşmesine bireysel olarak katkı sağlayan yazarlar olmuştur. Ancak II. Meşrutiyetle birlikte bu katkılar örgütlü bir şekilde devam ettirilmiştir.

Bu örgütlerden birisi olan Türk Derneği 18 Ocak 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimi karşısında *İkdam* gazetesi içinde

sınırlı biçimde ifade edilebilen Türkçülük hareketi, II. Meşrutiyet sonrasında Türk Derneği ile örgütlenerak faaliyetlerine başlamıştır (Tunaya, 1998, 440).

Türk Derneğinin kurucuları Ahmed Midhat Efendi, Emrullah Efendi, Necib Asım Bey, Korkmazoğlu Celal Bey, Veled Çelebi, Akçuraolu Yusuf, Akyiğitoğlu Musa, Agob Boyacıyan Efendi, Fuad Köseraif, Rıza Tefvik ve Ahmed Ferit Beyler olmuştur (Öksüz, 2004, 60). Bunlardan üçü, *İkdam*'ın dil ve tarih konularında Türklük bilincini işleyen yazarları idi. Ayrıca, Türk Derneği'nin üyeleri arasında Gordlevskiy, Karaçun ve Hartmann gibi ünlü doğu bilimciler ile Gaspıralı İsmail Bey, Hüseyinzade Ali Bey, Mehmed Emin Bey, Ağaoğlu Ahmed gibi Türkçü yazarlar da vardı (Tunaya, 1998, 440-441).

Türk Derneğinin kadrosu ağırlıklı olarak asker-sivil bürokratlardan oluşmuştur. Üyeleri genellikle akademik niteliklere sahip kişilerden oluşan dernek daha çok akademik bir kurumu andırmaktaydı. Derneğin siyasal bir amaç taşımaksızın bilimsel faaliyetlerde bulunacağı kuruluş Nizamnamesinin ikinci maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir (akt. Levend, 2010, 301):

“Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve haldeki asar, ef'al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya ve etnolojyasını, ahval-i içtimaiyesini ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir”.

Türk Derneği, *Türk Derneği Dergisi*'nin ilk sayısında yayınlamış olduğu Beyanname ile derneğin hedeflerini ortaya koymuştur. Bu hedefler arasında: Osmanlı Türkçesinin millî bir dil olarak kullanılması, Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıkları olduğu takdirde kullanılmaması, dış Türklerle gerçekleştirilen irtibatın ilim ve fen alanında sadece Türkçe eserler üzerinden yapılması, hükûmetten resmî yazışmalarda anlaşılır bir Türkçe kullanmasının istenmesi gibi sadeleştirmeye yönelik hedefleri vardı (Öksüz, 2004, 63).

Sadoğlu'na (2003, 134) göre; Türk Derneği Beyannamesi, bu hedefleriyle sonuçta “lisanın ıslah edilmesini”, yani *maddi dil planlaması* yapmayı istiyordu. Bu

planlama “dilim imlasının, alfabesinin, gramerinin tespitini, kimi sözcüklerden arındırılmasını ve yeni sözcük üretimini içermektedir ve söz konusu dilsel değişim, dilin yazılı formuna dışarıdan bir müdahaleyi gerektirir”.

Türk Derneği’nin Türkçülük akımı açısından önemi, bir “Dil Derneği” görüntüsü vermesi ve bu anlamda iktidarı etkileme kapasitesidir. Derneğin, *Beyanname*’de yer verdiği, resmî yazışma dili olarak halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dil kullanmasının hükûmetten isteneceği yönündeki düzenlemesi buna işaret etmektedir. Başka bir deyişle Derneğin, sadeleştirmeci bir dil politikası için resmî düzeyde devlete baskı oluşturmaya çalıştığı söylenebilir (Sadoğlu, 2003, 135).

Türk Derneği Dergisi’nde yayınlanan Ahmed Hikmet’e ait “Dilimiz” ve Ispartalı Hakkı’ya ait bir başka yazıda dilde sadeleştirmeye yönelik görüşlere yer verilmiştir. Ahmet Hikmet’e göre dünyada başka bir dilden sözcük almayan ve dilini saf olarak muhafaza eden bir millet yoktu. Ancak başka milletler bunda gayet ölçülü hareket ederken, Osmanlı özellikle Arapça ve Farsçaya karşı aşırı ilgi göstermiş ve Türkçe ihmal edilmiştir. Ispartalı Hakkı da yabancı kelimelerin atılması yönünde görüş bildirmiştir (Öksüz, 2004, 65-66).

Türk Derneği, 1911’den sonra Anadolu ve Rumeli’de şubeler açmıştır. Osmanlı dışında ilk ve tek şubesi Macaristan’ın başkenti Budapeşte’de açılmıştır. Edebiyat-ı Osmaniyye Cemiyeti adıyla kurulan şubenin fahri başkanlığına dernek üyelerince iyi tanınan Türkolog Arminius Vambery getirilmiştir (Üstel, 1994, 20).

Türk Derneği, Türkçülüğün ilk ve önemli kurumlarından biriydi. Ancak üyeler arasında görüş ayrılıkları, tam bir düşünce birliğinin bulunmaması, üyeler arasında tasfiyecilerin, Arapça ve Farsçadan büsbütün vazgeçemeyenlerin ve konuya siyasi yönden yaklaşanların olması nedeniyle ömrü uzun olmamıştır. Diğer yönden hem dil, hem de Türkçülük konularında II. Meşrutiyet döneminin diğer Türkçü örgütlerine kadro kazandırması ve ideolojik olarak onlara ilham vermesi yönünden Türkçülüğün gelişmesinde önemli katkı sağlamıştır. 1912 yılında dağılan Türk

Derneği'nin üyelerinin çoğu, Türk Yurdu Cemiyeti ile Türk Ocağı'na geçmiştir (Sarınay, 1994, 102).

Yeni Lisan hareketi II. Meşrutiyet sonrasında Selanik'te bir grup aydın tarafından çıkarılan *Genç Kalemler* dergisi içerisinde seslendirilen bir dil ve edebiyat hareketiydi. *Genç Kalemler* dergisi, *Hüsün ve Şiir* adlı derginin devamı niteliğindeydi ve Selanik'teki İttihad Terakki Cemiyeti üyeleriyle yakın ilişkiler içindeydi (Sadoğlu, 2003, 141). *Genç Kalemler*; Ali Canip, Kazım Nami, Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp ve Aka Gündüz gibi genç yaştaki Türkçülerden oluşmuştur. *Genç Kalemler* adından da anlaşıldığı üzere “genç” bir grup tarafından yönetiliyordu. Derginin yayına başladığı 1911 tarihinde Ziya Gökalp 35, Ali Canip 24, Ömer Seyfeddin 27 yaşındaydı (Gökalp, 2012, 194).

Yeni Lisan hareketi, Ömer Seyfeddin'in 30 Ocak 1910 tarihinde Ali Canip'e yazdığı mektupla başlamıştır. Ömer Seyfeddin bu mektubunda özetle mevcut edebî ürünlere karşı ilgisiz kalmasının kullanılan dilden kaynaklandığını ve dolayısıyla edebiyattaki yenilenme hareketine dilden başlanması gerektiğini, çok fazla tepki çekmeden, ılımlı bir şekilde Arapça-Farsça unsurların Türkçeden temizlenmesi çalışmasına girişeceğini ifade ederek Ali Canip'e birlikte hareket etme teklifini götürmüştür (Uyguner, 1999, 20-21). Ali Canip de bu teklife *Genç Kalemler* Dergisinde “Şekle Ait Bir Kalem Tecrübesi” yazısıyla yanıt vermiştir. Daha sonra *Genç Kalemler*'in 11 Nisan 1911 tarihli sayısında, Ömer Seyfeddin'e ait olduğu bilinen “Yeni Lisan” başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Bu makale Yeni Lisan hareketinin beyannameyi sayılabilecek bir makale olmuştur ve imzasız olarak yayınlanmıştır (Sadoğlu, 2003, 144).

Ömer Seyfeddin'in, Yeni Lisan hareketini başlattığı makalesinde millî bir uyanışın etkileri vardır. Makalede “millî bir lisan” ve “millî bir edebiyat” ortaya konulmak istenmiştir. Ömer Seyfeddin “Yeni Lisan” makalesinin sonuç kısmında gençlere, süslü lisan olarak gördüğü eski lisanı terk edip, esaslarıyla, kaideleriyle yaşayacak olan Türkçeyle yazılması çağrısında bulunmuştur (Öksüz, 2004, 88-91).

“Genç Kalemler Tahrir Heyeti”, dergide çıkan yazıları özetleyerek “Yeni Lisan ve Bir İstimzac” başlığıyla bir kitapçık yayınlamış ve bu kitapçıkları birer mektupla Osmanlı yazarlarına göndermiştir. Mektupta bazı sorulara yer verilerek yazarlardan karşılık istenmiştir. Sorular şu şekilde özetlenebilir (akt. Levend, 2010, 318):

1. Mücedditlerin, lisanların tabiî cereyanlarını çabuklaştırmağa, kolaylaştırmağa selâhiyetleri var mıdır?
2. Bir lisan başka lisanlardan ihtiyacı olduğu kelimeleri alabilir; fakat kaide alabilir mi?
3. Üç lisanın kaidelerinden müteşekkil bir lisan olabilir mi? Bu itibarla Türkçeye Osmanlıca denilebilir mi? Olamaz ve denilemezse lisanımızı bu hastalıktan kurtarmak bizim için bir vazife değil midir?
4. Türkçeyi sadeleştirmek için şimdiye kadar tasfiyecilerin yaptıkları gibi lisanımızda me’nus Arapça, Acemce kelimeleri atarak Çağataycadan, Türkmenceden kelimeler almak lisanların tabiî tekâmülüne muvafık bir hareket midir?
5. Lisanın sadeleştirilmesinde ve yenileşmesinde Arapça ve Acemce terkiplerin, cemilerin ve edatların kullanılmamasını esas ittihaz etmek, lisanın tabiî tekâmülü için en muvafık bir usul değil midir?
6. Klişe haline gelmiş terkipleri olduğu gibi bırakmak, menekşe, kavga, kalabalık gibi Türkçeleşmiş Arabî ve Farsî kelimeleri Türkçe söylendiği gibi yazmak ve onları tamamıyla benimsemek doğru değil midir?

Bu sorulara İstanbul’dan Hamdullah Suphi, Şehabettin Süleyman, Raif Necdet, İzzet Ulvi karşılık vermiştir (Levend, 2010, 318).

Genç Kalemler’deki Yeni Lisan hareketinin hazırlayıcısı ve etkili yazarlarından Ali Cânib Bey, sade yazma fikrini Muâllim Naci’den almıştır. Yeni Lisan hareketiyle Türk Dili’nin sadeleşmesi ve millî değerini koruması için, Ömer Seyfeddin ve Ziya Gökalp’e ilk desteği veren Ali Cânib Bey olmuştur. Ali Cânib

Bey'in eskiye karşı olan bakış açısı yeni bir şeyin doğmasını gerektirmiştir ki, o da Yeni Lisan Hareketi olmuştur (Öksüz, 2004, 133).

Yeni Lisan Hareketinin önemli bir temsilcisi Ziya Bey, dili çözülmesi gereken bir kültür davası olarak görmüştür. Onu bu konuda harekete geçiren Ömer Seyfeddin'in Ali Cânib Bey'e gönderdiği mektup olmuştur. Ziya Bey, Genç Kalemler'de önce milletin öz malı olan dil konusunu ele alarak işe başlamıştır. Dil konusu için o dönemi en iyi zaman olarak görmüştür. Ziya Bey, Türk toplumunu o zamana kadar gayet iyi anlamış; ihtiyaçlarını belirleyerek toplumu yönlendirecek vasıtanın dil olduğunu belirlemiştir. Dil konusunda sistemleştirmeye çalıştığı hususları, önce Genç Kalemlerde yaymaya ve uygulamaya çalışan Ziya Bey, Yeni Lisan hareketinin daha çok fikir yönünü işlemiştir (Öksüz, 2004, 145).

Yeni Lisancılar dilde millîleşmenin somut programını “sadeleştirme” yaklaşımına dayandırmıştır. Özellikle Ömer Seyfeddin'in savunduğu bu yaklaşıma göre “Yeni Lisan”; ne “eski lisan”, ne de “tasfiyeciler”in lisanı değildi. Bu nedenle Türkçeye bir ihtiyaç için geçmiş Arapça-Farsça sözcükler muhafaza edilmesi gerekiyordu. Konuşma dilinde yer alan sözcükler de aynı şekilde kalmalıydı. Çünkü bütün bu kavramlar Türkleşmişti. Tasfiye edilmesi gereken unsurlar, kaidelere ilişkin unsurlardı. Çünkü bu kaideler, bir lisanın millîleşmesini engellemektedir. Bu nedenle Arapça-Farsça kurallara göre yapılan “cem’ilerin” (çoğulların), “terkiblerin” (tamlamaların), “edatların” Türkçeden temizlenmesi gerekiyordu (Sadoğlu, 2003, 149).

“Yeni Lisan” hareketi, Rumeli’de genellikle olumlu bir hava oluşturmuştur. Rumeli ve Yeni Asır gazeteleri, baskılarında daha sade bir dili uygulamaya koymuş, Mubit-i Mesai dergisi de adını Yeni Felsefe olarak değiştirerek, “Yeni Lisan” anlayışını benimsemiştir. Ancak Yeni Lisan edebî çevreler tarafından eleştirilmiştir. Köprülüzade Mehmed Fuad ve Yakup Kadri “yeni lisan” ve “millî edebiyat” savlarını eleştiren yazarların başında gelmektedir (Levend, 2010, 320).

Yeni Lisancılar'ın millî bir lisan oluşturma çabalarına karşı olanların eleştirileri ise şu esaslarda birleşmiştir (akt. Öksüz, 2004,131):

1. Dilimizdeki tamlamaların, özellikle vasf-ı terkebîlerin kaldırılması Osmanlı dilini tehdit eden en büyük tehlikelerden biridir. Çünkü Osmanlı dilini en güzel dillerden biri hâline getiren vasf-ı terkebîlerdir. Yeni Lisan akımını büyük bir mefkûre-i millîye olarak doğmuş saymak, dili siyaset gereği çirkinleştirmektir. Çin Türkistan'ında anlaşılın diye dilimizi cascavlak bırakmak da bu hesaba dâhildir.

2. “Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisanıdır. İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır, bu kabil olmayacaktır; hayır...” sözlerinde de açık olarak belirtildiği gibi, tasfiyecilik yapmışlardır.

3. Yeni Lisan bir ilim dili olabilir; ama bir sanat dili olamaz.

4. Dilde sürekli bir ikilik vardır. Avam dili ile havas dili bir olamaz. Çünkü avam, havastan anlamaz.

5. Dildeki Arapça ve Farsça tamlama şekillerini atarak yeni bir dil ve millî bir edebiyat meydana getirdiklerini sananlar, aldatıcı bir uykunun sarhoşluğunun zevkine kapılmış olanlardır. Çünkü dile müdahale olmamalıdır. Dil ancak tabîî bir gelişme ile sadeliğe doğru yol alabilir. Ona şimdiden bir yön vermeye kalkışmak, ne olursa olsun altıyüz yıllık bir sosyal varlığa, birkaç kişinin keyfine bağlı olarak nitelik değiştirmek olur ki, bu da tam bir hayalperestliktir. Ayrıca, dile gelişme yolu çizecek olanlar yalnız büyük edip ve sanatkarlardır.

6. Yeni Lisancılar, çevrenin inceliklerine nüfuz edememişlerdir.

Bu eleştirilere karşı Yeni Lisancılar'ın verdiği cevaplarla tartışma uzayıp gitmiştir.

Meşrutiyet Döneminin diğer bir örgütlenmesi ise Türk Yurdu Cemiyeti olmuştur. Bu Cemiyet 1911 sonlarında kurulmuştur. Bu cemiyetin yayın organı Türk Yurdu Dergisi, dilde sadeleşmeyi bir dava olarak işlememiştir. Dergi, Türkleri bilinçlendirerek milliyet kavramı çevresinde toplamak, bir yandan Türk milletinin tarihine ilişkin araştırmalar yaparken, diğer yandan da gençliğin dikkatini sosyal ve ekonomik sorunlar üzerine çekmek amacını gütmüştür. Bu ülküyü benimseyen

herkese kapılarını açmış, ancak derginin dilde sadeliği temel olarak kabul etmesi nedeniyle eleştirilmiştir (Levend, 2010, 336).

Meşrutiyet Döneminde örgütlü hareket eden diğer oluşumlar; Türk Bilgi Derneği ve Türk Ocağı'nın da Türklük temelinde dille ilgili destek ve çalışmaları bulunmaktadır.



4. CUMHURİYET DÖNEMİ DİL POLİTİKALARI VE UYGULAMA ARAÇLARI

Osmanlı döneminin son yıllarında bazı aydınlarca başlatılan öztürkçeye yönelme girişimleri, Türk Dili'nin yabancı, özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılarak devlet yazışmalarının ve okullardaki eğitim öğretimin halkın anlayabileceği bir Türkçe ile yapılması savunulmuştur. Osmanlıcadan farklı olarak, halkın konuştuğu “kaba Türkçe” olarak ifade edilen asıl Türkçenin geliştirilmesi Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte **“bir devlet politikası”** olarak ele alınmıştır.

Cumhuriyetten önce, 1876 Anayasası'nın 18. maddesinde *“Tebaa-i Osmaniye'nin hidemat-i devlette istihdam olunmak için devletin lisanı resmî olan Türkçeyi bilmeleri şarttır”* ifadesi devletin dilinin Türkçe olduğunu işaret etmiş ancak, bu anayasada kullanılan hâkim dil, Arapça, Farsça ya da bunlardan türetilmiş Osmanlıca sözcüklerden oluşmuştur. Bu maddede dahi; tebaa (uyruk), hidemat (hizmetler, görevler, işler), istihdam (görevde, işte, hizmette kullanma, çalıştırma), lisan (dil), şart (koşul) gibi yabancı sözcükler kullanılmış, ayrıca yabancı dil kurallarına göre düzenlenmiş olan tamlamaya yer verilmiştir. Bu kullanımlar, Anayasa'da yer alan “devletin resmî dili Türkçedir” deyiminin bile yetersiz kaldığının bir göstergesidir (Kili, 2001, 228).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, T.C.'yi (Türkiye Cumhuriyeti) çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmayı amaçlayan devlet, Türkçeyi de bütün kültürel ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde bir kültür dili durumuna getirmeyi hedeflemiştir. Bu niyet, haliyle planlı ve programlı bir dil politikasının uygulanmasını da gerektirmiştir. Dil Devrimi, ulusal bir dil politikasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Dil Devrimi'nin dayandığı temel düşünce temeli ile devletin temel yapısını oluşturan ulusal kültür politikası birbiriyle ilişkilidir. 12 Temmuz 1932 tarihinde kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (sonraki adıyla Türk Dil Kurumu) Atatürk tarafından belirlenen Tüzük çalışmalarında amacı: *“Türk Dili'nin öz*

güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasındaki değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek” olarak belirtilmiştir (Korkmaz, 2001, 296).

Cumhuriyet dönemi kültür ve dil ve politikaları, batılılaşmayı ön plana alan köklü zihniyet değişimini ulusal birlik ve bütünlük endişeleri de göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet’in devrimci görüşü, yurttaşların ulusal kimlik birliğini Gökalt’ın muhafazakâr kültürel yaklaşımından daha çok milletin muasır medeniyetin en ileri safhasındaki mevkiye çıkarılması gerektiği görüşünü taşımaktaydı. Kemalist ulusçuluk, Gökalt’ın ulusçuluk anlayışından farklı olarak kültür, medeniyetten bağımsız olarak düşünülemez ve modern esaslara göre yeniden oluşturulabilen ve eskinin yerini alabilen bir aktördür (Sadoğlu, 2003, 200).

Dilin yabancı kelime ve yapılardan arındırılması işlemi diğer milletlerinkine benzer şekilde Türkiye’de de uzun uğraşlar gerektiren bir süreç almıştır. Fakat Cumhuriyet döneminde sözcükler düzeyinde yoğunlaşan dil devrimi, millî birtakım öngörülerle birlikte batılı değerlerin de kazanılmasına yönelik çalışmaları da kapsamıştır. Örnek olarak, alfabe değişikliğinin okuma ve yazmada sağlayacağı kolaylıklar öngörülmesine rağmen çok az kişi böyle bir değişikliğin geçmişi tasfiyeye ve batı ile kültürel bütünleşme aracı olacağını düşünmüştür (Ahmad, 1999, 100-101).

Batılılaşma bağlamında Atatürk’ün dil devriminden beklentisi, uzun süreçte bir zihniyet değişikliği yaratması olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde dil planlaması, Türkçenin sadece yabancı sözcüklerden arındırılmasıyla sınırlı kalmamıştır. Bunun yanında dilin, algılama ve düşünme eylemleri üzerindeki etkisinden hareketle Osmanlı-İslam dünya görüşünü de hedef almıştır. Atatürk dönemi dil politikalarının Türkçeyi arılaştırma gayreti kültürel alanda gerçekleştirilen diğer devrimlere de destek niteliğinde olmuştur. Türkçe öyle bir hale getirilmeliydi ki, bu dil hem Türk ulusunu diğer Müslüman dindaşlarından oldukça farklılaştırmalı, hem de Batı medeniyetinin seküler düşünce ve yaklaşımını karşılar nitelikte olmalıydı. Dil devrimi sürecince uygulanan tasfiye hareketinden Batı kökenli sözcükler bu nedenle çok fazla etkilenmemiştir (Sadoğlu, 2003, 201-202).

Atatürk'ün, 17 Şubat 1931'de Adana Türk Ocağını ziyaretinde; “Türk demek, dil demektir” ifadesini kullanması ve daha sonra yaptığı açıklamaları, O'nun dili bir uluslaştırma aracı olarak görmesinden kaynaklanmıştır. Atatürk burada yaptığı konuşmasında; *“Türk milletindenim diyen insanlar her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz”* diyerek sırf Adana'da yirmi binden fazla yurttaşın Türkçe bilmediğini ifade ederek Ocaklı gençleri dilin yaygınlaştırılması konusunda göreve çağırmıştır (akt. Korkmaz, 1992, 191).

Atatürk, “dil” ile “millî his” arasında güçlü bir bağlantının olduğunu çok iyi biliyordu. Bu nedenle Atatürk, Türkçeden bir “Türkleştirme” aracı olarak yararlanmıştır (Altan, 2003).

4.1. Atatürk Dönemi Dil Politikaları ve Uygulama Araçları

Atatürk Türk Dili'nin önemi ve zenginliği konusunda söylediği (akt. İnan, 1966, 90): *“Türk milletinin dili Türkçedir. Türk Dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk Dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk Dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir”* sözü ile Türk dil reformuna ilişkin kararlılığının ne denli güçlü olduğunu ifade etmiştir.

Atatürk'ün, Türk Dili hakkındaki görüşleri, çocukluğundan başlayarak oluşturduğu bir birikimin sonucu ortaya çıkmıştır. Dilmen (1941) Atatürk'ün bu konudaki düşüncesini şöyle ifade ettiğini belirtir (akt. Altan, 2003, 53): *“Daha çocukken, dersler, kitaplar arasında yuvarlanırken hissedirdim ki bu dilin bir şeye ihtiyacı var. O ihtiyacın ne olduğunu, nasıl elde edileceğini bilmezdim. Fakat mutlaka bir şey lazım olduğunu duyardım”*.

Türk Dili tarihi açısından genel olarak Dil Devrimi diye adlandırılan oluşumlar iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Önce 1928 yılında Harf Devrimi gerçekleştirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Harf devriminin sonrasında “dilimizin bu devrimin gereklerini karşılaması gerektiği” düşüncesinden hareketle kurumsal çalışmalara başlanmış, 12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 1934’te Türk Dili Araştırma Kurumu kurulmuş ve düzenlenen kurultaylarla dil devriminin biçim ve içeriği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Birinci Dil Kurultayından sonra Dil Devriminin temel amacı belirlenip kamuoyuna sunulmuştur (Çotuksöken, 2006, 74).

Cumhuriyet öncesinde, 1876 Anayasası’nda resmî dil olarak kabul edilen Türkçe, Cumhuriyet’le birlikte devletin müdahale ettiği bir alan olmuştur. Cumhuriyet döneminde Atatürk görüş ve söylemleriyle dil tartışmalarına bizzat katılmış, dil kullanımı konusunda belirleyici olarak dil reformunu bir anlamda şekillendirmiştir. Bunu yaparken de amacını, “*Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtaracaktır*” söylemiyle belirlemiş, hedefi de “*millî bir kültür yaratma mücadelesi*” olarak öngörmüştür (Özcan Gönülal, 2010, 406).

Mustafa Kemal ve yol arkadaşları batı tarzında bir ulus-devlet kurmak için Anadolu’da kalan Türk etnik temeline dayalı ulusal bir tarih ve ulusal bir dil oluşturma zorunluluğunu bildiklerinden, ulusal bir dil oluşturmaya büyük önem vermişlerdir. Bu nedenle dil reformu veya dil devrimi, Atatürk’çü dil politikasının en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır ve iki önemli değişiklik gerçekleştirilmiştir. Birincisi, Latin harflerine dayalı yeni bir alfabenin kabul edilmesi, ikincisi Türkçede kullanılagelen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dilden atılarak, yerlerine eski ya da yeni türetilmiş Türkçe kökenli kelimelerin getirilmesi suretiyle dilde bir özleştirme yapılmasıdır (Bingöl, 2004, 30).

Modern ve çağdaş bir ülke kurmak isteyen Atatürk ve arkadaşları batı orijinli bir kimlik anlayışıyla hareket etmişlerdir. Bu nedenle, dil konusunda sergiledikleri tutum, onların batı orijinli kimlik tercihleriyle yakından ilişkilidir ve bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir. Batı kökenli iki kavram, sekülerleşme ve uluslaşma,

Atatürkçüler için yeniden oluşturulacak Türk kimliği açısından en önemli iki kavram olmuştur. Batı eksenli kimlik anlayışı ortaya konan dil politikasına da yansımıştır. Batı kökenli rakamların ve Latin alfabesinin alınması ve benimsenmesi batı tipi kimlik algılamasıyla yakından ilişkilidir. Dil devrimi kapsamında, İslam dini ve doğu kültürünün dilleri olan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Türk Dili'nden atılması çabaları belli ölçüde batı tarzında kimlik oluşturma çabasına dayanmaktadır (Bingöl, 2004, 30).

Atatürk Dil Devrimi'yle halkın konuştuğu dilden bir *devlet dili*, bir *bilim dili* meydana getirmiştir. Karma dilli Osmanlıca devlet dili olmaktan çıkarılmış, onun yerine Türkçe devlet dili yapılmıştır. Devlet dili durumuna gelen Türkçenin, Selçuklulardan sonra Osmanlılar döneminde de yüzyıllar boyunca duraksaması Cumhuriyetle birlikte yeniden hızlanmıştır. Bu yüzden Türk dil devrimi bir anlamda Osmanlıcaya karşı Türkçe'nin yeniden millî bir dil olma devridir. Halk dilinin devlet dili olması Türk devriminin en önemli unsurlarındandır. Türk Diliyle ilgili sorun da Türkçenin özleşmesi değil, olgunlaşmasıdır (Köksal, 2003, 104-105).

Atatürk'ün Dil Devrimi'nin, dile yön vermeye dönük farklı bir uygulama olarak algılanmaması gerekir. Çünkü dil devrimi Atatürk devrimlerinden ayrı olarak düşünülemez.

4.1.1. Harf Devrimi

Tarihi süreçte İslam kültürüne bağlanmış ve Arap yazısını kabul etmiş olan Türkler, zamanla bu yazıyı bilim ve sanat açısından da geliştirerek bu alanlarda önemli sayılacak yazı türü örnekleri vermişlerdir. Böylece hem bu yazıya hizmet etmişler, hem de kendi sanat inceliklerini ortaya koyarak, Türk yazı sanatı açısından önemli bir yere sahip olmuşlardır. Öte yandan Arap ve Türk dillerinin farklı dil gruplarından olması ve Türkçe ile Arapça arasında ses yapısı ve gramer sistemleri bakımından herhangi bir yakınlık bulunmaması nedeniyle Arapça Türk Dili'nin yapısına hiçbir şekilde uymamıştır (Korkmaz, 1963, 35-37).

Türkiye’de alfabe değişikliğine ilişkin ilk öneriler Tanzimat dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde sorunu ilk defa gündeme getiren kişi medrese kökenli Ahmed Cevdet Paşa olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa, 1851 yılında yazdığı “Kavaid-i Osmaniye” adlı eserinde kullanılmakta olan Arap alfabesinin Osmanlı Türkçesindeki bazı sesleri karşılayamadığını belirterek bu durumu bir sorun olarak görmüştür. Kendisinin de üyesi olduğu Ecümen-i Daniş tarafından 1851 yılında gündeme alınan bu durum alfabe reformu yapılması gereğini ortaya çıkarmış, ancak hayata geçirilememiştir. Yine o dönemde Münif Paşa tarafından mevcut alfabenin matbaacılık sektöründe kullanılmaya elverişli olmadığı gerekçesiyle batı tarzı işlevsel ve pratik bir harf sistemi savunulmuştur. O’na göre değişim ülkedeki okuma yazma oranını artıracak ve ucuz maliyetle basılan kitaplar toplumca alınıp okunabilecekti (Ertem, 1999, 98-100).

Cumhuriyetten önce alfabe değişikliğine ilişkin diğer bir girişim Azerbaycan Türklerinden Mirza Fethali Ahundzade tarafından yapılmıştır. İslam dünyasının Batı karşısında geri kalmasının temel nedenini okuma-yazma oranına bağlayan Ahundzade, bu durumun kolay öğrenilebilecek bir alfabe sistemiyle gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. 1863’te İstanbul’a gelen ve Fuad Paşa ile görüşen Ahundzade, bu teklifini Münif Paşa’nın daveti üzerine Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de de tanıtma fırsatı bulmuştur. Ahundzade’nin önerisi genel olarak kabul görmüş, fakat uygulamada maliyetli olacağı düşünülerek reddedilmiştir (Şimşir, 1992a, 2-3).

Diğer taraftan Namık Kemal, Arap alfabesi sayesinde yazı dilinde Müslüman unsurların Türkçe kullanmaya mecbur kalacaklarını ifade etmiştir. Namık Kemal’i Latin alfabesine geçilmesi konusunda tutucu olmaya zorlayan diğer bir neden ise İslam kültür çevresinden kopma endişesi olmuştur. Çünkü Arap harfleri, her şeyden önce Ku’ran’ın okunmasını sağlayan harflerdi ve bu harflerin değiştirilmesi Kur’an öğrenmeyi engelleyebilir ve okuma-yazmayı kolaylaştıracak bir alfabenin kabulü tarihi öneme sahip İslam kültür birikimini bir anda silebilirdi (Yorulmaz, 1995, 42-43).

Arap alfabesi konusundaki şikâyetler ve tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Batıcılığın en önemli temsilcilerinden Dr. Abdullah Cevdet, Celal Nuri (İleri), Hüseyin Cahid (Yalçın) ve Kılıçzade Hakkı gibi isimler Latin alfabesine geçilmesini savunmuşlar, gerekçelerinin önemli bölümünü Latin alfabesinin basit ve işlevsel olması oluşturmuştur. Latin alfabesine geçilmesi konusundaki gerekçelerin haklılığını savunanlar örnek olarak Arnavutları vermişlerdir. Bir yandan da Ermeniler ve Rumlar gibi Türklerin de çabuk okuyup yazacağını, Latin Alfabesinin Türklerin menfaatine olacağını ifade etmişlerdir (Sadoğlu, 2003, 220).

Cumhuriyet döneminde ise alfabenin değiştirilmesine ilişkin ilk öneri 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde gündeme getirilmiştir. Kongrede, işçi delegelerinden Ali Nazmi'nin Latin harflerinin kabul edilmesi yönünde verdiği önerge, Kongre başkanı Kazım Karabekir başta olmak üzere delegelerin büyük bir çoğunluğu tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Korkmaz, 1963, 37).

Alfabe tartışmalarının yoğunlaştığı dönemde, değişiklik önerisini ilk defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne taşıyan İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu olmuştur. Saraçoğlu halkın okuma-yazma oranının düşüklüğünü Arap alfabesine bağlamıştır ve bu harflerin Türkçeyi yazmaya müsait olmadığını ifade etmiştir (Levend, 2010, 395).

Saraçoğlu'nun konuşması Meclis içinde de büyük bir tartışmaya neden olmuş, hatta muhalif olanlardan bazıları kürsü önünde, bazıları da koridorlarda Saraçoğlu'nun üzerine yürümüşlerdir. Fakat Saraçoğlu'nun bu konuşması basında geniş yer bulmuştur. Demeci olumlu karşılayan; Hüseyin Cahid Yalçın, Cenab Şehabeddin, Kılıçzade Hakkı, Falih Rıfkı Atay, Yunus Nadi Abaloğlu Celal Nuri ve Ahmed Cevad Emre gibi yazarlar Latin harflerinin kabul edilmesi lehinde yazılar yazmışlardır. Öte yandan Ali Canip, Ali Ekrem, Muallim Cevdet, Velet Çelebi gibi bazı yazarlar da Latin harflerinin kabulüne karşı çıkmıştır. Bu nedenle o dönem bu tartışmalar oldukça fazla yaşanmış, hatta bu harflerin Fransız harfleri olduğunu iddia ederek karşı çıkanlar bile olmuştur (Levend, 2010, 395-399).

Tartışmaların parlamentodan gazete sütunlarına taşındığı bu dönemde yaklaşımının ne olacağı beklenen Mustafa Kemal, koşulların olgunlaşmasını beklemiş, Sadoğlu'na (2003, 224) göre; “Uygulamayı birtakım safhalara ayıran” ve “hedefe adım adım varmayı amaçlayan” usta siyasetçi olan Mustafa Kemal için bu tartışmalar, Latin alfabesine geçişin ilk aşaması olmuştur.

Meclisin 1. Toplantı Yılı'nın 78. oturumunda (20 Mayıs 1928)'de, Uluslararası Sayıların Kabulü'nün görüşüldüğü sırada, Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey'in uluslararası harflerin de kabul edilmesinde bir sakınca olup olmadığına yönelik sorusuna Maarif Vekili'nin cevabıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi de konuya müdahil olmuştur. Maarif Vekili Mustafa Necati, konunun en kısa zamanda oluşturulacak bir “Encümen” tarafından karara bağlanacağını ifade etmiştir (Levend, 2010, 400-401).

23 Mayıs 1928'de Bakanlar Kurulu kararıyla Maarif Vekâleti bünyesinde bir Dil Encümeni'nin kurulması kabul edilmiştir (Korkmaz, 1963, 40). Ardından Falih Rıfkı (Atay), Fazıl Ahmed (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özden), Ahmed Cevat (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmed Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu) ve İbrahim (Grantay)'dan oluşan Dil Encümeni toplantısını 26 Haziran 1928'de Ankara'da gerçekleştirmiştir. Encümen çalışmalarına biri alfabe, diğeri dil olmak üzere iki ayrı rapor hazırlayarak başlamış, İbrahim Grantay tarafından kaleme alınan alfabe raporuna göre, Latin alfabesinin, İstanbul konuşma diline uygulanabileceğine karar verilmiş ve bu amaçla yeni bir harf sistemi meydana getirilmiştir (Levend, 2010, 401).

Dil Encümeni'nin alfabe raporu resmî makamlarca onaylanmasına rağmen sadece bir öneri niteliğindeydi. İşlemlerin Latin alfabesine göre yapılmasını gerektirecek herhangi bir yasal bir zorunluluk yoktu. Bu nedenle, Mustafa Kemal'in 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu Parkı'nda verdiği söylev, yeni alfabe önerisinin yakında yasal bir düzenlemeye kavuşturulacağı yönündeydi (akt. Sadoğlu, 2003, 225):

“Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın asarına bütün kâinat yakın zamanda şahit olacaktır”.

Sarayburnu söylevinden sonra Mustafa Kemal, çıktığı yurt gezilerinde yeni alfabe bizzat kendisi halka tanıtmaya başlamış, bu amaçla, Tekirdağ, Mudanya, Bursa, Çanakkale, Eceabat, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Şarkışla ve Kayseri gezileri düzenlenmiştir (Korkmaz, 1992, 41). Daha sonra Dolmabahçe Sarayı’nda örnek alfabe dersleri açılmış, ardından CHF Beyoğlu İlçe Merkezi, İstanbul Erkek Öğretmen Okulu ve İstanbul Radyosunda bu dersler tekrarlanmıştır (Levend, 2010, 403).

Mustafa Kemal, 1 Kasım 1928’de Meclis’te yaptığı açılış konuşmasında alfabe seferberliği konusunda tereddüt yaşayanların kuşkularını gidermiştir. Kısa zamanda köy ve kentlerde, küçük büyük bütün Türk vatandaşlarının yeni harflerle ne kadar kolay okuyup yazdıkları ortaya çıkmıştır. Yeni alfabe, Türk Dili’ne de son derece uygundu. Dolayısıyla yeni Türk harfleri, Türk Dili’ne canlılık kazandırmış ve gerçek değerini bulmaya başlamış, bu durumun kanunla resmîlik kazanması gerekmiştir (Sadoğlu, 2003, 226).

Atatürk’ün konuşmasından hemen sonra Meclis’in 2. toplantı yılının 1. oturumunda “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” teklifi Meclis Başkanlığı’na verilmiş ve aynı gün 3 Kasım 1928’de TBMM’de kabul edilmiştir (Ertem, 1999, 283).

Yeni yazı Türkçenin fonetiğine de uygundu ancak değişikliğin temelinde; Atatürk’ün takdim ettiği şekilde alfabe devrimi, mazinin hatalarını kökünden temizlemenin ve medeniyetin yanında olmanın bir şartıydı. Sorun her şeyden önce “yeni bir kafa” yaratmakla ilgiliydi ve Yunus Nadi’nin ifadesiyle “*Yeni harflerin hakiki manası, hakikaten ve maddeten Avrupa’ya iltihak etmiş bir Türkiye*” anlamını taşımaktaydı (Sadoğlu, 2003, 201).

1928’de gerçekleştirilen harf devrimi, özellikle sesliler açısından çok yetersiz olan Arap yazısının atılması ve Latin harflerinden yola çıkılarak geliştirilen Türkçenin ses düzenine kesinlikle uyacak biçimde hazırlanan yeni Türk Alfabesinin kabulü önemli bir başarıdır (Yücel, 2007, 184-187).

Türkçenin ses ve söyleyiş kuralları göz önünde bulundurularak hazırlanmış olan Türk Alfabesi, dildeki Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasını kolaylaştırmıştır. 1 Eylül 1929 tarihinden başlamak üzere, okullardan Arapça ve Farsça derslerinin de kaldırılması, işi daha da kolaylaştırmıştır. Bu nedenle, Yazı Devrimi, Dil Devrimine geçişte çok önemli bir yer tutmaktadır. Arap alfabesinin bırakılması ile Arapça ve Farsça kelimeler en büyük desteğini kaybetmiştir (Korkmaz, 1973, 58-59).

4.1.2. Dil Devrimi

Dil devriminin yanlış bir şekilde yorumlanması ve Türkçenin hak etmediği saldırı nedenlerinden biri de Osmanlıcanın eski bir dil olarak algılanması ve İslam dili olmasıdır (Yücel, 2007, 178). Osmanlıca, dile getirdiği Osmanlı dünya görüşünü çok iyi yansıttığı için bu dili bütünüyle bırakmadan bu dünya görüşünü de ortadan kaldırmak zordu. Dil devrimi ile Atatürk kendi köylüsünün konuştuğu dilden bir devlet dili ve bir bilim dili ortaya çıkarmayı başarmıştır (Köksal, 2003, 104).

Atatürk’ün dil reformu 1928 yılında Latin alfabesinin kabulüyle başlamıştır. Mustafa Kemal alfabe değiştirme konusunda kararını çok önceden vermiş, batılılaşmanın Latin alfabesini kabul etmekten geçtiğini, çok daha önceden 1906 yılında Bulgar Türkolog Monolof’a verdiği bir demeçte ifade etmiştir (akt. Bingöl, 2004, 30): *“Batı uygarlığına girmemize engel olan yazıyı atarak, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizle Batılılara uymalıyız. Emin olunuz ki bunların hepsi bir gün olacaktır”*.

Latin harflerinin kabulünü öngören kanun teklifinde Arap alfabesinin başta eğitim-öğretim ve yayın hayatında öteden beri yarattığı sıkıntılar gerekçe gösterilmekteydi. Ayrıca yazı dilinin yeniden şekillendirilmesi için yeni alfabenin

katkısının fazla olacağı umulmuştur. O kadar ki Maarif Vekili Necati Bey, alfabe devriminin en önemli amacını “yeni harflerin feyizli mahiyetinden istifade ederek lisanın bünyesine tesir etmek ve Türk Dili’nin istiklalini, genişlemesini, tabii tekâmülünü temin” etmek olarak açıklamıştır. Harf devrimi kendisinden sonra gelecek dil devriminin temel adımı olarak görülmüştür (Sadoğlu, 2003, 226).

Dil Encümeni’nin hazırladığı rapora göre, yeni alfabenin tam anlamıyla yaygınlaştırılması için, hem Encümen üyeleri hem de encümen dışında bu işle uğraşanlar yaklaşık on yıllık bir geçiş süreci öngörmüşlerdir (Levend, 2010, 401).

Öte yandan kanun, aşamalı olarak bir buçuk yıllık bir geçiş dönemini işaret etmiştir. 1 Aralık 1928’den itibaren resmî ve özel her türlü levha, ilan, reklam, sinema yazısı, gazete ve mecmuanın yeni harflerle basılması zorunluluğu getirilmiştir. Kamu kurumları, bankalar, şirketler ve dernekler ise 1 Ocak 1929’dan itibaren her türlü Türkçe işlemlerini yeni harflerle yapacaklar, fakat halk tarafından bu kurumlara yapılan müracaatlarda Arap harfleri 1 Haziran 1929’a kadar kullanılabilecekti. Bu tarihten itibaren resmî ve özel bütün zabıtlar; devletin bütün dairelerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel gibi belgelerde yeni harflerden başka harf kullanılmayacaktı. Kanunun uygulanmasına büyük özen gösterilmiştir. Hatta 27 Aralık 1928’de İstanbul Belediyesi, tabelalarını yeni harflerle değiştirmedikleri için bazı dükkân sahiplerine ceza bile kesmiştir (Sadoğlu, 2003, 227).

11 Ocak 1929’da eski harflerle basılmış eserleri yeni harflere çevirmek üzere Dil Encümeni bünyesinde bir komisyon oluşturulmuştur. 8 Kasım’dan itibaren de tüm devlet memurları yeni alfabe konusunda yeterliliklerinin saptanacağı bir sınava tabi tutulmuştur. Sınavda başarılı olamayan devlet memurlarının kursa alınacağı, ardından tanınan ikinci sınavda da başarısız olmaları durumunda görevlerine son verileceği valiliklere gönderilen yazıyla bildirilmiştir. Bunun üzerine İstanbul’da binlerce memur Maarif Müdürlüğü tarafından sınava alınmış ve başarılı olanlara “ehliyetname” verilmiştir (Sadoğlu, 2003, 228).

Dil devrimi gerçek anlamda Millet Mektepleri'yle amacına ulaşmıştır. Yeni alfabe kanununun TBMM'de kabul edilmesinden sonra, 24 Kasım 1928'de, Millet Mektepleri Talimatnamesi, Resmî Gazete'de yayımlanarak y r rl ge girmiştir. Yönetmeliğe göre kurulan Millet Mektepleri Teşkilatı adından da anlaşılacağı üzere bir teşkilat kurmayı öngörüyordu. Millet Mektepleri  rg t n n Genel Başkanı ve Başöğretmeni Mustafa Kemal olmuştur. Örgütün diğer başkanlıklarını ise sırasıyla Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri yüklenmiştir. Bütün Bakanlık müfettişleri aynı zamanda Millet Mekteplerinin de müfettişleri olmuşlardır. Müfettişler bu okulları sürekli denetlemek ve eksikliklerle başarıları örgüt merkezi olan Maarif Teşkilatına rapor etmekle görevlendirilmişlerdir. Maarif Vekili de bu alışmaları Mustafa Kemal'e iletmekle görevlendirilmiştir (Yüceler, 2002, 19).

Bu teşkilat, illerde maarif müdürlüklerine, ilçelerde kaymakamlara, nahiyelerde nahiye müdürlüklerine, köylerde ise köy ihtiyar heyetlerine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Hiyerarşik yapıdaki bu teşkilattın en üst düzeyde sorumlusu Maarif Vekiliydi. İl, ile, nahiye ve köy düzeyinde sorumlu olanlar ise genel olarak Millet Mekteplerinin rutin çalışmalarını yürütmüşlerdir. Öncelikle tüm ilkokulların, bu okullar yeterli gelmezse cami, h k met salonu, kulüp ve kahvehanelerin, derslane olarak kullanıma uygun hale getirilmesinden ve her türlü araç ve gereç temininden belirtilen kurullar sorumlu olmuştur (Korkmaz, 1992, 84-92).

Millet Mektepleri Talimatnamesi, yaşları 16 ile 40 arasında değişen ve yeni harflerle okuma yazma bilmeyen kadın-erkek tüm vatandaşların eğitimini zorunlu hale getirmiştir. Talimatname, halkın Millet Mektepleri'ne devamını şart koşmuştur. Başta mahalle teşkilatları, ikametg hı esas alarak 16-40 yaşları arasındaki bütün vatandaşların açık kimliklerini bağlı bulundukları Millet Mektebi İdare Heyeti'ne vermekle görevlendirilmiş ve yine aynı kurullar devamlılığı sağlamakla görevli kılınmışlardır. Buna göre Millet Mektepleri'ne gitmeyi bırakanlar diğer taraftan seçilme ve çalışma gibi haklardan alıkonacak, ayrıca Vilayet İdare Heyetleri'nce

öngörülecek miktarda para cezasına da çarptırılacaklardı (Korkmaz, 1992, 86-102).

İllere gönderilen Maarif Vekâleti genelgesiyle Millet Mektepleri'ne kayıtlar Aralık 1928'den itibaren başlatılmıştır. 1 Ocak 1929'da açılmış olan Millet Mektepleri'ne zorunlu olmadıkları halde kırk yaşın üzerindeki bazı vatandaşlar da kayıt yaptırmış, İstanbul'da ilk gün 350 Millet Mektebi'nde yaklaşık 50.000 kişi eğitime başlamıştır. Daha da ötesi, dershaneler talebi karşılayamadıklarından, bazı kişilerin eğitimi ikinci devreye bırakılmıştır (Sadoğlu, 2003, 230). Bu nedenle 1 Ocak 1929 tarihi yeni harflerle okuma yazmayı öğrenmek, öğretmek ve bunun halk tarafından benimsenmesini sağlamak adına önemli bir dönüm noktası olmuştur (Kili, 2001, 227).

“Millet Mektepleri” başta bu okulların başmuallimi Mustafa Kemal olmak üzere yeni harfleri öğrenen herkes, yurt genelinde köy ve kentlerde tüm imkânları yurttaşlara okuma yazma öğretmek için seferber etmiştir. Gazeteler Latin alfabesiyle yayınlanmaya başlanmış, Mustafa Kemal'in dava arkadaşlarının dahi endişeyle yaklaştığı bu seferberlik, yoğun çalışma sonucu kısa sürede okuma yazma bilenlerin sayısının artmasına yol açmıştır (Kili, 2001, 227). Tüm yurt genelinde ise o yıl Millet Mektepleri'nde okuma-yazma öğrenenlerin sayısı 600.000'i geçmiştir (Sadoğlu, 2003, 230).

Dilde Türkçeye dönüş, Türk Dili'nin gelişmeye başlaması ve özüne kavuşturulma çalışmaları, bir anlamda Türk devriminin ilkeleri gereği ortaya çıkmıştır. Dilde Türkçecilik, devrimlerin ve Atatürkçülük düşüncesinin yaygınlaştırılarak benimsenmesinde, halk ve aydın kesimin birbirini daha iyi anlayabilmesinde, dil kullanımında yöneticilerle yönetilenler arasındaki anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasında en etkili yöntem olmuştur. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, herkesin okuryazar hale gelmesi Türkçecilik akımını daha da güçlendirecek ve türetilcek yeni sözcüklerle dil daha da genişleyecekti (Kili, 2001, 229).

Dil devrimini destekleyen en önemli etken; dil ve kültür yönünden yeni bir Türk kimliğini vurgulamak olmuştur. Dine dayalı bir yapıdan ve yıkılmakta olan bir imparatorluğun etkisinden kurtulmak bu ikisinin ilişkisine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve dil devriminin uygulayıcısı Mustafa Kemal; millî kimlik ile millî dil arasında sıkı bir bağın olduğunu düşünmüş, dil devrimi, Türkleri, Cumhuriyetle birlikte yapılan diğer devrimlerden daha fazla Türklükleri konusunda bilinçlendiren bir devrim olmuştur (Altan, 2003, 52-53).

Dil Devrimi'nin amacı, Türk Dili'nin kendi kendisini yenileme ve geliştirme gücüne ulaşarak işleklik kazanması, dili; toplumun edebiyat, felsefe, bilim, sanat, teknik ve teknolojik alanlarındaki her türlü gereksinimlerini karşılayabilecek yüksek düzeyli bir kültür dili durumuna getirebilmek olmuştur (Korkmaz, 2001, 294-295).

4.1.3. Türk Dil Kurumu

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasının ardından, ilk hükûmet programının millî eğitimle ilgili bölümünde “halk kitlesinden lügatleri toplayarak dilimizin kamusunu yapmak” deyimine yer verilmiş ve dile verilen önem vurgulanmıştır. Fakat o yıllarda Kurtuluş Savaşı'nın başarılmaması en önemli amaç olduğundan, sözcük derleme çalışması hemen gerçekleştirilmemiştir (Kili, 2001, 228).

Türkçenin Cumhuriyetten önce bir anlamda unutulacak duruma gelmesinin ve “kaba Türkçe” olarak ifade edilmesinin sebebi, Osmanlıda medreselerin hâkim oluşudur. Medreselerde okutulan dillerin; Arapça, Farsça ve Osmanlıca olması Türkçenin gelişmesini engellemiştir. Cumhuriyetle birlikte, Türkçe için en büyük engel olarak görülen medreselerin kaldırılması, yeni alfabenin kabulü ve okullarda halkın anlayacağı dille eğitim-öğretim yapılması, tüm okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasıyla eğitimde birliğin sağlanması, dil konusunda çalışmaları da yoğunlaşmıştır. 1930 yılına gelindiğinde Sadri Maksudi tarafından, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti'nin teklifiyle “Türk Dili İçin” adlı bir kitap yazmış, Maksudi bu kitabında; Türk Dili'ni düzeltmek, yabancı sözlerden ayıklamak ve öztürkçe söz

köklerinden edebî ve ilmi dil türetmek gerekliliğini işlemiştir (Sadoğlu, 2003, 233-234).

Sadri Maksudi'nin kitabında değindiği konular Mustafa Kemal'in de dikkatini çekmiş, dil ile “ulusal his” arasında kurduğu bağlantı temelinde, Türkçenin “yabancı diller boyunduruğundan kurtarılması” için bilinçli ve sistemli bir dil planlaması olması gerektiğine işaret etmiştir (Ünaydın, 1943, 9).

Dil Encümeni, görevini yaptıktan bir süre sonra, çalışma hızını kaybetmiş artık çalışmamaktadır. Türk Tarih Kongresi'nin ardından Çankaya'da bir toplantı düzenlenir. Mustafa Kemal orada bulunanlara; dil işlerini düşünecek zamanın geldiğini belirtir. Sonrasında Türk Dili Tetkik Cemiyeti adını taşıyan bir derneğin kurulması yönünde karara varılmış ve bu derneğin işleyişine ilişkin teşkilat şeması da Mustafa Kemal tarafından bizzat belirlenmiştir (Ünaydın, 1943, 9-10).

Mustafa Kemal'in önerisi ve Emniyet Umum Müdürlüğü'nün verdiği izinname ile 12 Temmuz 1932'de, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” resmen kurulmuştur. Başkanlığa Samih Rifat, genel sekreterliğe Ruşen Eşref, üyeliklere de Celal Sahir ve Yakup Kadri getirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanı, Cemiyet'in onursal başkanı olarak kabul edilmiştir (Akalın, 2002).

Mustafa Kemal, Cemiyet için temelde iki ayrı faaliyet alanı belirlemiştir. Buna göre Cemiyet, öncelikle konuşma diliyle yazı dilini birbirine yaklaştırmak ve arasındaki birliğin sağlanmasına çalışarak; Türk Dili'nin kurallarını belirleyecek ve Türkçenin söz ve terim hazinesini kurabilmek için halk ağzından ve tarihi yazılı metinlerden tarama ve derlemeler yapacaktır. Cemiyet'in ikinci hedefi de, Türkçenin belge değeri taşıyan eski dillerle ve diğer dillerle ilişkisinin tespiti için dil bilimi çalışmaları yapmak olacaktır (İnan, 1984, 217).

1932 yılının Eylül ayında Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanlığı'nca, Eylül ayının sonuna doğru bir dil kurultayını gerçekleştirileceği kurumlara ve halka duyurulmuştur. İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilecek olan kurultaya tüm yurttaşlar davet edilerek herkesin katılımı özendirilmiştir. Ayrıca yabancı dil bilimcilerin de kurultaya üye olarak katılabilecekleri duyurulmuştur. Atatürk, bütün

düşünürlerle bir kurultay halinde toplanmayı hedeflemiştir. Kurultayda; Türk Dili'nin dünü, bugünü ve geleceği değerlendirilecek, tezler ve anti tezler ortaya konacak, çalışma kolları oluşturularak dil çalışması millete mal edilecekti (Levend, 2010, 409).

I. Türk Dil Kurultayı, Mustafa Kemal tarafından yapılan teşvik ve destekle, 26 Eylül-5 Kasım 1932 tarihleri arasında toplanmıştır. Mustafa Kemal'in Kurultay'a bizzat iştiraki, basın ve radyonun Kurultay'la ilgili haberlere oldukça fazla yer vermesi, Kurultay'ın önemini artırmıştır. Mustafa Kemal'in belirlediği şekilde hazırlanmış olan Kurultay çalışmalarında, Atatürk ve görevliler katılımcılara yönlendirilmelerde bulunmuşlardır (Bingöl, 2004, 35). Bu Kurultay, millî bir dil belirlemeyi isteyenler ile dile müdahaleyi reddeden grupların katılımını sağlamıştır (Atay, 1998, 475).

Kurultay'a sunulan tezler üç kategoride toplanmıştır (Sadoğlu, 2003, 239): (1) Türk Dili'nin oluşumu ve geçirdiği aşamalarla ilgili tezler; (2) Türkçede yapılması düşünülen reformun genel nitelikleri üzerine sunulan tezler; (3) Türk Dili'nin Hint-Avrupa dilleriyle ve diğer dünya dilleriyle ilişkisini irdeleyen tezler.

I. Türk Dili Kurultayında, Cemiyet faaliyetleri; Lengüistik-Filoloji, Etimoloji, Gramer-Sentaks, Lügat, Derleme ve Neşriyat kollarında çalışma yapılması olarak belirlenmiştir (Sadoğlu, 2003, 241):

I. Türk Dili Kurultayı'nın son gününde 7 madde olarak kabul edilen çalışma programı şu şekilde düzenlenmiştir (Levend, 2010, 415):

1- Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.

2-Türkçenin tarihi inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır.

3-Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, ıstılah lügati, Türk sarfı (gramer), nahvi (sentaks) tez elden yapılmalıdır. Sarf, nahiv ve lügat yapılırken, ıstılah (terim) konurken Türkçenin bütün lahikalarının (eklerinin) araştırılmasına, bu lahikalarının eklerini ve edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine ehemmiyet verilmelidir.

4-Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.

5-Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk Dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevrilmelidir.

6-Cemiyet gerek kendisinin, gerek dışarıda Türk Dili işleriyle uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir.

7-Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi bir yer verilmelidir.

Kurultayda belirlenen program dâhilinde, Türk Dili Tetkik Cemiyeti işe ilk önce sözcüklerden başladı. Sözcük çalışmaları; Kurultay'da alınan kararlar doğrultusunda yabancı sözcükler atılarak, eski kaynaklarda bulunan ya da halk dilinde halen yaşamakta olan öztürkçe sözcüklerin türetilmesi ve özleştirilmesiyle gerçekleştirilecekti. Yöresel ağızlardan yapılacak derlemeler ve yazılı metinlerin taranmasıyla elde edilecek öztürkçe sözcükler, yabancı olanların yerine kullanılacaktı (İmer, 1976, 86).

Söz Derleme çalışmalarına, Maarif Vekilliğinin önerisi üzerine Atatürk'ün de imzasını taşıyan 1932 tarihli bir Bakanlar Kurulu talimatnamesiyle başlanılmıştı. Bu talimatnameye göre söz derleme faaliyetleri; illerde valilerin, ilçelerde kaymakamların başkanlığı altında Söz Derleme Heyetlerince yürütülmüştür. Belediye başkanları, askerî birliklerin komutanları, eğitim ve sağlık personeli ve bütün okullardaki müdür ve öğretmenler Söz Derleme Heyetlerinin üyeleri olarak görev yapmışlar, her bir okul bir derleme ocağı sayılarak, Cemiyetçe hazırlanan kılavuz gereğince derleme faaliyetini gerçekleştirmişlerdir. Birçok kamu kurumu tarafından on dokuz aylık çalışmanın sonucunda TDTC'nin Ankara'daki merkezine yaklaşık 130.000 fiş ulaştırılmıştır (Levend, 2010, 416).

Derleme çalışmalarından başka, tarama çalışmaları da gerçekleştirilmiş, yabancı kelimelere karşılık bulmak için bazı kaynaklara başvurulmuştur. Bunlar; illerden gelen derleme fişleriyle özel derlemeler ve derleme niteliğindeki eserler; IV ciltlik Rudloff Sözlüğü başta olmak üzere yerli ve yabancı sözlükler; yazma ve basma yerli ve yabancı tanımış eski eserler olmuştur. Yaklaşık olarak taranan 150

kitaptan yaklaşık 125.000 fiş meydana getirilmiş ve bunlardan “Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi” hazırlanmıştır (Levend, 2010, 417-418).

Diğer taraftan, Türkçe köklerden türetme yoluyla mevcut sözcüklerin çoğaltılması amaçlanmıştır. Bu çalışmalardan çok fazla verim alınamamıştır. Bu nedenle bu alandaki faaliyetler daha çok terimler üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Terim Kolu, 1932-1934 yılları arasındaki dönemde, on altı uzmanlık koluna ayrılmış ve çeşitli alanlarda 30.000’den fazla terime Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Terim Kolu’nun öncelikli olarak ele aldığı terimler, ilk ve orta öğretimde yaygın olarak kullanılanlar ve ihtisas terimleri olmuştur (Korkmaz, 1973, 70).

18 Ağustos 1934 tarihinde Dolmabahçe sarayında II. Türk Dili Kurultayı toplanmıştır. Bu Kurultay’da Cemiyetin adı kurultay kararıyla “Türk Dili Araştırma Kurumu” olarak değiştirilmiş ve daha sonraki yıllarda da Türk Dil Kurumuna çevrilmiştir. Maarif Vekili yaptığı konuşmada, son iki yılda yapılan çalışmaları özetlemiş ve daha sonraki yıllarda da dil devriminin kesintisiz devam edeceğini ifade etmiştir. II. Kurultay’da Sovyet İlimler Akademisinden Profesör Samoiloviç “Cuci Ulusu Edebî Dili” ve yine aynı akademinin üyelerinden Profesör Meşçaninof “Dilin Neşvünema Tarihi” adlarıyla birer tebliğ sunmuşlardır. Türk Dili’nin diğer dillerle ilişkisinin ve terimler sorununun tartışıldığı bu Kurultay’da devletin resmî yayın ve duyurularının artık “öztürkçe” olarak yapılarak, resmî daireler arasında eşgüdüm sağlanması kararlaştırılmış ve hatta bu amaçla Cemiyet merkezinde bir büro kurulması önerilmiştir. 23 Ağustos Perşembe günü sona eren Kurultay’da boş bulunan merkez heyeti başkanlığına Saffet Arıkan, genel sekreterliğe de İbrahim Necmi Dilmen seçilmiştir (Sadoğlu, 2003, 245).

II. Türk Dili Kurultayı, öztürkçe kelimelere yer verilme konusunda önemli kararların alındığı bir kurultay olmuştur. Atatürk, Türkçe köklerden yeni sözcükler türetme çalışmalarına sadece destek vermekle kalmamış, kendisi bizzat yeni sözcükler türetilmesini gerçekleştirmiştir. Bugün Türkçeye yerleşmiş “er”, “subay”, “kurmay”, “genel”, “özel”, “evrensel”, “kutsal”, “ısı”, “ergenlik”, “kıvanç” gibi

sözcükler onun tarafından türetilmiştir. Öte yandan Atatürk, bazı konuşmalarında ve yazışmalarında bu sözcükleri başarıyla kullanmış ve dile yerleşmesini sağlamıştır. 3 Ekim 1934'te İsveç Veliahtı Gustav Adolf onuruna verilen yemekte yaptığı konuşmada tamamıyla öztürkçe kelimelere yer vermiştir. Ayrıca 1 Kasım 1934 ve 1 Mart 1935 tarihlerinde yaptığı Meclis konuşmalarında öztürkçe kelimeleri kullanmıştır (Korkmaz, 1973, 70).

Atatürk, TDK'nin kurucu ve koruyucu başkanlığını ölümüne kadar sürdürmüştür. Çok yoğun çalıştığı zamanlarda bile yoğun çalışma temposuna rağmen dille ilgili çalışmalara katılmıştır. Bu da Türkçeye ne denli değer verdiğinin bir göstergesidir. İngiltere Kralının Türkiye'ye yapmış olduğu resmî ziyaret sırasında, Kralın İstanbul'daki programı devam ederken, Üçüncü Türk Dil Kurultayı nedeniyle 5 Eylül 1936 günü Türk Dil Kurumu yöneticilerini Dolmabahçe Saray'ında kabul ederek dil çalışmalarını bizzat onlarla uzun süre devam ettirmiştir. Dil devrimi açısından önemli bir yere sahip olan "Güneş-Dil Teorisi"nin ele alındığı bu Kurultaya bizzat katılarak, gününü Dolmabahçe Saray'ında geçirmiştir (Akalin, 2004, 31).

4.1.4. Güneş Dil Teorisi

Güneş-Dil Teorisi; Türk ulusunu dış ve iç bağımsızlığa kavuşturan bir devlet başkanının, millî tarih ve millî dili en eski kaynaklara ve dolayısıyla en eski zamana kadar izleyebilme arzusunun ortaya çıkardığı bir görüştür. Bazı değerlendirmelere göre, Atatürk'ün, dil devrimi ile ortaya çıkan karışıklığı ve aşırılığı gidermek amacıyla böyle bir teoriye başvurduğu ifade edilmektedir. Bu değerlendirmelere göre Güneş-Dil teorisi özleştirmeciliğe karşı bir önleme tedbiri olarak ortaya atılmıştır. Teorinin ortaya çıkışından sonra dili arıtma faaliyetlerinde görülen yavaşlama bu yaklaşımı destekler nitelikte karşımıza çıkmaktadır (Korkmaz, 1963, 68).

Daha önce yapılan Kurultaylarda Türk Dili'nin dünya dilleri arasındaki yeri ve diğer dillerle ilişkisini belirlemek amacıyla dilciler tarafından bazı tezler takdim edilmişti. Fakat bu tezler, dil planlamasına yön verip bu dönemde dile karşı olan

yaklaşımı değiştirebilecek köklü bir etki oluşturmamıştı. Bu nedenle Haziran 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) kurulmuş, dilci ihtiyacını karşılayacak olan Fakülte'de artık Türkçe ile akrabalığı kabul edilen Sümerce ile birlikte Sinoloji, Hindoloji, Hititoloji, Hungaroloji gibi kürsüler de kurulmuştur (Sadoğlu, 2003, 246).

Tarih tezine paralel olarak, 1935 yılında Viyanalı dil bilimci Dr. Phil H. F. Kvergic tarafından Atatürk'e gönderilen "La Psychologie de quelques elements des Langues Turques" (Türk Dillerindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi) adlı basılmamış bir çalışma, Türk Dili'nin felsefesini yapmak ve diğer dillerle ilişkisi konusunda yeni bir düşüncenin doğmasına sebep olmuştur. Kvergic'in bu kitapçığı 1935 yılında Atatürk tarafından hazırlanan Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili adlı çalışma için kaynaklık teşkil etmiştir (Levend 2010, 431,433).

1935 yılından itibaren gazete sütunlarında yer verilmeye başlanılan bu tez, III. Dil Kurultayı'nın ana konusu olarak belirlenmiştir. Esasında Güneş Dil Teorisi'nin temelleri, Kvergic'in eserinden önce Türk Tarih Tezi ile atılmıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri tarafından 1931 yılında yazılan; Türk Tarihinin Ana Hatları ve Türk Tarihinin Ana Hatlarına Medhal ve ortaöğretime yönelik Tarih kitaplarıyla açıklanan "resmî tarih tezi"nin bu yeni dil görüşüyle ilgisi vardır ve III. Türk Dili Kurultayı, Türk Tarih Teorisi ile dil ilişkisinin uyumunun ortaya koyularak resmîleştirildiği bir kurultay olmuştur (Sadoğlu, 2003, 247-249).

Güneş-Dil Teorisi; "insana kendi benliğini güneşin tanıtmış olması temel düşüncesine dayanan bir teori"dir. Varsayılan bu teoriye göre insan, dış dünyasından gelen uyarıların etkisi altındadır. İnsanoğlu benliğini, kendini saran bu dış dünyadaki nesneleri tespit etmeye başladıktan sonra anlamıştır (Korkmaz, 1973, 76). Dolayısıyla ilk olarak her şeyden daha önemli saydığı varlık olarak güneşi görmüştür. Güneş, öncelikle görünüşü, daha sonra saçtığı ışık ve etrafa verdiği aydınlık ve parlaklığıyla, yüksekliği, zamanı belirleyişi, hareketi, sürekliliği gibi kendisine yüklenen özellikleri dolayısıyla insanoğlunun kafasında farklı ve çok yönlü bir nesne olarak yer etmiştir. Bu nedenle insanlar başlangıçta ateş, su, toprak,

büyüklik, küçüklük gibi maddî ve manevî kavramları birbirlerine, güneşe verdikleri ad ile ifade etmişlerdir. Bu kavramı anlatan ilk ses **Türk Dili'nin kökü olan “ağ”** sesidir (Akalin 2002). Zamanla, güneşin insan kafasında uyandırdığı çok yönlü kavram birbirinden ayrılmış, yeni ses ve kelimeler ile anlatılan yeni kavramlar ortaya atılmıştır. Bu nedenle bu teoriye göre; dilin bütün kök kelimeleri, bu ilk ağ köküne, insanların boğaz ve ağzı içine alan ses organları geliştikçe söyleyebildikleri ünlü ve ünsüzleri katmaları ile oluşmuştur (Korkmaz, 1973, 76).

Gelinen bu noktada; “ağ” sözcüğünün eski Türk lehçelerinde “yaratmak”, “renk değiştirmek”, “ışık”, “gök”, “zekâ”, “ateş” anlamlarında kullanılmış olması, ilk ilkel dilin Türkler tarafından yaratıldığının kanıtı olarak görülebilirdi. Teorinin “Güneş-Dil Teorisi” olarak adlandırılmasının nedeni de bu olmuştur. Güneş-Dil Teorisi bu aşamadan sonra Türk Tarih Tezi ile ilişkilendirilerek; “Brakisefal Türk ırkının yaratımı olan kültür nasıl modern dünya uygarlığına kaynaklık etmişse; Avrupa’dan Afrika’ya, hatta Amerika’ya kadar tüm kültür dilleri de kök dil olarak Türkçeden türemiştir” yargısı ortaya çıkmıştır (Sadoğlu, 2003, 249).

Türkçenin çok eskilere dayandığını savunan bu teori, diğer taraftan dünyada var olan diğer dillerin de Türkçeden türemiş olduğunu, Türkçenin bütün dillerin türediği ana dil olduğu tezini savunmaktaydı. Uzun bir zaman Arapça ve Farsçanın etkisinde kalan, Osmanlı aydınları ve yazarları tarafından halk dili olarak kabul edilen Türkçe, bu teoriyle yüceltici ve saygın bir dil olarak kabul görmeye başlamıştır. O sıralarda İbrahim Necmi Dilmen tarafından teorinin ana ilkelerini ele alan bir kaynak eser yayınlanmış ve 1936’da da bu eser Fransızcaya çevrilmiştir. Bu teorinin kabulüyle birlikte, Güneş-Dil Teorisini açıklayan birçok çalışma yayınlanmıştır (Akalin, 2002).

Güneş-Dil Teorisi, Dil Devriminde yeni bir başlangıç yeni bir dönem olmuştur. Teoriye göre bütün dillerin kaynağı Türkçe sayılmış, hatta Türkçeye bu dillerden geçen sözlerin kökeni de Türkçe kabul edilmiştir. Bu düşünceden hareketle dildeki yabancı kökenli kelimelerin atılması olarak değerlendirilen tasfiyecilik de durdurulmuştur. Ortaya çıkan durum, yabancı sözlere Türkçe karşılık bulma

alışmasının durması olarak yorumlanmış, dil çalışmalarında yeni bir döneme girilmiş ve hatta devrimcilik bakımından geriye dönüşe yol açmıştır (Levend, 2010, 441).

III. Türk Dil Kurultayı 24 Ağustos 1936'da Dolmabahçe Sarayı'nda açılmıştır. Bu kurultay genel havası itibariyle, *Güneş-Dil* teorisinin esaslarının açıklanması ve bu teoriye uygun bazı tezlerin okunması ile gerçekleştirilmiştir. Kurultaya aralarında Dr. Kvergie'in de bulunduğu çok sayıda yabancı bilim adamı katılmıştır. Bunlar arasında Prof. Dr. Gies, Prof. Dr. M. J. Deny, D. Ross, Dr. Bombaci, Dr. Bartalini, Prof. Dr. G. Németh, Prof. Dr. M. Zajanczkowski, Prof. Dr. Samoiloviç gibi tanınmış Türkologlar da vardır. Kurultayda Genel Sekreterliğe İbrahim Necmi Dilmen seçilmiş, Kurum Başkanı ise ana tüzük gereğİ yine dönemin Maarif Vekilliğİ görevini yürüten Kültür Bakanı Saffet Arıkan olmuştur (Akalın, 2002).

Kurultayın son toplantısında kabul edilen ana tüzük gereğince, *Türk Dili Araştırma Kurumu*, *Türk Dil Kurumu*'na dönüştürülmüştür (Levend, 2010, 440-441).

Güneş-Dil Teorisi'yle birlikte dil planlamasında etimoloji sorunu önemli bir hâl almıştır. Bu aşamadan sonra sorun, yeni sözcükler türetmek ya da bulmaktan ziyade, mevcut sözcüklerin Türkçe kökenli olduğunu kanıtlamak olmuştur. Bu nedenle Güneş-Dil Teorisi'nin dil planlamasına etkisi, dilin yapısını değİştirmeye yönelik sistemli müdahalelerin önemli ölçüde sınırlandırılması ve yavaşlatılması olmuştur. Bu sonuç, hem Osmanlıca sözcükleri dilde tutmak isteyenlerin, hem de Batılı sözcüklere Türkçe karşılık bulma zorunluluğunu anlamsız bulanların işini kolaylaştırmıştır. Bu haliyle dil çalışmaları yeni bir evreye girmiştir (Sadoğlu, 2003, 252).

Bu sonuçla birlikte yapılan çalışmalardan birisi de Soyadı Kanunu'nun çıkarılması olmuştur. 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen yasaya göre; her Türk, öz adından başka bir de soyadı taşımak zorundaydı. Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte iki yıl içinde soyadı olmayanlar bağlı bulundukları Nüfus Müdürlüklerine başvurarak soyadı alacaktı. Fakat alınacak bu soyadlarının,

öncelikle “yabancı ırk ve millet isimleri” arasından seçilmemiş olması gerekiyordu. Bu sınırlama, Bakanlar Kurulu’nun 24 Aralık 1934 tarihinde çıkarmış olduğu Soyadı Tüzüğü’nde “Yeni takılan soyadları Türk Dili’nden alınır” hükmüyle belirgin hale getirilmiştir (Önder, 1968, 308).

Devlet, yeni öztürkçe sözcüklerin kullanılmasının yaygınlaştırılması sürecinde yasaklayıcı bir anlayış getirme yerine, yönlendirici ve teşvik edici bir tutum sergilemiştir. Basın diline bir sınırlama getirilmemesine rağmen, TDK tarafından önerilen sözcüklerin kullanımı kısa zamanda artmış, bundan da öte gazete ve dergilerde dil üzerine çalışma bölümleri oluşturulmuştur (Özdemir, 1969a, 50).

III. Dil Kurultayı sonrasında, Güneş-Dil Teorisi ile ilgili çalışma ve yayınlar artarak devam etmiştir. Özellikle 1936 yılında fazlalaşan çalışmalarda yabancı kökenli sözlerin birçoğunun Türkçe kökenli olduğu varsayımı üzerinde durulmuştur. Teorinin ortaya çıkarılmasından önce başlatılan, yabancı sözcüklerin kökeninin Türkçe olduğu yönündeki yaklaşım, Güneş-Dil Teorisi ile geçerli bir dayanak bulmuştur. *Elektrik* kelimesinin eski Türkçe metinlerde yer alan “*yaltırık, yıltırık, ıltırık*, *botanik* kelimesinin *bitki*, *sosyal* kelimesinin *soy*, *termal* kelimesinin *ter*” olduğu yönünde açıklamalar ileri sürülmüştür (Levend, 2010, 439). Abdülkadir İnan kaleme aldığı ders notlarında Slav dillerinde yer alan bazı kelimeleri de Güneş-Dil Teorisine göre Türkçeyle ilişkilendirmiştir. Yer adları üzerine çalışma yapan H. Reşit Tankut; Sümer, Akat, Frig, Asur gibi bazı yazarlar eski uygarlıklarda kullanılan adları da Güneş-Dil Teorisine göre açıklamıştır. *Aristoteles* adının *Ali Usta*’dan geldiğini ifade edenler bile olmuştur (Akalin, 2002).

Bilimsel niteliğe sahip olmayan bu yayınlar ve açıklamalar biraz daha devam etmiştir. Konuya ilişkin olarak, teorinin ortaya çıktığı 1935 yılında 1 kitap, 1936’da 17 kitap, 1937’de 4 kitap ve 1938’de 3 kitap yayımlandıktan sonra, bu teoriyi işleyen ve yaymaya çalışan başka kitap yayınlanmamıştır. Bu nedenle, özellikle Atatürk’ün ölümüyle birlikte, 1938’den sonra Güneş-Dil Teorisi çok fazla ele alınmamıştır (Akalin, 2002).

Daha sonra, Arapça-Farsça karşılıkları olarak Türkçe köklerden türetilen yeni terimler, 1940 yılından itibaren okul kitaplarına girmiş ve bilim dilinin Türkçeleştirilmesinde önemli bir çalışma gerçekleştirilmiştir (Sadoğlu, 2003, 259).

Güneş-Dil Teorisinin, Atatürk tarafından, dilde aşırı özleştirmeci ve tasfiyecilik faaliyetini durdurmak için kullanıldığı ifade edilmiş ve pek çok araştırmacının yazısında bu değerlendirmeye yer verdiği görülmüştür (Korkmaz, 1982, 26).

Atatürk, 26 Eylül 1937 yılında Dil Bayramı nedeniyle Dil Kurumu'nun Genel Sekreterine göndermiş olduğu bir telgrafta da o yıllarda dilde kullanılan bazı Arapça kelimeleri de kullanmıştır (akt. Tan, 2001, 48): “*Dil Bayramı münasebetiyle Türk Dil Kurumu'nun hakkındaki duygularını bildiren telgrafınızdan çok mütehassis oldum. Teşekkür eder, değerli çalışmalarınızda muvaffakiyetlerinizin temadisini dilerim*”. Atatürk'ün Dil Bayramında Dil Kurumu'na gönderdiği telgrafta yer verdiği kelimeler dikkate alındığında Dil Devriminde Güneş-Dil Teorisine bağlı bir yol izlediği görülebilir (Akalin, 2002).

4.1.5. Terimlerin Türkçeleştirilmesi

Atatürk, dil çalışmalarına katkı olarak, geometri için kullanılabilecek terimler konusunda çalışmalar yapmış ve yıllarca kullanılan büyük çoğunluğu Arapça kökenli terimlere Türkçe karşılıklar türetmiştir. Türk Dil Kurumu'nun yayınlamış olduğu *Geometri* kitabında yer alan “*üçgen, dörtgen, açı*” gibi birçok terim Atatürk'ün çalışması olarak Türkçeye kazandırılarak uygulamada yaygın hale getirilmiştir. Atatürk, Dil Kurumu'nun çalışmalarını mümkün olduğunca yakından takip etmiş, aynı zamanda birçok çalışmanın içinde yer almıştır. 12 Mart 1937 yılında gerçekleştirilen Terim Kolu toplantısında uzun bir süre diğer üyelerle çalışma içinde yer almıştır (Akalin, 2002).

Türk Dil Kurumunca hazırlanmış olan, matematik ve doğal bilimler alanı ile ilgili terimlerden oluşan öztürkçe kelime listesi, okul kitaplarının yazımında

yararlanılması amacıyla 1937 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na sunulmuş, 1939 yılına değin türetilen yaklaşık 5000 teknik ve bilimsel öztürkçe terim de ders kitaplarına alınarak genç nesillere öğretilmeye çalışılmıştır (Bingöl, 2004, 37).

4.1.6. İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi

İbadetin Türkçe gerçekleştirilme konusu, 1870'li yıllardan başlayarak Türkiye'nin gündemini meşgul etmiş ve bu konuda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların kaynağında o yıllarda batıda öne çıkarak önemli bir hâl alan milliyetçilik akımı ve ibadet dilleri de dâhil bazı Hristiyan mezheplerine yönelik yapılmış reformların etkili olduğu görülmektedir. Ancak Cumhuriyetle birlikte meydana gelen gelişmeler, konunun bu dönemde daha fazla tartışılmaya başlandığını ve çok daha fazla önem kazandığını işaret etmektedir (Aydar, 2006, 65). Şüphesiz bunda en büyük etken din hassasiyetleri ile ulusçuluk hareketlerinin bir arada tutulmaya çalışılmasıdır.

Tanzimat döneminin ünlü düşünürlerinden biri olan Ali Suavi, 1870'li yıllarda **Ulûm** gazetesinde yayınladığı “*Lisân ve Hatt-ı Türki*” adlı makalesinde, “Kur'an'ı Kerimi Türkçeye çevirmek ve onunla namaz kılmak mümkündür” şeklindeki ifadesiyle (Aydar, 2006, 61), daha sonra da Meşrutiyet dönemi Türkçüleri başta hutbeler olmak üzere bazı ibadetlerin Türkçe olarak yapılabilmesine ilişkin düşünceleriyle ibadet dili olarak Türkçenin kullanılabileceğine işaret etmişlerdir (Kara, 1994, 87).

Ali Suavi'nin görüşleri daha sonra II. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan “Türkçülük” akımıyla da destek bulmuştur. O dönemin yazarları Türkçe'nin özleştirilmesinin gerekliliğinden ve öneminden bahsetmişlerdir. Ziya Gökalp, “Vatan” adlı şiirinde halkın camilerde yapılan ibadet ve okunan ezanın ne anlama geldiğini bilmediğini ve dolayısıyla anlayamadığını belirterek, ibadetin millî dille yapılması gerektiğini belirtmiştir (Akgün, 1980, 106).

Ziya Gökalp ve ileri gelen bazı düşünürlerin Türkçe ibadete ılımlı baktıklarına ilişkin fikirleri Cumhuriyet’le birlikte siyasal bir destek bulmuş ve dil politikaları arasında ibadet dilinin de Türkçeleştirilmesi önemli bir yer tutmuştur (Aydar, 2006, 61).

Cumhuriyet kurulmadan önce Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesine yönelik reformların yapılacağını dile getirmiştir. Mart 1922’de TBMM’nin toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada Diyanet İşleri Reisliğine hutbelerin Türkçeleştirilmesi konusunda önemli görevler düştüğünü belirterek (akt. Sadoğlu, 2003, 246): *“Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhani, ahlaki gıdalarına en ali, en feyyaz menbalaradır. (...) Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli İslam’ın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur”* ifadesiyle dil ile iman arasında bir ilişkinin olması gerektiğini gündeme getirmiştir.

Ayrıca 1923 yılında Balıkesir Paşa Camii minberinden cemaate yaptığı konuşmada hutbelerin içerik açısından günümüze uyarlanması gerektiğini aynı zamanda dil açısından Türkçeleştirilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir (akt. Sevim ve Öztoprak, 1983, 100):

“Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka bir şey değildir. Yüz, iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın (hatiplerin) her halde nasın (insanların) kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. (...) Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabatı zamana muvafık olmalıdır ve olacaktır”.

İslam’da reform konusunun incelenerek, geliştirilen önerilerin Maarif Vekilliğine bildirilmek üzere 1928 yılında İlahiyat Fakültesi’nde bir komisyon kurulmuştur ve başkanlığına Köprülüzade Fuad getirilmiştir (Lewis, 1998, 409). Komisyon’un ibadette yeni dönemle ilgili önerileri dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar: İbadetin şekli, ibadetin dili, ibadetin niteliği ve ibadetin fikriyatıdır. Bu önerilerde; ibadet mekânlarının şeklinin ve temizlik koşullarının iyileştirilmesi, dolaplarla donatılması, ibadetin coşkulu yapılarak gerektiğinde çalgılı aletlerden

yararlanılması ve bu konuda yetkin imam ve müezzinler yetiştirilmesi kaliteli bir ibadet için gerekli unsurlar olarak düşünülmüştür. Öte yandan İslam'ın bilimsel yollardan incelenerek niteliğinin ortaya çıkarılması ve İslam konusunda bu düşüncelere sahip görevli yetiştirilmesi önerilmiştir (Özakıncı, 2008, 70-74).

Cumhuriyet döneminde, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesinde, hutbe, ezan ve Kur'an çevirileri önemli bir yer teşkil etmiştir.

Atatürk, 1932 yılı Ramazan ayında başlattığı dinde reform hareketlerinin bir parçası olarak hutbenin tümüyle Türkçeleştirilmesini istemiştir. Bunun için aynı yılın Ramazan ayının sonlarına doğru Hafız Sadettin Kaynak'tan Cuma hutbesini tamamıyla Türkçe okumasını istemiştir. Süleymaniye Camiinde, Ramazanın son Cuma namazında Hafız Efendi, başı açık bir vaziyette minbere çıkmış, hutbeyi baştan sona tüm ayet, dua ve sözleriyle Türkçe olarak okumuştur (Aydar, 2007, 89). Daha sonra Ahmed Hamdi Akseki'ye içinde elli bir hutbenin yer aldığı Türkçe Hutbe adıyla bir kitap hazırlatmış ve 1927 yılından itibaren camilerde hutbeler Türkçe olarak okunmaya başlanmıştır (Cündioğlu, 1999, 39-40).

Atatürk, Tekbir ve Ezanın Türkçeleştirilmesi çalışmaları ile ilgili olarak aralarında imam Ali Rıza Sağman'ın da bulunduğu imamlar heyetini, ezanı Türkçeye çevirmekle görevlendirmiştir. Aynı heyet tekbir ve kameti de Türkçeye çevirmiş ve onların hangi camilerde görev yapacaklarını bildirmiştir. Görevlendirmeye, ilk Türkçe ezan, 29 Ocak 1932 tarihinde Hafız Rıfat Efendi tarafından Fatih camii minarelerinden okundu ve Kur'an'dan okunan tekbir, hutbe ve ezan tamamıyla Türkçeleştirilmiştir. Arkasından Şubat ayında gelen bayram günü camilerde tekbir, hutbe ve ezan Türkçe olarak okunmuştur (Aydar, 2007, 90).

Cumhuriyet döneminde, hutbe ve ezandan sonra Kur'an çevirileri önemli bir yer teşkil etmiştir. Kur'an çevirisinin ibadetlerde esas alınacağı ihtimali, birçok kesimi rahatsız etmiştir. Bu konuda Abdullah Azmi Efendi ve arkadaşlarının Kur'an'ın Türkçeye tercüme önerisi TBMM tarafından kabul edilmiş, tercüme işi Mehmed Akif'e verilmiştir. Mehmed Akif, bir süre sonra aldığı ücreti de iade ederek, yaptığı iddia edilen tercümeyi yetkililere teslim etmemiştir. Bunun üzerine Kur'an'ın

Türkçeye tercümesi ve tefsiri Hamdi Yazır'a yaptırılmış, Hak Dini Kur'an Dili adıyla çıkarılan çalışma oldukça geç yayınlanmıştır (Sadoğlu, 2003, 267-268).

1932 yılında devlet ibadet dilinin Türkçeleştirilmesini kararlı bir şekilde uygulamaya koymaya başlamıştır. Hutbelerin, sonrasında ezan metni ve namaz sureleri merkezi olarak Diyanet İşleri Reisliği tarafından Türkçeleştirilmeye başlanacaktı. Atatürk'ün asıl amacı ezan ve namazın birlikte Türkçeleştirilmesi olmuştur. Ancak, İnönü muhafazakâr kesimin istekleri doğrultusunda Atatürk'e önce ezanın Türkçeleştirilmesini, sonra namaza geçilmesini önermiştir (Sadoğlu, 2003, 271).

Bütün bu gelişmelerin ardından Atatürk Yerebatan Camii'nde Türkçe Kur'an okunmasını sağlamıştır. Bunun öncesinde haberi olan birçok insan Yerebatan Camii'nde toplanmış ve Cuma namazının ardından Arapça surelerin Türkçesini de dinlemiştir. Uygulama daha sonra yaygınlaştırılmış, İstanbul'un çeşitli camilerinde çok sayıda hafız, bazı surelerin sadece Türkçesini okumuştur. Öte yandan Kadir Gecesi Ayasofya Camii'nde okunan Türkçe Kur'an radyo vasıtasıyla halkın büyük bir çoğunluğu tarafından dinlenmiştir (Cündioğlu, 1998, 81).

Ezanın Türkçe okunmasına karşı tepkiler de olmuştur. Bu tepkilerden en önemlisi ile 1 Şubat 1933'te Bursa'da yaşanmıştır. Ulucami önünde toplanan bir grup öncelikle Türkçe ezanı protesto etmiş, ardından Evkaf Müdürlüğü'ne yürümüştür. Olayların büyümesiyle Atatürk Bursa'ya gelerek olayı gerçekleştiren elebaşlarını tutuklatmıştır. Ayrıca verdiği bir beyanatta meselenin mahiyetinin esasen din değil, dil olduğunu Türk milletinin millî dili ve benliğinin bütün hayata hâkim olduğunu belirtmiştir (Gez, 1996, 163).

Kur'an'ın, ezanın ve ibadetlerin Türkçeleştirilmesi ile ilgili yasalar çıkarılmasına, bu yasalara uymak zorunlu hale getirilmiş ve uymayanların cezalandırılacağı belirtilmiş olmasına rağmen yine de bu konuda çok başarılı olunamamıştır. Düzenleyici ifadelerle karşın camide namazlar yine Arapça olarak kılınmaya devam edilmiştir. Hükûmet de namazların Türkçe kılınması konusunda çok ısrarcı olmamıştır. Ancak ezan konusunda daha katı davranılmış, güvenlik

kuvvetleri de bu duruma müdahil edilmiştir. Köylerde ve kasabalarda dahi ezan Türkçe okutulmuştur. Türkçe ezan uygulaması 1950 yılında son bulmuş ve yeniden Arapça aslı ile okunmaya başlanmıştır (Aydar, 2007, 102).

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesine ilişkin uygulama; ezan, kamet ve hutbelerle sınırlı kalmış ve namazın Türkçeleştirilmesi uygulanmamıştır. Diğer uygulamalar mevcut haliyle 1950'ye kadar devam etmiştir. Diğer taraftan Müslümanlık dışındaki dinlerde gönüllü Türkçe uygulamalar gözlenmiştir. Örneğin, Türk Ortodoksları reisi Papa Eftim, 2 Nisan 1933'te Galata'daki kilisede Türkçe ayin yaptırmıştır. Benzer şekilde Musevi yurttaşların kurduğu Türk Kültür Birliği de, 3 Ekim 1940 tarihinde havralardaki dinsel törenlerde Türkçenin kullanılması kararını almıştır (Sadoğlu, 2003, 275).

4.2. İsmet İnönü Dönemi Dil Politikaları

Atatürk ölümünden önce, İş Bankası hisselerine ait gelirlerden Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumunun belli bir kazanç almaları yönünde vasiyetnamesine bir madde ekletmiştir. Atatürk öldükten sonra Türk Dil Kurumu'nun Koruyucu Başkanı İsmet İnönü olmuştur. 1940 yılından sonra 1950'ye kadar geçen dönemde çalışmalar ağırlıklı olarak; yabancı sözler yerine Türkçe kök ve eklerden yeni sözlerin türetilmesine devam edilmiştir (Akalin, 2002). 1945'te Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Türkçeleştirilmesi, anayasa dilinin Türkçeleştirilmesi açısından önemli bir çalışma olmuştur. Bu çalışma, konuşulan ve halk tarafından kullanılan dil ile devlet dili arasındaki farkın ortadan kaldırılması açısından dikkate değer bir çalışmadır (İmer, 1976, 91).

1944 yılında TDK'nin başvuru kaynaklarından sayılan *Türkçe Sözlük* yayınlamıştır ve *Cumhur Reisi İsmet İnönü*'ye ithaf edilmiştir (TDK, 1944, X). Sözlüğün önsözünde *Türkçe Sözlük*'teki yabancı kökenli kelimelerle ilgili olarak şu açıklamaya yer verilmiştir (akt. Akalin, 2002):

“Bundan önce çıkmış lügat ve kamuslardaki yabancı söz bolluğu ve öztürkçe söz azlığı göz önünde tutularak bu eserler Sözlükle karşılaştırılırsa, görülecektir ki günümüzün

canlı dilinde yaşayan yabancı kelimeleri ihmal etmediği halde, bu kitap dil devrimi yolunda atılmış bulunan adımın genişliğini belirtmektedir. Bununla beraber Kurum burada yer almış yabancı sözlere dilde yaşama hakkını vermek istemiş olmadığını açıkça bildirmeği borç sayar; bu yabancı sözlerden öztürkçe karşılığı bulunmuş ve karşısına yazılmış olanları konuşmada ve yazıda kullanmamalarını bütün dilseverlerden diler; henüz karşılığı bulunmamış olanlara da birer öztürkçe karşılık aramayı kendisine ödev bilir; bu sözlüğün ileriki basılışlarında yabancı sözlerden daha pek çoğunun karşısına öztürkçelerini koymak mutluluğuna ereceğini umar...”.

Yayınlanan bu sözlükteki söz varlığı 15.000 civarındadır. Şemsettin Sami'nin 1899-1901 yılları arasında yayınladığı *Kamus-ı Türki*'sinde (Türkçe Sözlük) 26.000 sözcüğün bulunduğu dikkate alındığında, bu zaman diliminde dildeki gelişmeye karşın söz varlığındaki azalma, tasfiyeciliğin boyutlarını ortaya koymaktadır (Akalin, 2002).

Bu dönemin dil olayları başlıca üç noktada toplanabilir (Korkmaz, 1963, 73-76):

1) Türk Dil Kurumu'nun tüzüklerinde ve çalışma programlarında gösterilen ilkelere uyularak, Kurum'ca yapılan çalışmalar.

2) Dil Devrimi'ne karşı gelenlerin davranış ve gidişleri.

3) Özleştirmede ileri bir akımın başlaması.

Türk Dil Kurumu 1940'dan sonra daha sağlam temellere dayalı bir çalışma içine girmiştir. 1939 yılında toplanması gereken olan IV. Türk Dil Kurultayı İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle 1942 yılının Ağustos ayında yapılabilmmiştir. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleştirilen Kurultay beş gün sürmüştür, daha önceki dönemlerdeki aşırılıklar ve sonuçları tartışılmış, dil devrimiyle ilgili yol haritası belirlenmiştir (Levend, 2010, 445).

Daha sonra 1949 ve 1951 yılı kurultaylarında alınan kararlar ile Kurumun yönetim sisteminde bazı değişiklikler gerçekleştirilmiş, daha önceleri Genel Merkez Kurulu'nun bünyesinde bulunan bilim ve idare düzenlemeleri, tüzükte yapılan bir

değişiklikle birbirinden ayrılmış ve iki ayrı kurul olarak faaliyetlerini sürdürmesi öngörülmüştür (Korkmaz, 1963, 73-76).

1940'dan sonra ele alınan özleştirme çalışmalarında, her geçen yıl biraz daha fazla yapılan çalışmayla, yüzlerce yabancı kelime yerini Türkçe köklerden türetilmiş kelimelere bırakmıştır. Sözlük, derleme-tarama, terim, gramer ve imla çalışmaları yine ayrı ayrı kollar tarafından gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalar sonuçları itibariyle daha önceki yıllardan verimli olmuştur. Özellikle Tahsin Banguoğlu tarafından kaleme alınan “Ana Hatlarıyla Türk Grameri” adlı eser 1940-1941 ders yılında öğretmenlere kılavuz amaçlı gönderilmiş ve değerlendirmeye açılmıştır. Çalışma Gramer Komisyonunca temel eser olarak kabul edilmiştir (Levend, 2010, 444).

Korkmaz'a (1963, 73-74) göre; 1938-1950 yılları arasında, dil davası yine millî bir dava olarak ele alınmış ve devletçe desteklenmiştir. IV. *Türk Dil Kurultayı*'nı yakinen izlemiş olan zamanın devlet başkanı İsmet İnönü “*millî dil ve millî tarih davalarını bir millî varlık, hatta bir millî müdafaa meselesi saymıştır*”. Bu devrenin en önemli adımı, devlet dilinin Türkçeleştirilmesi üzerine olmuş, 10 Ocak 1945'te kabul edilen *Anayasa* tasarısı ile *Anayasa* dili Türkçeleştirilmiştir.

Dil devrimine karşı olan hareket Muallimler Birliği'nin tutumunda kendini göstermiştir. Bu derneğin 23 Ekim 1948'de topladığı Dil Kongresi'nde alınan kararlar aşağıda belirtilen dört noktada toplanmıştır (Korkmaz, 1963, 73-76):

- 1) Dil siyasete alet edilmiştir.
- 2) Devlet zoru ile okul kitaplarına uydurma kelimeler sokulmuştur.
- 3) Nesiller birbirini anlayamaz bir hale gelmiştir.
- 4) Dil Kurumunda çalışanlar talimatla çalışan bilgisiz kimselerdir.

Kongrenin sonunda; “dil devriminden vazgeçilmesi ve birinci Türk Dil Kurultayı'ndan önceki dile dönülmesi, aynı zamanda TDK'nin hükûmetçe teftiş ve tasfiye kararı” çıkmıştır (Levend, 2010, 452).

1945 yılından itibaren çok partili hayata geçiş beraberinde, anlaşılmaz bir dil oluşturulduğu yönündeki eleştirileri de getirmiştir. Bu eleştiriler üzerine Türk Dil Kurumu 1949 yılında gerçekleştirmiş olduğu VI. Kongresi'nde arılaştırmadan ziyade (arılaştırmadan tamamıyla vazgeçilmeksizin) **sadeleştirmeye** ağırlık verilmesi kararını almıştır. 1951 yılından itibaren çıkarılmaya başlanan Türk Dili Dergisi'nde bu değişim fazlasıyla hissedilmiştir (Özcan Gönülal, 2010, 408).

4.3. 1950 Sonrası Dönemde Dil Politikaları

1940'lı yıllarda İnönü önderliğinde CHP çok partili hayata geçme kararı almış, bu karar Türk siyasal hayatı ile birlikte Türk Dil Politikası'nın belirlenmesi açısından da önemli bazı sonuçlar doğurmuştur. Çok partili döneme geçiş olan 1945'li yıllardan itibaren 1980'li yılların başlarına kadar Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Atatürk tarafından gerçekleştirilen dil reformu, sadece dil politikalarının desteklendiği dönemlerde ilerleme kaydedebilmiştir (Bingöl, 2004, 42).

Dil tartışmaları ve uygulamalar 1960 ihtilali ve sonrası dönemlerde ve 1980'li yıllarda farklı politik uygulamalarla sürüp gitmiştir.

4.3.1. 1950-1960 Arası Dönem

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'ye göre; Dil Devrimi halk tarafından benimsenmemişti ve bu nedenle dil devriminin uygulamalarından vazgeçilmesi gerekiyordu. Öte yandan bu yaklaşım Cumhuriyet'in kuruluş amaçlarına ters düşmekteydi. Çünkü dil devrimi, Atatürk devrimlerini destekleyenlerin en fazla önem verdikleri devrim olarak görülmüştür (Özcan Gönülal, 2010, 409).

4.3.1.1. Siyasal Düzenleme Ve Uygulamalar

Demokrat Parti'nin 1950 seçimini kazanmasının ardından, öztürkçecilik hareketine karşı ilk tepkiler ve engellemeler kendini göstermeye başlamıştır. DP'nin

bu konuda ilk yaptığı düzenleme; TDK'nin statüsünün değiştirilmesi ve hükûmetle ilişkisinin kesilmesi olmuştur. 1950 yılı öncesi TDK, CHP ile olan yakın ilişkisinin ve yarı-resmî özerkliğin sağladığı avantajları kullanmıştır. CHP, 1950 yılına kadar TDK'ye manevi, siyasi ve ekonomik yönlerden her zaman için destek olmuştur. Kurumun gerçekleştirmeye ve benimsetmeye çalıştığı öztürkçecilik hareketi fazlasıyla desteklemiştir. 1950 öncesinde TDK tüzüğüne göre Millî Eğitim Bakanı Kurum'un "Tabii Başkanı" olarak, İsmet İnönü de "Koruyucu Başkan" olarak TDK'ye her türlü destek ve müdahale etme hakkını ellerinde bulundurmıştır (Bingöl, 2004, 41).

Demokrat Parti hükûmetinde Millî Eğitim Bakanı olarak görev yapan Tefik İleri, 22 Ekim 1950'de kendisinin bizzat başkanlık yaptığı TDK Yönetim Kurulu Toplantısı'nda, CHP ile TDK arasındaki yarı-resmî ilişkiye son vermek için, kurumun tüzüğünden yarı resmî ilişkiye yönelik düzenlemenin çıkarılmasını istemiştir. Bu talep ve baskılar neticesinde ilgili maddeler 8 Şubat 1951'de kurul üyeleri tarafından tüzükten çıkarılmış, yapılan yeni düzenlemeyle kurum, yarı-resmî statüsünü ve ekonomik gücünü kaybederek sıradan bir devlet kurumuna dönüşmüştür (Levend, 2010, 463).

Kurumda o yıllarda görülen değişiklikler bu yapılanlarla sınırlı kalmamıştır. 1950 öncesinde, Bingöl'e (2004, 41) göre; kurum üyelerinin birçoğu sadece öztürkçecilik hareketini savunan ve Kemalist Modernistler olarak ifade edilebilecek üyelere oluşmaktaydı.

1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin izlediği politikaların sonucu, çok fazla olmasalar da gelenekçi olarak ifade edilebilecek bazı isimler teker teker TDK'ye girmeye başlamışlardır. 19-23 Aralık 1949'da yapılan Altıncı Dil Kurultayı sonrasında kurumun Bilim Kurulu üyeliğine seçilen Nihat Sami Banarlı ve 18-22 Temmuz 1954 tarihleri arasında yapılan Yedinci Dil Kurultayı sonrasında kurumun Yönetim Kurulu'na seçilen Hasan Eren, Ahmet Caferoğlu, Muharrem Ergin ve Abdülkadir Karahan bu kanadın isimleri arasında sayılabilir. Kurul üyeliklerine seçilmelerine rağmen gelenekçi olarak ifade edilen bu üyeler karar verme

mekanizmalarında çok etkili olamamışlardır. 40-50 kişilik yönetim içerisinde azınlıkta kalmışlardır. Modernistler tarafından istenmeyen bu kişiler daha sonra birer birer TDK'den ayrılmak zorunda kalmışlardır. Öte yandan TDK, DP iktidarı döneminde daha önce olduğu gibi kelime türetmek ve türetilen bu kelimeleri yaymaya çalışmaktan çok, eski yazıtları basan ve dil konusunda konferansları düzenleme görevini üstlenen akademik yapıya sahip kurumsal bir yapıya dönüşmüştür (Bingöl, 2004, 41).

Agâh Sırrı Levend yönetiminde, 1951 yılında ilk sayısı yayınlanan Türk Dili dergisi, o yıllarda dil tartışmalarını en fazla gündeme getiren yayınların başında gelmektedir. O zamanlar TDK, dil reformunun tasfiyecilik olmadığını, öztürkçecilikle karıştırılmaması gerektiğini yayın organı Türk Dili Dergisi aracılığıyla sık sık dile getirmiştir. Tasfiyecilerin, bütün yabancı asıllı kelimeleri dilden atma amacı güttüğü, buna karşın Öztürkçecilerin dile yerleşmiş kelimelerin dilden atılmaması ve dil reformuyla kazanılmış kelimeleri kullanmayı savunduğu ifade edilmiştir (Özcan Gönülal, 2010, 409).

Demokrat Parti'nin, öztürkçecilik çalışmalarını zayıflatmak için izlediği yöntemlerden biri de bakanlıklara ait isimlerin öztürkçe kelimelerden tekrar eski Türkçe kelimelere dönüştürülmesi olmuştur. Bu meyanda “*bakan* yerine *vekil*; *başbakan* yerine *başvekil*; *savunma* yerine *müdafaa*, *dışişleri* yerine *hariciye*, *içişleri* yerine *dâhiliye*, *eğitim* yerine *maarif*, *bayındırlık* yerine *nefia*, *tarım* yerine *ziraat* ve diğer değişiklikler bu sebeple yapılan değişiklikler olmuştur. Bunlardan başka, Millî Eğitim Bakanlığı dilde uygulanan öztürkçecilik hareketini zayıflatmak için her zaman devreye girmiştir. Millî Eğitim Bakanı konuşma ve demeçlerinde “kendisinin ve hükûmetinin öztürkçe kelimelere karşı olduğunu, dilin *özleştirilmesinden* değil *sadeleştirilmesinden* yana olduklarını ve okul kitaplarının gereksiz öztürkçe kelimelerden temizlenmesi gerektiğini” belirtmiştir. Bu ve benzer açıklamalar *öztürkçe* ya da *arı Türkçe* söyleminin yerini zamanla *sade Türkçe* söyleminin almasına sebep olmuştur (Levend, 2010, 465).

Demokrat Parti'nin, TDK'nin dilde gerçekleştirdiği özleştirme çalışmalarını zayıflatmak amacıyla izlediği yöntemlerden bir diğeri de, genel bütçeden dil çalışmaları için her yıl düzenli olarak TDK'ye aktarılan ödeneğin iyice azaltılıp daha sonra kaldırılması olmuştur. TDK'ye bütçeden ayrılan ödenek önce 50.000 TL'den 10.000 TL'ye düşürülmüş, daha sonra ise tamamen ortadan kaldırılmıştır. Gerekçe olarak, "TDK'nin bilimsel kimliğini yitirmesi, günlük politik oyunların bir aleti olması ve millî dile bilinçli olarak verdiği zarar" gösterilmiştir. Böylece daha önce hükûmetlerce TDK'ne ve yapılan çalışmalara yönelik verilen ekonomik ve resmî destek kesilmiştir (Bingöl, 2004, 42).

Anayasa dilinin değiştirilmesinde en etkili isimlerden biri Fuad Köprülü olmuştur. Fuad Köprülü verdiği önerge gerekçesinde, 1945'ten sonra yaratılmak istenen resmî dilin, kuşaklar arasındaki bağları kopararak dilde ikilik ve karışıklık meydana getirdiğini savunmuştur. Türk Ocakları'nın önde gelen isimlerinden Hamdullah Suphi kendi ana diliyle alay edencesine dili küçümsemiştir. Türkçeyi, deyiş zenginliği olmadığı düşüncesiyle kullanmamıştır. Tasarıyı hazırlayanlardan bir diğeri isim ise Halide Edip Adıvar olmuştur (Korkmaz, 1963, 73-76).

Öte yandan bu dönemde *Ezanın Arapça Okunma Yasağının* (16 Haziran 1950) sonlandırılması da sağlanmıştır. Diğer yandan Anayasanın yazılışında Türk Dil Kurumu'na özürkçe kullanılarak oluşturulan maddeler, 8 Aralık 1952'de çıkarılan yasayla tekrar Osmanlıca şekline dönüştürülmüştür. Böylece 1945 yılında Türkçeleştirilmiş olan *Anayasa*, 1952 yılında yeniden eski durumuna getirilerek *Teşkilatı Esasiye*'ye dönüştürülmüştür. Bu düzenleme Türk Dil Devriminin durdurulmasına yönelik olarak gerçekleştirilen siyasi bir uygulama olarak algılanmıştır (Dinç, tarihsiz, 14).

Anayasa dilinin değiştirilmesi nedeniyle yapılan tepkinin en güçlüsü Nurullah Ataç'tan gelmiştir. Ataç'ın; Köprülü ve Halide Edip Adıvar'ın tutumları ile Hamdullah Suphi Tanrıöver'in konuşmasını ele alan ve "*Biri kalkmış kamutayda, Türk'ün kamutayında, dilimizi Türk Dili'ni yermiş, kötülemiş. Bir açmış ağzını, şaşarsınız. Kabaymış bizim dilimiz. k'ları, ç'leri, ı'ları çokmuş. Bu seslerle de ince*

bir dil yapılamazmış. Atmalı imişiz o seslerin bulunduğu sözleri...” diye başlayan 30.12.1952 günlü yazısı ile yapılanları eleştirmiştir. Bu konuda, 2 Aralık 1952 de aldığı bir karar ile Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu da bir bildiri yayımlamıştır (Korkmaz, 1963, 73-76).

Bu düzenlemelerden sonra devlet dilinde Cumhuriyet öncesi yıllarda kullanılan dile yeniden bir dönüş başlamıştır. Devlet büyüklerinin demeçlerinde ve konuşmalarında kullandıkları Osmanlıca kelimeler, Dil Devrimi ile ilgisi olmayan yurttaşları bile rahatsız etmiş, bu durumdan kaygı duymaya başlamışlardır. Kuşaklar arasında kopukluk meydana getirdiği söylenen Türkçenin, yeniden eskiye dönmüş olan devlet dili, kuşaklar arasındaki ayrılığı daha da artırmıştır. Atatürk’ün dil devrimi alanındaki ilkesi neredeyse ortadan kaldırılmıştır. Siyasi iktidarın tutumu, gazete ve dergilere de yansımıştır ve bu uygulamalar yeni dilin birçok kelimesini yanlış bulan eski kuşaklarca da benimsenmiştir (Korkmaz, 1963, 73-76).

1945 yılında öztürkçe kelimeler kullanılarak yazımı gerçekleştirilen mevcut anayasanın, DP tarafından 1952’de tekrar eski haline dönüştürülmesi, Atatürk döneminden itibaren Millî Eğitim Bakanlarının başkanlık ettiği Türk Dil Kurumu’nun tüzüğünden bakanın tabii başkan olduğuna dair hükmün çıkarılması, Cumhuriyet Halk Partisi yanlılarını öztürkçeci, Demokrat Partilileri ise dil devrimine karşı bir konuma getirmiş; 1960’tan sonra bu karşıtlığın sağ-sol şeklinde bir ideolojik boyut kazanmasına neden olmuştur. Dilde gerçekleştirilen bu dönüşümün ve meydana gelen karşılıkların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir (Ercilasun, 2004, 20-21).

“1. Dilden atılan ve yeni nesillerce öğrenilmeyen kelimeler, çok yakın edebî mirasımızın dahi gençlerce anlaşılmamasına yol açmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun, Peyami Safa’nın, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın eserlerini anlamak zorlaşmıştır.

2. Öztürkçeciliğin amacı halkla aydın arasındaki dil uçurumunu kapatmak olduğu halde, halkın anladığı kelimeler yerine türetilen yeni sözler halk tarafından anlaşılmadığı için yeni bir halk dili- aydın dili farklılığı ortaya çıkmıştır.

3. Dilden atılan kelimeler çoğunlukla Azerbaycan, Özbek, Tatar vb. Türk lehçelerinde de kullanılan kelimelerdir. Bunların yeni karşılıkları ise bu lehçelerde bilinmediğinden onlarla da aramızda bir kopukluk ortaya çıkmıştır.

4. Yeni sözler, belli yaşlarda ana dilin kelimeleri olarak tabii şekilde öğrenilmediğinden insanların zihinlerine tam olarak yerleşmemekte, kavram karışıklığına yol açmakta ve yanlış yerlerde kullanılabilir. Süreç, süre yerine; karşı, mukabil yerine; etkinlik, etki yerine; çözümlmek halletmek yerine sık sık kullanılmaya başlanmıştır.

5. Dilimizin malı haline gelmiş olan Arapça, Farsça kökenli sözlere karşı yürütülen düşmanlık; gençlerde onları öğrenmeye karşı da bir direnç oluşmuş, pek çok kavramın eskisi de yenisi de bilinmediğinden çok yoksul bir kelime hazinesi ortaya çıkmıştır.

6. Atasözlerimize, deyimlerimize, pek çok edebî eserimize, kısaca kültürümüze girmiş; yüzlerce yıldan beri halk tarafından da kullanılan günlük dile ait kelimelerle uğraşırken asıl üzerinde durulması gereken terim konusu ihmal edilmiş, Batı kökenli kelime ve terimlerin istilası ile karşı karşıya kalınmıştır”.

4.3.1.2. Türk Dil Kurumu

1950 yılında siyasi iktidarın el değiştirmesi, Halk Partisi yerine Demokrat Partinin geçmesi üzerine bazı kesimler, dili özleştirme akımının “**geçici bir hevesten ibaret**” olduğu ve dilin doğal akışı içinde yol alması gerektiği gerekçesi ile Türk Dil Kurumuna yazılı sataşmalar yapmaya ve eleştirmeye başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi 1945 yılında Osmanlı dil yapısından arındırılmış olan Anayasa, 1952 yılında yeniden **Teskilatı Esasiye** biçimine çevrilmiş ve eskiye dönüş olmuştur. Bu nedenle TDK ile karşıtı kesimler arasında yeni bir dil davası tartışması ortaya çıkmıştır. Bu durum TDK’nin özleştirme akımını daha da fazla sahiplenmesine yol açmış, bu dönemde çıkarılmaya başlanan **Türk Dili Dergisi**’nin hemen her sayısında, yönetmen Agâh Sırrı Levend veya Ömer Asım Aksoy’un iddialara yanıt oluşturan yazılarına yer verilmiştir. 10 yıllık bir süreyi içine alan bu dönemde TDK, “**Dilde özleşmenin yapmacık değil, toplumdaki gereksinimden doğmuş bir akım olduğu**” olduğu yolunda yayınlar yaparak **özleşmeyi** savunmak zorunda kalmıştır (Korkmaz, 2007b, 450).

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, 1951 yılında olağanüstü kurultayla TDK'nin tüzüğünde yapılan değişiklikle; Atatürk'ün sağlığında Cumhurbaşkanı'nın koruyucu başkan, Millî Eğitim Bakanının da kurum başkanı olmasını sağlayan Tüzük maddeleri kaldırılarak, devletle olan bağlantısı zayıflatılmış, hatta kesilmiştir. Tüzüğün amaç maddesi de, daha önceki tüzükte yer alan hükmün yerine; **“Türk Dil Kurumu devrimci yöntemlerle çalışan bir kurumdur”** ibaresi eklenmiştir. Atatürk ve İnönü'nün koruyucu başkanlıkları da tüzükten çıkarılarak TDK'ye yönelik zayıflatma politikası uygulanmıştır (Korkmaz, 2007b, 450).

Türk Dil Kurumu için 1950-1960 yılları zorlu bir dönem olmuştur. Bu süre zarfında Demokrat Parti hükûmeti tarafından, 1951 yılında TBMM'nde Millî Eğitim bütçesi görüşmeleri sonucunda, **“Dil Kurumu'nun ilmi hüviyetini kaybettiği, siyasi maksatlara alet olduğu ve faaliyeti dili berbat etmekten ibaret olduğu”** gerekçe gösterilerek, Dil Kurumu'na her yıl devlet bütçesinden yapılan yardım kesilmiştir. 1952'de, önce Anayasa'nın dili değiştirilmek istenilmiş, bunun tam olarak mümkün olamayacağı anlaşılınca, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” yeniden yürürlüğe konulmuş, dil devrimine karşı birtakım uygulamalar gerçekleştirilmiş ve Dil Kurumu'nun çalışmaları engellenmeye çalışılmıştır (Levend, 2010, 486).

Özleştirme hareketindeki ileri akımın başlatıcısı Nurullah Ataç olmuştur. Kendisi Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulduğu yıllarda dil devrimi yanlıları arasında değilken, sonraları dilde tam bir özleştirme gerektiğini savunarak, özleştirmeye, aşırı sayılabilecek bir bağlılıkla girmiştir. Yazıları 1943-45 yılları arasında dikkat çekmeğe başlamış, 1950 yılından sonra iyice tanınan Ataç, öztürkçecilikte bir akımın öncüsü olmuştur. Onun izinden giden genç kuşak birçok yeni kelime türetmiştir (Korkmaz, 1963, 73-76).

Bu dönemde kurumun siyasi otoriteye karşı izlediği tutum nedeniyle, bir tepki olarak Kurumun üye kadrosuna, Nurullah Ataç izinde yürüyen birçok yeni üye alınmıştır. Yeni üyelerle birlikte kullanılan abartılı kelime türetme teknikleri, kurum içinde ve kurum dışında **öztürkçe** diye adlandırılan ve dili yabancı sözlerden

tümüyle arındırma faaliyeti olarak bilinen akımın aydınlar arasında sürekli tartışılan bir duruma gelmesine sebep olmuştur (Korkmaz, 2007b, 451).

Dil Kurumu, karşı karşıya kaldığı baskı ve saldırılara rağmen devrim anlayışı içinde bilimsel yöntemlerle çalışmalarını sürdürmüş, varlığını korumuş, en bunalımlı zamanda, kaynakları iyi kullanarak Dil Kurumu'nun yeni bir binaya kavuşmasını sağlamıştır (Levend, 2010, 486).

Konuya politik açıdan daha çok bilimsel açıdan bakarak, dili **Türkçeleştirme** çalışmalarının dayandırıldığı esas öngörü ile uygulama yöntemlerindeki yanlışlıklardan kaynaklanan durumu birbirinden iyi ayırt etmek gerekmekteydi. Dilin doğal gelişme yolunu tıkayarak zamanla onu kısırlaştıran engelleri ortadan kaldırmak ve gelişimi için bazı adımlar atılması gerekiyordu. Dil Devrimi'nin dayandığı temel ilke, toplumun tarihi ve sosyal gereksinimlerinin bir sonucuydu. Fakat yapılan çalışma ve uygulamalar, dilin özellik ve ölçülerine aykırı olmayacak şekilde düzenlenmesini gerektirmiştir. Türk Dili, 1839 yılında başlayan Tanzimat hareketinden itibaren aşırıya kaçma ve geriye dönüşlerden kurtulamamıştır (Korkmaz, 2007b, 451).

4.3.2. 1960-1980 Arası Dönem

Bu dönem gerek askerî darbe ve müdahaleler, gerekse farklı hükûmetlerin iktidarda olması nedeniyle Türk Dili bakımından Öztürkçeciler ve onların destekçileri, öte yandan gelenekselcilerin, daha sonradan da millî dil savunucularının çekişmelerine sahne olmuştur. Yabancı dille eğitim uygulamalarının da başladığı bu dönemde destekçilerine göre siyasal bir tavır takındığı değerlendirilen bir TDK görülmektedir.

4.3.2.1. Siyasal Düzenleme Ve Uygulamalar

27 Mayıs 1960 yılında yapılan askerî darbeyle Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir. Yönetimi ele geçiren askerî kademenin öncelikli uygulamalarından biri

dilde önceden gerçekleştirilen reform hareketine yeniden işlerlik kazandırmak olmuştur. Demokrat Parti iktidarı tarafında değiştirilen “Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi” deyişi önceden olduğu gibi “Genel Kurmay Başkanı” şekline çevrilmiş, anayasa ve devlet radyosunun kullanmış olduğu dil yeniden sadeleştirilmiştir. Yine bu yıllarda çıkarılan genelgelerle Türkçe karşılıkları bulunan yabancı sözcüklerin kullanılmamasına önem verilmesi istenerek, 1950-1960 yılları arasında duraklayan dilde sadeleşme uygulamaları tekrar hayata geçirilmiş, bu dönemin dil anlayışında 1950 öncesine dönüş yapılmıştır (Özcan Gönülal, 2010, 409).

1960 ihtilaliyle birlikte, Türkiye’deki genel siyasal hayatta meydana gelen değişimlere paralel olarak dil politikasında, Dil Kurumu’nun çalışmaları desteklenir duruma gelmiştir. Millî Birlik Hükûmeti bakanlık isimlerinin yeniden 1950 öncesinde olduğu gibi **vekâlet** olarak değil **bakanlık** olarak kullanılacağını açıklamıştır. İhtilal sonrasında Millî Birlik Komitesi, TDK için bütçeden belli miktarda payı yeniden ayırmış ve kurumun kullanımına sunmuştur. 28 Ocak 1961’de bütün bakanlıklara gönderilen resmî yazıda, Devlet Başkanı Cemal Gürsel ve İnönü Başkanlığı altında kurulan hükûmetler, TDK’nin dil konusundaki isteklerini, devlet dairelerine, resmî yazışma ve kullanımda Türkçe karşılıkları bulunan yabancı kökenli kelimelerin kullanılmaması gibi emirlerle bildirerek dil davasını desteklediklerini göstermişlerdir (Levend, 2010, 488).

İhtilalden sonra iktidara gelen İnönü dönemi Millî Eğitim Bakanlığı, okullarda öztürkçe kelimelerin tekrar kullanılmasını sağlamak için bir dizi tedbirler alınmasını istemiştir. Millî Eğitim Bakanlığı, 7 Aralık 1964 tarihinde, okullara gönderilen genelgeyle, okullarda dilin tekrar öztürkçe kelimelerle kullanılması amacıyla bir “**Arı Dili Yayma Kolu**” kurulmasını istemiştir. Bakanlık ayrıca ders kitabı yazarları için hazırlayıp gönderdiği başka bir genelgede, yazarların okul kitaplarını kaleme alırken öztürkçe kelimelerin kullanılması konusunda çok fazla dikkat göstermelerini istemiştir. Sonuç olarak 1961 Anayasa’sının kabul edilmesi ve daha önceki Anayasa’nın yürürlükten kaldırılmasıyla Kemalistlerin savunduğu dil uygulamaları öne çıkmıştır (Bingöl, 2004, 43).

Öte yandan İçişleri Bakanlığı da, resmî yazılarda Türkçeye saygı ve özen gösterilmesi için illere gönderdiği genelge ile davayı desteklediğini açıkça ortaya koymuştur. Valiler de bu konunun önemli takipçileri olmuşlardır (Levend, 2010, 489).

1965 yılında Adalet Partisi (AP) iktidara gelmiş, ihtilalden sonra ortaya çıkan durum tekrar değişmeye başlamıştır. Demokrat Parti'nin bir anlamda devamı olan Adalet Partisi, DP'nin dil politikası konusunda benimsemiş olduğu ilkeleri devam ettirme eğilimiyle “öztürkçecilik hareketi”nin tekrar önüne geçmeye çalışmıştır. DP'ye göre AP biraz daha esnek ve temkinli davranmış, Kemalist politikalara karşı eskiden olduğu kadar katı tavırlar içine girmemiştir. Ancak TDK çatısı altında toplanan devrimcilerin dili özleştirme çabalarını engellemeye çalışmış ve onların hareket kabiliyetlerini azaltmıştır (Levend, 2010, 515).

AP döneminde Millî Eğitim Bakanlığı'nca, 1967'de, valiliklere ve resmî kuruluşlara gönderilen bir genelgede, dilin özleştirilmesi faaliyetleri işaret edilerek “dildeki abartılardan uzak durmaları” konusunda kurumlar uyarılmıştır. 1967 yılında Anayasa dilinin resmî yazışmalarda da kullanılması için temel alınmasını öngören ve CHP tarafından Meclis'e sunulan “Devlet Dilinde Birliğin Sağlanması” başlıklı yasa önerisi Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran AP milletvekilleriince reddedilmiştir. TDK'nin mevcut statüsünün değiştirilerek, bir Bilim Akademisi haline dönüştürülmesini öngören ve AP milletvekilleri tarafından ortaya konulan istem de aynı şekilde CHP milletvekillerinin karşı çıkışları sonucunda geri çekilmek zorunda bırakılmıştır (Bingöl, 2004, 45).

Siyasal diğer alanlarda olduğu, dil konusunda da devam eden çekişmeler, 12 Mart 1971 askerî müdahalesiyle biraz olsun azalmıştır. Dil konusunda, 1960 darbesinde yaşandığı gibi, bu darbe de yine Kemalist reformcuların lehine bir durum ortaya çıkarmıştır. Oluşturulan yeni hükûmetin başbakanı olan Nihat Erim, CHP'nin başkanı olmasının yanında TDK'nin da bir üyesi olduğundan, öztürkçecilik hareketinin devam ettirilmesi ve benimsenmesi yönünde destek olmuştur. Hükûmetin vermiş olduğu desteği de arkasına alan TDK, 1970'li yılların başlarında

dide yeniden özleştirme çalışmalarına hız vermiş, birçok bilim dalında kullanılan çok sayıda kavramın özleştirilmesini sağlamıştır. O dönemlerde, başkanlık da dâhil olmak üzere uzun bir süre TDK’de etkili konumlarda bulunmuş olan ve Öztürkçecilerin önde gelen isimlerinden Agâh Sırrı Levend 1970 muhtırasını kastederek: *“Bu muhtıra tam zamanında yapılmış bir uyarıydı. Ülkenin sahipsiz olmadığı bildiriliyordu. Bu kesin hatırlatma üzerine fırtına dindi, çığlıklar kesildi, yumulan gözler açıldı ve Atatürk bütün varlığıyla karşımızda canlandı”* diyerek müdahaleden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir (Bingöl, 2004, 45).

1960’dan sonraki 11 yıl içinde, biri olağanüstü olmak üzere 4 dil kurultayı gerçekleştirilmiştir (Levend, 2010, 489).

Daha sonra yapılan 1980 askerî müdahalesine dek, tüm siyasal alanlarda olduğu gibi, dil konusunda çatışmalar hızlı bir şekilde devam etmiştir. 1980 yılına değin dilin özleştirilmesi çabalarındaki başarı ya da başarısızlık iktidarda olan partiye göre değişkenlik göstermiştir. CHP’nin iktidarda bulunduğu zamanlarda, TDK resmî ve ekonomik destek bulurken, diğer dönemlerde bu desteğin azaltıldığı ya da tamamen kesildiği, hatta bazı engellemelerin olduğu görülmüştür (Bingöl, 2004, 44).

CHP’ye Bülent Ecevit tarafından başkanlık edildiği ve iktidarda olduğu zamanda, daha önceki dönemlerde yapılageldiği gibi, bazı bakanlıkların yayımladıkları genelgeler ve demeçlerle dilin özleştirilmesi çabasına destek verilmiştir. Özellikle Ecevit, kullandığı öztürkçeyle, öztürkçeciliğin bilinçli ve etkili bir destekleyici olmuş, Türkçe köklere dayalı kelimelerin toplum tarafından benimsenmesinde katkı sağlamıştır. Ecevit aynı zamanda bir TDK üyesidir. Günlük ve siyasi hayatında öztürkçe kelimeleri tercih etmesi, televizyon ve radyo programlarında ve basına yönelik konuşmalarında öztürkçe kelimeleri kullanması, bu kelimelerin benimsenmesinde ve kullanılmasında etkili olmuştur (Bingöl, 2004, 44).

1975’te işbaşına gelen Millî Cephe Koalisyonu ile birlikte dilde özleşme çabaları yeniden kesintiye uğramıştır. CHP dışındaki partilerin iktidarda olduğu

zamanlardaki gibi, Millî Cephe Hükûmeti döneminde yayımlanmış olan genelgeler ve yapılan siyasi konuşmalar da, öztürkçe ve “millî dille uyumsuz” kelimelerin kullanılmaması şeklinde kendini göstermiştir. Hatta koalisyon ortağı Millî Selamet Partisi temsilcisinin Bakan olarak görev yaptığı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na yayımlanmış olan bir genelgede; “devlet dairelerinde ve fabrikalarda öztürkçe kelimelerin kullanımının önüne geçilmesi” istenmiş, MSP tarafından Arap alfabesinin yeniden kullanılması gerekliliğine bile işaret edilmiştir (Bingöl, 2004, 46).

Millî Cephe Hükûmetleri zamanında Kemalist dil politikalarının tersine gelişen dikkate değer başka bir uygulama ise okul kitaplarının tekrar yazılması olmuştur. Yapılan bu çalışmanın altında yatan ana neden, okul kitaplarında yer alan öztürkçe kelimelerin atılarak, millî dille daha uyumlu kelimelerin kullanılmasının sağlanması düşüncesidir. Bu nedenle, okul kitaplarını yazacak yazarlar, daha çok gelenekçi yapıya sahip isimler arasından seçilmiştir (Bingöl, 2004, 46).

Korkmaz’a (1963, 73-76) göre; Türk Dil Kurumu bu dönemde, iş başında bulunan karma hükûmet dolayısıyla, Millî Birlik hükûmeti zamanındaki kadar gerekli desteği bulamamıştır. Türk Dili de artık, millete mal olmuş; yazarının, öğretmenin, ilim adamının ve her türlü aydının düşüncesinde yer alan günlük bir dava haline dönüşmüştür. Artık dilde; *evrimcilik mi? devrimcilik mi?* diye bir konu ele alma devri de geçmiştir. Bazı dergi sütunlarında evrim düşüncesini savunan yazılar yer alsa da aşırı özleştirmecilerin tutumuna tepki gösteren yazılar olmuştur. Ancak dilin böyle bir dönemi atlattmış olması, devlet koruyuculuğunda yürütülen bir dava olmaktan kurtularak, genç kuşakların ve aydınlar topluluğunun bir sorunu haline gelmesi millî dile yönelişin ve dil devrimin en büyük başarısı olmuştur.

CHP’nin 1977 yılında tekrar iktidara gelmesiyle birlikte, devlet dairelerince yine Kemalist dil politikalarına dönüş olmuştur. Öte yandan öztürkçe karşıtlarının oluşturdukları STK’lar (Sivil Toplum Kuruluşları) ve yayınlamış oldukları birçok yazılı çalışmayla TDK başta olmak üzere yapılan özleştirme hareketini eleştirmişlerdir. *Tercüman* gazetesinin 19 Aralık 1979’da başlattığı “Yaşayan

Türkçemiz” hareketi çok etkili olmuştur. Gazete yönetimi, ilk sayıda “*dilin onu yaratan millettten uzaklaştırıldığını, hem geçmişle hem de dış Türklerle olan bağının koparıldığını ve Türk Dili’nin kelime, gramer ve sentaks yönlerinden çökertilerek Cumhuriyet dönemi boyunca en zayıf günlerine getirildiğini*” belirterek bu hareketi başlattıklarını ifade etmiştir. Bu harekete birçok yazar katkıda bulunmuştur. Bu yazarlardan TDK üyesi de olan Zeynep Korkmaz, bu harekete katılması nedeniyle kurumdan yapılan baskılar nedeniyle, aynı zamanda basına da dağıttığı ve kurumu eleştiren mektubu sonrasında TDK Yönetim Kurulu üyeliğinden istifa etmiştir (Bingöl, 2004, 47).

4.3.2.2. Yabancı Dille Eğitim Uygulamaları

Bu alanda yapılan düzenleme 1965 yılında Özel Eğitim Kanununun kabul edilmesidir. Böylece resmî okulların yanı sıra **yabancı dille öğretim yapan** özel okullar da açılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllar dünyada bilim ve teknik alanında hızlı ilerlemelerin yaşandığı yıllardır. Teknolojinin hızla gelişmesi, insanoğlunun uzaya gitmesi ve kitle haberleşme araçlarının artması küreselleşmeyi hızlandırmış, ulusları birbirine daha çok yaklaştırarak ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini artırmıştır. Dünyadaki gelişmelere ayak uydurmak, diğer milletlerle yarışmak, çağdaşlaşma sürecini hızlandırmak ve bilimsel bilgiye kısa sürede ulaşabilmek ihtiyaç olmuştur. Bu nedenle, gençlerin yabancı dil öğrenerek yetişmeleri, azınlıkların istekleri, öğretimin bilimsel dilde yapılmasının önünün açılması gibi nedenlerle Türkiye’de yabancı dil öğretiminin yanında yabancı dille öğretim yapan okullar da açılmıştır (Demirel, 2012, 9).

4.3.2.2.1. Özel Okullar

Atatürk’ün, özellikle gençlerin yabancı dil öğrenmesi gerektiği önerisinin karşılanması amacıyla, 31 Ocak 1928’de Türk Eğitim Derneği (TED) kurulmuştur. Bu derneğe bağlı olarak okul açma faaliyetleri 1930-1931 eğitim öğretim yılında

başlamış, 1931-1932 öğretim yılında ilköğretim, 1933-1934 yılında orta ve 1936-1937 öğretim yılında lise kısmı, öncelikle Yenişehir Lisesi olarak, daha sonra da Ankara Koleji adıyla faaliyetlerine başlamıştır. Bu okul, 1951-1952 öğretim yılına dek İngilizceyi takviyeli öğretim dili olarak kullanmışken, bu öğretim yılından sonra İngilizce öğretim ve eğitimi başlamıştır. 1974-1975 öğretim yılından itibaren Türk Eğitim Derneğine bağlı Özel Türk Liselerinde İngilizce öğretime başlanmış ve devam ettirilmektedir (Demirel, 2012, 10).

1965 yılında Özel Öğretim Kurumları Kanunu çıkarılarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonraki yıllarda çeşitli maddelerinde değişiklikler yapılmış, 1985 yılından itibaren de özel öğretimle ilgili yönetmelik ve yönergeler çıkarılmıştır. Bu düzenlemelerle özel okullar Millî Eğitimin amaçları doğrultusunda eğitim sistemi içindeki yerini almıştır. Özel okullar tek ve çok partili dönemlerde yerini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır (MEB, 1991, 26).

Ankara Koleji'nin 1951-1952 eğitim öğretim yılına dek yaptığı takviyeli İngilizce öğretimi modeli ülke genelinde yaygınlaşmış, özellikle İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyük illerde takviyeli yabancı dille öğretim yapan özel okullar açılmıştır. Bu okulların sayılarının artmasında; öğrencilerin en az bir yabancı dili iyi derecede öğrenmeyi gereklilik olarak düşünmelerinin yanında, anne babaların da çocuklarının yabancı dil öğrenmesine yönelik istekleri etkili olmuştur. Bu sebeple, takviyeli yabancı dil öğretimi yapan okul müfredatlarında yabancı dil derslerine daha çok ağırlık verilmiştir. Yabancı dil dersi resmî ortaokulda az ders saati ile verilirken, bu durum yabancı dil dersinin özel okullarda daha çok ders saatinde verilmesine neden olmuştur (Demirel, 2012, 10).

1968-1972 dönemi kapsayan 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özel okullar, ek kapasite oluşturan okullar olarak görülmesine rağmen, bazı endişelere de yer verilmiştir. Düşük nitelikli hizmetleri eğitim kurumlarının niteliğini düşürücü olarak değerlendirilmiştir. 1973-1977 dönemine ait 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özel okullara teşvik getirilmesi kabul edilirken 1979-1983 dönemi 4. Beş Yıllık Kalkınma

Planı'nda ise özel okullar eleştirilerek özel eğitim kurumları ve dershanelerin arttığına dikkat çekilmiştir (MEB, 1991, 30).

Devletin, fertlerin eğitimini bir kamu görevi olarak yürütmesi, özel okulların bu alanda öğretim yaparken, okul müfredatlarında yabancı dil öğretimine özellikle ağırlık verme nedeni olmuştur. 1974-1975 öğretim yılında Türkiye'de takviyeli yabancı dille öğretim yapan özel okul sayısı, ortaokul ve lisesi bir arada olanlar açısından ellibir, sadece ortaokulu olanların ise sayısı altı olmuştur (Demirel, 2012, 11).

4.3.2.2.2. Yabancıların Açtığı Okullar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı dille eğitim öğretim yapan özel yabancı okullar kapatılmamış, ancak yeni okulların açılışına da izin verilmemiştir. Bu nedenle yabancı okulların sayısında bu dönemde bir artış gözlemlenmiştir. 1924 yılında Mustafa Kemal, yabancı okullara ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır (akt. Demirel, 2012, 9): *“Biz istiyoruz ki okullarınız kalsın. Ancak oralardaki dini propagandadan şüphe edebiliriz. Fakat Türkiye’de bizim okullarımızın bile elde edemediği imtiyazlara yabancı okulların malik olmasını kabul edemeyiz”*.

1961 Anayasasının 12. maddesinde eğitim ve öğretimin devletin gözetim ve denetimi altında serbest olarak yapılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca özel okulların uyması gereken kurallar, devlet okullarıyla erişilmek istenen seviyeye uygun olarak düzenlemeyle belirtilmiştir. Bu düzenlemeyle o zamana kadar mevcut olmayan bir konuya işaret edilmiştir (Vahapoğlu, 2005, 228-229).

Türkiye'deki öğretim ve eğitim etkinliklerini sürdüren özel yabancı okulların 1974-1975 öğretim yılına göre; orta öğretim düzeyindeki okul sayısı; onüçü lise, ikisi meslek lisesi ve onsekizi ortaokul olmak üzere 33'tür. Azınlıklar açısından bu okulların sayıları; onikisi lise, biri meslek lisesi ve onyedisi ortaokul olmak üzere 30 olmuştur (Demirel, 2012, 9).

Çavdar'ın (1970, 102) aktardığına göre; 20. yüzyılın başında *Kapuçin, Cizvit ve Fransisken* din örgütlerince desteklenen Fransız okullarının Türkiye'deki (Osmanlı İmparatorluğu) yerleri ve sayıları şu şekildeydi: Adana (1), Amasya (4), Diyarbakır (2), Filistin (7), Harput (5), Havran (4), Kadıköy (1), Kayseri (1), Lübnan (29), Malatya (3), Mardin (1), Mersin (1), Samsun (1), Sivas (1), Suriye (3), Tokat (1), Trabzon (1), Şebinkarahisar (2), Urfa (1).

Yine Çavdar'ın (1970, 102) aktardığına göre; 20. yüzyıl başında Türkiye'de (Osmanlı İmparatorluğu), öğretimin İngilizce yapıldığı Amerikan okullarının yerleri ve sayıları şu şekildeydi: Adana (1), Adapazarı (3), Amasya (10), Amman (20), Ankara (4), Antep (1), Biga (1), Bitlis (2), Boğazlıyan (1), Bursa, (3), Dersim (2), Diyarbakır (3), Ergani (2), Ertuğrul (2), Erzurum (1), Geyve (1), Harput (9), İzmir (2), İzmit (2), Malatya (1), Manisa (1), Maraş (2), Mardin (3), Mersin (1), Muş (2), Sivas (20), Siirt (3), Sungurlu (1), Suriye (27), Şebinkarahisar (1), Talaş (1), Tarsus (2), Tokat (1), Urfa (1), Van (2), Yozgat (2).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Fransızca öğretim yapan 69 okula karşın İngilizce öğretim yapan Amerikan okullarının sayısı bunun 2 katı olmuştur (140). Fransız ve Amerikan etkisinin odaklaştığı Suriye, Lübnan ve Filistin'deki okullar dışarıda tutulursa, Anadolu'da 30 Fransız okuluna karşılık bunun 3 katının üzerinde (93) Amerikan okulu bulunmaktaydı (Köksal, 2003, 143).

1956 yılına kadar, bazı dersleri yabancı dille yapan lise sadece Galatasaray Lisesi iken, bu yıldan sonra Kolej ya da Anadolu Lisesi adıyla birtakım yeni okullar açılmaya başlanmıştır. 1974-1975 öğretim yılına gelindiğinde yabancı dille öğretim yapan resmî lise sayısı 12'ye, 1982-1983 öğretim yılında ise 23'e yükselmiştir (Demirel, 2012, 9).

4.3.2.3. Türk Dil Kurumu

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra başlayan dönemde, TDK yeniden devlet desteğine kavuşmuş ve devlet, kurumun dil devrimine yönelik olan tutum ve

gidişatını desteklemiştir (TDK, 1972, 104). Bu dönem TDK'nin arı Türkçe, öztürkçe yönündeki çalışmalarını yoğunlaştırdığı bir dönemdir. Bu sebeple 1960 yılı sonrasında dil tartışmaları daha da artmıştır. Dernek yapısına sahip TDK'nin 1000'e yakın üyesinin; %20'si Türk Dili alanı ile ilgili, geri kalan üyeleri ise, Türkçeye gönül vermiş ve çok çeşitli meslek dallarından gelmiş aydınlardan oluşmaktaydı. Üyeler arasında hukukçu (avukatlar), tarihçi, hâkim, ziraatçı, fizikçi, kimyacı, hekim, eczacı, memur veya bir meslek sahibi olmayan birçok üye yer almıştır (Korkmaz, 2007b, 451).

Korkmaz'a (2007b, 451) göre; benzer bir tablo Yönetim Kurulu'nda da söz konusuydu. 1960 sonrasının Yönetim Kurulu'nda yer alan üyelerin bir kısmı Prof. unvanı taşıdıkları halde, Türk Dili veya edebiyatı ehil olmayan çeşitli bilim dallarını temsil eden şahıslardı. Bu yapı nedeniyle gerek Kurultaylarda, gerekse Yönetim Kurullarında alınan kararlarda farklı eğilimler kendini göstermiştir. Nitekim toplanan IX. Kurultayda, TDK'nin yapısı, zamanın bilimsel ölçütlerini göz ardı eden tutumu ve izlediği yol büyük tartışmalara neden olmuş; bu nedenle kurum eleştirilere maruz kalmıştır. Bu tartışmaların etkisiyle 1960 Kurultayı'ndan sonra, TDK'nin başına bir dil uzmanı Profesör, Tahsin Banguoğlu Başkan olarak seçilmiştir.

Yine Korkmaz'a (2007b, 451) göre; bu dönem, TDK'nin çalışma yön ve yöntemi açısından çok olumlu ve önemli bir dönemdir. Bu dönemde Banguoğlu, Kurultaydaki genel eğilimleri, yapılan tartışmaları, getirilen istek ve önerileri dikkate alarak kuruma daha sağlıklı ve geliştirici bir yön vermek istemiş ve bu tavrını açık bir biçimde dile getirmiştir.

TDK'ce yayınlanan Türk Dili Dergisi en çok basılan dergi olmuştur. 1960 yılından itibaren dilin özleşmesi daha da yaygınlaşmış ve hızlanmıştır. Yazı dilindeki Türkçe oranı % 70'in üzerine çıkmıştır. Türkçe yazarların birçoğu tarafından bu oran daha da artırılarak kullanılmıştır. Hukuk dilinde de oldukça fazla Türkçe kelime kullanılmıştır (TDK, 1972, 127).

TDK'nin Genel Başkanı Banguoğlu'nun uygulamak istediği yöntem, Yönetim Kurulu'nun ve Kurum üyelerinin dilci kesimlerince kabul görmüştür. Hatta

o dönemde, bir Yönetim Kurulu toplantısında, Kurumun kendi uzmanlarını yetiştirme zamanının geldiği ifade edilerek doktora bursları verilmesi dahi önerilmiştir. Yıllardır dile gönül vermiş amatörlerle yürütülen Türk Dil Kurumu ve çalışma kollarının; yetişmiş uzmanlarınca hizmet vermesi, Kurumun çalışma programının dili özleştirme ve terim yapma çalışmalarına göre ayarlanması, aynı zamanda da kaynaklara inen Türk Dili araştırmalarına ağırlık vermesi gerekirken, “Kurumun ve Yönetim Kurulu’nun yapısındaki özellik bu çalışmalara yönelik kararların alınmasını veya alınmış kararların uygulanmasını Türk Dili’nin bilim yolu ile ele alınmasının özleştirme çalışmalarını gerileteceği” görüşü nedeniyle engellenmiştir (Korkmaz, 2007, 452).

Atatürk TDK’yi; dilci, edebiyatçı ve dilsever aydınların katılımlarıyla oluşturulan bir dernek olarak kurmuştur ve öyle kalmasını istemiştir. Atatürk, 1932 yılının bilimsel koşullarını göz önünde bulunduran aydınlar eliyle başlamayı uygun bulmuş, daha sonraki yıllarda da Kurumun bilim rayına oturtulmasını arzulamıştır. Mevcudu o dönemde bini aşan bir Kurultay’da, dille ilgili konularda konuları ve görüşleri tartışmalara açarak birleştirici sağlıklı bir karar almak pek mümkün olmamıştır. Türkiye’nin her yerinden gelen üyeler ilk günkü katılımı, sonraki günlerin komisyon çalışmalarında ve karar aşamasına ulaşan genel toplantılarda gösteremediklerinden ve sayı fazlalığından karar almak güçleşmiştir (Korkmaz, 2007b, 452).

4.3.3. 1980 ve Sonrası Dönem

1980 yılı Cumhuriyet ve Dil Kurumu’nun dönüm noktalarından biri olmuştur. Türk Dil Kurumu’nun akademiye dönüştürülmesi yönünde geçmişten beri süren düşünceler fazlaşmıştır. Bu yönde atılan ilk adımın 26-27 Aralık 1980 tarihinde gerçekleştirilen SİSAV (Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı) toplantısı olduğu söylenebilir. Bu vakfın gerçekleştirdiği Türk Dili Semineri’ne, halk ve medya tarafından büyük ilgi gösterilmiştir. Millî dil politikasını savunan Tahsin Banguoğlu, Ahmet Bican Ercilasun, Muharrem Ergin, Hasan Eren, Zeynep

Korkmaz ve Faruk Kadri Timurtaş gibi önde gelen dilcilerin katıldığı seminer, dönemin Devlet Başkanı Kenan Evren ve Başbakan Bülent Ulusu tarafından da desteklenmiştir. TDK, bu seminere herhangi bir katkıda bulunmamış, Başkanı Şerafettin Turan imzasıyla gönderilen mesajda, seminerin içeriğine karşı düş kırıklığı ve eleştiriler dile getirilmiştir. Bir TDK üyesi olan ve seminere katılan Hasan Eren, yaptığı bir açıklamayla seminere TDK temsilcisi olarak değil de bireysel olarak katıldığını ifade etmiş, seminerden kısa bir süre sonra da TDK üyeliğinden istifa etmiştir (Acar, 1983, 236-238).

Seminerde aynı zamanda yeni bir anayasa yapılmadan önce TDK'nin 'Yaşayan Türkçe' bağlamında yeni bir yapıya kavuşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Ordunun Cumhuriyet tarihi boyunca, TDK'ne ve dil reformuna büyük destek verdiği, bu desteğin 1960 darbesiyle en üst düzeye ulaştığı, ancak bu durumun 1980'li yıllarda azaldığı görülmüştür. TDK, 1982 Anayasasıyla birlikte Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde Başbakanlığa bağlanmıştır. TDK'nin özerkliğinin kaldırılarak statüsünün değiştirilmesi ve hükûmete bağlı resmî bir kuruluş halini alması, dil çalışmalarının bürokratik bir bakış açısıyla devam ettirileceği yeni bir dönem başlatmıştır (Özcan Gönülal, 2010, 411).

Atatürk'ün gerçek takipçileri ve Atatürkçülüğün gerçek temsilcileri olduğunu ifade eden TDK üyeleri ve özleştirme hareketinin savunucularına rağmen, askerî rejimin vesayetindeki Danışma Meclisi'nin, 1982 Anayasa'sında yer verdikleri 134. maddeyle TDK'nin özerk veya yarı özerk statüden çıkarılması ve Başbakanlığa bağlı bayağı bir kurum oluşuyla ilgili madde şu şekildedir (Anayasa, 1982, Md. 134):

"Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılapları, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk Dili'ni, bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanı'nın gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip 'Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu' kurulur".

2 Ağustos 1983 tarihinde kabul edilen ve 2876 sayılı kanunla Türk Tarih Kurumu ile birlikte Türk Dil Kurumu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

(AKDITYK)'na bağı bir kuruluş haline getirilip yeni baştan düzenlenmiştir. Bu yasayla AKDITYK'nin yanında, TDK ve TTK'de da yeni yönetim kurulları belirlenmiştir. 19 Ekim 1983'te TDK Başkanı Şerafettin Turan'ın yerine, öztürkçecilik hareketi karşıtı Hasan Eren atanmıştır. Kurum'un başkanlığını Turan'dan devralmaya giden Hasan Eren'e Turan'ın: “*devir söz konusu değildir, yalnızca teslim ederiz*” sözü, askerî rejimin ortaya koyduğu siyasal davranışa olan tepkiyi ve mevcut gerilimi yansıtmıştır (Özel, 1986, 47).

Bu dönemde Türkçe hakkında farklı olarak ifade edilebilecek bir düzenleme de TRT'nin yasaklı kelimeler listesi olmuştur. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun 1985 tarihli “*Yayın ve Yazışmalarda Kullanılacak Dil*” konulu genelgesiyle, Hamza Zülfikar ve Ahmet Bican Ercilasun'dan oluşan Danışma Kurulu'nun tespit ettiği aralarında *derslik, dize, doğal, görsel, olanak, öykü, ruhsal, ulus, yanıt, zorunlu* kelimelerinin de bulunduğu 202 adet öztürkçe kelimenin **kullanılmamasına** yönelik düzenleme yapılmıştır. Bu genelgenin hemen öncesinde de 1984 tarihli Başbakanlık genelgesiyle; “*ana dilimizin tabii seyri içinde gelişmesi gerektiği ve resmî yazışma ve yayınlarda aşırılıklardan kaçınılması gerektiği*” vurgusu yapılarak bir anlamda öztürkçecilikten uzaklaşılması istenmiştir (Özcan Gönülal, 2010, 411).

Türkiye'de, 1990'lı yıllardan itibaren meydana gelen siyasi, ekonomik ve toplumsal birtakım nedenlere bağı olarak Türkçede iki değişim göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki dünyayı da etkisi altına alan, teknoloji ve bilim dili İngilizceden kelime yönüyle etkilenme, ikincisi ise iç göçlerin ortaya çıkardığı, ses, kelime ve dil bilgisi düzeyinde kullanımlara bağı olarak ortaya çıkan değişimlerdir. 1980'lerde artık Türkçe konusunda “eski” ve “yeni” tartışması yerini, popüler kültür ve kitle iletişim araçlarının yol açtığı kirlenme ve yozlaşmalardan kaynaklı bozulmalara bırakmıştır (İmer, 1998, 151).

Günümüzde ise dil konusu “politik bir konu” olarak bir kenarda beklemektedir. Ancak pratikte ideolojiler artık keskin değildir. 1960'dan 1980'li yılların ortalarına kadar bazı genelgelerle yasaklanan, öte yandan gerek dil

reformuyla türetilen gerekse dile zamanla yerleşmiş olan yabancı menşeli birçok kelimenin, 2000’li yıllarda görüş ayrımı olmaksızın birçok kesimce kullanılması Türkçenin doğal yoluna girdiğini göstermektedir. Bugün gelinen noktada mesele artık yön değiştirmiştir. Kentleşmenin ortaya çıkardığı çeşitli ağızların standart dil olarak kullanılması, kitle iletişim araçlarının dile olumsuz etkisi, küreselleşmenin bir sonucu olarak, okullarda iyi bir eğitim sunmak adına yürütülen **“Yabancı Dille Eğitim”** uygulamaları, teknik deyimlerin zamanında Türkçeleştirilememesi ve kültür etkileşimi sonucu kelime transferi gibi konular Türkçe kullanımının önündeki büyük problemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Özcan Gönülal, 2010, 411).

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin siyasi yönetimi ele geçirmesinin meydana getirdiği siyasi ortam, daha önce yapılan askerî müdahalelerin aksine, Türk Dili açısından Öztürkçecilerin aleyhine olmuştur. 12 Eylül rejiminin oluşturduğu siyasi ortam ve özellikle TDK ile ilgili kurumsal düzenlemeler, Öztürkçecilerin senelerdir sürdürdükleri özleştirme hareketine bir anlamda son vermiştir. TDK’nin, yukarıda da belirtildiği gibi özerk yapıdan çıkarılmasıyla, özleştirmeciler dışlanmış, yerlerine gelenekçiler atanmıştır. Türkçü gelenekçilerin etkin olduğu TDK, dili özleştirme çalışmalarına son vererek, kendi eğitimleri doğrultusunda bir dil politikası uygulamaya başlamışlardır. Öztürkçecilerin ihmal ettikleri Osmanlı Kültür Mirası’nı ve özellikle Osmanlıcanın, Arapça ve Farsça unsurlarını dolaylı da olsa yeniden teşvik etmişlerdir. Türkçü bir kimlikle hareket eden yeni üyeler, Türkiye dışındaki Türki unsurları da alma çalışmasına başlamıştır (Bingöl, 2004, 48).

4.3.3.1. Yabancı Dille Öğretimin Yasallaştırılması

12 Eylül 1980’den sonra Türk Dili’ne karşı girilen en olumsuz uygulama şüphesiz yabancı dille eğitime yasal anlamda destek verilmesidir. 1983’de çıkarılarak yürürlüğe konan 2923 sayılı yasayla, yabancı dille eğitim; yüksek, orta, ilköğretim ve hatta ana öğretime bile uygulanır hale gelmiştir. Askerî liselerde, 1974-90

döneminde yabancı dille eğitimden verim alınmadığı gerekçesiyle Türkçe eğitime geri dönmüştür (Gökçora, 2004).

Dünya Bankası'nın anadil ve ikinci ya da yabancı dilin eğitim dili olarak kullanılmasına yönelik yapılan araştırma sonuçlarını değerlendiren raporunda, anadilde eğitimin daha etkin ve verimli olduğuna ilişkin bilimsel dayanaklar sunulmaktadır. Birçok araştırmanın bulgularının değerlendirilmesi sonucunda hazırlanan bu raporun bazı maddelerine göre (akt. Sert, 2003, 6):

“• Anadil dışında bir dilde eğitim alan öğrencilerin akademik başarıları eğitim aldıkları dildeki hâkimiyetlerine bağlıdır, bir başka deyişle yabancı dili yeterli olmayan öğrenciler akademik alanlarında da başarı gösteremeyeceklerdir.

• Eğitim, bireyin yaşamına hâkim olan dilde yapılırsa, bireyler bilişsel becerilerini kolaylıkla geliştirebilmekte ve eğitimini aldıkları alan bilgisine hâkim olabilmektedir.

• Bilişsel/akademik dilsel beceriler bir kez geliştirilip, alan bilgisi edinildi mi, bir dilden diğerine aktarım kolaylıkla yapılabilmektedir. Ancak sonradan edinilen dildeki akademik ve bilişsel gelişmenin en iyi yolu anadildeki bilişsel/ akademik dil yeterliliğidir”.

Elde edilen bu veriler doğrultusunda, ikinci dille ya da yabancı dile bağlı olarak yapılan öğretimlerde öğrencilerin elde edeceği akademik başarıların daha alt düzeylerde kalacağı, anadilin bir bilim alanında başarılı ve donanımlı bir tablo çizilebilmek için en uygun dil olduğu, öğrencilerin anadillerinde kazandıkları bilişsel ve akademik becerilerini ikincil olarak öğrendikleri dile kolaylıkla aktarabilecekleri ifade edilebilir (Sert, 2003, 6).

Yabancı dille eğitim-öğretimin bazı sorunları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Anadili Türkçe olan öğretmenlerin ya da öğretim üyelerinin yine anadili Türkçe olan öğrencilere başka bir dilde bir konu anlatmasının ne derece verimli olacağı tartışma konusudur ve üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Öğretmenlerin bilgi ve tecrübelerini, çok fazla hâkim olmadıkları bir dilde aktarmaya çalışmalarının ve öğrencilerin günlük hayatta kullanmadıkları, kendilerini zorlayarak, çok fazla hâkim olmadıkları bir dilde tartışmalara katılmadıkları ya da katılamadıkları, anlatılanları yeterince anlamadıkları yaşanan tecrübeler sonucu ortaya çıkmıştır (Demirel, 2012, 140-141).

Yabancı Dille Eğitim-Öğretim Yapan Okullarda yabancı dil öğretimine diğer okullara göre daha fazla zaman ayrılmakta, öğretim etkinliğini arttırmak için psikoloji, mantık, felsefe, fen ve matematik dersleri yabancı dille, diğer dersler ise Türkçe verilmektedir. Bu okulların bir özelliği de yabancı dil öğretimine hazırlık sınıflarında başlamalarıdır. Hazırlık sınıfında yoğunlaştırılmış yabancı dil öğretim programı uygulanan öğrencilerden başarılı olanlar bu okullarda derslere devam edebilmektedir. Yabancı dille öğretim yapan okullar kendi içinde üç alt gruba ayrılmaktadır (Demirel, 2012, 12).

Yabancı Dille Öğretim Yapan Resmî Okullar, MEB Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak eğitim ve öğretim etkinliklerini sürdürmüştür. Bu okullarda Fransızca, Almanca ve İngilizce öğretim yapılmıştır. 1974-1975 öğretim yılında sayıları onikiye ulaşan bu okulların ilki ve öncüsü olan Galatasaray Lisesi'nde Fransızca, 1959'dan itibaren yabancı dilde eğitime başlayan İstanbul Erkek Lisesi'nde Almanca ve diğer on Anadolu Lisesi'nde İngilizce öğretim yapılmaktaydı. 1985-1986 öğretim yılında ise 72 Anadolu Lisesi, 4 Anadolu Ticaret, 1 Anadolu Aşçılık, 1 Anadolu İmam-Hatip ve 4 Anadolu Teknik olmak üzere toplam 82 resmî okul varken bu sayı 1986-1987 öğretim yılında 103'e, 1988-89 öğretim yılında da 146'ya ulaşmıştır.

Yabancı Dille Öğretim Yapan Özel Türk Okullar, MEB Özel Öğretim Kurumları Daire Başkanlığı'na bağlı olarak eğitim ve öğretim etkinliklerini sürdürmüştür. Bu okullarda Fransızca ve İngilizce dilleriyle öğretim yapılmaktadır. 1974-1975 öğretim yılında sayıları yediye ulaşan bu okulların ilki ve öncüsü olan Darüşşafaka Lisesi ile Türk Eğitim Derneğine bağlı beş özel lisede İngilizce, Özel Tevfik Fikret Lisesi'nde Fransızca öğretim yapılmaktaydı. 1985-1986 öğretim yılında ise 123 ortaokul, 86 lise ve 8 meslek lisesi olmak üzere toplam 217'ye ulaşan özel okulların ikisinde Fransızca, dördünde Almanca, diğerlerinde de İngilizce öğretim yapılmaktadır. 1989 yılı itibariyle resmî Anadolu Liselerinin dışında özel, Türk ve yabancı okulların sayısı 136'ya ulaşmıştır. Yabancı dilde öğretim yapan

Özel Türk Okulları 1999-2000 öğretim yılında genel ortaöğretimde 446'ya, Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde 24 olmak süre toplam 470'e ulaşmıştır.

Yabancı Dille Öğretim Yapan Özel Yabancı Okullar, MEB Özel Öğretim Kurumları Daire Başkanlığı'na bağlı olarak eğitim ve öğretim etkinliklerini sürdürmüştür. Bu okullarda İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca dilleriyle öğretim yapılmaktadır. 1974-1975 öğretim yılında 18 ortaokul, 2 meslek lisesi ve 13 genel lisenin var olduğu bu okullardan sadece ikisi İzmir'de, biri Tarsus'ta geri kalanlar ise İstanbul'da bulunmaktadır.

Toplam sayıları onbeş olan Genel Meslek Liselerinden beşinde İngilizce, dördünde Fransızca, dördünde Almanca ve birinde de İtalyanca öğretim yapılmaktadır. Bu tür okulların açılmasına izin verilmediği için 1985-1986 öğretim yılında da mevcut sayısal durum aynen kalmıştır. Yabancı dille öğretim yapan özel yabancı okulların 1999-2000 öğretim yılında lise düzeyinde öğretim yapan 12 genel lise ile 1 Mesleki ve Teknik lise olmak üzere toplam 13 lisesi bulunmaktadır.

4.3.3.2. Yabancı Dil Öğretimi

Yabancı dil öğrenimi açısından, 1970'li yıllar bir geçiş dönemi olmuş, 1980'li yıllar ise, artık daha akılcı ve işlevsel bir şekilde bilime ve teknolojiye ulaşma yılları olmaya başlamıştır. Yabancı dilin evrensel değerlere dayanan bir dünya görüşü edinmedeki önemi değerlendirildiğinde; bu konuda daha tutarlı ve kendi şartlarımızı karşılayan bir yöntem geliştirmenin önemi ortaya çıkar. Yabancı dil öğretimi bir sanat, hatta bir bilim olarak ele alınmalıdır. Sağlam bir yabancı dil küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu çağımızda, bilim dünyasının daha sağlam değerlere kavuşmasını ve uygarlık değerlerini elde etmede daha akılcı bir yöntem izleyebilme fırsatının yakalanmasını sağlayabilir (Kocaman, 1983, 11).

Yabancı dil öğrenimi uygarlığa katılma ve onu yaşama adına gereklidir. Dünyada yabancı dil öğrenimine paralel olarak, Türkiye'de de Cumhuriyet döneminden başlamak üzere bu konuda yoğun bir çaba harcanmaktadır. Ancak bu

konuda yeterli sonucun alınabildiği söylenemez. Bu durumun nedenlerinden bazıları, kendi koşullarımıza uygun bir ders programı, ders yöntem ve gereçleri geliştirememiş olmamız olarak gösterilebilir. Öte yandan yabancı dil öğretiminde çağdaş kavramları temel alan öğretici yetiştirme konusunda yaşanan eksiklikler de diğer bir neden olarak gösterilebilir (Kocaman, 1983, 10).

Dil öğretimi, dil öğrenimi ile birlikte ele alınması gereken bir konudur. Öğrenim; pekiştirilmiş bir alıştırma sonucu kişinin davranışsal yönde gösterdiği sabit bir değişiklik olarak tarif edilirken, öğretim ise; kişinin bir beceri elde etmesine yardımcı olmak amacıyla ona ihtiyacı olan bilgiyi sağlamak ve bu alandaki çalışmalarını yönlendirmek olarak ifade edilebilir (Tezcan, 1983, 23).

1980’li yıllarda yabancı dil öğretimine yönelik temel kavramlar; “öğrenci yönelimli öğretim, işlevsel-kavramsal öğretim, gereksinim çözümlemesi, amaçlı öğretim, yanlışlara hoşgörü, yol gösterici öğretim, insancıl öğretim, anlam, disiplinlerarası yaklaşım” gibi kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kocaman, 1983, 10).

Dil, gerçek anlamını konuşma ortamında kazanmaktadır. Bu nedenle, ortada konuşmayı gerektirecek bir konu veya durum bulunmalı; bireyler de bu konuda düşünme, konuşma ve dinleme ihtiyacı hissetmelidir. Dilin bir toplumsal ortama uyabilmesi, konuşan ve dinleyende belirli his uyandırması nedeniyle dil öğretimi, öğrenenin düşünce ve kişiliğiyle, toplumsal hayatı ve edindiği kültürle yakın bir ilişki içindedir. İşte bu nedenle yabancı dil öğretimindeki psikososyal faktörler öğrenci, öğretmen, ortam ve eğitim sisteminden kaynaklanmaktadır (Tezcan, 1983, 23).

4.3.3.3. Türk Dil Kurumu

1980’den sonra TDK bambaşka bir yapıya kavuşmuştur. Kurumda, daha muhafazakâr ve akademik yetiye sahip üyelerden oluşacak şekilde yeni bir düzenleme yapılmıştır. Daha önceki dönemlerin aksine bu sefer kurumda

Öztürkçeciler yer alamamıştır. Yirmisi Başbakan'ın başkanlık ettiği Yüksek Kurul, diğer yirmisi Yükseköğretim Kurulu tarafından seçilmiş şekilde toplam 40 üyeden oluşan Akademik Kurul, TDK'nin yeni başkanının önderliğinde çalışmalara başlamıştır. Ağırlıklı olarak, üniversitelerde yer alan Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinden davet edilen Akademik Kurul üyeleri daha çok öztürkçecilik hareketine karşı çıkan ve gelenekçi yapıyı savunan kişiler arasından seçilmiştir (Bingöl, 2004, 49).

Türk Dil Kurumu ve diğer Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlar, 20'si Yüksek Öğretim Kurumu; 20'si Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurulu tarafından seçilen 40 asıl üyeden oluşan Bilim Kurullarına sahiptir. Üyelerin çoğunluğu üniversitelerde çalışan Türkologlardır. Kurumun bilimsel çalışmaları bu kurul tarafından planlandığı gibi yönetim işlerini üstlenen Yürütme Kurulu ile bilimsel çalışmaları yürüten Kol ve Komisyonların üyeleri de bu kurul tarafından seçilmekteydi (TDK, 2015).

Şerafettin Turan, Oktay Akbal, Ömer Asım Aksoy, Doğan Aksan, Cahit Külebi, Emin Özdemir, Tahsin Yücel ve Talat Tekin gibi öztürkçeciliği temsil eden üyeler, Dil Kurum'undan dışlanarak ya da görevlerine son verilerek, yerlerine Hasan Eren, Ahmet Bican Ercilasun, Zeynep Korkmaz, Ahmet Temir, İsmail Parlatır, İnci Engünün, Hasibe Mazıoğlu, Fikret Türkmen, Hamza Zülfükar ve Osman Fikri Sertkaya gibi gelenekçi kanadın önde gelen isimleri yerleştirilmiştir (Bingöl, 2004, 49).

Dil konularında uzlaşmayan ve işbirliği için bir türlü zemin oluşturmamayan öztürkçeci ve gelenekçiler eskiden olduğu gibi mücadelelerine ayrı ayrı devam etmişlerdir. 1985 yılında Ankara'da düzenlenen Dil Bayramını, kurumun eski ve yeni üyeleri ayrı ayrı düzenledikleri etkinliklerle kutlamıştır. Yeni TDK'nin çalışmalarını ve faaliyetlerini eleştiren TDK'nin eski üyeleri, Eylül 1987'de gelenekçilerin kontrolünde olan Türk Dil Kurumu'na karşılık, Türk Dili Derneği'ni kurmuştur. Aynı şekilde, TDK'nin resmî yayın organı olan *Türk Dili* 'ne karşılık *Türk Dili Dergisi* çıkarılmaya başlanmıştır. Öztürkçeciler bu tür çalışmalarıyla,

gelenekçilerin denetiminde bulunan TDK'nin faaliyetlerine kurumsal düzeyde direnç göstermeye çalışsalar da, bu çalışmalarında çok başarılı olamamıştır. Seslerini geniş kitlelere duyuramamışlar ve dolayısıyla dil politikasını etkileme konusunda da arzuladıkları başarıyı sergileyememiştir (Bingöl, 2004, 50). Şüphesiz bunun en büyük nedenlerinden birisi devlet desteğinden yoksun olmalarıdır.

TDK'de görev alan yeni üyelerin 1980 sonrası dönemde ortaya koydukları en belirgin faaliyet, Öztürkçecilerin başlattığı dili özleştirme çalışmalarının askıya alınması olmuştur. 1984 yılında, daha önceki dönemlerde TDK tarafından türetilen 202 öztürkçe kelime, devlet yönetimindeki TRT Yönetim Kurulu tarafından "sakıncalı kelimeler" olarak nitelendirilmiş, radyo ve televizyonlarda kullanılmaları yasaklanmıştır. Aynı kelimeler, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da sakıncalı olarak değerlendirilerek ders kitaplarında kullanılmaları yasaklanmıştır (Bingöl, 2004, 50).

Atatürk döneminde başlatılan Türk Dili'ni arılaştırma çalışmaları zaman zaman kesintiye uğrasa da; günümüz dil politikasının şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

5. TÜRK DİL POLİTİKASINI ETKİLEYEN KURUMSAL YAPILAR

Türk Dil Politikası, tarihi seyri içerisinde hem kültürel etkileşimler hem de devlet oluşumlarına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Yukarıdaki bölümlerde tarihsel seyrine göre bu politikaların neler olduğuna değinilmiştir.

Günümüzde de Türk Dil Politikası eksik düzenlemelere rağmen bazı yasal uygulamalarla şekillendirilmiştir. Ancak Dil Politikasının bu düzenlemelerden daha çok küreselleşmenin etkisiyle şekil aldığı görülmektedir. Öte yandan ulusal ya da uluslararası anlamda Dil Politikasına yön veren kurumlar aşağıda tartışılmıştır.

5.1. Türk Dil Politikası'nı Etkileyen Resmî Kurumlar

Türk Dil Politikası, öncelikli olarak yasal bazı düzenlemelerle şekillenmiştir. Anayasal düzenlemeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne (AB) uyum sürecinde attığı bazı adımlar, Millî Eğitim Bakanlığı'na yapılan bazı düzenlemeler ve yabancıların Türkçe öğrenmesine yönelik gerçekleştirilen bazı uygulamalar Türk Dil Politikası'nın şekillenmesinde önemli yer tutmaktadır.

5.1.1. TBMM

Bu bölümde günümüz dil politikalarının şekillenmesinde önemli görevler üstlenen TBMM faaliyet alanıyla ilgili bazı düzenlemeler açıklanacaktır.

5.1.1.1. Anayasal Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti günümüz Anayasası'nın 3. maddesinde; **“Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir”** denilmek suretiyle en bağlayıcı yasada Cumhuriyet dilinin Türkçe olduğu net bir şekilde vurgulanmıştır (Resmî Gazete, 09.11.1982).

Türkiye dil konusunda KOB ve UP'de belirlenen hedefleri gerçekleştirmek üzere 2001 yılından itibaren bazı düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu

düzenlemelerin başında; 17.10.2001 tarihli *Resmî Gazete*’de yayımlanan 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Anayasa değişikliği gelmektedir. Bu değişiklikle, Anayasanın 26. ve 28. maddelerinde yer verilen, düşüncelerin açıklanması ile yayılmasında ve yayıncılıkta “kanunla yasaklanan dillerin kullanılamayacağı” ile ilgili paragraflar yürürlükten kaldırılmış, öte yandan eğitimle ilgili 42. maddesinde yer verilen “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez” ibaresi ise bırakılmıştır (Eraydın, 2008, 174).

5.1.1.2. Diğer Yasal Düzenleme ve Uygulamalar

Anayasa’da 2001 yılında yapılan düzenlemenin ardından, Resmî Gazete’de yayımlanmış olan, 9.8.2002 tarih ve 4771 sayılı yasa ile bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu yasanın 8. ve 11. maddeleri ile 1994 tarih ve 3984 nolu Televizyon-Radyo Kanallarının Kurulması ile ilgili yasa ile 1983 tarih ve 2923 nolu Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi hakkındaki yasaya Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında kullandıkları dillerin kullanılmasına izin veren maddeler eklenmiştir (Resmî Gazete, 19.10.1983).

Kanunlarda yapılan değişikliklerin ardından, 2002 yılında, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin, radyo ve televizyon yayınları ile özel kurslarda kullanılmasına izin veren iki yönetmelik çıkarılmıştır. Bunlardan ilki; 20.9.2002 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik”, ikincisi ise diğer Avrupa ülkeleri mevzuatlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucunda hazırlanan ve 18.12.2002 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan “Radyo ve Televizyon Yayınlarının Dili Hakkında Yönetmelik”tir. 2003 ve 2004 tarihlerinde çıkarılan yeni yönetmelikler bu ilk yönetmeliklerin yerini almıştır (Eraydın, 2008, 175).

5.12.2003 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik” maddelerine göre amaç; “Cumhuriyet’in Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmayacak şekilde Türk vatandaşlarının, günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için faaliyette bulunmak” olarak ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 5.12.2003).

Bu düzenlemenin ardından 2004’te Kürtçe kurslar açılmıştır. Kürtçe öğretmek amacıyla açılan kurs öğrencilerinin birçoğu üniversite öğrencilerinden oluşmuştur. Dil kurslarının açılması bazı detaylar nedeniyle gecikmiştir. Dil kurslarından, özel statülü okul açmak için istenen şartların, öğretmenlerden de özel öğretim kurumlarında görev alacak personelden istenen niteliklerin istenmesi, dil kurslarının paralı olması, nitelikli ders kitaplarının bulunmaması ve alfabe farklılıkları gibi nedenlerle kursların açılması güçleşmiştir. Açılan bazı kurslar da yeterince ilgi görmediğinden kapanmıştır (Eraydın, 2008, 176).

25.01.2004 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” gereğince yayın esasları aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Resmî Gazete, 25.01.2004).

“Kamu ve özel ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de bu yönetmelik hükümleri doğrultusunda Üst Kurul’dan izin alınmak suretiyle yayın yapılabileceği, bu dil ve lehçelerde, sadece yetişkinler için haber, müzik ve geleneksel kültürün tanıtımına yönelik yayınlar olması gerektiği, bu dil ve lehçelerin öğretilmesine yönelik yayın yapılamayacağı, .bu dil ve lehçelerde yeniden iletim konusu yayınlar dâhil, televizyon yayını yapan kuruluşlar bu yayınlarını içerik ve süre açısından bire bir olmak kaydıyla, Türkçe alt yazıyla vermekle veya hemen akabinde Türkçe tercümesini yayınlamakla, radyo yayını yapan kuruluşlar ise programın yayınlanmasını takiben Türkçe tercümesini yayınlamakla yükümlü oldukları”.

TRT, 07.06.2004 tarihinde bu yönetmelik hükümleri çerçevesinde, Boşnakça, Arapça, Çerkezce dilleri ile Kürtçenin iki lehçesindeki yayınlara başlamıştır (Eraydın, 2008, 177).

Türk vatandaşlarının çocuklarına verilecek isimlerle ilgili olarak, Resmî Gazete'nin 19 Temmuz 2003 tarih ve 25173 sayısı ile yayımlanarak yürürlüğe giren 4928 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile 5.5.1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu'nun 16. maddesinin dördüncü fıkrası "Ancak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuyu inciten adlar konulmaz" olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin ardından, çocuklara özellikle Kürtçe ad konması konusunda gecikmeli uygulamalar yaşanmıştır. Kürtçe kelimelerdeki bazı harflerin Türk Alfabesinde bulunmaması sebebiyle yaşanan kargaşa, Yargıtay'ın bu harflerin kullanılamayacağına ilişkin verdiği kararlar son bulmuştur (Eraydın, 2008, 178).

Reformların uygulamaya geçmesini genel olarak geciktiren durum, kurumların iç mevzuatlarının zaman zaman yeni yönetmelikler ile çelişmesi ve değiştirilmesinin zaman alması olarak ortaya çıkmıştır. Karşılaşılan güçlükler rağmen, bu önemli reformlar, toplumsal kargaşaya ve kutuplaşmaya yol açmadan gerçekleştirilmiştir (Eraydın, 2008, 179).

5.1.1.3. TBMM Araştırma Komisyonu Çalışmaları

Türkçedeki bozulma ve yabancılaşmanın araştırılması, Türkçe'nin korunması ve geliştirilmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla 2007 yılında kurulan TBMM Araştırma Komisyonu, "millî bir dil politikası geliştirilmesini" önermiştir (TBMM, 2008).

Çalışmasını 2008 yılında tamamlayan Komisyon, raporunu TBMM Başkanlığı'na sunmuştur. Raporda Türkçe'de yaşanan sorunlar; *"yabancı kelime kullanma özentisi, müstehcen ve kaba sözlerin kullanılması, söyleyiş bozuklukları, deyim ve birleşik fiil, vurgu ve duraklama yanlışları, kelimeleri yanlış anlamda ve biçimde kullanma, anlatım bozuklukları, Türkçe öğretimindeki yetersizlikler,*

Türkçeyi özensiz kullanma, yabancı dille öğretim, bilim dili olarak Türkçe'nin tercih edilmemesi, kelime ve terim türetmedeki yetersizlikler, dil bilinci ve millî bir dil politikasının oluşturulamaması” olarak sayılmıştır (TBMM, 2008).

Radyo ve televizyonlarda müstehcen sözlerle “oha, be, lan, çüş oldum abi” gibi kaba sözlerin yer almaması gerektiği belirtilerek, *“bazı kaba sözlerle argoların film, dizi, skeç gibi programlarda yer alması tabiidir. Kanuni yaptırımlarla dilde ve kültürdeki bu yozlaşma ve kabalaşmanın önüne geçmenin mümkün olamayacağı da görülmüştür. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun ceza uygulamalarına rağmen özel radyo ve televizyonların yayınlarında fark edilir bir değişme görülmemiştir”* ifadesi kullanılmıştır (TBMM, 2008, 52).

Argo, kaba ve müstehcen sözlerin çok kullanıldığı bir başka alanın futbol, basketbol, voleybol gibi kitle sporlarının yapıldığı stad ve sahalar olduğuna işaret edilen raporda, özellikle gençlerin büyük ilgi gösterdiği spor müsabakalarında kullanılan genel ahlak dışı sözler ve toplu tezahüratın televizyonlarda yer almasının tahribatı daha da arttırdığı ifade edilmiş, ayrıca yazılı basında da argo ve müstehcenliğin kullanımında bir artış olduğuna dikkat çekilmiştir (TBMM, 2008, 52).

Raporda ayrıca, okul öncesi eğitim, ilk ve ortaöğretim, yükseköğretimde etkin bir Türkçe öğretimi yapılması gereğine işaret edilerek, yabancı dille öğretim yerine, yabancı dil öğretiminin özendirilmesi istenmiştir (TBMM, 2008, 73).

Öte yandan gazete ve dergilerde pek çok imla hatasına rastlandığı, televizyonlarda da zaman zaman imla sorunu yaşandığı bildirilerek, özellikle alt yazılarda imla konusunda gerekli titizliğin gösterilmediğine yer verilmiştir (TBMM, 2008, 52).

‘Türkçedeki Bozulma ve Yabancılaşmanın Araştırılması, Türkçenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu’nun sonuç kısmında; rapor içerisinde gösterilen çözüm yolları konusunda **“her kurum ve kuruluşun**

kendi üzerine düşen görevi hassasiyetle yerine getireceği”nin ümit edildiği bildirilmiştir (TBMM, 2008, 97).

5.1.2. Avrupa Birliği

Avrupa Konseyi (AK) oluşturma fikri, Winston Churchill tarafından gündeme getirilmiştir. Churchill, 1946 yılında Zürih’te yaptığı “Avrupa Birleşik Devletleri” içerikli konuşmasında ‘Avrupa Konseyi’ ifadesini kullanmıştır. Churchill’in bu konuşmasından üç yıl sonra 5 Mayıs 1949 yılında 10 Avrupa ülkesi (Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç) kurucu üye sıfatıyla Avrupa Konseyi’ni kurmuşlardır. Örgütün merkezi Fransa’nın Strasburg kenti olarak belirlenmiştir. Türkiye, Avrupa Konseyine 1949 yılında kurucu üye statüsünde sayılan ülkelerden biri olarak katılmış, Konseyin çalışmalarında kesintisiz yer almıştır. Şu anda Konseyin 46 üyesi bulunmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2016).

Konseyin amacı özetle; “insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; azınlıklar, ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre konularındaki sorunlara çözüm aramak; Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak” olarak ifade edilebilir. Konseyin resmî dilleri İngilizce ve Fransızcadır. Ancak konseye üye 46 ülkede çok farklı diller konuşulmakta ve farklı kültürler yer almaktadır. Avrupa’daki zengin dillerin ve kültürlerin çeşitliliği Avrupa’nın önemli ve değerli özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Konsey, 2001 yılını ‘Avrupa Diller Yılı’ olarak kutlamayı kararlaştırmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2016).

Avrupa Birliğine üye ülkelerde yaşayanlar arasında yapılan bir araştırma sonucuna göre, öğrencilerin %89’unun İngilizce, %32’sinin Fransızca, %18’inin Almanca ve %8’inin İspanyolca öğrendikleri ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmaya göre bu ülkelerdeki bireylerin yarısından fazlasının çok dilli olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, Avrupa Eğitim Komisyonu tarafından 1995 yılında yayımlanan ‘Öğrenen

Topluma Doğru' başlıklı bildiride Avrupa Birliği vatandaşlarının anadillerinden başka en az iki Avrupa dilini daha yeterli düzeyde öğrenmelerine ilke olarak yer verilmiş, bu konuda bireylere gerekli kolaylığın gösterilmesi öngörülmüştür (Demirel, 2012, 22).

Bu bölümde Avrupa Dil Projesine ve ülkemizde Avrupa Birliği Uyum Süreci ile ilgili yapılan çalışmalara ve düzenlemelere yer verilecektir.

5.1.2.1. Avrupa Birliği Dil Gelişim Proje Ve Uygulamaları

Avrupa'nın geleceğine yönelik olarak, Avrupa Konseyi'nin eğitim ve kültür politikaları içinde en önemli gördüğü konuyu dil politikası oluşturmaktadır. Konsey, bu çerçevede, Avrupa'nın geleceği için "çok kültürlü, çok dilli" bir toplum oluşturma yaklaşımını ana eğitim hedefi olarak belirlemiş ve üye ülkeleri de bu hedefe ulaşmak için yönlendirme çalışmalarına girişmiştir. Avrupa Konseyi bu hedefini gerçekleştirebilmek için, 2001 yılını 'Avrupa Diller Yılı' olarak ilan etmiştir (Demirel, 2005).

Avrupa Diller Yılı'nı kutlamadaki ana neden, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin dil ve kültür miraslarına sahip çıkarak, bunları diğer Avrupa ülkeleriyle paylaşımları olarak ifade edilebilir. Öte yandan, çok kültürlü ve çok dilli bir Avrupalı olma bilincini yaymak, birden fazla dil öğrenmeyi teşvik etmek esastır. Fazla dil öğrenmekle, farklı dil ve kültürel geçmişleri olan topluluklar arasında hoşgörünün artması ve bu hoşgörünün yayılması, bireylerin birbirlerini daha iyi anlamaları hedeflenmiştir (Demirel, 2003, 241).

Avrupa Konseyi, Yaşayan Diller Bölümü aracılığıyla konseyin dil politikalarını oluşturmakta ve Avrupa genelinde bu politikaları uygulamaya çalışmaktadır. Üye ülkeler, modern dil öğretim ve öğreniminde ulusal ilkeleri kabul ettiği ya da geliştirdikleri zaman işbirliği ve eşgüdümde uygun düzenlemeleri yaparak Avrupa düzeyinde daha büyük bir yakınlaşma sağlayacaklardır (MEB, tarihsiz, 2).

Konseyin dil konusunda izlemiş olduğu bu politikayla, Avrupa’da konuşulmakta olan farklı dillerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam açısından değeri ve bu dillerden en az iki ya da üçünü konuşabilmenin önemi devamlı vurgulanmaktadır. Avrupa Konseyi’nin dil öğretimindeki bu politik görüşü üye ülkeler arasında yaygın bir şekilde kabul görmüştür (Demirel, 2012, 22).

Avrupa Konseyi’nin, Avrupa’nın geleceğı açısından belirlemiş olduğu dil politikası; yabancı dillerin öğrenilmesinde yeni ve farklı olan “Avrupa Dil Gelişim Dosyası” yaklaşımını esas almaktadır. Avrupa Dil Gelişim Dosyası esas alınarak, yabancı dil öğretimi sürecinde; dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin etkin olarak öğrenileceğı değerlendirilmiştir (Güneyli ve Demirel, tarihsiz, 110).

2001 yılında düzenlenen etkinlikler yoluyla; Avrupa’da konuşulmakta olan farklı dillerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşam açısından önemli olduğuna ve bu diller arasından az iki ya da üçünün öğrenilerek kullanımında yetkin olabilmenin önemine işaret edilmiştir. Avrupa’nın dil öğretimi alanında bu yeni politikası ve çok dil öğrenmeye yönelik yaklaşımları, 2001 yılı içinde daha fazla gündeme getirilerek geniş bir platformda tartışılmış, yaşam boyu dil öğrenme ve en az üç dilli Avrupa vatandaşı olmak bir eğitim hedefi olarak belirlenmiştir (Demirel, 2012, 22).

Konseyin, Dil Politikaları Birimince geliştirilen “Avrupa Dil Gelişim Dosyası Projesi”nin, 15-17 Ekim 2000 tarihleri arasında Polonya’nın Cracow şehrine düzenlenen “Eğitim Bakanları Daimi Konferansı” sonunda imzalanmış olan sonuç bildirgesiyle Konseye üye tüm ülkelerde uygulanmasına karar verilmiştir. Bu nedenle, 2004-2005 öğretim yılına değin, öncelikle pilot okullarda çalışmaların yapılması kararlaştırılmış, 2004-2005 eğitim-öğretim yılından itibaren de, tüm Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin bu çalışmayı yaygınlaştırılması planlanmıştır (Güneyli ve Demirel, tarihsiz, 110).

Kişiler, ‘Dil Gelişim Dosyası’yla, dil öğrenme süreçlerini kendi kendilerinin düzenlemesi yönünde teşvik edilirler. Bir nevi belge özelliğı taşıyan bu dosyada, yabancı dil öğrenme sırasında elde edilen başarı ve kazanımlar, kişilerin kendi öz değerlendirmeleri dışında başkalarının da görüşlerini içeren dokümanlar yer alır. Bu

doküman; dil pasaportu, dil öğrenim geçmişi ve dil dosyası olmak üzere üç bölümden oluşur (Güler, 2005, 95):

Dil Pasaportu olarak adlandırılan belge; bireyin dil becerilerine ait sertifikaların, diplomaların ve farklı dillerde edindiği tecrübelerinin kaydı niteliğindedir. Bu belgedeki dil becerileri, ‘Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı’ndaki yeterlik düzeylerine göre değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme; Dil Pasaportu’nda “Kendini Değerlendirme Tablosu” olarak verilmiştir. Dil Pasaportu, Kendini Değerlendirme Tablosu haricinde, Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı’nda belirtilen dil becerileri profili, dil geçmişi ve kültürlerarası deneyimler, sertifika ve diploma kayıtları bölümlerini de içermektedir (Mirici, tarihsiz).

Dil Öğrenim Geçmişi, ayrıntılı ve düzenli bir şekilde güncelleştirilen ve bireyin öğrendiği dil ya da dilleri nasıl, ne amaçla ve nerede öğrendiğini ifade eden bir kayıttır. Bu kayıt sayesinde bireyler, öğrenme konusunda kendi ihtiyaçlarını ve amaçlarını değerlendirebilme imkânı bulacak, bunu kendi dil öğrenme kabiliyetlerine ve kültürlerarası deneyimlerine yansıtarak, dildeki mevcut düzeylerini ölçme fırsatı bulabilecektir (Templer, 2002).

Dil Dosyası, kişinin yabancı dil öğrenme ivmesini ve başarı durumunu gösteren ve kişisel çalışmalarına ilişkin belgelerin olduğu bölümdür. Kişi dosyaya sahip olduğu belgeleri ekleyebilir. Dosyasını istediği zaman güncelleyebilir. Bu belgeleri eğitim kurumlarına başvururken ya da herhangi bir iş başvurusunda gösterebilir. Bu dosya sayesinde çalışma düzeyini ölçebilir (Güneyli ve Demirel, tarihsiz, 112).

Dil gelişim dosyasının belirtilen içerikleri doğrultusunda iki işlevi vardır. Birinci işlevi; bilgilendirme yani kişinin dil özgeçmişi hakkında sahip olduğu tüm bilgilerin bu dosyada bulunabilmesidir. Bu işlev, yabancı bir dili öğrenmek için geçirilen süreden tutun da, öğrenim yaptığı kuruma, öğrendiği dille ilgili aldığı sertifikalar ve diplomaların hepsini gerçekleştirmektedir. İkinci işlev ise; dosyanın eğitsel işlevidir. Bu işlev, kişinin dil öğrenme konusunda kendisine sağladığı

yararlarıdır. Kişi, herhangi bir Avrupa ülkesinde işverene bu pasaportu gösterdiği zaman çalışma imkânına sahip olabilir ve dil pasaportu olan kişi, kalmak ve yaşamak istediği ülkenin dilini bilirse o ülkede oturma ve çalışma iznine sahip olabilir (Demirel, 2012, 25).

Türkiye’de kalmak isteyen yabancıların da benzer şekilde dil pasaportuna sahip olmaları ve Türkçe bildiklerini belgelendirmeleri gerekecektir. Avrupa Birliğine üye ülkeler için geçerli standartlar ve uygulamalar, Birliğe aday ülkeler için geçerli olacaktır. Böylece Türkçenin Avrupa vatandaşları arasında yabancı dil olarak öğretimi yaygınlaşacaktır (Demirel, 2012, 26).

5.1.2.2. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye Uygulamaları

Avrupa Konseyi ile Türkiye Cumhuriyeti (Millî Eğitim Bakanlığı) arasında yabancı dil öğretimi yönünden gerçekleştirilen en belirgin çalışmalar 1968 yılında başlatılmıştır. Yabancı dil öğretiminin etkin bir şekilde yapılabilmesi amacıyla bir komisyon oluşturulmuş ve Konseyin katkılarıyla 1972’ye değin eğitim programlarının gözden geçirilerek ders kitaplarının hazırlanması konularında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Orta dereceli okullarda yabancı dil öğretiminin yaygınlaştırılması ve üst seviyeye çıkarılması için, 1972 yılında MEB Talim ve Terbiye Kurulu’na bağlı kurulan “Yabancı Diller Öğretimini Geliştirme Merkezi”nce çalışma başlatılmış ve yabancı dil öğretim programları ile ders kitapları hazırlanmıştır (Demirel, 2003, 243).

Dil Gelişim Dosyası çalışmalarının Türkiye’de gerçekleştirilmesi amacıyla öncelikle bilimsel ön hazırlıkların yapılması gerekli belgelerin Türkçeye çevirisi gerekmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı’nca 2003-2004 eğitim-öğretim yılından itibaren başlatılan bu çalışmalar, yabancı dil öğretime yönelik program geliştirme çalışmaları ile devam ettirilmiştir. Bu bağlamda Prof. Dr. Özcan Demirel’in, Ulusal Koordinatör olarak yaptığı çalışmalar; Türkçe-İngilizce örnekler, Avrupa Dil Gelişim Dosyası ve içerdiği önemli belgelerin çevirisi, ülkemiz koşullarına uyarlama çalışmaları bu konuda atılmış öncü adımlardır. Uygulama alanları ise, yabancı dil

ağırlıkları nedeniyle Özel Okullar, Anadolu Liseleri ve Süper Liseler olarak belirlenmiştir (Güler, 2005, 101).

Avrupa Dil Portfolyosuna yönelik olarak; 2010 yılında Ankara’da pilot uygulama çalıştayı düzenlenmiş, sonrasında portfolyonun daha fazla kullanımını sağlanmak amacıyla 120 eğitimcinin katılımıyla Antalya ilinde Eğitimcilerin Eğitimi adı altında bir konferans gerçekleştirilmiştir (MEB, 2014c).

Öte yandan, Avrupa Konseyi Kültürel İşbirliği Kurulu’na (CDCC) ait Eğitim Personeli tarafından Hizmet İçi Eğitim Programları doğrultusunda, Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerde; öğretmenler, okul müdürleri, müfettişler ve rehber öğretmenlerden oluşan eğitim personeline yönelik, her yıl 80 dolayında 3–5 günü içeren, kurs ve seminerler organize edilmektedir. 2012 yılında, Avrupa çapında 5.000 eğitimcinin katılımını öngören Pestalozzi Seminerleri’ne ve modül çalışmalarına, Türkiye’den toplam 211 eğitimcinin katılımı sağlanmıştır (MEB, 2014c).

Öte yandan ülkemizde dil politikalarını etkileyen bir başka çalışma, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde, Türkiye’nin ikinci ya da azınlık dilleri konusunda yapmış olduğu uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Eraydın, 2008, 170).

Bu bağlamda, Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde önemli bir adım 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi’dir. Bu zirvede Türkiye’nin üyelik sürecinin diğer adaylarla aynı koşullarda değerlendirmeye alınacağı kararı, Türkiye’nin insan hakları ve demokratikleşme konularında bazı önemli reformlar gerçekleştirmesini sağlamıştır. Bunlar arasında dil politikalarına etki edecek Türkçe dışındaki dillere yönelik yasal düzenlemeler önemli yer tutmaktadır (Eraydın, 2008, 170).

Bu tarihten itibaren Komisyonun Türkiye hakkında yayınladığı raporlarda dil haklarına vurgu yapılmıştır. AB Konseyince 2001 yılında kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi’nde (KOB) dil haklarına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Bu bağlamda, “Türk vatandaşlarının TV ve radyo yayınlarında anadillerini kullanmayı yasaklayan yasaları kaldırma” ve “kültürel hakları garanti etmek ve kültürel zenginliği korumak” hedefler arasında yer almıştır. Buna ilişkin olarak

2001’de Ulusal Program (UP)’da yer alan ve bazı yasal düzenlemelere de yansıtılan, “Türkiye’nin resmî dili ve eğitim dili Türkçedir” ve “Türkiye, gündelik hayatta Türk vatandaşlarının farklı dil ve lehçeleri konuşmasını yasaklamaz” ifadelerine yer verilmiştir (Eraydın, 2008, 171).

Avrupa Komisyonu’nca, 25 Mart 2003’te Türkiye hakkında yayınlanan Katılım Ortaklığı Belgesi’nin “Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler, Öncelikler” (2003-2004) başlığı altında dille ilgili olarak şu noktaya temas etmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2003):

“Kültürel çeşitliliğin sağlanması ve kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının teminat altına alınması. Mevcut tedbirlerin uygulamaya konulması ve erişime engel olan tedbirlerin ortadan kaldırılması yoluyla, radyo/TV yayınlarına ve Türkçe dışındaki dillerle yapılan eğitime etkili bir erişimin temin edilmesi”.

Türkiye bu doğrultuda Ulusal Programını güncelleyerek yayımladı. Ulusal Program’da, düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde “Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması veya farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümleri hayata geçirmeyi” kabul etmiş ve UP’de şu ifadelere yer vermiştir (Eraydın, 2008, 172):

“Hükûmet, tüm bireylerin herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm insan hakları, temel özgürlükler ve kültürel haklardan tam ve eşit olarak yararlanmalarını güvence altına almanın temel görevi olduğuna inanmaktadır (...). Bu çerçevede, (...) Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması veya farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümler uygulanacaktır”.

2006 tarihli KOB’da dile ilişkin olarak şu hususlara yer verilmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2006):

“- Türkçe dışındaki dillerde radyo/TV yayıncılığına etkili şekilde erişimin sağlanması. Özellikle yerel ve bölgesel özel yayıncılara yönelik mevcut engellerin kaldırılması.

- Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin desteklenmesi için uygun tedbirlerin kabul edilmesi”.

2008 tarihli KOB’da ise dile ilişkin olarak şu hususlar yer almıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2008a):

“- Türkçe dışında yapılan Radyo/TV yayınlarına erişimin etkili biçimde geliştirilmesi, özellikle geriye kalan yasal engellerin de ortadan kaldırılması.

- Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin teşvikine yönelik uygun tedbirlerin alınması”.

Türkiye, bu koşullara yönelik daha önce Ulusal Programlarda yer alan düzenlemelerini devam ettirdiğini bildirerek UP’da şu ifadelere yer vermiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2008b):

“Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’la beraber Türk vatandaşlarının günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın imkânları daha da genişletilmiştir. Bu kapsamda, uygulamaya yönelik adımların atılmasına devam edilecektir”.

5.1.3. Millî Eğitim Bakanlığı

Bu bölümde Millî Eğitim Bakanlığı bağlantılı olarak Dil Politikalarının gelişmesine katkıda bulunan uygulamalar irdelenecektir. Genelde bu uygulamaları; Millî Eğitim şûraları’nda alınan kararlar, yurtdışında Türkçe öğretilmesi ya da Türkçe eğitim verilmesi ve yabancılara Türkçe ğretimi gibi konular oluşturmaktadır.

5.1.3.1. Millî Eğitim şûraları

Millî Eğitim şûraları’nı, Türk Millî Eğitimi ile ilgili her türlü konunun, yetkili ve uzmanlarca ele alındığı, tartışıldığı ve karara bağlandığı toplantılar olarak ifade edebiliriz. şralarda gündem maddeleri önceden belirlenir ve gündem maddelerini görüşmek üzere komisyonlar oluşturulur. Komisyonlar, kendi üyelerinin gündemlerindeki maddeler hakkında yapılan çalışmalar sonucu almış oldukları

kararları öneri olarak sunarlar. Ele alınan bu konular daha sonra değerlendirilerek karara bağlanır (Çeçen ve Çiftçi, 2008, 25).

Millî Eğitim Şûraları, Türkiye’de mevcut eğitim sorunlarının gündeme alınarak, bu sorunların ve çözüm yollarına ilişkin kararların alındığı, ihtiyaca göre belirli aralıklarla toplanan, Millî Eğitim Bakanlığı’nın en büyük karar alma ve danışma organıdır. Şûralar, 2287 sayılı ‘Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun’a göre düzenlenmektedir. İlk Millî Eğitim Şûrası 1939 yılında toplanmıştır. Günümüze kadar (2016) sonuncusu 2014 yılında olmak üzere toplam 19 şûra gerçekleştirilmiştir. Bu şûralardan bir kısmı yasal süresinde toplanmış, bir kısmı ise zamanında toplanamamıştır. Millî Eğitim Şûrası Yönetmeliğine göre toplanma süresi 4 yılda birdir. Şûralarda alınan kararlar Türk Eğitim Sistemine yön veren niteliktedir (MEB, 2014d).

Millî Eğitim Şûra kararları uygulanırken dönem hükûmetlerinin (iktidarda olan siyasal partinin) yaklaşımı; toplumsal ve ekonomik gelişmeler ve dış dünyanın durumu bu kararların uygulanmasında ana etkindir. Özellikle, hükûmetlerin bu kararların uygulanmasında etkisi oldukça büyük olmuştur. Çünkü şûralarda alınan karar yönetmeliğe göre tavsiye niteliğindedir ve kararların uygulanması Millî Eğitim Bakanlığı’na aittir. Kararlar Bakanın onayından sonra resmîlik kazanmaktadır. Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasal ortam, toplumsal ve ekonomik değişim bu kararların uygulanmasında etkili olmaktadır (Deniz, 2001, 171-172).

Tek Partili Dönem içinde gerçekleştirilen (1943) şûrada alınan kararlar ve uygulama süreçleri ile çok partili dönemle birlikte gerçekleştirilen şûralarda alınan kararlar ve uygulama süreçleri birbirinden farklı olmuştur. Çok Partili Dönemde; 1950, 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarında meydana gelen toplumsal ve siyasal değişimler, ideolojilerin eğitime ve şûralara yansımaya sebep olmuştur. Şûra kararlarının Türkiye’nin eğitim sorunlarını çözmede yeterli olacağı ve toplumun eğitim için beklentilerini karşılayacağı söylenebilir. Fakat kararlar çoğunlukla uygulamaya aktarılamadığı ya da geciktirildiği için yeterli düzeyde verim alınamamaktadır. Bu değerlendirme şûra kararlarının uygulayıcısı olan Millî Eğitim

Bakanlığı'nın ve bakanların ortak yargısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Deniz, 2001, 171-172).

Millî Eğitim Şûraları'nın Türk Dil Politikası'nın gelişmesine olan katkısı önemlidir. Eğitim, dil politikalarının en etkin uygulama alanlarından birisidir. Bu nedenle Millî Eğitim Şûraları da dil politikalarının şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada, tüm Millî Eğitim Şûraları'nın ele alınmasından ziyade dil politikasına katkıları açısından önemli yeri olan 2. ve 12. Millî Eğitim Şûraları değerlendirilecektir.

2. Millî Eğitim Şûrası'nda (1943) şu kararlar alınmıştır (MEB, 2014a):

- Bütün eğitim kurumlarında anadili çalışmalarında verimin artırılması
 - İlk ve orta dereceli okullarda tarih dersleri programları ile ders kitaplarının çocuğun seviyesine uygun olmadığı
 - Mesleki ve teknik okullar için ayrı kitap yazılması
 - Kitaplara tarihi okuma parçaları eklenmesi
 - Millî tarihe ağırlık verilmesi
 - Ortaokul ve lise tarih öğretmenliklerine yalnız bu alanda öğretmen yetiştiren kurumların mezunlarının atanması
 - Liselere sanat tarihi dersi konulması
- Önerilmiş, bu teklifler Şûra'ca uygun görülmüştür: Ayrıca;
- Ahlak eğitiminin amacı
 - İdeal Türk çocuğu
 - Türk ahlakının başlıca toplumsal ve kişisel ilkeleri
 - Ahlak eğitimi için her dereceli okullarımızda ve dışında alınması gereken tedbirler

Olarak şekillenen rapor, Şûra'da incelenip kabul edilmiştir.

Şûrada alınan kararlardan eğitim kurumlarında **anadili eğitimine ağırlık verilmesinin özellikle istenmesi** dil politikasının gelişimi açısından son derece önemlidir.

Şûrada alınan kararlar doğrultusunda; her öğretmenin aynı zamanda bir Türkçe öğretmeni gibi ders işleminin gerektiği, öncelikle Türkçe öğretmeni olduğu, bu tespitte önem verilmesi, hatta üniversitelerden Türkçe eğitimi yapabileceği yönünde sertifika alması gerekleri öne çıkan değerlendirme olmuştur (Deniz, 2001, 24).

12. Millî Eğitim Şûrası'nın (1988) V nolu “Türkçe ve Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi” konu başlığı altında, Türkçe ile ilgili şu kararlara yer verilmiştir (MEB, 2014b):

A) Türkçe Eğitim ve Öğretimi:

-Türkçe programlarında yer alan deyim ve terimlerin okullarda okutulması ile çeşitli merkezi sınavlarda (ÖSYM ÖDYM) soruları arasındaki fark (zamir; adil, cümle; tümce, kelime; sözcük vb.) başarıyı etkileyen sebepler arasında sayılabileceğinden, bu konuda ilgili kuruluşlarla temasa geçilerek bir terminoloji birliğinin sağlanması

-Bir kısım derslerin öğretimini yabancı dille yapan okulların hazırlık sınıflarının Türkçe dersi programları ile ders kitaplarının hazırlanması

-Lise Türk Dili ve Edebiyatı dersi programının hazırlanması; bu programda, yakın dönemin edebî metinlerinden, doğu ve batı klasiklerinden örneklere de yer verilmesi ve bu programa diksiyon çalışmaları ile ilgili esasların konulması

-Kompozisyon dersinin, ayrı bir ders hüviyetine kavuşturulması

-Türkçe dersinin sınıf geçmede ağırlıklı olması

-Türk Dili Öğretiminin yeterince yararlı olabilmesi için Dilbilgisi derslerinin ayrı saatlerde okutulması

-Öğrencilere okuma sevgi ve alışkanlığının kazandırılması; bunun için, ilkokuldan başlayarak, sınıf seviyesine göre Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na tespit edilmiş, edebî değer taşıyan, yılda en az beş kitabın okutulması

-ÖSYM sınavları için Türkçenin ağırlığının artırılması ve Türkçe için bir baraj sisteminin getirilmesi; bu konudaki soruların hazırlanması sırasında Bakanlık temsilcilerinin ve Üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden öğretim üyelerinin bulundurulması

-Fen Liseleri gibi Edebiyat ve Sosyal Bilimler Liselerinin de muhakkak düşünülmesi ve gerçekleştirilmesi

-Millî Eğitimin genel hedeflerinden ilkinin, çocuğun ana dilini kullanma başarısını, duyma, düşünme, hayal etme ve ilişki kurma başarısıyla bütünleştirilmesi, doğru telaffuz ile dilin doğru kullanılmasının ve çocuğun sosyalleşmesinin sağlanması

B) Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi:

-Yabancı dil öğretiminde verimliliği artırmak üzere yapılan çalışmalara; aralıksız, tutarlı ve insan gücü bakımından yeterli bir şekilde devam edilmesi

-Yabancı dil eğitiminde; fırsat eşitliğini zedelemeye mevcut sınırlı imkânların istekli ve yetenekli öğrencilere götürülmesi için, genel ortaokullar ile genel ve mesleki liselerde, 1988-1989 öğretim yılından itibaren “Basamaklı Kurs Sistemi” ne geçilmesi

-Bir ölçme ve değerlendirme birimi, bir otantik doküman derleme birimi, ders kitapları ve yardımcı ders malzemesi üretim ünitesi, bir dokümantasyon kitaplığı, bir yabancı dil öğretmenleri ile haberleşme birimi, bir ders programları geliştirme birimi ve bir hizmet içi programları ve eğitimi geliştirme birimini ihtiva edecek; yabancı ülkelerdeki benzeri merkezler, Milletlerarası Kuruluşlar ve Üniversitelerle bilimsel ve mesleki alanlarda iletişim kuracak; yabancılara Türkçe, öğretim metotları hazırlanmasında rehberlik edecek; Türk tecrübesini yayacak ve yabancı dil öğretimi

ile ilgili yeni metotlar geliştirilecek ve uygulayacak; yabancı dil öğretiminde koordinasyonu sağlayacak bir “Yabancı Diller Merkezi”nin kurulması

-Basamaklı Kur Sisteminin işleyiş şekli ile ilgili mevzuatın düzenlenmesi

-Basamaklı Kur Sisteminin uygulanmasında; çalışmaları izlemek, değerlendirmek, rehberlik etmek ve yüksek seviyeli çağdaş yabancı dil öğretim metodolojilerindeki gelişmeleri ve bunların sınıftaki uygulamalarını yakından bilen gezici bir ekibin görevlendirilmesi

-Almanca öğretiminde olduğu gibi, İngilizce ve Fransızca öğretimi ile ilgili çalışmalara katılmak üzere, İngiliz ve Fransız Hükûmetlerinden uzun süreli bin uzman sağlanması

-Basamaklı Kur Sisteminin uygulanmasını yapan okullarla dili öğretilen ülkelerdeki benzeri okulların kardeş okullar olması sağlanarak hem yabancı dil öğretiminin gelişmesine, hem de memleketimizin yabancılara tanıtılmasına yardımcı olunması

-Yabancı dil öğretiminde; zorunlu durumlarda, kalabalık sınıflar için özel öğretim tekniklerinin geliştirilmesi

-Basamaklı Kur Sistemi dışında kalan okulların yabancı dil dersi programlarının yeni gelişmeler doğrultusunda gözden geçirilmesi; ikinci ve takviyeli yabancı dil öğretimi için çerçeve programlarının hazırlanması

-Yabancı dil öğretimi için çağdaş öğretim yöntemleri içerisinde kullanılmaları zaman ve maddi kayıplara sebep olduğu kesinleşen laboratuvarlar kurulması yerine, yeterli miktarda portatif kasetçalar, video ve monitörlerin yabancı dil öğretiminin kullanımına sunulması

-Yabancı dil öğretmeni yetiştiren kurumlarda Türkçe dersleri üzerinde hassasiyetle durulması; özellikle Türkçenin yapısının öğretilmesi

-Avrupa Konseyi ve ilgili ülkelerle iş birliği halinde öğretmen yetiştiren öğretmenler için ve yabancı dil öğretiminin çeşitli yönleri üzerinde uygulamalı seminerler (Atellers / Workshops) düzenlenmesi

-Yaygın eğitim kurumlarında; yetişkinlerin, yabancı dil öğrenmeye teşvik edilmesi; hedef grupların ve ihtiyaçların tespit edilmesi; bu kurumlar için programlar ve ders malzemelerinin geliştirilmesi

-Yabancı dil imtihanlarının öğrencilerin başta iletişim güçlerini ölçmeye imkân verecek şekilde yeniden düzenlenmesi

-Türkiye’de yabancı dil seviyesini ölçen resmî bir kurumun tesis edilmesi

-Yabancı dil öğretimini teşvik etmek ve geliştirmek maksadıyla; Memleketimizle diğer ülkeler ve milletlerarası kuruluşlar arasında öğretmen, öğrenci, program, ders aracı vb. konularda millî seviyede veya okullar seviyesinde kısa ve uzun süreli mübadele sistemlerinin geliştirilmesi

Yabancı dil eğitimi ile ilgili alınan Şûra kararlarının birçoğu uygulamaya aktarılmıştır. Fakat uygulama çok kısa süreli olmuş ve eski sisteme geri dönmüştür. Basamaklı kur sistemi ve yabancı dil derslerinin zorunlu dersler arasından çıkarılması istemi bir yıl uygulanabilmiştir (Deniz, 2001, 75).

5.1.3.2. Yurtdışında Öğretmen Görevlendirilmesi

Türk kültürünün yurt dışında tanıtılması, yayılması ve korunması, yurt dışındaki vatandaşlarımız ve soydaşlarımızın kültürel bağlarının korunması, güçlendirilmesi ve dini konularda aydınlatılmasının yanında Türk Dili’nin öğretilmesi amacıyla; öğretim üyesi, öğretim görevlisi, okutman, öğretmen ve din görevlisi olarak yurt dışında görevlendirilecek personelin unvanı, sayısı, nitelikleri, seçimleri, görev yerleri ve süreleri, izinleri, yurt dışındaki görevlerinin sona erdirilmesi ve diğer hususlara ilişkin esas ve usuller 3/7/2003 tarihli ve 25157 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonun Çalışma Esas ve Usulleri ile Bu Komisyon Tarafından Yurt Dışında Görevlendirilecek

Personelin Nitelikleri ile Hak ve Yükümlülüklerinin Belirlenmesine İlişkin 5/6/2003 tarihli ve 2003/5753 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı”yla düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 3.07.2003).

Bu düzenlemeyle, amaç ve kapsam maddesinde de belirtilen “Türk Dili’nin öğretilmesi” ve diğer faaliyetlerde bulunmak üzere her yıl birçok görevli ülkemizi temsilen yurtdışına gönderilmekte, uluslararası ilişkilerin imkân verdiği ölçüde Türk Dili’nin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması faaliyetinde bulunmaktadır.

Kazakistan’ın Türkistan şehrinde bulunan Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan’ın Bışkek kentindeki Manas Üniversitesi gibi YÖK tarafından da denetlenen, müteveli heyetlerinde Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri bulunan üniversitelerde, aynı zamanda eğitim dillerinden biri Türkçe olduğu için hazırlık sınıflarında Türkçe yabancı dil olarak okutulmaktadır. Türkçe Türkiye’den giden öğretmenler ya da okutmanlar tarafından öğretilmektedir. Bu üniversitelerde Türkçe eğitiminde izlenen yaklaşımlarla ve kullanılan metotlarla, öğrencilerin standart yazı dili olarak Türkçeyi iyi derecede kullanabilir hale gelmesi amaçlanmaktadır (Schroeder, 2008, 218).

Yunus Emre Enstitüsünce yürütülen Türkoloji Projesi kapsamında Türkiye’deki bulunan üniversitelerin *Türk Dili ve Edebiyatı*, *Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi*, *Türkçe Eğitimi*, *Çağdaş Türk Lehçeleri* bölümlerinde görev yapan öğretim elemanları, Enstitü ile işbirliği protokolü çerçevesinde yurt dışındaki üniversitelerin Türkoloji, Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine, aynı zamanda üniversiteler bünyesinde yer alan Türkçe kurslarını vermek için 10 ay süreyle görevlendirilmektedir. Türk Dili ile ilgili bilgilerin ve Türkçenin öğrenilmesini sağlamaktadırlar. Bu çerçevede 2013-2014 eğitim öğretim yılında 26 ülkede bulunan 32 üniversite için toplam 49 öğretim elemanı görevlendirilmiştir (YEE, 2015c).

5.1.3.3. Yabancılar Türkçe Öğretimi

Anadili öğretiminden ayrı olarak, Türkiye dâhil dünyanın birçok yerinde yabancı dil olarak Türkçe öğretimi yapılmaktadır. Bu çalışma hem Türkiye’de yabancılar Türkçe öğretme, hem de Türkiye dışında yabancılar Türkçe öğretme şeklinde gerçekleştirilmektedir (Schroeder, 2008, 215).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretebilmek için çok sayıda ders kitabı, çalışma kitabı, görsel ve işitsel materyal kullanılmaktadır. Birçoğunun belirli ölçülerde zayıf ya da güçlü yönleri olan bu materyallerin öğretmenlerce doğru olarak kullanılabilmesi dilin öğretilmesi açısından çok büyük önem taşımaktadır. Öğretmenlerin sadece yazılı olan kitabı takip ederek ders işlemesi hem çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerinin uygulanmasını daha zor hale getirebilmekte, hem de iletişim ve öğrenci merkezli bir öğretimi zorlaştırır ve sıkıcı hale getirebilmektedir. Günümüzde sadece dilbilgisi ağırlıklı, ancak iletişim yönünden eksik eğitim-öğretim modeli dil öğrenme hevesinde olan kişileri bu isteklerinden uzaklaştırabilmektedir. Çünkü günümüzde ana dili haricinde bir dili öğrenmek oldukça zordur ve çaba gerektirir. Bu nedenle yabancılar dil öğretirken etkili ve dili sevdirecek yöntemlerin kullanılması dil öğrenme isteklerini artıracaktır (Sakallı, 2010, 785).

Avrupalılar Türkçeyi yabancı dil olarak, Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devleti ile siyasi ve ticari ilişkilerine bağlı olarak Avrupa’nın birçok üniversitesinde açılan Türkoloji bölümlerinde öğrenmeye başlamışlardır. Üniversitelerin Türkoloji bölümleri daha çok kültürel ve tarihi çalışmalara ağırlık verdiği için, dil bilimsel kuramlar yönünden eksik kalmış, bu da Türkçe’nin yabancı dil olarak öğretilmesinde altyapı eksikliğine neden olmuştur (Can, 2009, 186).

Hem Türkçe öğrenen öğrencilerin yararlanabileceği, hem de Türkçe öğretimini uluslararası standartlara uygun hale getirecek bir yaklaşımın benimsenmesi çok önemlidir. Bu şekilde bir yaklaşım yabancı dil öğretecek öğretmenlere, öğrencilere, kitap yazarlarına, materyal ya da sınav hazırlayanlara kolaylık sağlamanın ötesinde dil öğretiminde belirli bir standart oluşturulmasını da sağlayacaktır (Sakallı, 2010, 785).

Türkiye’de yabancılara Türkçe öğretimi üniversitelerde 1950 yılından itibaren ciddi olarak ele alınmaya başlanmıştır. Türkçenin öğretimi son yıllarda önem kazanmaya başlamış, özellikle “Türk Dünyası Öğrenci Projesi” kapsamında 1991 yılından itibaren lise ve üniversitelerde okumak, lisansüstü öğretim yapmak amacıyla öğrenciler ülkemize gelmeye başlamıştır. Projenin amaçlarından birisi, Türkiye Cumhuriyetlerindeki gençlere Türk kültürü ve eğitimini tanıtarak Türkiye Türkçesinin ortak bir dil olarak yaygınlaştırılmasını sağlamaktır (Göçer, 2013, 172).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, diğer ülkelerin anadili eğitimlerinin yanında Türkçeyi ikincil bir dil olarak öğrenmelerinin sağlanmasıdır. Bu anlamda bir öğreti Avrupa ülkelerinde Türklerin iş amaçlı göçünden sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Türkçe, ülkelerin üniversitelerinde bir anlamda anadil olarak öğrenilmektedir. Türkçe’nin gerçek anlamda “yabancı bir dil” olarak öğretilmesine yönelik olarak Batı Avrupa’da bir program yoktur. Bu durum Türkçenin statüsüyle alakalıdır. Ancak Avrupa’da başlatılan çok dilliliğe yönelik tutumlar durumu değiştirebilir (Yağmur, 2013, 184-192).

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi konusunda çalışmaların belirli bir standarda göre yapılması öğretim sürecini daha çekici ve verimli hale getirir. Avrupa Dil Pasaportu bu standardın sağlanmasında önemli bir katkı sağlar. Bu standart diğer dillerin öğretilmesinde olduğu gibi Türkçe öğretimi için de iyi bir yöntem belirlenmesini, bu doğrultuda oluşturulması planlanan kitap ve kaynakların hazırlanmasını kolaylaştıracak ve dil öğrenmek isteyen öğrencilerin de ilgi ve süreçlerine etki edecektir. Türkçe için hazırlanacak uluslararası bir sınavın oluşturulmasında temel alınabilecek Avrupa Dil Pasaportu ölçütleri iyi bir yol haritası niteliği taşımaktadır (Sakallı, 2010, 288).

Yabancı dil öğretimi bir bilim olarak kabul edilmektedir. Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, Çinliler ve daha birçok yabancı ülke kendi dillerinin yabancı dil olarak öğretilmesi amacıyla araştırmalar yapmakta, fakülte ve üniversiteler kurmaktadır. Günümüzde yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminin ne kadar gerekli ve önemli bir konu olduğu ortadadır. Bu konuda üniversiteler bünyesinde

yüksek lisans ve doktora programları açılması önemli bir gelişme olmakla birlikte yeterli değildir. Türkçe öğretimi ayrı bir dilim dalı olarak kabul edildiğinden, Türkçe öğretmenliği dışında ayrıca bir anadilim dalı olarak ele alınması ve Türkçe öğretimi elemanı yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Tunçel, 2014, 141).

5.1.4. TÖMER

Türkçeyi öğrenmek isteyenler; Türkiye'ye okumak, çalışmak, yaşamak ya da tatil yapmak amacıyla gelenler, ekonomik faaliyetlerde bulunanlar ya da birtakım Türkoloji çalışmalarında bulunmak isteyen ve Türkçeye ilgi duyan yabancılardan oluşmaktadır (Schroeder, 2008, 215).

Türkiye'de belirtilen grupların dilsel ihtiyaçlarını karşılayacak çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Birkaç özel kurumun yanı sıra (İstanbul'daki DİLMER gibi), Türkiye'de bulunan birçok üniversitenin dil merkezlerinde yabancı dil olarak Türkçe kursları açılmıştır. Bunlar arasında Ankara Üniversitesi'nin Dil Merkezi TÖMER'in, hem kurumsal özellikleri, hem de büyüklüğü ve dil öğretimi açısından özel bir yeri vardır (Schroeder, 2008, 215).

Ankara Üniversitesi bünyesinde yer alan TÖMER, 1984 yılında, öncelikle yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla dünyanın sayılı dil ve kültür merkezleri örnek alınarak "Türkçe Öğretim Merkezi (TÖMER)" adıyla kurulmuştur. TÖMER'in adı, 2001 yılında "Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi" olarak ve 2011 yılında "Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi" olarak değiştirilmiş ve bu adla faaliyet göstermektedir (TÖMER, 2015).

TÖMER, 1980'li yıllarda Türkçeyi yabancı dil olarak öğreten ilk ve tek kurum olarak hizmete başlamış, 1989-1990 öğretim yılında Türkçe dışında, İngilizce, Fransızca ve Almanca öğretimini de bu hizmetine eklemiş, daha sonra aşama aşama pek çok yabancı dille birlikte Avrasya Türkçelerini öğreten bir merkez halini almıştır (TÖMER, 2015).

TÖMER, 1990'lı yıllarda, Türkiye dışındaki Türk toplulukların, göçmen topluluğu ya da yerli azınlık olarak yaşadığı ülkelerde, bazı Avrupa ve Balkan ülkelerinde, topluluk üyeleri ve Türk Dili öğrenme merakı olan çoğunluğa yönelik bir 'Türk Dili ve kültürü öğrenimi piyasası' geliştiğini düşünerek, *Goethe Institute*, *British Council* ve *Institute Français* gibi, ülkelerinin dil ve kültürünü uluslararası düzeyde temsil eden kurumları örnek alarak, uluslararası çapta 'Dünyada Türk Dili ve Kültürü Öğretimi Merkezi' olmayı hedeflemiştir (Schroeder, 2008, 216).

TÖMER'in dil alanında yaptığı bu çalışmalar kuruma, "bilimsel tabanlı dil merkezi" kimliğini kazandırmış ve TÖMER'i yabancı dil öğretiminde uygulanması için yeni yöntem ve teknikler geliştirmeye yöneltmiştir. 1989 yılından itibaren İngilizce, Fransızca ve Almanca öğretimine başlayan TÖMER'de halen Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca, Rusça, Japonca, ağdaş Yunanca, Bulgarca, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Çince, Arapça, Lehçe, Korece, Farsça dilleri ve Osmanlı Türkçesi öğretilmektedir (TÖMER, 2015).

29 Haziran 2011 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan "Ankara Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği"ne göre TÖMER'in amaçları ve faaliyet alanları şu şekilde belirlenmiştir (Resmî Gazete, 29.06.2011):

a) Yurtiçinde ve yurtdışında Türkçeyi ve yabancı dilleri öğretmek, dil öğretme faaliyetlerine destek olmak üzere Türkiye'yi ve Türk kültürünü tanıtmak ve bu amaçla ilgili mevzuat hükümlerine göre şubeler açmak

b) Türkçe ve yabancı dillerin öğretimi konusunda uygulamalar ve araştırmalar yaparak programlar hazırlayıp yöntemler geliştirmek, bu konu ile ilgili yurtiçindeki ve yurtdışındaki çeşitli kurum ve kuruluşlarla ortak çalışmalar yapmak

c) Uluslararası ikili anlaşmalar çerçevesinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör kuruluşları ve Türkiye'deki üniversitelerin ilgili birimleri ile Türkçe ve yabancı dillerin öğretimi konusunda çalışmalar yaparak ortak eğitim-öğretim, araştırma, uygulama ve yayın faaliyetlerinde bulunmak

ç) Türkçe ve yabancı dillerin öğretimi ile ilgili araştırma ve uygulamaları teşvik etmek, yapılan araştırmaları duyurmak için seminer, kurs ve toplantılar düzenlemek

d) Türkçeyi ve yabancı dilleri öğretmek, yabancılara Türkiye'yi ve Türk kültürünü tanıtmak amacıyla yurtiçi ve yurtdışında geziler düzenlemek, öğretim elemanlarına ve öğrencilere ödüller vermek, dil öğrenimini teşvik etmek amacıyla kursiyerlere burs vermek

e) Türkçe ve yabancı dil öğretimine yönelik öğretim araçlarını hazırlamak; kitap, dergi, bülten, rapor, proje, broşür yayınlamak, bu amaçla yurtiçi ve yurtdışındaki çeşitli fuarlara katılarak tanıtım masaları açmak

f) Türkçe ve yabancı dil öğretimi konusundaki gelişmeleri yakından izlemek amacıyla yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli seminer, çalıştay ve benzeri etkinlikler düzenlemek ve bu tür çalışmalara katılmak

g) Yurtdışındaki üniversitelerin Türkoloji bölümü öğrencilerine ve Türkiye'deki üniversitelerin Türk Dili, dil bilimi ve yabancı diller son sınıf öğrencilerine ve mezunlarına mesleki tecrübeye yönelik uygulama programları düzenlemek, gerektiğinde bu çalışmalarla ilgili sertifikalar vermek

h) Türkçe ve yabancı dil öğretimini yaygınlaştırmak için uzaktan eğitim programlarını ve sınavlarını hazırlamak, bunları yurtiçinde ve yurtdışında uygulamak, yurtdışındaki çeşitli üniversite ve dil merkezleriyle işbirliği yaparak öğrenci ve öğretim elemanı değişimini ve eğitim araçlarının paylaşımını sağlamak

ı) Türkçe ve yabancı dil öğretiminin verimli hale getirilmesi için bu dillerin öğretimi arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapmak

i) Yurtdışında yaşayan ve/veya ülkeye dönen Türk çocuklarına ve yetişkinlere Türkçe öğretmek

j) Yurtdışında yaşayan Türk çocuklarının ve yetişkinlerin içinde yaşadıkları topluma uyum sağlayabilmeleri, okullarında ve işlerinde başarılı olabilmeleri için onlara yaşadıkları ülkenin dilini öğretmek

k) Bilimsel çalışmaları desteklemek; kurum ve kuruluşların isteklerini karşılamak amaçlarıyla çeşitli dillerde çeviriler yapmak

l) Kurum ve kuruluşların istekleri doğrultusunda dil sınavları düzenlemek

m) İlk ve ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin yabancı dillerini geliştirmeye yönelik sosyal ve kültürel destekli kurslar açmak

n) Türkçe ve yabancı dil öğretimiyle ilgili projeler geliştirmek, bu alanda hazırlanan ulusal ve uluslararası projelere ortaklık etmek

o) TÖMER’de Türkçe öğrenen yabancı uyruklu öğrencilerin Türk öğrencilerle tanışıp kaynaşmalarını sağlamak amacıyla sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek, koro, konuşma kulübü, gösteri gibi çeşitli çalışma grupları oluşturmak.

TÖMER’de yabancı dillerin öğretimi, alanlarında uzman öğretim elemanlarıyla, 7-16 kişilik sınıflarda gerçekleştirilmektedir. Öte yandan dil öğretimi, dört temel dil becerisinin eşit ağırlıklı olarak (okuma, dinleme, konuşma, yazma) geliştirilmesine dayalı olarak yapılmaktadır. Öğretim etkinlikleri, sınıflarda bulunan televizyon, yansıtıcı, DVD oynatıcı gibi görsel-işitsel öğrenimi destekleyen araçlarla yapılmaktadır. TÖMER’de görev yapan öğretim elemanları üniversitelerin dil bilimi, filoloji ve dil öğretmenliği bölümlerinden mezun kişilerden oluşmaktadır. Öğretim elemanlarının bir kısmı Ankara Üniversitesi başta olmak üzere çeşitli üniversitelerde akademik kariyer yapmış ya da yapan personelden meydana gelmektedir (TÖMER, 2016a).

TÖMER’in bir “dershane” olarak algılanmaması gerekir. Bilimsel akademik alt yapısı ve Ankara Üniversitesi güvencesiyle dil öğrenmek isteyen kişilere kurs hizmeti sağlayan bir araştırma-uygulama merkezidir. TÖMER’de yabancılar için Türkçe, Türkler için de yabancı dil öğretiminin yanı sıra, ilköğretim öğrencilerine yönelik genel amaçlı yabancı dil kursları da düzenlenmektedir. TÖMER’e devam eden kursiyerlere sınıf içinde gerçekleştirdikleri yüz yüze eğitimin yanı sıra, internet üzerinden, içeriği TÖMER tarafından oluşturulan destekleyici öğretim hizmeti de

verilmektedir. Bu hizmet Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Rusça kursları bünyesinde sağlanmaktadır (TÖMER, 2016a).

Kurslarda; temel ve orta kurları tamamlayan öğrenciler TÖMER Müdürlüğü'nce imzalanmış sertifika, yüksek kuru başarıyla tamamlayan öğrenciler ise Ankara Üniversitesi Rektörlüğü onaylı diploma alırlar. TÖMER tarafından verilen sertifika ve diplomalar, birçok kamu kurum ve kuruluşu ile özel kuruluşlarda dil düzeyinin belirlenmesi açısından referans olarak kabul görmektedir (TÖMER, 2016a).

TÖMER'in 'Dünyada Türk Dili ve Kültürü Öğretimi Merkezi' kurma girişimleri çok fazla sonuç vermemiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısında Almanya'da Berlin ve Frankfurt'ta iki TÖMER şubesi açılmış, fakat bu şubeler yeterince ilgi görmediği gerekçesiyle kısa zamanda kapatılmıştır. 1992 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde bir TÖMER şubesi açılması planlanmış, ancak daha sonra bu düşünceden vazgeçilmiştir (Schroeder, 2008, 216).

Öte yandan TÖMER, yabancılara Türkçe öğretimi alanında, Türkiye'deki öncü kurum olarak bu alandaki deneyim ve birikimini dünyadaki dil öğretim merkezleriyle paylaşmayı ve bu merkezlerdeki **Türkçe öğretimi** çabalarına destek olmayı amaç edinmiştir. TÖMER, faaliyetleri arasında yabancı dil olarak Türkçe öğretimi yer alan veya dil öğretimi açısından, yabancı dil olarak Türkçe öğretimini programlarına dâhil etmek isteyen her türlü **Üniversite, Enstitü** ya da **Dil Merkezi** ile işbirliği yapmayı hedeflemektedir (TÖMER, 2016b).

TÖMER uluslararası alanda da hizmet vermektedir. Nitekim TÖMER'in 1996'dan sonra iki yılda bir düzenlediği 'Dünyada Türkçe Öğretimi Konferansı' için yurtdışından gelen katılımcıların çoğunu Türkiye dışında bir üniversitede Türkçe dersi veren okutmanlar oluşturmaktadır (Schroeder, 2008, 216-217).

TÖMER, Türkçe öğretimi konusunda protokol çerçevesinde yurt dışında işbirliği yapacağı kurumlara; TÖMER Temsilciliği, TÖMER Uzaktan Türkçe Sınavı (UTS) Uygulama Merkezi Olma Yetkisi ve Kâğıt Tabanlı Türkçe Sınavı Uygulama Yetkisi vermektedir (TÖMER, 2016b).

5.1.5. Üniversiteler

Türk Dili üzerindeki araştırmalar esas olarak üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerine bağlı Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri ile Ankara, Gazi, Muğla ve Atatürk gibi üniversitelerde kurulan Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde yapılmaktadır. Öte yandan Eğitim Fakülteleri bünyesinde bulunan Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Anabilim Dalı ve Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde lisans; Sosyal Bilimler Enstitüleriyle Türkiyat Enstitülerinde ise lisansüstü çalışmalarla bu araştırmalar desteklenmektedir. Dil bilimi ve Filoloji bölümlerinde görev yapan öğretim elemanları da yer yer Türk Dili araştırmalarına katkıda bulunmaktadırlar. Belirtilen bölümler genelde yetişmiş öğretim elemanı sıkıntısı çekmekte, diğer yandan hâlihazırda görev yapan öğretim elemanları da öğretim yükünden bilimsel çalışmalara çok fazla zaman ayıramamaktadırlar. Dil konusunda üniversitelerin sağlıklı bilimsel çalışma yapması, diğer yandan da farklı araştırma kurumlarının kurulup faaliyete geçirilmesi gerekmektedir (DPT, 2000, 12).

Türkçenin, ikinci dil ya da yabancı dil olarak öğretimi konusunda uzmanların yetiştirilmesi için bir lisans programı yoktur ve bu alanın boşluğu Türkçenin Eğitimi bölümlerince doldurulmaktadır (Durmuş, 2013, 108).

Türkçe'nin öğrenilmesine yönelik gruplardan birisi de Türkiye ile ilgili araştırma yapan akademisyenlerdir. Dünyada birçok üniversitede Türkiye ve Türk Dili ile ilgili araştırmalar yapılmış ve yapılmaktadır. Bu araştırmalar, beraberinde Türkçe öğrenme ihtiyacını da doğurmaktadır. Araştırmaları yapan akademisyenlerin dil öğrenme taleplerini, genellikle çalıştıkları üniversitelere bağlı olan, Türkçeyi, “az talep edilen yabancı diller konumunda yer alan dillerden” biri olarak programına dâhil eden dil merkezleri karşılamaktadır (Schroeder, 2008, 216-217).

Türkiye’de, Türkçe öğrenme talepleri ve faaliyetleri büyük oranda, birkaç üniversite bünyesinde yer alan Türkçe Öğretim Merkezleri ve Türkçenin Eğitimi bölümlerinde lisans programlarında okutulan derslerle karşılanmaktadır. Buna ek olarak az sayıda özel dil kursları bu süreçte yer almaktadır. Yurt dışında ise Türkçe

öğretimi üniversitelerde; Türkoloji geleneğine sahip veya son yıllarda Türkiye'nin desteği ile açılan Türkçe öğreten bölümlerde yürütülmekte; buralarda gerçekleştirilen öğretim faaliyetlerinde de her bölümün hatta her öğretim elemanın kişisel ilgi, yöntem tercihi ve performansı bu öğretimin kurumsal anlamda niteliğini ve başarısını belirlemektedir (Durmuş, 2013, 107-108).

Türkiye'de son yıllarda her şehirde en az bir üniversitenin olması yönünde adımlar atılmış, YÖK denetiminde gerçekleştirilen Yabancı Öğrenci Sınavı'nın (YÖS) kaldırılarak, Türkiye'de lisans ve lisansüstü öğrenim görmek isteyen yabancılarla Türk üniversiteleri arasındaki engelin kaldırılması amaçlanmıştır. Kendi kabul şartlarıyla öğrenci alan üniversiteler; ortaya çıkan talep karşısında, üniversiteye kabul edilecek öğrencilerin Türkçe eğitim veren bölümlerdeki derslere hazır hale gelmesi için kendi bünyelerinde TÖMER'ler oluşturmuşlardır. Bu alanda birçok üniversite, deneyimli öğretim elemanları arayışındadır. Ayrıca ders kitapları, yardımcı ders materyalleri, ders programları ve genel olarak yabancılarla Türkçeyi öğretme konularında uzun süredir faaliyet yürüten kurumların deneyimlerine başvurmaktadırlar (Durmuş, 2013, 109-110).

Yabancılarla Türkçe öğretimi konusunda uzmanlaşmak isteyenlerin talepleri karşısında Eğitim Fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümleri, lisansüstü programlarında bu duruma uygun alt bölümler oluşturmaya başlamışlardır. Türkiye küreselleşen dünyanın; ekonomi, siyaset, kültür ve spor alanlarında etkili olmaya başlamıştır. Türkiye ve Türk Dili hakkında akademik çalışmalar yapılması, Türkçe'nin öğrenilme yönündeki taleplere de katkı sağlayacaktır. Bu türlü çalışma ve talepler karşılanmadığı takdirde Türk Dili'ni bir dünya ve bilim dili yapma gayreti zarar görür ve akademik çalışmalardan yoksun kalmış olur (Durmuş, 2013, 110).

5.2. Türk Dil Politikası'nı Etkileyen Gayri Resmî Kurumlar

Bu bölümde resmî kurumların dilin gelişimine yönelik uygulamalarının dışında, bazı kurumların desteğiyle ya da gönüllü olarak meydana getirilen bazı oluşumların dilin gelişmesine ve yayılmasına olan katkıları ele alınacaktır.

5.2.1. Dernek, Vakıf ve Yurtdışı Okulları

Dil Derneği, bazı vakıf ve gönüllü oluşumların dilin gelişimiyle ilgili yaptıkları faaliyetler, dil politikalarına etkileri, kültür ve dünya dili olmamız açısından önemli bir yere sahiptir.

5.2.1.1. Dil Derneği

12 Eylül Anayasası ile kapatılan Türk Dil Kurumu'nun görevlerini sürdürmek için Öztürkçeciler olarak adlandırılan ve TDK'den ayrılan ya da ayrılmak zorunda kalan bazı aydınların başını çektiği kişiler tarafından Dil Derneği kurulmuştur (Yağcı, 2001, 14).

Atatürk'ün kurduğu Türk Dil Kurumu (TDK), 1983'te Anayasal bir düzenlemeyle Cumhurbaşkanı'nın gözetiminde, Başbakanlığa bağlı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu içine alınarak bir devlet dairesine dönüştürülmüştür. Bir başka değerlendirmeye, bazı yazar ve hukukçuların bakış açısıyla kapatılmıştır (Dil Derneği, 2012b).

Öztürkçeciler olarak bilinen etkin üyelere karşı muhafazakâr gelenekçi kanat TDK'de baskın hale gelmiş, Millî Güvenlik Konseyi Üyesi Org. Tahsin Şahinkaya'nın Danışma Meclisine verdiği yasa tasarısının yasalaşarak 17 Ağustos 1983 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmasıyla TDK'nin tüzelkişiliği ortadan kaldırılmıştır (Dil Derneği, 2012b).

Danışma Meclisi, 12 Eylül 1980 darbesini takip eden günlerde Kenan Evren ve dört komutandan oluşan Millî Güvenlik Konseyi'nin oluşturduğu bir kurumdur. Bu Meclisin varlığı, 1983 güzünde yapılan genel seçimle sona ermiştir. Ancak MGK, genel seçim yapılmadan birkaç ay önce, bu meclis kanalıyla 2876 Sayılı Yasayı çıkararak yasalaştırmıştır. Bu yasa, 1982 Anayasasının 134. maddesine dayandırılarak çıkarılmıştır (Dil Derneği, 2012b).

Dil Derneği “Türk Dili’nin özleşmesine, gelişmesine, Dil Devriminin güçlenmesine katkıda bulunmak, bu konularda uğraş verenler arasında dayanışma sağlayarak uygar ve barışçı çabalarla bilimsel, yazınsal, ekinel, sanatsal etkinliklere ağırlık verip öncülük yapmak ve Atatürk’ün başlattığı Dil Devrimini sürdürmek için” 22 Nisan 1987’de kurulmuştur (Dil Derneği, 2012a).

Dil Derneği’nin merkezi Ankara’dadır. Şubesi yoktur. Dernek, Bakanlar Kurulu’nun 24.7.2002 tarihli, 2002-4812 sayılı kararıyla “kamu yararına çalışan dernek”lerden kabul edilmiştir. Derneğin amacı, “Türkçenin özleşmesini, bütün bilim, teknik, sanat kavramlarını karşılayacak yolda gelişmesini devrimci bir anlayışla ve bilimsel yöntemleri uygulayarak sağlamaya çalışmak”tır. Dil Derneği, bu amacına erişmek için çağdaş yöntemleri izleyerek (Dil Derneği, 2012a);

-Yazılı ve sözlü kaynaklardan Türk Dili ile ilgili derleme ve taramalar yapmak

-Türk Dili’nin özleşmesine ve gelişmesine yarayacak sözlükler hazırlamak

-Türkçe dilbilgisi üzerinde incelemelerde bulunmak

-Türkçenin tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgilerini hazırlamak

-Türlü bilim, sanat ve teknik alanlarında kullanılan yabancı kökenli terimleri

Türkçeleştirmek

-Derneğin amacını geniş bir yurttaş topluluğuna benimsetmek, çalışmalarını tanıtmak, genç kuşaklarda anadili bilincini kökleştirerek dil sevgisini pekiştirmek

-Dil sevgisini pekiştirmek için resmî ve özel kuruluşlarla, her düzeydeki öğretim kurumlarıyla, basın yayın kuruluşlarıyla ilişkiler kurmak

-Toplantılar, bilimsel çalışmalar, konuşmalar, sergiler, yarışmalar düzenlemek

-Kuruluş günü ve Dil Bayramında tören yapmak

-Ödüller vermek ve yayın alanını genişletmek gibi etkinliklerde bulunur.

Dernek, bu etkinliklerini yürürlükte bulunan Dernekler Yasasının öngördüğü kurallar çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Derneğin geliri üye ödentileri, yayınlarından sağladığı kazanç ve yapılan bağışlardan oluşmaktadır (Dil Derneği, 2012a).

5.2.1.2. Yunus Emre Vakfı

Türk kültürünü ve dilini tanıtmaya yönelik olarak yurtdışında enstitüler kurulması fikri uzunca bir zaman var olmuştur. Aydın ve yazarlar arasında böyle bir oluşumun Türkiye için çok önemli olduğu, devletin bu konu üzerinde hassasiyetle durması gerektiği yaygın kanaat olarak kendini göstermiştir. Sayıları yetersiz de olsa, dünya üzerinde Türk nüfusunun bulunduğu coğrafi bölgelerde ya da Türkiye'nin tarihsel ilişkileri göz önünde bulundurularak bazı ülkelerde Dışişleri Bakanlığı himayesinde “Türk Kültür Merkezleri” kurulmuştur (Öğüt, 2009, 77-78).

Berlin, Hannover, Köln, Frankfurt, Almatı, Aşkabat, Saraybosna, Tahran, Amman, Bağdat, Kudüs ve Şam'da faaliyetlerini sürdüren Türk Kültür Merkezleri, 1986 tarihli “Türk Kültür Merkezleri Yönetmeliği” ve “Dışişleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun” çerçevesinde çalışmalarını devam ettirmektedir (Resmî Gazete, 04.10.1986).

Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmalarına devam eden bu merkezlerin faaliyetleri mevzuat gereği dar kapsamlıdır. Bu anlamda özerk bir kuruluşun kurulması gerekliliği ortaya çıkmış ve bu nedenle Yunus Emre Vakfı kurularak, vakıf bünyesinde kurulan Yunus Emre Enstitüsü faaliyete geçirilmiştir (Öğüt, 2009, 77-78).

Yunus Emre Vakfı, 18.05.2007 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 5653 Sayılı Kanunla kurulmuş, kanunun 3. maddesinde Vakfın amaçları şu şekilde belirtilmiştir (Resmî Gazete, 18.05.2007):

a) Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk Dili'ni, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak için yurt dışında kültür merkezleri kurulmasını ve işletilmesini sağlamak

b) Türkiye, kültürel mirası, Türk Dili, kültürü ve sanatı konularında yurt dışında ücretli veya ücretsiz eğitim vermek veya verdirmek, bu alanlarda sertifika vermek, verilmesini sağlamak

c) Türkiye, kültürel miras, Türk Dili, kültürü ve sanatına ilişkin yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak için araştırmalar, etkinlikler yapmak veya yaptırmak, yurt içinde ve yurt dışındaki üniversite ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK), ilgili diğer gerçek ve tüzel kişiler ile ortak projeler yürütmek ve yazılı ve görsel medyada süreli veya süresiz yayınlar yapmak veya yaptırmak

ç) Yurt dışında benzer kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak

d) Yurt içi ve yurt dışında bu Kanunun amacını gerçekleştirmek için araştırma-geliştirme ile ilgili kurum ve kuruluşlarla ve bilgi bankalarıyla işbirliği yapmak, toplanan bilgileri dünyanın istifadesine sunmak, tanıtma büroları, enstitü ve dokümantasyon merkezleri kurmak

e) Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk Dili'ni, kültürünü ve sanatını tanıtmaya ilişkin etkinlikler hakkında yurt içinde kişi ve kuruluşların bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması ve yönlendirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak

f) Bu Kanunun amaçlarını gerçekleştirmek için; Vakfa ve kuruluşlarına Sivil Toplum Örgütlerinin ve üniversitelerin katılımını sağlamak, kültür, sanat, eğitim alanlarında kurulmuş vakıflarla veya derneklerle işbirliği yapmak, bu alandaki akademik çalışmalara ayni veya mali destek sağlamak

g) Türk Dili'nin, kültürünün ve sanatının tanıtımına ilişkin yarışmalar düzenlemek ve ödüller vermek

h) Kültür Merkezlerinin kurulmadığı yerlerde bu Kanunun amaçlarının gerçekleşmesi için yurt dışında faaliyet gösteren diğ r kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte çalışmalar yürütmek

Vakfın yukarıda başlıklar halinde verilen amacı, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarına ve yabancılara **Türk Kültürü** bağlamında hizmet etmektir. Vakıf, Yunus Emre'nin Hayatı ve Eserlerini araştırmaz. Yunus Emre ismiyle, Türk Kültürünü yurt dışında yayar (Güzel, 2011, XXXIII).

Vakıf ilk olarak kendi bünyesinde '*Yurt Dışında Eğitim- ğretim Hizmeti*' verebilmek için **Yunus Emre Enstitüsü'nün** kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Yunus Emre Enstitüsü, Vakfa bağlı bir kuruluş olarak Vakıf Kanunu'nun amaçlarını gerçekleştirmek üzere yurt dışında kurduğu merkezlerde yabancılara Türkçe  ğretimi çalışmalarının yanı sıra ülkemizin tanıtımı amacıyla kültür ve sanat faaliyetleri yürütmekte, ayrıca bilimsel çalışmalara destek vermektedir (YEE, 2015d).

Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri aracılığıyla, Türk Dili, Türk kültürü ve Türk sanatına ilişkin faaliyetler yürüten Yunus Emre Enstitüsü (YEE), belirtilen alanlarda eğitim almak isteyenler kişilere yurt dışında hizmet vermek, Türkiye'nin diğ r ülkelerle kültür alışverişini sağlayıp,  lkelerarası dostlukları geliştirmek vb. amaçlarla, geniş bir coğrafyada faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Güzel, 2011, XXXIII).

Yunus Emre Enstitüsü yurt dışında kurduğu merkezlerde eğitim ve  ğretim çalışmalarının yanı sıra kültürel ve sanatsal faaliyetler yürütmekte, bilimsel araştırmalara destek vermektedir. 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsünün yurt dışında 40'dan fazla kültür merkezi bulunmaktadır. Kültür merkezlerinde verilen Türkçe eğitimin yanı sıra, farklı ülkelerdeki eğitim kurumlarıyla yapılan işbirliği ile Türkoloji bölümleri ve Türkçe  ğretimi desteklenmektedir. Kültür Merkezleri aracılığıyla kültür ve sanatı tanıtım amacıyla birçok etkinlik düzenlenmekte, ulusal veya uluslararası etkinliklerde ülkemiz temsil edilmektedir (YEE, 2015a).

5.2.1.3. Yurtdışı Türk Okulları

Günümüzde doğrudan devlet tarafından ya özel teşebbüslerce ya da kişisel birtakım girişimlerle oluşturulan ve dünyanın farklı ülkelerinde az da olsa Türkçe öğretilen, Türk kültürünün esaslarının bir anlamda aktarıldığı ve Anadolu ezgilerinin öğretildiği okullar açılmış ve faaliyetlerine devam etmektedir. Bu okullar faaliyet gösterdikleri ülkelerdeki çocukları eğitime tabi tutmaktadırlar (Karakaş, 2005, 76).

Yurt dışındaki okullara yönelik olarak iki yönlü değerlendirme yapmak mümkündür. Birincisi bu okulların, Türkçenin ve Türk kültürünün yayılması, ikincisi ise yurt dışında Türkiye'nin ve Türklere dair temsili ve birikmiş olumsuz izlenimlerin değişmesi hatta ortadan kalkması açısından faydalı olmasıdır. İlerleyen yıllarda Türkçe bilen ve Türkiye'ye sempati duyan yüzlerce insanın, yaşadığı ülkelerle ilişki kurmayı mümkün kılacak bu okullar, bir anlamda Türkiye açısından olumlu bir uluslararası ilişkinin temellerini atmaktadır. Bu yönüyle bu okulların üstlendiği görev oldukça önemlidir (Öğün, 2005, 102).

Bu okullarda günün nitelikli gençlerinin; yarının yöneticileri ve etkili görevlerde yer alacağı düşünüldüğünde, Türkiye ve Türkçeye yapılan ve yapılacak hizmetin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Dünyanın farklı coğrafyalarında faaliyet gösteren Türk okullarından mezun olan öğrencilerin ileride, ülkemizin yer alacağı uluslararası ilişkilerdeki faydası ve Türk kültürüne sağlayacağı destek şüphesiz önemli bir yer tutmaktadır (Karakaş, 2005, 76).

Yurt dışında, Türkiye Büyükelçilikleri bünyesinde, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren birçok yurt dışı okul mevcuttur. Bu okulların sayısı ve öğretim kadrosuyla ilgili olarak, Millî Eğitim Bakanı Nabi Avcı şu açıklamalarda bulunmuştur (MEB, 2015):

“.... Bizim üzerinde yüzde 100 tasarruf yetkimiz olan okullar, elçiliğimize bağlı olan okullardır. Yani Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliklerinin bünyesinde açılmış olan Türk okulları var. Bunların sayısı 66. Onlarla ilgili dolayısıyla yapılacak yeni düzenlemede bu okulların da büyükelçiliklerimize bağlı Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı ve bugüne kadar da Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde görev yapan, öğretmenleri, Millî Eğitim Bakanlığı

öğretmenleri arasından seçilip gönderilen okullarımızla ilgili de düzenlemeyi bu çerçevede ele almaya niyetliyiz. Çok farklı statüdeki yüzlerce kurum. Sadece okul da değil, bunların bir kısmı kurs statüsünde açılmış olabilir. Yani farklı ülkelerde farklı statülerde açılmış kurumlar var”.

Millî Eğitim Bakanı Avcı 2016 yılının başlarında düzenlenen 8. Büyükelçiler Konferansı’nda, 15 ülkede büyükelçiliklerin himayesinde MEB’e bağlı faaliyet gösteren 65 resmî okul bulunduğunu, bu okullarda, 598 öğretmenin görev yaptığını, 10 bin 327 öğrencinin eğitim gördüğünü ifade etmiş, ayrıca Avrupa ülkelerinde Türkçe ve Türk kültürü dersi veren 1121 öğretmenin bulunduğunu açıklamıştır. Kırgızistan, Katar, Gürcistan ve Suudi Arabistan’da yapımı devam eden ve bitme aşamasında bulunan 4 okulun bulunduğunu belirten Avcı, bu okulların 2016-2017 eğitim öğretim yılında faaliyete geçirilmesinin planlandığını ifade etmiştir (Hürriyet, 2015).

5.2.2. Türkoloji Çalışmaları

Türkoloji, Türkler ve Türklükle ilgilenen bir bilim dalıdır. Türkoloji, Türklerle ilgili herhangi bir olgunun bu bilim dalının kapsamında yer almasıdır. Türkoloji, Türklerin dili, tarihi, edebiyatı ve diğer kültürel faaliyetleriyle ilgilenen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkar (Rona-Tas, 2013, 19).

Geniş anlamıyla Türkoloji bilimi; Türk Diliyle, edebiyatıyla, tarihiyle, folkloruyla, sanatıyla, arkeolojisiyle uğraşır. Daha dar anlamda ise bütün lehçeleriyle Türk Diliyle uğraşan bilim dalıdır. Günümüzde Türkoloji’nin kapsadığı konularla ilgili olarak Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkesinde gerek üniversitelerin Türkoloji bölümlerinde, gerekse Türkoloji anabilim dallarında, araştırma merkezlerinde veya Türkoloji’yle ilgili enstitülerde çok farklı çalışmalar yapılmaktadır. Dünyanın farklı ülkelerindeki Türkologlar, Türkoloji’yle ilgili kitaplar ve yazılar yayınlamaktadırlar. Bunların yanında dünyanın birçok bölgesinde Türkoloji ile ilgili bilimsel toplantılar da düzenlenmektedir. Bu anlamda Türkoloji uluslararası bir bilim dalı olarak kabul görmektedir. Ülkemizde de üniversitelerin Türk Dili ve edebiyatı bölümlerinde,

enstitülerde, araştırma merkezlerinde Türkoloji ve alanına giren pek çok konuda çalışmalar sürdürülmektedir (Kırbaç, 2012, 13).

Yaşadığımız asırda Türk adı iki farklı halk grubunu betimlemek için kullanılmaktadır. Dar anlamda Türk, Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe konuşan halkı temsil etmektedir. Daha geniş anlamda ise Türk, Türk dilleri grubundan herhangi bir dili konuşan halka verilen ad olarak tanımlanmaktadır. Türk halklarının konuştuğu dillerin tamamı Türk dilleri olarak isimlendirilmektedir (Rona-Tas, 2013, 19).

Türkoloji alanında yapılan çalışmaları bir araya getirmenin en güç yanı bu çalışmaların coğrafi olarak yayıldığı alanın çok geniş olmasıdır. Zira Avrupa kıtasından Amerika'ya, Asya'dan Avrupa'ya, Afrika'ya, Avustralya'ya kadar dünyanın pek çok bölgesinde Türkoloji çalışmaları yapılmış ve yapılmaktadır. Bunların tespit edilmesi ve takip edilmesi oldukça zordur. Türkoloji araştırmalarının neler olduğu yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Kitap ve makalelerin değerlendirildiği, bibliyografyalar veren, Türkologların hayatlarını ve çalışmalarını anlatan, konularına göre yapılan Türkoloji çalışmalarını derleyen ve ortaya koyan eserler de yayınlanmaktadır (Kırbaç, 2012, 23).

Son yıllarda bazı üniversitelerde Türkoloji ve halk kültürü araştırma merkezleri kurularak, üniversitelerin bölgelerinin kültür yapısına yönelik hizmetleri artmaktadır. Türk dünyası çok hareketli, çok hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Türk kültüründe meydana gelecek bir zenginleşme, var olan ortak kültürün zenginleşmesi anlamına gelmektedir. Küreselleşmenin de neden olduğu etkileşim ve hızla ortaya çıkan değişim, ardından sosyal ve kültürel alanlarda da değişimi beraberinde getirmektedir (Artun, 2006, 1).

Türkoloji çalışmaları ile ilgili olarak yapılan çalışmalar arasında monografi çalışmaları özel bir öneme sahiptir. Gerek kitap düzeyinde gerekse makale olarak yapılan çalışmalar mevcuttur. Türk Dil Kurumu'nun Türk Dili'ne Emek Verenler adlı çalışması bu türdendir. Agob Dilaçar tarafından kaleme alınan ve Thomsen'in hayat hikâyesi, dilciliği, eserleri ve Orhun yazıtları yazısını çözmesi yönündeki

anlatımlarını içeren “Thomsen” adlı kitap bu türe bir örnek olarak gösterilebilir (Kırbaç, 2012, 28).

Türkoloji tarihini ve çalışmalarını anlatan monografi ve hatırat tarzında pek çok yazı yazılmıştır. Türkologları işleyen bu yazılar; Türkologların hayatları, çalışma yöntemleri, eserleri ve eserlerinin künyeleri hakkında bilgiler içermektedir (Kırbaç, 2012, 28).

Osmanlı aydınlarının Türk Dili ve tarihiyle ilgilenmeleri ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamıştır. Bu ilgi Batı’da gerçekleştirilen Türkoloji çalışmalarıyla başlamıştır. Türkoloji 1800’lü yıllarda Çin araştırmalarına (Sinoloji) ilişkin olarak ortaya çıkmış, 1900’lü yıllardan sonra da Sinolojiden ayrı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Çin araştırmaları yapan Sinologlar, çalışmaları sırasında Çin’le bağlantıları yönünden Türklerin dili, tarihi ve kültürünü de incelemişlerdir. İlk olarak İsveçli Strahlenberg 1730 yılında yayınladığı bir eserinde Türk kitabelerine yer vermiş, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Avrupa ülkelerinde yer alan üniversitelerde Türkoloji kürsüleri kurulmuştur (Orkun, 1977, 30-37).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin himayesinde, Yunus Emre Vakfına bağlı olarak faaliyet gösteren **Yunus Emre Enstitüsü**, geniş anlam da bir Türkoloji Projesi yürütmektedir. Proje 1999 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından başlatılmış ve ilk defa 2000-2001 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulmuştur. Proje imzalanan protokolle Yunus Emre Enstitüsüne devredilmiştir. Türkoloji Projesi’nin amacı; Türkiye’nin diğer ülkelerle olan dostluğunu geliştirmek, kültür alışverişini artırmak, Türk Dili, edebiyatı, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim ve istendiğinde yurt dışında hizmet vermek, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın kullanımına açmak, yurt dışındaki Türkoloji (Türk Dili ve Edebiyatı) bölümlerine Türkiye’den öğretim elemanı görevlendirmesine aracı olarak bölümlerin eğitim öğretime devam etmesini sağlamak, yurt dışında Türk Dili ve edebiyatı öğrenimini daha nitelikli hale getirmek, Türk kültürünü ve Türkiye’yi yurt dışında tanıtmak olarak ifade edilebilir. Proje

kapsamında, 37 ülkede 58 üniversite ile “Türkoloji Projesi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. Bu sayı gün geçtikçe artmaktadır (YEE, 2015b).

5.2.3. Türkçe Şölenleri

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi; dünyada Türk Dili ve Türk kültürüne karşı bir ilginin sağlanması, Türkiye Cumhuriyeti’nin diğer halklar ve devletler arasındaki tanıtımı ve Türklere karşı bir sempatinin gelişmesi açısından önemlidir. Bazı dernek ya da kuruluşlarca düzenlenen bazı etkinlikler; devletin desteğiyle Türkçe öğrenilmesini teşvik etmek ve Türk kültürünün dünyaya tanıtılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla Türkçe Olimpiyatları, Türkçe Şölenleri gibi sloganlarla bazı etkinlikler düzenlenmektedir.

Türkçe Olimpiyatları, dilin; insanların birbirini anlamasını ve kaynaşmasını sağlayan bir unsur olduğunu ortaya koymakta, ülkemizin dünya ülkeleri ile geliştirdiği ilişkilerin bir sonucu olarak Moritanya’da, Senegal’de, Singapur’da, İsviçre’de bile öğrenciler Türkçe öğrenmektedir (TİKA, 2012).

Türk Dil Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Merkezi, TİKA gibi önemli kurumlarca desteklenen ve Uluslararası Türkçe Öğretimi Derneği tarafından düzenlenen Uluslararası Türkçe Olimpiyatları (Çil, 2008, 36), 2003 yılında 17 ülkeden 60 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmeye başlanmış, 2013 yılına kadar her geçen yıl daha da büyüyerek dünyada Türkçeye karşı ilgiyi, öte yandan Türkiye’de Türkçeye karşı daha farklı bir heyecan ve bakış açısı sağlamıştır. Olimpiyatlar, katılımcı öğrencilerin “Konuşma, Okuma, Yazma, Dil Bilgisi, Şarkı, Şiir, Genel Kültür” gibi alanlarda Türkçe bilgilerini yarıştırmalarına imkân vermiştir. Milli Eğitim Bakanlığınca yapılan kabullerde; “ana dili Türkçe olmayan ve 3-4 yıl içinde Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin sahneledikleri performansa dikkat çekilerek, katılımcıların Türkçenin temsilcileri ve Türkiye’nin dostları olduğu” ifade edilmiştir (MEB, 2013).

Olimpiyatlar, başta TBMM olmak üzere, bazı resmî kurum ve kuruluşların, Sivil Toplum Örgütlerinin, iş ve sanat dünyasının desteğini almıştır. Her yıl dünyanın birçok ülkesinden yarışmacıların katılımıyla düzenlenen Türkçe Olimpiyatları iş adamları tarafından finanse edilmekte ve dereceye giren öğrenciler TBMM Başkanlığı tarafından ödüllendirilmektedir (TBMM, 2008, 93).

Diğer taraftan TÖMER tarafından düzenlenen ‘Dünyada Türkçe Öğretimi Bilgi Şölenleri’yle, yabancı dil olarak Türkçe öğretimine akademik anlamda zenginlik katılarak, Türkiye’de ve dünyada yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanına önemli akademik kazanımlar sağlanması hedeflenmektedir. Bu amaçla TÖMER tarafından, Türk Dil Kurumu ve Yunus Emre Enstitüsü’nün katkılarıyla 10’uncusu, 7-8 Aralık 2015 tarihlerinde Ankara Üniversitesi Tandoğan yerleşkesinde gerçekleştirilen bilgi şölenine yurtiçi ve yurtdışından gelen akademisyenlerin yanı sıra çok sayıda öğrenci katılmıştır (TÖMER, 2016c).

“Öyle istiyorum ki, Türk Dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel ahenkli dilimizi kullansınlar”

Mustafa Kemal ATATÜRK

6. GELECEĞE DÖNÜK TÜRK DİL POLİTİKALARI

Türk Dili'nin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hak ettiği yerde kalabilmesi, bilim dili vasfını kazanabilmesine, dünyada daha yaygın hale gelebilmesine ve küresel etkileşimleri kendi lehine çevirebilmesine bağlıdır.

6.1. Bilim Dili Olarak Türkçe

Korkmaz'a (2001, 398) göre en basit tanımıyla bilim dili; **“bir dilin genel kültür dilinden az çok ayrılan, çeşitli bilim dallarının teknik ve sanat alanlarının gerekli kıldığı söz varlığını, üslup ve anlatım özelliklerini ve terim ihtiyacını karşılayabilen dil”** demektir. Her bilim dalı; dildeki genel kavramlar dışında özel kavramların da karşılığı olan birçok terimi bünyesinde barındırmalıdır. Bu terimler teknik ve sanat alanları açısından bilim dilini meydana getirir. Bilim dili bir bakıma genel kültür dili ve terimlerin ortaya çıkardığı özel bir dil olarak da ifade edilebilir.

Bir dilin en genel anlamda bilim dili olabilmesi için, “bilimi oluşturan veri ve bilgileri sözlü ve yazılı olarak başkalarına ulaştırmada sürekli olarak kullanılır durumda olması” gerekmektedir (Köksal, 2003, 197).

Dilin bilim dili olabilmesinde, o dili kullanan topluluk ya da ülkede bilime değer verilmesi ve bilimsel çalışmaların yapılması önemli bir yer tutmaktadır. Bir ülke bilim üretemezse bilim üreten topluluklardan bilimi transfer etmek zorunda

kalır. Bu da bilimi üretenlerin kullandığı kavramların alınmasına ve dile yerleşmesine neden olur (Vargelen, 2012, 90).

Bir dilin bilim dili sayılabilmesi için, o dilin bilim alanlarının hepsinde yapılan bilimsel çalışmalarda kullanılması gerekmez. Ancak, belli bir ya da birkaç alanda yapılan bilimsel çalışmaların bilgi ve bulgularını dünyaya ilk defa ulusal dilde aktarmak, bu bilgilerin bilim alanlarına göre içeriklerinin uluslararası bilgi erişim sisteminde yer alması gereklidir. Fransa’da CNRS (Fransa Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi), Türkiye’de TÜRDOK, TÜBİTAK gibi kurumlar bu alanlardan sorumlu olan kuruluşlar olarak bilinir. Özellikle tüm öğretim seviyelerinde ve bütün bilim alanlarında, yüksekokul ve üniversitelerde öğretim dili olarak tercih edilmesi, bunun yanında özgün ve çeviri kaynak kitapların bu dille yayınlanması, bir ulusal dilin bilim dili sayılması için gerekli bazı temel nitelikteki ölçütler olarak kabul edilir (Köksal, 2003, 197).

19. yüzyılın ikinci yarısında dilin ıslah edilmesi yönünde bazı fikirler öne sürülmüş, bilim dili, dolayısıyla terimler konusunda da düşünceler ileri atılmıştır. Ancak bazı kesimler uluslararası niteliğe sahip terimlerin Türkçede de kullanılmasını, bazıları ise Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye’nin saptadığı Arapça kaynaklı terimlerin kullanılmasını önermişlerdir. Fakat uygulamada Arapça terimlerin ağırlığı devam etmiştir (İmer, 1998, 47).

Bilim ve öğretimde Türkçenin kullanılması gereğini ikinci Mahmut 1839’da *Tıbbiye*’nin açılışında öğrencilere hitaben yaptığı bir konuşmada şu şekilde ifade etmiştir (akt. Köksal, 2003, 142):

“Tıp bilimini bütünüyle dilimize alıp gerekli kitapları Türkçe olarak yazmaya çalışıp çaba göstermeliyiz. Sizlere Fransızca okutmaktan benim amacım, Fransız dilini öğretmek değildir. Ancak tıp bilimini öğretilip giderek kendi dilimize almaktır ve ondan sonra ülkenin her yanına Türkçe olmak üzere hocalarınızdan hekimlik bilimini öğrenmeye çalışın ve yavaş yavaş Türkçeye alıp dilimizde kullanılmasına çalışın”.

Türkçenin bağımsızlığı için yapılan çalışmalar Tanzimat dönemiyle başlamış, Cumhuriyet döneminde de geliştirilmiştir. Türkçe, Atatürk’ün Dil Devrimiyle siyasal

ve toplumsal bir eyleme dönüşmüş, 1932’de bir dernek olarak kurulmuş olan Türk Dil Kurumu’nun, 1983’te bir devlet dairesine dönüştürülmesine değin geçen uzunca bir dönemde olgunlaşmıştır (Köksal, 2003, 142).

Cumhuriyet döneminde bilim ve öğretim dili olarak Türkçenin kabul edilmesi, Atatürk’ün *Öğretimin Birliği Yasası* (1924) ve *Dil Devrimi*’yle net olarak çözüme kavuşmuştur. Türk Dil Kurumu’nun 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*, Türkiye’nin bütün bölgelerinde kullanılan halkın sözcüklerini, 8 ciltlik *Tarama Sözlüğü* de eski Türkçe eserlerde geçen sözcükleri, anlamlarıyla birlikte Türkçeyi kullanan bilim adamlarının bilgi ve kullanımına sunmuştur. Ayrıca 102 terim sözlüğü ile de hemen hemen tüm bilim dallarındaki kavramlara Türkçe karşılıklar önerilmiştir (Köksal, 2003, 143).

1960’lı yılların başlarından itibaren sürdürülmekte olan planlardan, 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’na göre; kamu ve Sivil Toplum Örgütleri temsilcilerinin ve üniversite öğretim üyelerinin katılımıyla oluşturulan **Türk Dili İhtisas Komisyonu**’nda temel amaç olarak; “Türkçenin eğitimi, geliştirilmesi ve her alanda doğru kullanımının sağlanması ve bu konudaki sorunların belirlenerek çözüm yollarının bulunması için, uzun ve kısa dönem hedefler ve stratejilerin belirlenerek, uygulanacak politikalara ilişkin öneri sunmak” esas alınmıştır. Bu çerçevede; Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi, Türkçenin Kullanımı, Türkçenin Araştırılması, Bilim Dili Olarak Türkçe, Bilgisayarda Türkçenin İşlenmesi isimli alt komisyonlar oluşturulmuş ve gerekli çalışmalar yapılmıştır (Gökçora, 2004).

Osmanlıcanın yerine *devlet dili* olarak Türkçenin benimsenmesiyle birlikte Türkçe için başlayan gelişme süreci, günümüzde yazın bakımından bugün Türkçeyi bilim dili olarak yetkin ve sağlıklı bir dil durumuna ulaştırmıştır. Bu, bir taraftan halkın kullandığı konuşma dilinin yazı dili olarak kullanmasıyla, diğer taraftan Osmanlıcanın öne çıkmasıyla gerileyen Türkçenin unutulmuş eski köklerinden yeni kavramlar için sözcükler türetilmesiyle başarılmıştır. Bununla birlikte Türkçe bugün yeni bir sorunla karşı karşıyadır. Batı kökenli bilimsel terimlerin çok hızlı çoğalması,

bilimsel alanda bu terimlerin kullanılıvermesi kolaylığına kaçmamız, Türkçenin *bilim dili*, *eğitim dili*, dolayısıyla *çağdaş kültür dili* olmasını engellemektedir. Günümüzde iyi bir *kültür dili* oluşturmamız Türkçenin bilim ve teknik dili olarak gelişimine bağlıdır. Bu da pek çok terim türetebilme kabiliyetine sahip olmakla ilgilidir (Köksal, 2003, 168).

Türkçe yapısı, türetme ve birleştirme yoluyla her kavramı karşılayabilme yeteneğine sahip bir dildir ve bu nedenle her alanın yabancı terimleri kolaylıkla Türkçeleştirilebilir. Son eklerle gerçekleşen türetme ve çekim yoluyla çok değişik kavramlar oluşturabilir. Dolayısıyla, Türkçe en eski dönemlerinde bile zengin sözvarlığı ve sınırsız türetme gücüyle, her açıdan bir kültür ve bilim dili için gerekli niteliği taşımıştır (Aksan, 2003, 56-57).

Öte yandan 1930'lardaki ve bugünkü sözvarlığı karşılaştırıldığında, son yıllarda İngilizceden alınan yabancı öğelerdeki artışa ve birtakım yozlaşmalara karşın sözvarlığındaki özleşme açıkça görülebilmektedir. Bu özleşmelere rağmen Türkçede halen felsefe, dil bilimi, tıp, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi pek çok alanda yabancı terimler olduğu gibi kalmakta, ya da yeni karşılaşılan kavramlar yabancı karşılıklarıyla dile geçmektedir. Tıp dilinde kalıtım, bağışıklık, doku, doku uyumsuzluğu, bilgi ve iletişim teknolojilerinde bilgisayar, dizüstü bilgisayar, yazılım, bilgi-işlem gibi Türkçeye aktarılan birçok kavramın yanı sıra, Türkçeye çevrilmesi gereken pek çok terim de mevcuttur. Bilgi toplumunda yaşanan hızlı gelişmelere bağlı olarak Türkçeleştirilmesi gereken terim sayısı da her geçen gün artmaktadır. Yeni terimlere vakitlice karşılık bulunması, anadilimizin sözvarlığının daha da gelişmesini sağlayacak ve yozlaşmasına engel olabilecektir (Aksan, 2003, 56-57).

Atatürk, Türkçenin bilim dili olarak gelişebilmesi için yeni bilim terimleri türetilmesi düşüncesindeydi. Atatürk, bilim dili olarak Türkçenin geliştirilmesi çalışmalarında terimlere çok fazla önem vermiş ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Bilim dili ilgili düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir (akt. Akalın, 2004, 31-32):

“Öyle istiyorum ki, Türk Dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazanlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel ahenkli dilimizi kullansınlar”.

Terim konusuna oldukça fazla önem veren Atatürk, bilim terimlerini türetme çalışmalarına kendisi de katılmıştır. 1937’de Türk Dil Kurumuna bizzat gelerek Terim Kolu uzmanlarıyla birlikte çalışmıştır. Bugün matematikte, geometride kullandığımız üçgen, dörtgen, açı gibi pek çok terimi kullanıyorsak bunu Atatürk’e borçlu olduğumuzu bilmemiz gerekir (Akılın, 2004, 32).

Bilim üretmeyen ülkeler başka ülkelerin esareti altına girebilir ve yok olabilirler. Diller eğer bir bilim dili olarak önemsenmez ve işlenmezse, giderek zayıflar, sadece evde ve sokakta basit iletişim dili olarak kullanılan bir ağza dönüşür ve gücünü kaybeder. Özellikle 1980’li yıllardan sonra dışa açılmanın bir ön koşulu gibi, yabancı sözcükler olduğu gibi Türkçeye alınmış ve bu durum doğal karşılanmaya başlanmıştır (Gökçora, 2004).

Bilimsel araştırmaların yeni bulgularını dünyaya ilk kez açıklayan ve yaygın olarak kullanılan dillere **“uluslararası bilim dili”** denir. Çağımızda bilime öncülük eden ülkelerdeki araştırmacılar, araştırma alanlarında uzmanlaşmış ve kendini bu şekilde kabul ettirmiş bilimsel dergilerde yeni çalışmaları bilim dünyasına açarlar. Kendi ulusal dillerinde bilimsel dergi yayınlayacak sıklıkta özgün bilimsel çalışma üretemeyen ülkeler ve bu ülkelerdeki bilim adamları ise bu çalışmalarını, bilime öncülük yapan ulusların dillerini kullanarak yine onların yayın organları aracılığıyla bilim dünyasına sunarlar (Köksal, 2003, 198).

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen bilimsel kurultayların çalışma dilleri genellikle bilimsel dil nitelikleri göz önünde bulundurularak seçilir ve bildiriler nitelikli birkaç dilde sunulur ve yayımlanır. İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Arapça ve Rusça günümüzde bu tür uluslararası bilim dillerine örnek olarak gösterilebilir. Birçok bilim dalında bu dillerden biri veya birkaçını bilmek dünya çapında gerçekleştirilen ve önemli bulunan bilimsel araştırmaları izleme imkânı verir.

Karşılıklı olarak yapılan çeviri anlaşmalarıyla, yayınlar taranmakta ve önemli görülenler çeviri dergilerinde yayınlanabilmektedir (Köksal, 2003, 198).

Türkçe tarihsel geçmişinin yanında yapısal özellikleri açısından da bilim dili özelliği taşıyan bir dildir. Bu açıdan bakıldığında Türkçe, okunduğu şekliyle yazılabilen, aynı zamanda yazıldığı gibi okunabilen, ses yapısı ve söz dizimi açısından belli kuralları ve sisteme sahip bir dildir. Sondan eklemeli özelliği nedeniyle Türkçede, bir kelime kökünden birçok kelime türetilir. “Göz”, “gözlük”, “gözlükçü”, “gözlükçülük” bu duruma örnek verilebilir. Gözün ne anlama geldiğinin bilinmesi eklerle türetilen yeni kelimelerin rahatlıkla kullanabilmesini sağlar. Bu özellik önde gelen birçok Avrupa dilinde yoktur (Vargelen, 2012, 91).

Bilime ait kelimelerin Türkçeleştirilmesinden daha çok, derin düşünme sonucunda ulaşılan kavramları Türkçe ifade etmek daha önemlidir. Düşünülmezse, icat yapılamaz, yeni kavramlar bulunamazsa, bilime ve felsefeye dair kavramları Türkçeleştirmekle de bir yere varılamaz. Yeni kelimeler türetmek, bilim ve teknolojiye ortaya konulabilecek başarı ve gelişmelere bağlıdır. Dili zenginleştirmek ve bilim dili haline getirebilmek, kültür ve medeniyete katkıda bulunan ürün ve hizmetin ortaya çıkarılmasına bağlıdır (Gündoğan, 1997, 10).

Bilim ve öğretim dili olarak kullanılan büyük ulusal dillere ek olarak; Almanca, İtalyanca, Çince, Japonca, Korece, Türkçe gibi dilleri de sayabiliriz. Öte yandan, bilim ve öğretim dili olarak kullanılan küçük nüfuslu ulusal diller arasında Macarca, Romence, Çekçe, Danca, Portekizce, Hollandaca, İsveççe, Norveççe, Fince, Bulgarca, Yunanca gibi diller dâhil edilebilir (Köksal, 2003, 198).

Toplumların kendi anadilleri dışında bir dil öğrenmesi bir gerekliliktir. Özellikle küreselleşen dünyada başka kültürler tanımak ve kültürümüzü başkalarına aktarmak önemlidir. Bu nedenle yabancı dil öğrenmek birçok yönden avantaj sağlar. Yalnız ana dille düşünmek ve bilim üretmek kendimizi ve ülkemizi geliştirir. Bir toplumun dili, o toplumun dünya görüşünü de etkilemektedir. Düşünmek ve bilim yapmak ancak anadille daha kolay olur (Gündoğan, 1997, 11-12).

Bir dilin “bilim dili” olarak kabul edilebilmesi için, sadece belirli birkaç bilimsel alanda bulgularının ilk kez bu dilde açıklanması bazen yeterli olarak kabul edilmeyebilir. Bir bilim alanını izlemek isteyen bir araştırmacı ya da bilim adamı, hangi milletten olursa olsun, o alana liderlik eden milletin dilini öğrenmek durumundadır. Farklı bir dilde yayınlanmış olsa bile, bir alandaki bilimsel çalışmalar, kısa sürede bilime öncülük eden ulusun diline çevrileceğinden, bu dili bilmek, yeryüzünde yapılan çalışmaları ve temel kaynaklara ulaşabilmek için çoğu zaman yeterli olmaktadır. Bilimsel sözcüklere öncülük eden uluslar, üretilen bilimsel bilgiyi kendi anadilinin sözcükleri ile şekillendirilmektedir. Meksika’daki Tropikal Hastalıklar Enstitüsü’nün çalışmaları bu tür çalışmalara örnek olarak gösterilmektedir (Köksal, 2003, 198).

Dil sürekliliği olan bir varlıktır. Çünkü kavramlar sürekli olarak gelişmekte, değişmekte ve yenileri ortaya çıkmaktadır. Dil de bu kavramlarla gelişmekte ve türetim kabiliyetine göre işlenebilmektedir. Türk Dili türetilbilme yeteneğine sahip bir dildir. Yeni kavramların türetilmesi ve dile kazandırılması dilin gücünü ve bilimselliğini de artırır (Sinanoğlu, 2007, 5).

Bir ulusun, anadilini hiç olmazsa ilk, orta ve yükseköğretim düzeyinde bütün bilim alanlarında öğretim dili olarak kullanması bile ulusal dilin “bilim dili” olarak sayılması için yeterli olabilir. Çağın gereklerine göre yapılan bir bilimsel çalışma, bazen insanlığa yeni buluşlar kazandıran bir bilgi düzeyinde gerçekleşmeyebilir. Bilimin, halk kitlelerince kabullenilmesi ve kültürün bir parçası olarak toplumsal yaşam tarzıyla birlikte anılır olması ve bütünleşmesi için yapılan yayın ve öğretim çalışmaları da bilimsel çalışmalara örnek gösterilebilir (Köksal, 2003, 199).

Gelişmekte olan bazı ülkelerin giderek ortaöğretimi ve hatta ilköğretimi bile; tarihi, kültürel ve siyasal ilişkilerinin bir sonucu olarak, yabancı bir bilim dilinde yaptıkları görülmektedir. Bu tür uygulamaları gerçekleştiren ülkelere; Cezayir, Hindistan, Filipinliler, Kenya, Nijerya, Uganda, Tanzanya gibi eskiden sömürge olup da sonradan bağımsızlığını kazanmış ülkeler örnek gösterilebilir (Köksal, 2003, 199).

6.2. Dünya Dili Olarak Türkçe

Bir dilin *dünya dili* olabilmesi için o dilin diğer bazı dillere göre üstün bir niteliğe ve birtakım ayrıcalıklara sahip olması gerekir. Korkmaz'a (2010, 99) göre; bu özellikler kısaca; *“dilini tarihi bir derinliğine, yani eskiliğine ve zenginliğine, çok geniş bir coğrafi yaygınlığına, bu yaygınlıkla orantılı bir kültür ortaklığına, sistem yapısındaki gelişmeye elverişli mükemmelliğine, tarih boyunca taşıdığı kültürel değerlerine, söz varlığındaki dolgunluk ve zenginliğine, kavram ve anlam değerleri açısından ulaştığı yapısal mükemmelliğinin sağladığı geniş bir kavramlar alanına ve söz varlığına sahip olması”* olarak ifade edilebilir. Ayrıca, bütün bu özelliklerin bileşkesi olarak; köklü ve güçlü bir kültür, sanat, bilim ve felsefe dili olabilme niteliklerine sahip olarak ifade edilebilir.

Türk Dili tarihsel boyutu ile ele alındığında, coğrafi yayılış, yapı ve işleyiş, söz varlığı ve kültürel değerleri açısından şu temel özelliklere dayanır: (Korkmaz, 2010, XLV):

-Tarihi varlık

-Coğrafi genişlik

-Dilin sistem yapısındaki özellikler, anlam bilimi özellikleri

-Kültür hazinesi.

Türk Dili günümüzde yukarıda sayılan temel bazı özellikleri nedeniyle; hem edebiyat, sanat, bilim ve felsefe alanlarını temsil edebilen bir kültür dili, hem de bir dünya dili özelliklerine sahip bir dildir (Korkmaz, 2010, XLV).

Günümüzde Türkiye’de, ilköğretimden yükseköğretime kadar yabancı dilde öğretim yapan okullar yaygınlaşmaya ve dolayısıyla tercih edilir duruma gelmiştir. Bu durum, ülkenin siyasal ve kültürel bağımsızlığının uzun dönemde korunamaması gibi önemli bir sorun oluşturmakta, öte yandan yabancı dilin eğitim-öğretim aracı olarak kullanılması dilde yozlaşmalara sebep olmaktadır. Türkçenin dünya dili olma yolunda geliştirilmesi gerekirken, yabancı dille eğitim ortamında teknikbilimin, bilginin ve bilimsel düşüncenin sindirilmesi, özümsemesi, içselleştirilmesi

güçleşmekte, öğrencilerin üretme yetenekleri örselenmekte ya da daha güç gelişmektedir. Çağdaş eğitimin başlıca ilkesi olan *bilginin yaygınlaştırılması* güçleşmektedir (Köksal, 2003, 144).

Türkçenin dünya dili olabilmesi pek çok nedene bağlıdır. Öncelikle bilimsel, ekonomik, politik, kültürel alanlardaki çalışmalar dilin evrenselliği için önemli yer teşkil etmektedir. Bu alanlarda elde edilecek başarılı çalışmaların tüm dünyanın önemsendiği etkili çalışmalar olması oldukça önemlidir. Öte yandan bu çalışmalarla dilin özendirilmesi gerekir. Bundaki en büyük rolü ise kültür oynar. Kültürün “popüler bir hale getirilmesi” Türkçe öğrenimine olan ilgiyi artırır. Bundan sonraki en önemli adım ise Türkçenin yabancı dil olarak etkili ve verimli bir biçimde öğretilmesidir. Son yıllarda konu ile ilgili çalışmaların sayısı artırılmış, Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi, akademik olarak ele alınmakta ve bilimsel bir çerçevede yapılmaktadır. Gerek devlet kuruluşları, gerekse vakıf ve gerçek kişiler Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesini bilimsel yöntemlerle ve daha profesyonelce yürütmekte ve dünya dili olmasında önemli katkı sağlamaktadırlar (Sakallı, 2010, 785).

6.3. Küreselleşmeden Ulusal Dil Politikasına Dönüş

Günümüz dünyasında bilgi toplumu kavramı ile birlikte küreselleşme ve yerellik de toplumsal değişimin diğer kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme, sermayenin dünya üzerindeki dolaşımının ülkeler düzeyinden çok, uluslararası düzeyde dolaşımının sağlanması anlamına gelmektedir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde dünya toplumlarının iç içe girmesi ve toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, dünyanın bir ucunda meydana olay, olgu, karar ve çalışmaların ulusal sınırı aşarak başka toplumları etkileyebilmesidir (Tezcan, 2002, 33).

DPT tarafından yürütülen bir çalışmada, “küreselleşmenin ülkeler arasında ekonomik, politik, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin

daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen, ancak birbirleriyle, bağlantılı olguları içerdği” belirtilmektedir. Başka bir ifadeyle, maddi ve manevi değerlerin millî sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir. Küreselleşme; politika, ekonomi, kültür, hukuk, insan hakları, sağlık, eğitim gibi birçok alanda kendini gösterir. Dahası, millî ekonomilerin dünya ile bütünleşmesini, teknoloji, üretim, tüketim ve finansman piyasalarını kapsamaktadır (DPT, 1995,23).

Küreselleşmeyle birlikte meydana gelen gelişmeler ve sorunlar, geleneksel bölge politikalarının yerine, rekabetçi, yenilikçi, esnek ve yerelin kalkındırılması ve geliştirilmesine önem veren bölgesel gelişme politikalarını öne çıkarmaktadır (Karakılçık, 2014, 53).

Bölgeselleşme ve yerellik kavramları küreselleşme ile birlikte önem kazanan kavramlardandır. Bölgeselleşme küreselleşmenin karşısında gibi görünse de, aslında bölgeler arasındaki ekonomik ilişkiler arttıkça küreselleşme için doğal bir ortam oluşturulmuş olmaktadır. Öte yandan bölgeselleşme küçük bir küreselleşme olarak algılandığında ulusal değerleri yine bölge hâkimleri lehine çevirebilmektedir. Bölgeselleşme sınırlı kalır ve ulusal çıkarları da koruma altına alırsa, küreselleşme sağlanamaz ve bölgeselleşmenin küreselleşmeyi hızlandırıcı etkisi daha az gerçekleşir (Karluk, 2002, 491-495).

Ülkeler arasında ekonomik, politik ve teknolojik ilişkilerin artması, aralarındaki işbirliğini de artırmaktadır. IMF, GATT ve WTO, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar küreselleşmeyi; AB, EFTA, NAFTA bölgeselleşme çerçevesindeki bir işbirliğini simgeleyen örgütlerdir (Karluk, 2002, 491-495).

Günümüzde dünya ulusları hızlı ve kapsamlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Ülkeler bir taraftan bu değişim sürecini anlamaya ve denetlemeye çalışırken, öte yandan ayak uydurmaya ve sürecin dışında kalmamaya özen göstermektedirler (Karakılçık, 2013, 234).

Çağımızda öğrencileri yaşamın değişen ülke gerçeklerine hazırlamak, küresel eğitim anlayışının programlara girmesini önemli bir duruma getirmiştir. Ülkeler arasında artan ilişkiler ulusları yöresel etkinliklerde bulunup, küresel düşünmeye zorlamaktadır. Küreselleşme, öz değerler olan sevgi, saygı ve hoşgörünün yanına demokrasi, insan hakları, nitelik, girişimcilik gibi değerleri ekleyerek toplumsallaşmayı zorunlu kılmakta, bir taraftan da millî değerlerin küreselleşmesine hatta yok olmasına sebep olmaktadır. Eğitim sisteminde ise bireylerin, iyi meslek, yabancı dil, bilgisayar teknolojilerinden yararlanma gibi becerileri kazanmış olarak yetişmesini bir anlamda zorunluluk haline getirmektedir (Tezcan, 2002, 42).

Küreselleşmenin parçası olan ülkeler arasında eğitim zamanla ortak özellikler taşımaya başlamaktadır. AB'nin ilköğretim düzeyinden üniversite düzeyine kadar hatta hayat boyu öğrenmeyi de içine alacak şekilde yetişkin eğitimi ele alan eğitim programları birçok ülkeye rehber olmaktadır. Bu programlarla yetişen ve programa dâhil olan farklı kültürlerden insanların birlikte çalışması ve kültürlerarası iletişim hızlanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda çeşitli mesleklere mensup bireyler çok uluslu şirketlerde yabancı meslektaşları ile birlikte bir arada ve uluslararası kurallara bağlı olarak görev yapacak, aynı ortamı paylaşacaklardır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası hareketlilik artacak bu dönemde yabancı dil bilme gerekliliği karşımıza önemli zorunluluk olarak çıkacaktır (Çil, 2008, 14).

Giderek yoğunlaşan ülkeler arası ilişkiler, ulusların kendi anadilleriyle iletişim kurmalarını zorlaştırmaktadır. Yetersiz kalan bu durumlarda ülkeler birbirlerinin dillerini öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. İkinci dil olarak öğrenilen dillerin sayıları çok fazla değildir. Bir dilin diğer uluslarca öğrenilmesini gerektiren durumların başında dili konuşan ülkenin politik ve ekonomik gücü gelmektedir. Bunları askerî sözleşmeler, tarihsel, kültürel ve ticari ilişkiler takip etmektedir. Uluslararası ilişkiler zamanla ikili, üçlü anlaşmalara, kıtasal bloklaşmalara, hatta dünya çapında görev yapan örgütlerin oluşmasına neden olmuş ve olmaktadır (Demirel, 2012, 3).

Çağımızda batılı toplumlar tarafından bir taraftan küreselleşmenin önemi ve kaçınılmazlığı üzerinde durulmakta, diğer taraftan da yerelliğin ve kültürlerin korunmasının gerekliliğine işaret edilmektedir. Ulusların küreselleşmenin getirdiği rekabetten geri kalmaması, diğer taraftan kültürün ve kimliğin korunmasını sağlaması gerekmektedir. Bunun için de sorunları ve çözüm yollarını iyi belirlemek gereklidir. Ulusal topluluk ve gelecek kuşaklar için tarihi tuzaklara düşmeden yerinde politikalar geliştirmek, ülke çıkarları ve toplumsal gereklilikleri iyi belirlemek şarttır (Tuna, 2003, 50).



7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu bölümde, araştırma süresince ulaşılan sonuçlar özet olarak ortaya konulmaktadır. Öncelikle araştırmaya dayanılarak elde edilen bulgular, bunlara yönelik geliştirilen öneriler ve ardından araştırmanın genel sonucu açıklanmıştır.

7.1. Bulgular ve Öneriler

Bu bölümde araştırma konusuna yönelik belirlenen bulgular ve bu bulgulara yönelik geliştirilen önerilere yer verilmiştir. Getirilen öneriler anayasanın üçüncü maddesinde belirtilen “Türkiye Cumhuriyeti’nin Resmî Dili Türkçedir” hükmünden hareketle resmî tekdillilik ön koşulu göz önünde bulundurularak ortaya konulmuştur. Son yıllarda gerçekleştirilen bazı etnik dil uygulamaları ve resmî çokdillilik bu öngörülerin dışında tutulmuştur. Elde edilen bulgu ve bu bulgulara yönelik geliştirilen önerileri şu şekilde ifade edebiliriz.

✓ Türk Dil Kurumu, Atatürk döneminde bizzat O’nun tarafından kurulmuştur. Öncelikli görevi; konuşma diliyle yazı dilini birbirine yaklaştırarak aralarındaki birliği sağlamak ve dil bilimi çalışmaları yapmak olmuştur. TDK, daha sonra 1980 yılına kadar zaman zaman duraksamalar olsa da diğer çalışmalarının yanında esas olarak dilin özleştirilmesine yönelik birçok çalışma gerçekleştirmiştir. 1980 yılından itibaren anayasal düzenlemeyle kurumsal statüsü değiştirilerek devlet dairesine dönüştürülmüştür. Bu bulgu, araştırmanın ilk denencesi olan “Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan dil ve kültür çalışmalarıyla ilgili kurumların (TDK, TTK vb) statüsünün değiştirilmesi, bu kurumların işlevlerini de etkilemiştir” denencesini doğrulamaktadır.

• TDK eski etkin statüsüne kavuşturularak, eskiden olduğu gibi dilde özleştirme çalışmalarına aşırıya kaçmamak üzere devam etmelidir. Bunu yaparken dilde artık Türkçeleşmiş kelimeleri tümüyle atma yerine, Türkçeleri zamanla yerleşene kadar yabancı kelimelerin kullanımını sürdürmeli, sadeleştirmeye yakın bir yol izlemelidir. Cumhuriyet öncesinde Arapça ve Farsçanın etkisinde kalan Türk Dili

günümüzde de İngilizce ve diğer dünya dillerinin etkisinde kalmaktadır. Bu nedenle TDK acilen bu etkilere karşı kurumsal politikalar geliştirmelidir. Ayrıca bilimsel bilginin ve teknolojik gelişmelerin ithalinde yabancı kelimelerin karşılıkları olan terimler türetilerek dilimize kazandırılmalıdır.

✓ Yabancı dille eğitim uygulaması yasal dayanağıyla birlikte 1960'lı yıllardan itibaren uygulanmaya başlanmış, 1980'li yıllardan sonra da giderek yaygınlaşan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, araştırmanın ikinci denencesi olan “Türk eğitim sisteminde başlatılan ve özellikle 1980'li yıllardan sonra yaygınlaştırılan ‘yabancı dille eğitim’ uygulaması Türkiye’nin Dil Politikası açısından köklü bir değişiklik meydana getirmiştir” denencesini doğrulamaktadır.

- Yabancı dille eğitim uygulamasına kademeli olarak son verilmeli ve eğitim sisteminde millî dil politikası uygulamasına geçilmelidir. Eğitim dili mutlaka Türkçe olmalıdır. Yabancı dille eğitim yabancı dil öğretimine dönüşmemelidir.

✓ Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi; dünyada Türk Dili ve Türk kültürüne karşı bir ilginin oluşması, Türkiye Cumhuriyeti’nin diğer halklar ve devletler arasındaki tanıtımının ve Türklere karşı sempatinin artması için bazı kurum ve kuruluşlarca Türkçe şölenleri yapılmaktadır. Devlet kurumlarının da desteği alınarak yakın geçmişte yapılan “Türkçe Olimpiyatları” ve Ankara Üniversitesi TÖMER’in, TDK ve YEE’nin desteğiyle yaptığı “Bilgi Şölenleri” bu türden etkinliklerdir. Bu bulgu, araştırmanın üçüncü denencesi olan “Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” denencesini desteklemektedir. Türk Dili uluslararası etkinliklerle bir nebze olsun küreselleşme olgusunun etkisinden uzaklaştırılmaya ve yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

- Dünyada Türk Dili ve Türk Kültürüne karşı bir ilginin sağlanması ve Türk Dili öğreniminin yaygınlaşması için bu tür etkinlikler siyasi çıkarlara alet edilmeksizin çoğaltılarak devam ettirilmelidir. Bu organizasyonlar Türklerin yaşadığı her ülkede daha da geniş faaliyetler olarak gerçekleştirilmelidir.

✓ Dünyanın farklı ülkelerinde Türkçe öğretilen, Türk kültürünün aktarıldığı ve Anadolu ezgilerinin öğretildiği özel okullar açılmış ve bu okullar faaliyetlerine

devam etmektedir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren birçok yurt dışı okul da mevcuttur. Yurt dışındaki Türk Okullarının Türkçeyi küresel düzeyde konuşulan bir dil konumuna getirmede büyük katkısı vardır. Bu bulgu, araştırmanın “Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” denencesini desteklemektedir. Türk Dili yurtdışında açılan Türk Okulları aracılığıyla küreselleşme olgusunun etkisinden uzaklaştırılmaya ve yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

- Dünyanın farklı ülkelerindeki Türk Okullarının faaliyetleri devam ettirilmelidir. Ancak bu okullar ideolojik yaklaşımlardan uzak, amaçları bilimsel öğretim olmalı, Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaştırılmasına katkı sağlamalıdır. Bu okulların denetimi bulundukları ülkelerle işbirliği içinde Millî Eğitim Bakanlığı'nca gerçekleştirilmelidir.

✓ Atatürk zamanında dil politikaları ve bu politikalara yön veren çalışmalar “Dil Kurultayları” aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. TDK'nin önderliğinde gerçekleştirilen bu kurultaylar dil konusunda en etkin kararların alındığı bilimsel toplantılar olmuştur. Bu bulgu, araştırmanın “Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan dil ve kültür çalışmalarıyla ilgili kurumların (TDK, TTK vb) statüsünün değiştirilmesi, bu kurumların işlevlerini de etkilemiştir” denencesini desteklemektedir. Çünkü günümüzde TDK'nin yaptığı toplantı ya da etkinliklerin Atatürk döneminde düzenlenen kurultaylardan farklı olması kurumun işlevini etkilemektedir.

- Atatürk Döneminde gerçekleştirilen Türk Dil Kurultayları gibi, Türk Dil Politikası'na yön verecek toplantılar günümüzde de düzenlenmeli, bu toplantılar dil ve edebiyat alanında yapılan bazı incelemelerden daha çok dil politikasına yön veren kararların alındığı toplantılar olmalıdır. TDK'nin, üniversitelerin, STK'lerin ve dille ilgili kuruluşların çalışmalarını derleyip kullanıcılara sunmalıdır. Kurultaylarda alınan kararlar devlet eliyle uygulanmalıdır.

✓ Küreselleşme olgusu diğer ulusal dillerde olduğu gibi Türk Dili'ni de olumsuz yönde etkilemektedir. Çağımızda meydana gelen uluslararası ilişkiler, ulusların kendi anadillerinin dışında diğer ülkelerin dillerini öğrenme zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin politik ve ekonomik gücü, tarihsel, kültürel ve ticari

ilişkiler ile askerî sözleşmeler bir dilin diğer uluslarca öğrenilmesini gerekli kılmaktadır. Bilimsel bilginin yayıldığı dillerin de öğrenilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Bu bulgu, araştırmamızın “Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” denencesini doğrulamakta, Türkçede var olan bilim dili özelliklerinin bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarılması gerektiği inancına dayandırılmaktadır.

- Türkçe bilim dili özelliklerine sahip bir dildir. Bu nedenle yeterince bilimsel bilgi üretmeli ve bunu Türkçeyle yaymalıyız. Uluslararası düzeyde kabul görececek bilgi birikimimiz bilim dili olma kapasitesine sahip dilimizi bilim dilleri arasında hak ettiği yere ulaştıracaktır. Bunun için özellikle üniversitelerimize çok iş düşmektedir. Diğer taraftan ekonomik ve politik yönden güçlü bir Türkiye, Türkçenin uluslararası ilişkilerde tercih edilen bir dil olmasını sağlar.

✓ Dil düzenlemelerine ve çalışmalarına ilişkin tartışmalar zaman zaman siyasi çekişmelere de alet edilebilmektedir. Yakın tarihimizde özellikle TDK bünyesinde yer alan Öztürkçeciler ve karşıtları arasında yaşanan bu türden tartışmalar dille ilgili çalışmaların zaman zaman siyasi olarak ele alınmasına da neden olmuştur. Bu bulgu, araştırmamızın “Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan dil ve kültür çalışmalarıyla ilgili kurumların (TDK, TTK vb) statüsünün değiştirilmesi, bu kurumların işlevlerini de etkilemiştir” denencesini desteklemektedir. Çünkü 1980’li yıllara değin süren dil tartışmaları TDK’nin sıradan bir devlet kurumu olmasıyla son bulmuş gibi görünmektedir. Ancak 1980’li yıllardan beri süregelen bir yapının dışına çıkılması bu tartışmaların tekrar ortaya çıkmasına neden olabilir.

- Dil konusunda yapılan düzenleme ve çalışmalar siyasetten uzak bilimsel temellere oturtulmalıdır. Dille ilgili yapılan çalışmalarda, Atatürk dönemi Türk Dil Kurumu’nun amaçları esas alınmalıdır. Çalışmalar TDK’nin koordinesinde üniversiteler ve dille ilgili kurumlar tarafından hükûmet desteği de alınarak gerçekleştirilmelidir.

✓ Basın yayın kuruluşlarının dili etkileyen kuruluşlardan olduğu bir gerçektir. Basın yayın organlarının Atatürk döneminden itibaren dilin yaygınlaştırılması ve uygulamaların oturtulması açısından kullanıldığı görülmektedir.

Diğer yandan bu organlar kontrolsüz davrandıkları ve denetlenmedikleri zaman dilin bozulmasına sebep olabilmektedirler. Ayrıca gerçekleştirilen küresel yayınlar da Türk Dili'ni etkilemektedir. Bu bulgu, araştırmanın “Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” denencesini desteklemekte, basın yayın organlarının dilin gelişmesindeki etkisi önemsenmektedir.

- Basın yayın organları, dilin kullanımındaki rolleri göz önünde bulundurularak yönlendirilmelidir. Özellikle çocuklar açısından önemli sayılabilecek programlar sürekli denetlenmelidir. Gazete, dergi, radyo ve televizyonların kullanmış olduğu dil denetime tabi tutularak gerekirse bu konuda yaptırım uygulanmalıdır. Yaygın olarak izlenen programlarda kullanılan argo kelime ve yabancı dille karışık bir Türkçe kullanımına düzenleme getirilmelidir.

✓ Diğer ülkelerle ilişkiler ve çağın gereklerine bağlı olarak diğer dillerden bazı kelimeler dilimize geçmektedir. Özellikle sanat, tıp, savunma, bilişim ve teknik alanlarda dilimize yeni kelimeler girmektedir. Bu bulgu araştırmanın “Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” denencesini doğrulamaktadır.

- Dilimize diğer dillerden alınması kaçınılmaz kelimeler için zaman geçirilmeksizin Türkçe karşılıkları bulunmalı ve bulunan bu kelimelerin kullandırılması özendirilmelidir. Özellikle teknoloji alanında çok hızlı bir değişim söz konusudur. Bu alana ilişkin kelimeler alınırken karşılıkları çok çabuk türetilmeli ve kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

✓ Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte gerçekleştirilen dil devriminin kısa sürede amacına ulaşması için bir dizi önlemler alınmıştır. Bunlardan bir tanesi de bürokrasi dilinin Türkçeleştirilmesi olmuştur. Yasaların hazırlanmasında ve yargıda kullanılan dil yine Türkçenin yerleşmesi açısından son derece önemli bir yer teşkil eder. TDK geçmişte bu uygulamalara önderlik etmiştir. Bu bulgu, araştırmanın “Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan dil ve kültür çalışmalarıyla ilgili kurumların (TDK, TTK vb) statüsünün değiştirilmesi, bu kurumların işlevlerini de etkilemiştir”

denencesini desteklemektedir. Zira dille ilgili yasal düzenlemeler Dil Politikasının belirlenmesinde en etkili uygulamadır.

- Devletin vatandaşlarla olan iş ve işlemlerinde Türkçe kullanımı zorunlu tutulmalıdır. Yabancı kelimelerden arındırılarak oluşturulan Türkçe temelli uygulamalar dilin daha iyi yerleşmesini ve yaygınlaşmasını sağlar. Öncelikle bürokraside Türkçe kullanımı için önlemler alınarak çalışanlar bilinçlendirilmeli ve uygulamada yabancı kelime kullanımının önüne geçilmelidir. Diğer yandan yargıda da dil kullanırken seçici olmak Türkçenin yerleşmesini sağlayacağından mümkün olduğunca yabancı kelimelerden kaçınılmalıdır.

- ✓ Tarihi uygulamalar dilin yerleşmesinin ve yaygınlaştırılmasının daha çok yasal düzenlemelerle gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu eksiklik günümüzde, küreselleşme ve hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte, Türkçenin diğer dillerin etkisi altına girmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, birçok alanda Türkçenin korunması için yasal düzenlemeler yapılmalı ya da mevcut düzenlemelerin uygulamadaki durumu denetlenmelidir. Bu bulgu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Dil Politikası batılılaşma sürecinde değişikliğe uğramış, 1980'lerden sonra da liberal bir dönüşümle küreselleşme sürecinin bir parçası haline gelmiştir" denencesini desteklemektedir.

- Türkçenin yerleşmesi ve yaygın olarak kullanımının sağlanması için yasal düzenlemelerle Türkçe kullanımı resmîleştirilmelidir. Basında, eğitim öğretimde, bürokraside, yayıncılıkta, yargı ve diğer birçok alanda Türkçe kullanımına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmalı, diğer taraftan vatandaşlar da Türkçeyi yerli yerinde kullanması için özendirilmelidir.

- ✓ Avrupa Konseyince Avrupa'nın geleceği açısından 2001 yılı 'Avrupa Diller Yılı' olarak ilan edilmiş ve bir dil politikası oluşturulmuştur. Bu politikanın amacı, Avrupa Konseyine üye ülkelerin dil ve kültür miraslarına sahip çıkması ve bunları diğer Avrupa ülkeleriyle paylaşması olarak ifade edilebilir. Hedef çok kültürlü ve çok dilli bir Avrupalı olma bilincini yaymak ve birden fazla dil öğrenmeyi teşvik etmektir. Ayrıca topluluklar arasında hoşgörünün artması ve bireylerin birbirlerini daha iyi anlamaları hedeflenmiştir. Bu bulgu, araştırmanın

“Küreselleşme sürecinde Türk Dil Politikası, Türkçenin gelişmesinde ve bilim dili olmasında yetersiz kalmaktadır” denencesini desteklemekte, Avrupa Konseyi’nin bu uygulamasında Türk Dili’ne de yer verilmesinin önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

- Türkiye bir Avrupa Konseyi üyesi olarak, benimsenen bu politikayı fırsata çevirmeli, vatandaşlarına yabancı dil öğrenmeyi teşvik etmelidir. Yabancı dil öğretim yöntemlerini, belirlenen bu politikayı esas alarak gözden geçirmeli ve yeniden düzenlemelidir. En önemlisi Türkçenin Avrupa’da yabancı dil olarak öğrenilmesi ve ülkemizde öğretilmesi için Konsey’in kurumlarıyla birlikte hareket edilmelidir. Vatandaşlarımızın yabancı dil öğrenmesi, Avrupa ile bütünleşme ve iş olanaklarını değerlendirme, çok kültürlü yaşam ve bilgiye ulaşım açısından kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca Türkçenin de bu nedenlerle öğrenilmesini hızlandıracak ve yaygınlaşmasını sağlayacaktır

7.2. Genel Sonuç

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan canlı ve sosyal bir varlıktır. Dil, toplulukları ayırt edici özelliğinin yanında, toplulukların tarihi ve kültürel oluşumlarını da geleceğe taşır. Topluluklara millî bir ruh kazandırır ve ferdin topluluğa bağlılığını sağlar. Bütün bunların gerçekleşmesi eski çağlarda daha çok coğrafi birlikteliğe bağlıyken, günümüzde devletlerin siyasal sınırları içinde izlenen politikalara göre değişkenlik göstermektedir. Devletlerin izlemiş oldukları dil politikaları, siyasal sınırlar içerisinde yaşayan topluluklara göre “resmî tekdillilik” ya da “resmî çokdillilik” (Sadoğlu, 2003, 42-45) tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen toplulukların çeşitliliğine rağmen siyasal müdahalelerle çoğunluğun konuştuğu dil resmî dil olarak tercih edilmektedir.

Türk Dili halen geniş bir coğrafya da konuşulmakta ve dünyanın en fazla konuşulan dilleri arasında yer almaktadır. Tarihi süreçte, dille ilgili bazı uygulamalar ve ortaya konulan eserler, Türk Dili’nin gelişimine katkı sağlanmış ve varlığı korunmaya çalışılmıştır. Bu uygulama ve çalışmalar bazen idari kararlarla ortaya

çıkılmış, bazen de Türkçenin önemi ve zenginliğini vurgulayan edebî ve bilimsel çalışmaların üretilmesiyle kendini göstermiştir. 20. yüzyılda Ulus Devletlerin çoğalması ve buna paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, batılılaşmanın gereği olarak yapılan devrimler içinde dil düzenlemelerine de yer verilmiş ve Türk Dili konusunda bir devlet politikası oluşturulmuştur. Türk Dili ile ilgili planlamalar politik birtakım yaklaşımlara göre 1980'li yıllara kadar değişkenlik göstermiştir. Günümüzde, Türkiye'de yabancı dille eğitimin yaygınlaşması ve küreselleşmenin etkisiyle Türk Dili millî dil olma özelliğini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır.

Türkler, tarih boyunca yaşadıkları coğrafya ve siyasal oluşumlara göre birçok alfabe kullanmışlardır. Bunların başlıcaları; Köktürk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin Alfabetesidir. Türklerin kullandıkları alfabeler tarihi dönemlerde yaşanan siyasal gelişmelere göre değişmiştir. Türkler, Köktürk ve Uygur Alfabelerinden sonra Müslümanlığı kabul etmeleriyle birlikte, 10. yüzyıldan itibaren Arap Alfabetesini kullanmaya başlamışlar ve bu alfabenin kullanılması Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar devam etmiştir. Ayrıca eski SSCB sınırları içinde yaşayan birçok Türki Cumhuriyet de Kiril Alfabetesini kullanmıştır. Türkiye, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından Latin Alfabetesini kabul ederek kullanmaya başlamıştır.

Türkçe, Türklerin İslamlaşmasının ardından, Selçuklu ve Anadolu Beyliklerinde Arapça ve Farsçanın kullanılmaya başlamasıyla birlikte geri plana itilmiştir. Bundaki en büyük etken, Arapçanın Kur'an dili olması ve Farsçanın İran'la olan siyasi yakınlaşma neticesi kullanılmaya başlanmasıdır. Selçuklu ve Anadolu Beyliklerinden sonra, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını takiben bu dillere karşı Türkçe biraz öne çıkarılmışsa da, devletin sınırlarının çok genişlemesi ve bir İmparatorluğa dönüşmesiyle birlikte Osmanlı'da hâkim dil Arapça, Farsça ve Türkçeden mürekkep Osmanlıca (bir başka ifadeyle Osmanlı Türkçesi) olmuştur. Türkçe 1800'lü yılların başında Osmanlı modernleşmesine bağlı olarak devlet dili olarak kabul edilmiş, ancak millet sistemine dayalı yönetim anlayışı Türkçenin etkin olarak kullanımını engellemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılında

gerçekleştirilen bu türden atılımlar ve özellikle Kanun-ı Esasî’de Türkçe’nin devlet dili olarak kabul edilmesi, öte yandan bazı yenilikçi yazar ve düşünürlerin Osmanlıca içinde Türkçenin öne çıkarılmasına yönelik gayretleri, Türkçenin gelişimine katkıda bulunmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde milliyetçi akımların da etkisiyle dağılan İmparatorluğun dili Türkçe olma yoluna girmiştir.

Nihayet Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti’ni kurması, batılılaşma yolunda köklü devrimleri de beraberinde getirmiştir. Bu devrimlerden biri de dil devrimidir. Latin harflerinin kabulüyle başlayan “harf devrimi” ve arkasından keskin ve ciddi uygulamaların gerçekleştirildiği “dil devrimi” Türkçe için o dönemde yapılan en önemli gelişmedir. Türk Dil Kurumu’nun kuruluşu, ardından dilin sadeleştirilmesi ve hatta özleştirme çalışmaları Türkçenin dilde hâkimiyetine yönelik en ciddi atılımlar olarak ifade edilebilir.

Atatürk ve ardından sürdürülen Kemalist dil politikaları Türkçenin Arapça ve Farsça etkisinden biraz olsun uzaklaşmasını sağlamıştır. Ancak Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda dille ilgili planlamalar yapılırken; sadeleştirme ve tasfiyecilik (dilde Türkçülük) olarak nitelendirilen akımlar (Sadoğlu, 2003, 292-293) dil politikalarını fazlasıyla etkilemiştir. Dilin Arapça-Farsça sözcüklerden kısmen arındırılması olarak nitelendirilen “sadeleştirme” akımı uygulama kolaylığı nedeniyle destek bulmuştur. Öte yandan Türkçe karşılığı olsun ya da olmasın tüm yabancı unsurların (sözcük, dil yapıları) dilden atılması olarak nitelendirilebilecek “tasfiyecilik” ya da “dilde Türkçülük” akımı ise, dilin fakirleşmesine neden olacağı ve iletişim problemlerini beraberinde getireceği kaygısı ve öztürkçe sayılabilecek sözcüklerde dahi Arapça ve Farsça unsurların oluşu nedeniyle eleştirmelere neden olmuştur. Cumhuriyetle birlikte çok yönlü olarak sürdürülen dilde özleştirme hareketi, Atatürk tarafından bile aşırıya kaçıldığı düşünülerek Güneş-Dil Teorisiyle bir nebze olsun durdurulmaya çalışılmıştır.

1950’li yıllarda Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte özleştirme hareketi durdurulmuş, TDK’nin devlet desteği geri çekilerek, Cumhuriyet öncesi dönemde kullanılan bazı sözcük ve terimler tekrar kullanılmaya başlanmıştır.

Anayasa'nın Türkçeleştirilen dili tekrar eski durumuna getirilmiştir. Türkçe Ezan uygulamasına son verilerek Arapça şekline dönüştürülmüştür. Öztürkçe hareketi çok partili döneme geçişle birlikte zaman zaman kesintiye uğrasa da 1980'li yıllara kadar devam etmiştir.

1980 yılında yapılan askerî darbe ile TDK'nin yapısının ve statüsünün değiştirilmesi, kurumun öztürkçe faaliyetlerini zayıflatmış, hatta hükûmet talimatları ve uygulamalarıyla aşırı özleştirmeci olarak görülen kelimelerin kullanımından vazgeçilmesi özendirilmiştir. 1984 tarihli Başbakanlık genelgesiyle; *“ana dilimizin tabii seyri içinde gelişmesi gerektiği ve resmî yazışma ve yayınlarda aşırılıklardan kaçınılması gerektiği”* ifade edilerek, bir anlamda öztürkçecilikten uzaklaşılması istenmiştir (Gönülal, 2010, 411). Kurumun normal bir devlet dairesine dönüştürülmesi ve dil politikası üretmemesi, ilerleyen yıllarda yabancı dille eğitim uygulamalarının artması ve küreselleşmeyle birlikte dünyaya zorunlu olarak eklemlenme, Türkçenin günümüzde de İngilizce başta olmak üzere teknoloji ve bilim dillerinin etkisinde kalmasına neden olmaktadır.

Günümüzde Türk Dil Kurumu'nun, dil politikasına etkisi bakımından, dille ilgili çalışma yapan diğer kurumlardan devlet dairesi olmasının ötesinde pek bir farkı kalmamıştır. TDK, Türkçe'nin teknoloji ve bilim dilleri karşısında güçlendirilmesi ve dilin geliştirilmesine yönelik kıymetli çalışmalar yapmasına karşın yine de, uygulamaya yönelik bir politika üretmemektedir. Bilgi çağında yaşanan baş döndürücü gelişmeler, küresel politikalar, bilgi teknolojileri ve hızlı iletişim bu durumu biraz zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, üniversitelerin, Sivil Toplum Kuruluşlarının, bireysel çalışma ve devlet uygulamalarının direkt olmasa da dolaylı yoldan Dil Politikasına hizmet ettikleri ortadadır. Avrupa Birliği'yle bütünleşme bağlamında bazı uygulamalar da dil politikasının şekillenmesini sağlamaktadır.

Son yıllarda etnik kökene dayalı olarak Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesine yönelik uygulamalar gerçekleştirilse de Türkiye'nin Anayasa ile belirlenmiş resmî dili Türkçedir. Bu nedenle Türkçe merkezli etkin bir dil politikasının izlenmesi millîleşmenin daha da güçlenmesini sağlayacaktır. Bu

nedenle Türk Dili'nin, küreselleşmenin olumsuz etkilerinden sıyrılarak, bilim ve dünya dili olabilmesi için bazı önlemlerin alınarak uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu meyanda alınacak bazı karar ve tedbirlerle (yasa ya da talimatlarla) dil politikasının sınırları çizilebilir.

Türkiye'nin, dünyanın önde gelen ülkelerinin arasında yer almasını sağlayacak temel unsurlardan birinin Türk Dili'nin varlığı olduğu bilinci, hem devlet kurumları, hem de vatandaşlar arasında yaygınlaştırılmalıdır. Dil konusunda kaybolmaya yüz tutan duyarlılığın canlandırılması için gerekli tedbirlerin alınması gereklidir. Bu amaçla gerektiğinde devlet otoritesi kullanılmalıdır. Gönüllü kuruluşlar ve medya bu konuda üzerine düşeni yapmalıdır.

Çağımızda, teknolojik gelişmeler, yabancı ülkelere ürün ve hizmet alımı, bilimsel bilginin hızlı transferi, yabancı sözcüklerin Türkçeye girmesine neden olmaktadır. Dile giren yeni kavramlara, yeni ürünlere dilimizin kaynaklarından yararlanılarak karşılık bulunmalıdır. Türkçe söz köklerinden eklerle yeni sözcükler türetilmeli, dilin söz varlığı zenginleştirilmelidir. Bu aynı zamanda Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Bilgi teknolojileri alanında bu türden çeviriler başarılı olmasına rağmen yine de yetersiz kalmıştır. Her dilde yabancı kelime vardır. Ancak bu kelimelerin çokluğu ve dile hâkim olması dilin geleceğini tehdit eder.

Eğitim ve öğretimde ana dilin kullanılması esas alınmalıdır. Yabancı dille öğretim, yabancı dil öğretimine dönüştürülmemelidir. Özellikle ilk ve orta öğretimde yabancı dille eğitimden vazgeçilmelidir. Bunun yanında bilim dili olarak kabul edilen dillerin yabancı dil olarak öğretilmesi sağlanmalıdır. Tıp, teknoloji ve fen gibi çeviri problemlerinin yaşandığı alanlarda yabancı dille eğitim zorunlu görünse de, çeviri problemi kısa sürede çözülerek ana dille eğitime geçilmelidir. Beşeri ve sosyal bilimler kesinlikle anadilde yapılmalıdır. Üniversitelerde ilgili alan eğitimlerinin anadilde yapılmasının yanında, anadili kullanımının bilinçlendirilmesine yönelik dersler de olmalıdır. En önemlisi, tüm öğretmenler anadille eğitim konusunda

bilinçlendirilmelidir. Ayrıca uygulama her branşta yapılmalı ve denetime tabi tutulmalıdır.

Yer ve işyeri adları kesinlikle Türkçe isimlerden seçilmelidir. Sadece uluslararası şirketler ve uzantıları hariç tutularak, yerel yönetimler tarafından izin verilecek isimler yasal düzenlemelerle öncelikle anadilde bulunan kelimeler arasından, eğer karşılıkları yoksa diğer dillerden özel izinle verilmelidir. Bu, kişi hak ve hürriyetlerinin kısıtlanması gibi gözükse de dilin gelişmesi ve millî kimliğin korunması açısından gereklidir. Eğer resmî çokdillilik esas alınırsa o zaman yine izin verilen diller hakkında da aynı önlemler alınmalıdır.

Yabancılar Türkçe Öğretimi, medyanın Türkçeyi kullanmasının sağlanması, bilimsel çalışmalarda kullanılan dilin Türkçe olması, kamu kurum ve kuruluşlarda Türkçe dışında bir dil kullandırılmaması, yerli firmaların ürettikleri ürünlere Türkçe isimler vermesi gibi birçok alanda Türkçe kullanımıyla ilgili düzenlemelerle yabancı kelime kullanılmasının önüne geçilebilir.

Günlük hayatta yabancı kelime kullanımının önü alınamaz gibi gözükse de devletle olan işlerde, eğitimde ve STK'lerin faaliyetlerinde Türkçenin kullanılması, dili geliştirerek bilim ve dünya dili haline getirebilir.

TDK'nin, Atatürk zamanında olduğu gibi dil politikasına yön verecek çalışmalar yapması için kurumsal yapısı genişletilmeli, yetkinleştirilmeli, ekonomik yönden daha da güçlendirilerek karar organı haline getirilmesi sağlanmalıdır. Kuruma, bilimsel çalışma ve organizasyonları yapacak ve koordine edecek akademik bir kimlik kazandırılmalıdır. TDK, Üniversitelerin, STK'lerin ve dille ilgili kuruluşların çalışmalarını derleyip kullanıcılara sunmalıdır. TDK, Atatürk'ün belirlediği kuruluş amaçlarına sahip olmalı, o dönemde yapılan kurultayların benzerlerinin yapılmasına öncülük etmeli ve kurultaylarda alınan kararlar devlet eliyle uygulanmalıdır.

Türkçenin yaygınlaştırılarak kullanılması ve bilim dili olması için alınacak tedbirler daha da fazla sıralanabilir.

Bu çalışmayla, ağırlıklı olarak Cumhuriyet Dönemi Türk Dil Politikası çözümlenmiş ve günümüzde dil politikasını şekillendiren kurumsal yapı ve çalışmalar ele alınmıştır. Böylelikle Atatürk Dönemi Dil Politikalarına benzer bir politikanın izlenmesi gerektiği sonucuna varılmış, çağdaş bir ulus dili olma konusunda oldukça fazla yol alan Türkçe'nin, bilim ve dünya dili olması için geçerli bir “**dil politikası**”nın gerekliliğine işaret edilmiştir.

Araştırmada, tarihi süreçte Türk Dili Politikası ortaya konulmuş ve özellikle Atatürk Dönemi Dil Politikalarının günümüze ışık tutacağı savı işlenmiştir. Zaman zaman aksamalar olsa da 1980'li yıllara dek başarılı sayılabilecek bir Kemalist Dil Politikası izlendiği görülmektedir. 1980'li yıllardan sonra bazı kurum ve kuruluşların ‘Türk Dil Politikası’na yön verdiği, devletin bu politikalara çok fazla müdahil olmadığı ortadadır.

Araştırma üzerinden, “gelecekteki araştırma konuları” için yeni araştırma yapacaklara şu öneriler getirilebilir: Günümüzde Türk Dil Politikası'na yön veren kuruluşların etkin bir dil politikası için izlemesi gereken yöntemler ele alınabilir. Çağın gereklerine uygun bir “Devlet Politikası” oluşturulması için, Türk Dil Kurumu'nun yeniden yapılandırılması başta olmak üzere tavsiye niteliğinde çalışma yapılabilir. Ulusal çıkarları korumanın oldukça zor olduğu çağımızda, Türkiye'nin hem ulus devlet yapısını koruması hem de Türkçenin bilim ve dünya dili olarak yaygınlaştırılması için etkin bir Devlet Politikasının nasıl olması gerektiği değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

ACAR, İsmail, (1983), **Dilimiz, Atatürk ve Sonrası**, Balıkesir: Alem Kitabevi.

ACAR, İsmail, (2013), **Devlet Dili Türkçe**, Balıkesir: Liva Yayınları.

AÇIK, Fatma, (2014), "Dil Politikaları Bağlamında Türkçe'nin Öğretimi",

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 30.01.2014,

[http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/fatma_acik_dil_politikalari_turkcenin_ogretimi.](http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/fatma_acik_dil_politikalari_turkcenin_ogretimi.pdf)

[pdf](http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/fatma_acik_dil_politikalari_turkcenin_ogretimi.pdf), [20 Ocak 2015].

ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin. (2011), "Bir Siyasetname Olarak Kutadgu Bilig",

Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacıp ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri, (ed. Musa Duman), s. 31-44, Ankara: TDK Yayınları.

AHMAD, Feroz, (1999), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKALIN, Şükrü Haluk, (2002), "Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu",

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi,

<http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/5>, [18.02.2012].

AKALIN, Şükrü Haluk, (2004), "Atatürk'ün Dil Politikası", **BAL-TAM Türklük**

Bilgisi, Yıl:1, S.4, s.28-32.

AKALIN, Şükrü Haluk, (2009), "Türk Dili Dünya Dili", **Çukurova Üniversitesi**

Türkoloji Araştırmaları Merkezi,

http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/sukru_haluk_akalin_turk_dili_dunya_dili.pdf, [26.04.2013].

AKARSU, Bedia, (1984), **Wilhelm Von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı**,

İstanbul: Remzi Kitabevi.

AKARSU, Bedia, (1998), **Dil Kültür Bağlantısı**, Ankara: İnkılap Yayıncılık.

AKÇAY, Yusuf, (2008), “Meşrutiyet Dönemi Dil Tartışmaları ve Enver Paşa

Yazısı”, **100. Yılında II. Meşrutiyet Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**, (ed. Zekeriya Kurşun), ss. 287-295), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

AKÇURA, Yusuf, (1978), **Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, İstanbul: Türk Kültür Yayını.

AKDAĞ, Mustafa, (1995), **Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, İstanbul: Cem Yayınevi.

AKGÜN, Seçil, (1980), “Türkçe Ezan”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.24, ss.105-113.

AKINCI, Mehmet, (2014), **Tozlu Raflardan günümüze Kutadgu Bilig**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

AKSAN, Doğan, (2003), “Kültür ve Bilim Dili Olarak Türkçe”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, (ed. Bahaeddin Yediyıldız), ss. 51-57, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

AKSAN, Doğan, (tarihsiz). “Dilbilim Tarihine Bir Bakış”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**,

http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/aksan_2.pdf, [12.03.2015].

AKTEPE, Münir, (1968), “Türkiye’de Akademi Meslesi ve II. Abdülhamid’e

Dil Akademisi Hakkında Sunulan Layiha”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (1968), C. 2, ss. 22-28.

ALTAN, Mustafa Zülküf, (2003), **Atatürk; Dil, Türk Dili ve Yabancı Dil,**

http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=TSOS&c=ebsco&ano=2828_43c74be5ee6fe0d6b819e2634e12e8a9&?, [04.03.2010].

ARTUN, Erman, (2006). “Günümüz İnternet Ortamında Türkoloji Araştırma

Merkezleri Web Sitelerinin Türk Kültürünün Tanıtımına Etkileri”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi,**

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_internet_turkoloji.pdf,
[28.04.2014].

ATA, Aysu, (2004), “Dil”, **Türk Dili**, ss. 1-13, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını.

ATAY, Falih Rıfkı, (1998), **Çankaya**, İstanbul: Bateş Yayınları.

ATTAR, Aygün, (2008), “İran’ın Farslaşma Süreci ve Farsça’nın Rolü”, **Erdem Dergisi**, S.52, ss.1-40.

AYDAR, Hidayet, (2006), “Türklerde Anadilde İbadet Meselesi (Başlangıçtan Cumhuriyete Kadar)”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.14, ss 47-65.

AYDOĞDU, Özkan, (2009), “Dîvanü Lûgatî’t-Türk’te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri”, **Journal of World of Turks**, S.1, ss.55-81,
<http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/31/aydogdu>,
[14.11.2010].

Avrupa Birliği Bakanlığı, (2003), “Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi 2003”,

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, [12.08.2014].

Avrupa Birliği Bakanlığı, (2006), “Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi 2006”,
http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_3_katirim_ortakligi_belgeleri/turkiye_kat_ort_belg_2006.pdf,
[12.08.2014].

Avrupa Birliği Bakanlığı, (2008a), “Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi 2008”,
http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_3_katirim_ortakligi_belgeleri/turkiye_kat_ort_belg_2008.pdf,
[12.08.2014].

Avrupa Birliği Bakanlığı, (2008b), “Türkiye Ulusal Programı 2008”,
http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_iliskileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_2_ulusal_program/2_2_2_3_2008/ulusal_program_2008.pdf,
[12.08.2014].

BANGUOĞLU, Tahsin, (1945), **Devlet Dili Türkçe**, Ankara: TDK Yayınları.

BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema, (2011), **Muhakemetü'l-Lugateyn**, Ankara: TDK Yayınları.

BAYRAKTAR, Nesrin, (2006), **Dil Bilimi**, Ankara: Nobel Yayınları.

BAYRAKTAR, Nesrin, (2008), “Dil Bilimci Ve Dil Eğitimcisi Olarak Kâşgarlı Mahmud”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, (2008-2009), S.39, ss.131-140.

BELGE, Murat, (Tarihsiz), “Türkçe Sorunu”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/24.php>,
[12 10 2010].

BİÇER, Nurşat, (2012) “Hunlardan Günümüze Yabancılar Türkçe Öğretimi”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S.4, ss.107-199.

BİLGİN, Semih, (Tarihsiz), “Ulusal Dilde Eğitim”, <http://www.eee.metu.edu.tr/~bilgin/Ulusal%20Dilde%20Egitim.pdf>, [08.11.2010].

BİLGİÇ, Beyhan Seçkin, (2004), **Türkçenin İncelikleri**, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

BİNGÖL, Yılmaz, (2004), “Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S:59-1, ss. 29-58.

BLAGA, Rafael, (1997), **İran Halkları El Kitabı**, İstanbul.

CAN, Cem, (2009), “Avrupa Birliği Politikası ve Yabancı Dil Olarak Türkçe”, **Yabancılar Türkçe Öğretimi**, (ed. Derya Yaylı, Yasemin Bayyurt), ss. 175-188,. Ankara: Anı Yayıncılık.

CRYSTAL, David. (2005), **Dillerin Katli**, (çev. Gökhan Cansız), İstanbul: Profil Yayınları.

CUCUNEL, Hakan, (2004), **Türk Dil Devriminin Ulus Devlet Olma Sürecine Katkısı**, Ankara:Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

CÜCELOĞLU, Doğan, (1997), **İnsan ve Davranışı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

CÜNDİOĞLU, Dücan, (1998), **Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

CÜNDİOĞLU, Dücan, (1999), **Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÇALIŞKAN, Habip, (2011), **Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türkçenin Anadolu'da Yerleşmesi**, Konya: Karamanoğlu Mehmet Bey Dil ve Kültür Derneği Yayını.

ÇAVDAR, Tevfik, (1970), **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu**, İstanbul: Ant Yayınları.

- ÇEÇEN, Mehmet Akif, Ömer ÇİFTÇİ, (2008), “Millî Eğitim Şûralarında Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi İle İlgili Görüş ve Kararlar”, **Millî Eğitim**, S.179, ss.25-38.
- ÇETİNDAG, Yusuf, (2005), **Ali Şir Nevai**, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.
- ÇİL, Fatma, (2008), **Avrupa Birliğinin Dil Politikası**, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇOBAN, Savaş, (2005), **Küreselleşme, Ulus Devlet, Azınlıklar ve Dil**, İstanbul: Su Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, (1999), **Halkbilim Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, (2006), “Türk Aydınlanmacılığının Dili”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Özel Sayı, ss.71-83.
- DANKOFF, Robert, (1983), **Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig)**, Chicago: The University of Chicago Press.
- DEMİRCAN, Ömer, (1988), **Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DEMİRCİ, Ümit Özgür, (2011), “Türk Dünyasında Latin Alfabesine Geçiş Süreci”, **Türk Yurdu Dergisi**, (2011), S.287, C.31, ss.225-229, http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/umit_ozgur_demirci_turk_dunyasi_latin_alfabesi.pdf, [06.01.2012].
- DEMİREL, Özcan, (2003), “Avrupa Birliği ile Bütünleşme Bağlamında Türkiye’de Yabancı Dil Öğretimi”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, (ed. Bahaeddin Yediyıldız), ss. 239-248, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

DEMİREL, Özcan, (2005), “Avrupa Konseyi Dil Projesi ve Türkiye Uygulaması”,

Millî Eğitim Dergisi, (2005), S.167,

[http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Millî Egitim Dergisi/167/index3-demirel.htm](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Millî_Egitim_Dergisi/167/index3-demirel.htm), [21.08.2010].

DEMİREL, Özcan, (2012), **Yabancı Dil Öğretimi**, Ankara: Pegem Yayıncılık.

DENİZ, Muzaffer, (2001), **Millî Eğitim Şûralarının Tarihçesi ve Eğitim**

Politikalarına Etkisi, Isparta: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

DERİNGİL, Selim, (1985), “II. Abdulhamit’in Dış Politikası”, **Tanzimat’tan**

Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dışişleri Bakanlığı, (2016), “Avrupa Konseyi”, http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa, [04.01.2016].

Dil Derneği, (2012a), “Dil Derneğinin Amacı”,

<http://www.dildernegei.org.tr/TR,3/amac.html>, [12.10.2012].

Dil Derneği, (2012b), “Dil Derneğinin Kuruluş Öyküsü”,

<http://www.dildernegei.org.tr/TR,2/tarihce.html>, [12.10.2012].

DİLAÇAR, Agop, (1962), **Devlet Dili Olarak Türkçe**, Ankara: TDK Yayınları.

DİLAÇAR, Agop, (1968), **Dil, Diller ve Dilcilik**, Ankara: TDK Yayınları.

DİLAÇAR, Agop, (1978), **Anadili İlkeleri ve Türkiye Dışındaki Başlıca**

Uygulamalar, Ankara: TDK Yayınları.

DİLMEN, İbrahim Necmi, (1941), “**Atatürk ve Türk Dili**”, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Kasım 1941.

- DİNÇ, Sait, (tarihsiz), “Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938-1965)”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**,
http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelistmelere_bakis.pdf, [01.11.2011].
- DİZDAROĞLU, Hikmet, (1952), “Şemseddin Sami Bey ve Dil Anlayışı”, **Türk Dili Dergisi**, Haziran 1952, Cilt 1, S.9, ss.513-516.
- DPT, (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türk Dili Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT, (1995), **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, Ankara: DPT Yayınları.
- DURMUŞ, Mustafa, (2013), **Yabancılar Türkçe Öğretimi**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- DUVERGER, Maurice, (1998) **Siyaset Sosyolojisi**, (çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınevi.
- ERASLAN, Cezmi, (1992), **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ERASLAN, Kemal, (1997), **Yusuf Has Hacib**, Eskişehir: Ötüken Yayınları.
- ERAYDIN, Özlem, (2008), “AB İle İlişkiler Çerçevesinde Türkiye’de Dil Politikaları”, **Türkiye’de Dil Tartışmaları**, (ed. Christoph Schroeder ve Astrid Menz) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (1999), “Osmanlı Türkçesi”, **Osmanlı**, (ed. Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (2004), “Tarihi Akışı İçinde Ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, **BAL-TAM Türklük Bilgisi**, Yıl:1, S.1, ss.11-23.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, (2007), **Makaleler**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (tarihsiz), “Türkçenin Tarihi Gelişimi”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**,
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/muharrem_ergin_turkce_tarihsel_gelisim.pdf, [20.12.2012].
- ERTEM, Rekin, (1999), **Elifbe’den Alfabe’ye Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- FENDOĞLU, Tahsin, (2002), “1876 Anayasası veya Monarşik Modernleşme Dönemi”, **Türkler**, (ed. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Cilt XIV, ss. 739-750, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- FİNDLEY, Carter Vaughn., (1994), **Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform-Babıali (1789-1922)**, (çev. İzzet Akyol, Latif Boyacı), İstanbul: İz Yayınları.
- FİSHMAN, Joshua A. (2006), “Language Policy and Language Shift”, **Introduction to Language Policy: Theory and Method**, (ed: Thomas Ricento), Blackwell Publishing.
- GENÇ, İlhan, (2010), “Ali Şir Nevaî’de Farsça Tepkisi”, **III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (ed. İlyas Yazar), ss. 392-395, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- GEZ, Başak Ocak, (1996), “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan Ve Uygulamaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.6-7, ss.157-167.

- GÖÇER, Ali, (2013), “Türkiye’de Yabancılara Türkçe Öğretimi”, **Yabancılara Türkçe Öğretimi**, (ed. Mustafa Durmuş, Alpaslan Okur), ss. 171-179, Ankara: GrafikerYayınları.
- GÖKALP, Ziya, (2012), **Türkçülüğün Esasları**, (ed.Yusuf Çotuksöken, Mahir Ünlü), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- GÖKÇORA, İsmail Haluk, (2004), “Bilim Dili Olarak Türkçe”, **Üniversite ve Toplum Dergisi**, Haziran 2004, C.4, S.2., ss.99-110.
- GÖZÜTOK, Avni, (2008), Yusuf Has Hacib Ve Kutadgu Bilig, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl 12, Kış 2008, S.34, ss.357-371.
- GÜLER, Gülten, (2005), Avrupa Konseyi Ortak Dil Kriterleri Çerçeve Programı Ve Türkiye’de Yabancı Dil Öğretim Süreçleri, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, ss.89-106.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman, (1997), “Bilim Dili Olarak Türkçe”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.8, ss.7-12.
- GÜNEYLİ, Ahmet, Ö. Demirel, (tarihsiz), “Dil Öğretiminde Yeni Bir Anlayış: Avrupa Dil Gelişim Dosyası Uygulaması”,
http://www.turkofoni.org/yabancilara-turkce/_demirel-ahmet_g_neyl_dil_retiminde_yeni_bir_anlayi_avrupa_d_l_gel_m_d_osyasi_uygulamasi.pdf, [17.12.2015].
- GÜNŞEN, Ahmet, (2001), “Âşık Paşa Ve Garib-Name’nin Anadolu Türk Yazı Tarihi İçindeki Yeri Ve Önemi”, **II. Âşık Paşa Sempozyumu**, (ed. Erol Ülgen, Aygün Ülgen), ss. 51-68, Kırşehir: Beşir Kitapevi.
- GÜZEL, Abdurrahman, (2011), “Türkçenin Dünya Dili Oluşunda Türk Devlet Adamları”, **III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (ed. İlyas Yazar), ss. XLVII-LII, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

HAFACI, Muhammed Abdumunim, (2003), “İslamiyetin Arap Toplumuna ve Diline Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11, ss.185-192.

HATEMİ, Hüsrev, Y. Işıl, (1989), **Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat**, İstanbul: İşaret Yayınları.

Hürriyet, (2015), “15 ülkede MEB’e bağlı 65 okul var”, **Hürriyet Gazetesi**, 13.01.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/15-ulkede-mebe-bagli-65-okul-var-40039794>, [20.01.2015].

İMER, Kamile, (1976), **Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi**, Ankara: TDK Yayınları.

İMER, Kamile, (1998), **Türkiye’de Dil Planlaması**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İNAN, Afet (1966), “Milliyetin Temeli Olan Dilbirliği”, **Türk Dili Dergisi**, 1966 Kasım, S.182, ss.90-91.

İNAN, Afet, (1984), **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

JOHANSON, Lars, (2002), **Türk Dili Haritası Üzerine Keşifler**, (çev. N. Yılmaz, E. Demir), Ankara: Grafiker Yayını.

KADDUR, Ahmet Muhammed (2010), **Arap Dili Ve Fikri**, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi10pdf/kaddur_bayramselahattin.pdf, [19.10.2011].

KAMOLİDDİN, Şamsiddin, (2010), “Eski Türkler ve Yeni Fars Dili”, **III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (ed. İlyas Yazar), ss. 545-551, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- KAPANİ, Münci, (2005), **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bigi Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet, (2009), **Kültür ve Dil**, Ankara: Dergah Yayınları.
- KARA, İsmail, (1994), **İslamcılarının Siyasi Görüşleri**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARAAĞAÇ, Günay, (2008), **Dil, Tarih ve İnsan**, İstanbul: Kitabevi.
- KARAHAN, Akartürk, (2013). **Divanü Lugati't Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi**, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAKAŞ, Eser, (2005), "Büyük Devlet Olmak", **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, (ed.Toktamış Ateş, Eser Karakaş, İlber Ortaylı), ss. 75-77, İstanbul: Da Yayıncılık.
- KARAKILÇIK, Yusuf, (2013), **Yerel Yönetimler**, Ankara: Seçkin Yayınları
- KARAKILÇIK, Yusuf, (2014), **Yeni Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye'de Bölge Yönetimi**, Ankara: Seçkin Yayınları
- KARAL, Enver Ziya, (1978), "Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu", **Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe** Ankara: TTK Yayınları.
- KARAL, Enver Ziya, (1985), "Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, C.2, s.314-332.
- KARAMANLIOĞLU, Ali, (1984), **Türk Dili**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KARATEPE, Selma, (2005), **Örgütlerde İletişim-Güdöleme İlişkisi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- KARLUK, S. Rıdvan, (2002), **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara: Turhan Kitabevi.

KARTAL, Erdoğan, (2010), Dil, Kültür Ve Eğitim İlişkisi, **e-Journal of New**

World Sciences Academy, Y. 2010, S.5, s. 447-454.

http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyaları/NWSA-1154-3-13.pdf, [12.10.2013].

KAVRUK, Hasan, Ramazan Salman vd., (2014), **Türk Dili: Yazılı ve Sözlü**

Anlatım, Malatya: Yılmaz Matbaacılık ve Yayıncılık

KİLİ, Suna, (2001), **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

KIRAN, Zeynel, (2001), **Dilbilime Giriş**, Ankara: Seçkin.

KIRBAÇ, Selçuk, (2012), **Türkoloji Tarihi**, İstanbul: Orhun Yayınevi.

KOCAMAN, Ahmet, (1983), “Yabancı Dil Öğretiminde Yeni Yönelimler”, **Yabancı Dil Öğretimi ve Sorunları** (ed. Özcan Demirel), ss. 1-11, Ankara: TED Bilim Dizisi.

KODAMAN, Bayram, (1988), **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: TTK Yayınları.

KOHN, Hans, (1967), *Prelude to Nation-State, The French and German Experience, 1789-1815*, London: D. Van Nostradus Company.

KONGAR, Emre. 1992, **Demokrasi ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KORKMAZ, Zeynep (1963), **Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi**, Ankara: AÜ DTCTF Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (1973), **Cumhuriyet Döneminde Türk Dili**, Ankara: AÜ DTCTF Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (1982), “Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler”, **Meydan Dergisi**, (1982), S.601/83, ss.23-36.

KORKMAZ, Zeynep, (1984), “Dilde Devlet Koruyuculuğu ve Türk Dil Kurumu”,

Türk Dili, S.387, ss.143-147.

KORKMAZ, Zeynep, (1992), **Atatürk ve Türk Dili (Belgeler)**, Ankara: TDK

Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (1995a), “Tasfiyecilik”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**,

ss.745-749, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (1995b), “Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lügati’t-Türk”,

Türk Dili Üzerine Araştırmalar I, ss. 254-260, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (1995c), “Dil Nedir”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, ss.

660-666, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (2001), “Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikasında Türk

Dilinin Yeri”,

<http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/2008s682/2008s68201KORKMAZ.pdf>, [04.04.2012].

KORKMAZ, Zeynep, (2007a), “Cumhuriyet Döneminde Türk Dilinde ve Türk Dili

Alanında Yaşanan Gelişmeler”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar III**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (2007b), “Türk Dil Kurumu ve Gelişme Süreçleri”, **Türk Dili**

Üzerine Araştırmalar III, ss.441-461, Ankara: TDK Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep, (2009), “Alfabe Devriminin Türk Toplumı Üzerindeki

Sosyal ve Kültürel Etkileri”, **Turkish Studies**, S.4/3, ss.1469-1480.

KORKMAZ, Zeynep, (2010), “Bir Dünya Dili Olma Açısından Türkçemiz

Üzerinde Genel Bir Değerlendirme”, **III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (ed. İlyas Yazar), ss. XXXIX-XLVI, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

KORKMAZ, Zeynep, (tarihsiz), **Türk Kültürü Çevresinde Anadolu’da Türk Yazı**

Dilinin Oluşumu,

<http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/2008s678/2008s67806KORKMAZ.pdf>, [05.03.2012].

KÖKSAL, Aydın, (2003), **Dil İle Ekin**, İstanbul: Toroslu Kitaplığı.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1999), **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara: TTK Yayınları.

KUSHNER, David, (1979), **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)**, (çev.

Rekin Ertem, Fahri Erdem, Şevket Serdar), İstanbul: Kervan Yayınları.

LEVEND, Agah Sırrı,(1965), **Ali Şir Nevaî**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

LEVEND, Agah Sırrı, (2010), **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**,

Ankara: Türk Dil Derneği.

LEWİS, Bernard, (1998), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (çev. Metin Kırıatlı),

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

LEWİS, Geoffrey, (2007), **Trajik Başarı: Türk Dil Reformu**, (çev. Mehmet Fatih

Uslu), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

MARDİN, Şerif, (2000), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1885-1908**, İstanbul:

İletişim Yayınları.

MEB, (1991), **Dünden Bugüne Özel Eğitim Kurumları**, Ankara: MEB Yayınları

- MEB, (2013), “Millî Eğitim Müdürlüğü’nde Türkçe Olimpiyatları Coşkusu”,
<http://ankara.meb.gov.tr/www/mill-egitim-mudurlugunde-turkce-olimpiyatlari-coskusu/icerik/247>, [02.09.2013].
- MEB, (2014a), “II. Millî Eğitim Şûrası”, (1943),
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/05093852_2_sura.pdf,
[21.02.2015].
- MEB, (2014b), “XII. Millî Eğitim Şûrası”, (1988),
http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113522_12_sura.pdf,
[21.02.2015].
- MEB, (2014c), “Avrupa Konseyi”, **Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü**, <http://abdigm.meb.gov.tr/www/avrupa-konseyi/icerik/33>
[08.08.2015].
- MEB, (2014d), “Şuralar”, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/suralar/dosya/12>,
[21.02.2015].
- MEB, (tarihsiz), “Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni”, **Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı**,
http://www.dilbilimi.net/ab_diller_icin_ortak_avrupa_basvuru_metni_meb_tarafindan.pdf, [12.08.2015].
- MEB, (2015), “Yurtdışı Okullar”, **Haber Arşivi**, <http://www.meb.gov.tr/bakan-avci-mumkun-olan-en-kisa-zamanda-yurt-disindaki-butun-egitim-kurumlarinin-sadece-egitim-veren-kurumlar-haline-gelmesi-icin-ne-mumkunse-yapacagiz/haber/7918/tr>, [03.10.2015].
- MENGÜ, Güven (2003), “Dil-Kültür İlişisine Antropolojik Bir Bakış”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, (ed. Bahaeddin Yediyıldız), ss.15-27, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

METİN, Barış, (2011), “Sovyet Belgelerine Göre Tataristan’da Kirilalfabesine Geçiş (1939)”, **Gazi Türkiyat Dergisi**, S.9, ss.135-148.

MİRİCİ, İsmail Hakkı, (tarihsiz), “Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı ve Avrupa Dil Portfolyosu Nedir”, <http://adp.meb.gov.tr/nedir.php>, [12.02.2016].

OLGUN, İbrahim, (1971), **Necip Türkçü**, Ankara: TDK Yayınları.

ORKUN, Hüseyin Namık, (1977), **Türkçülüğün Tarihi**, Ankara: Kömen Yayınları.

ORTAYLI, İlber, (1978), “İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili”, **Armağan (1978 Kanun-u Esasi’nin 100. Yılı)**, ss. 169-182.
Ankara:SB Fakültesi Yayınları,

ORTAYLI, İlber, (2010), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Timaş Yayınları.

ORTAYLI, İlber, (2012), “Dilde Özleşme ve Dil Akademisi Sorunu”, **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul: Timaş.

ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, (2005), “Türk Okullarına Dair Gözlem ve Tespitler”, **Barış Köprüleri Dünyaya Açılan Türk Okulları**, (ed.Toktamış Ateş, Eser Karakaş, İlber Ortaylı), ss. 101-104, İstanbul: Da Yayıncılık.

ÖĞÜT, Güngör, (2009), **Kültürel Dışa Açılımın Kurumsal Araçları Olarak Uluslararası Dil-Kültür Enstitüleri ve Yunus Emre Enstitüsü’nün Yapılandırılması**, Ankara: Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi.

ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, (2004), **Türkçenin Sadeleşme Tarihi, Genç Kalem ve Yeni Lisan Hareketi**, Ankara: TDK Yayınları.

ÖNDER, Ali Rıza, (1968), “Soyadlarımız Üzerine”, **Türk Dili Dergisi**, Haziran 1968, C.XVIII, S.201, ss.307-317.

ÖNEN, Yaşar, (1960), “Alman Dil Devriminin Ana İlkeleri”,

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/990/12082.pdf>, [21.02.2012].

ÖZAKINCI, Cengiz, (2008), **Dünden Bugüne Türklerde Dil ve Din**, İstanbul:

Otopsi Yayınları.

ÖZCAN GÖNÜLAL, Yasemin, (2010), “Cumhuriyet Dönemi Dil Tartışmalarının

Sosyolengüistik Açıdan Değerlendirilmesi”, **III. Uluslararası Dünya Dili**

Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, (ed. İlyas Yazar), ss. 403-412, İzmir:

Dokuz Eylül Üniversitesi.

ÖZCAN, Hüseyin, (2001), “Türk Dünyasının Bilgesi Ali Şir Neva”, **Türk**

Kültürü, S.459, ss.397-403.

ÖZÇELİK, Saadettin, (2010), **Eski Türkçe (Kök Türkçe)**, Ankara: Bizim Büro

Basımevi.

ÖZDEMİR, Emin, (1969a), **Dil Devrimimiz**, Ankara: TDK Yayınları.

ÖZDEMİR, Emin, (1969b), **Erdemin Başı Dil**, Ankara: Bilgi Yayınları.

ÖZEL, Sevgi, (1986), **Atatürk’ün Türk Dil Kurumu Ve Sonrası**, İstanbul: Bilgi.

ÖZKAN, Mustafa, (2001), “Âşık Paşa ve Çağdaşlarının Türk Diline Hizmetleri”, **II.**

Âşık Paşa Sempozyumu, (ed. Erol Ülgen, Aygün Ülgen), ss. 162-175,

Kırşehir: Beşir Kitapevi.

ÖZTÜRK, M. Orhan, (2004), “Bilimsel Yayınlarda Dil”,

<http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum2/oozturk.pdf>, [03.04.2014].

ÖZTÜRK, Rıdvan, (2014), **Köktürkçe El Kitabı**, Konya: Palet Yayınları.

ÖZYETGİN, Melek, (2006), “Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı”,

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/ozyetgin_tarihten_bugune_turkdili.pdf, [12.10.2010].

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, (2004), **Öz Türkçe Sözlük**, Ankara: Seçkin Yayınları.

Resmî Gazete, (09.11.1982), “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, S.17863.

Resmî Gazete, (19.10.1983), “Yabancı Dil Eğitimi Ve Öğretimi İle Türk

Vatandaşlarının Farklı Dil Ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun”, S.18196.

Resmî Gazete, (04.10.1986), “Türk Kültür Merkezleri Yönetmeliği”, S.19241.

Resmî Gazete, (3.07.2003), “Bakanlıklararası Ortak Kültür Komisyonunun Çalışma Esas ve Usulleri”, S.25157.

Resmî Gazete, (5.12.2003), “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik”, S.25307.

Resmî Gazete, (25.01.2004), “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik”, S. 25357.

Resmî Gazete, (18.05.2007), “Yunus Emre Vakfı Kanunu”, S.26526.

Resmî Gazete, (29.06.2011), “Ankara Üniversitesi Türkçe Ve Yabancı Dil Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği”, S.27979.

RONA-TAS, Andras, (2013), **Türkolojiye Giriş**, (çev. İsa Sarı.) Ankara: Nobel Yayıncılık.

SADOĞLU, Hüseyin, (2003), **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SADOĞLU, Hüseyin, (2007), “Dil Politikaları”, Necmiye Alpay ile Röportaj, **Radikal Gazetesi**, 24 Mayıs 2007,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=222103>, [12.05.2010].

SAKALLI, Erol, (2010), “Avrupa Dil Pasaportu ve Türkçe Öğretimi”, **III.**

Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, (ed. İlyas Yazar), ss. 785-788, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

SAKAOĞLU, Necdet, (2003), **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SARINAY, Yusuf, (1994), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

SCHIFFMAN, Harold F., (1996), **Linguistic Culture and Language Policy**, Londra: Routledge.

SCHROEDER, Christoph, (2008), “Hangi Türkçe”. **Türkiye’de Dil Tartışmaları**, (ed. Christoph Schroeder ve Astrid Menz) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SELÇUK, Sami, (1976), “Dil Devrimimiz, Fransa’da Yasal Güç Kazanan Özleşme Akımı Ve Yasalarımızın Dili”, **Yargıtay Dergisi**, S.1, ss.121-132, <http://www.yargitay.gov.tr/belgeler/site/dergi/yrgergi/1976Sayi1/1976Sayi1/assets/basic-html/page121.html>, [12.05.2014].

SELÇUK, Sami, (tarihsiz), “Dilde Özleşme Ve Fransa’da Dil Yasasının Serüveni”, <http://www.gercekedebiyat.com/haber-detay/dilde-ozlesme-ve-fransada-dil-yasasinin-seruveni-sami-selcuk/1405>, [03.06.2015].

SERT, Nehir, (2003), “Yabancı Dille Eğitim”, **Dil Dergisi**, (2003), S.119, ss. 5-9.

SERTKAYA, Osman Fikri, (2009), “Kağıda Yazılı Göktürk Metinleri ve Alfabeleri”, **Türk Dil Kurumu**, http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDA/1990/1990_14_Sertkaya.pdf, [05.09.2013].

- SERTKAYA, Osman Fikri, (2011), “Uygur Alfabeleri Hakkında”, **Orta Asya’dan Anadolu’ya Alfabeler**, (ed. M. Ölmez, F. Yıldırım), ss. 29-41, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- SEVENGİL, Refik Ahmed, (1961), “Türkçe’nin Devlet Dili Oluşu”, **Türk Dili Dergisi**, Haziran 1961, Cilt X, S.117, ss.605-607.
- SEVİM, Ali, İ. Öztoprak, M. A. Tural, (1983), **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- SOYSAL, Mümtaz, (1987), **100 Soruda Anayasa’nın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ŞİMŞİR, Bilal N., (1992a). **Azerbaycan’da Türk Alfabesi-Tarihçe**, Ankara: TDK Yayınları.
- ŞİMŞİR, Bilal N., (1992b), **Türk Yazı Devrimi**, Ankara: TTK Yayınları.
- TAN, Nail (2001), **Kuruluşunun 70. Yıl Dönümünde Türk Dil Kurumu**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- TANİLLİ, Server, (1976), **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- TARLAN, Ali Nihat, (1942), **Ali Şir Nevayi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TDK, (1944), **Türkçe Sözlük**, İstanbul: TDK Yayınları.
- TDK, (1972), **Türk Dil Kurumunun 40 Yılı**, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (1995), **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (2015), “Tarihçe”,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77,
[08.07.2015].

- TBMM, (2008), **Türkçedeki Bozulma ve Yabancılaşmanın Araştırılması, Türkçenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu**,
<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss284.pdf>, [08.06.2014].
- TEKELİ, İlhan ve S. İlkin, (1993), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara: TTK Yayınları.
- TEKİN, Talat, (1993), **Hunların Dili**, Ankara: Doruk Yayınları.
- TEKİN, Talat, (1997), **Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı**, (ed. Mehmet Ölmez), Ankara: Simurg Yayıncılık.
- TEMPLER, Bill, (2002), “Türkiye’deki Avrupa Dilleri Dosyası ve Yabancı Dil Olarak Türkçe: Avrupa Konseyi’nde Öğreticinin Yetkileri İçin Uygun Bir Araç Oluşturma”, **TÖMER Dil Dergisi**, S.113, ss.24-32.
- TEZCAN, Mahmut, (1983), Yabancı Dil Öğretiminde Psiko-Sosyal Etmenler, **Yabancı Dil Öğretimi Ve Sorunları**, (ed. Özcan Demirel), ss. 23-36, Ankara: TED Bilim Dizisi.
- TEZCAN, Mahmut, (2002), **Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim**, Ankara: Anı Yayıncılık.
- TİKA, (2012), “Beş Kıtada Dostluk ve Kardeşlik”,
http://www.tika.gov.tr/tr/haber/bes_kitada_dostluk_ve_kardeslik-2735, 12.04.2016].
- TOPALOĞLU, Yüksel, (2012), **Şemsettin Sami**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TOSUN, Cengiz, (2006), “Yabancı Dille Eğitim Sorunu”, **Journal of Language and Linguistic Studies**, Vol.2, No.1, ss.28-42.

TÖMER, (2015), “TÖMER Hakkında”,

<http://www.tomer.ankara.edu.tr/tr/sayfa/36/hakkimizda>, [30.08.2015].

TÖMER. (2016a), “Genel Bilgi-Öğretim Sistemi”,

<http://www.tomer.ankara.edu.tr/tr/sayfa/67/genel-bilgi2>, [02.01.2016].

TÖMER. (2016b), “Temsilcilikler”,

<http://www.tomer.ankara.edu.tr/tr/sayfa/91/temsilcilikler>, [02.01.2016].

TÖMER. (2016c), “TÖMER Bilgi Şöleni”,

<http://www.tomer.ankara.edu.tr/tr/subeler/100/sayfa/790/10-duenyada-tuerkce-oegretimi-bilgi-soeleni>, [02.01.2016].

TUNA, Korkut, (2003), “Dil ve Millî Kimlik”, **Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma**, (ed.

Bahaeddin Yediyıldız), ss. 39-50, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer, (1998), **Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet**

Dönemi, İstanbul: İletişim Yayınları.

TUNÇEL, Hayrettin, (2014), “Yabancılar Türkçe Öğretimine Yöntembilimsel

Açıdan Yeni Bir Bakış”, **International Journal of Language Academy**, Summer Volume 2, 127-143. http://ijla.net/Makaleler/1254931850_9.pdf, [07.05.2015].

USTA, İbrahim, (2010), “Türkiye’de Arapça Öğrenmenin Zorlukları Ve Çözüm

Yolları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, S. 3/2, ss.65-73.

UYGUNER, Muzaffer, (1999), **Ömer Seyfettin, Dil Konusunda Yazılar**,

Ankara: Bilgi Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1998), **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken

Yayınları.

- ÜLKER, Süreyya, (2003), “Bilim Dili ve Türkçe”, **Türk Dili Dergisi**,
<http://turkdilidergisi.org/95/bilimdili.htm>, [15.12.2010].
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, (1943), **Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar**, Ankara: TDK Yayınları.
- ÜSTEL, Füsün, (1994), **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- VAHAPOĞLU, Hidayet, (2005), **Osmanlıdan Günümüze Azınlık Ve Yabancı Okullar**, İstanbul: MEB Yayınları.
- VARGELEN, Hatice, (2012), “Bilim Dili Olarak Türkçe”, **Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi**, S.2, ss. 88-94.
- YAĞCI, Öner, (2001), **Dil Kalemının Enstitüsü**, İstanbul: Pencere Yayınları.
- YAĞMUR, Kutlay, (2013), “Dil Öğretiminde Anadili, İkinci Dil ve Yabancı Dil Kavramları”, **Yabancılar Türkçe Öğretimi**, (ed. Mustafa Durmuş, Alpaslan Okur), ss. 181-201, Ankara: Grafiker Yayınları.
- YAVUZ, Kemal, (2001), “Âşık Paşa”, **II. Âşık Paşa Sempozyumu**, (ed. Erol Ülgen, Aygün Ülgen), ss. 25-32, Kırşehir: Beşir Kitapevi.
- YAVUZ, Serdar, (2010), “Atatürk Dönemi Alfabe Çalışmaları ve Falih Rıfkı Atay”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, Y. 2010, S.5, s. 256-281.
- YAZICI, Tahsin, (1995). “Ferhengistan”, **Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, Cilt 12, ss. 391-392, Ankara: TDV Yayınları.
- YEE, (2015a), “Kurumsal Yapı”, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal>, [12.04.2015].
- YEE, (2015b), “Türkoloji”, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/turkoloji>, [12.04.2015].
- YEE, (2015c), “Türkoloji Destekleri”, <http://yee.org.tr/turkiye/tr/turkoloji-desteklerimiz>, [12.04.2015].

YEE, (2015d), “Yunus Emre Enstitüsü”,

<http://www.yee.org.tr/tr/yunusemreenstitusu>, [12.04.2016].

YORULMAZ, Hüseyin, (1995), **Tanzimattan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları**,
İstanbul: Kitabevi Yayınları.

YÜCEL, Tahsin, (2007), **Dil Devrimi Ve Sonuçları**, İstanbul: Can Yayınları.

YÜCELER, Saime, (2002), “Türkiye’nin Aydınlanma Sürecinde Bir Kültür Devrimi:
Millet Mektepleri”, [http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1\(1\)/pdf/b02.pdf](http://ucmaz.home.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1(1)/pdf/b02.pdf), [25.02.2016].